

VISKOLCZ NOÉMI

A herceg története

Hajnal István
az Esterházyak szolgálatában
1922–1930

ESTERHAZYANA
A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ
Esterházy-közleményei

Sorozatszerkesztő
VISKOLCZ NOÉMI

Szerkesztőbizottság
KIRÁLY PÉTER, KISS ERIKA
MONOK ISTVÁN, VISKOLCZ NOÉMI, ZVARA EDINA

Készült
a MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT,
a MAGYAR NEMZETI MÚZEUM,
a MISKOLCI EGYETEM BTK TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET
és a SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM BTK
KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG ÉS HUMÁN INFORMÁCIÓTUDOMÁNYI TANSZÉK
közreműködésével

A kutatást a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal,
OTKA 116154 számú pályázata támogatta

VISKOLCZ NOÉMI

A herceg története

Hajnal István
az Esterházyak szolgálatában
1922–1930

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ
Kossuth Kiadó

A kötetet lektorálta

RESS IMRE

ISBN 978-963-09-????-?

Minden jog fenntartva

© Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ 2019

© Kossuth Kiadó 2019

Felelős kiadó Kocsis András Sándor,
a Kossuth Kiadó Zrt. elnök-vezérigazgatója
A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
Műszaki vezető Papp Miklós
Nyomdai előkészítés Gróf Levente
Korrektor Török Mária??
www.kossuth.hu / kiado@kossuth.hu

A nyomtatás és a kötés a debreceni nyomdászat
több mint négy évszázados hagyományait őrző
Alföldi Nyomda Zrt. munkája
Felelős vezető György Géza vezérigazgató

Tartalom

I. BEVEZETÉS	9
A szövegközlésről	10
Köszönetnyilvánítás	11
II. HAJNAL ISTVÁN PÁLYÁJA 1922-IG	12
Az írástörténeti értekezés	16
III. HAJNAL ISTVÁN AZ ESTERHÁZY HERCEGI HITBIZOMÁNY SZOLGÁLATÁBAN (1922–1930)	21
Kötet a törökországi Kossuth-emigrációról	26
Kutatások az Esterházy család történetére vonatkozóan	30
Az akadémiai székfoglaló előadás Esterházy Miklósról	34
Az Esterházy-kiadványsorozat terve	36
Nádortörténet és kormányzattörténet	38
A török kötet	44
A meg nem jelent kötetek	49
IV. HAJNAL ISTVÁN TÁVOZÁSA A HERCEGI SZOLGÁLATBÓL	52
V. ÖSSZEGZÉS	55
VI. FORRÁSOK	59
1. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Bécs, 1920. szeptember 13. ..	59
2. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Bécs, 1920. szeptember 22. ..	61
3. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Bécs, 1920. november 16.	62
4. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Bécs, 1920. november 24.	65
5. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Bécs, 1920. december 8.	67
6. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Bécs, 1921. március 15.	70
7. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Bécs, 1921. április 15.	71
8. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Bécs, 1921. június 14.	73
9. Hajnal István Mályusz Elemérnek, Budapest, 1921. szeptember 8.	75
10. Hajnal István Esterházy Pálnak, Budapest, 1922. május 8.	76
11. Horváth Gábor Hajnal Istvánnak, Kismarton, 1922. július 24.	79

12. Hajnal István Klebelsberg Kunónak, h. n., [1922. augusztus 23. előtt]	80
13. Klebelsberg Kunó Hajnal Istvánnak, Budapest, 1922. augusztus 23.	83
14. Hajnal István Klebelsberg Kunónak, Budapest, 1922. szeptember 25.	84
15. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Kismarton, 1922. október 9.	87
16. Hajnal István Mályusz Elemérnek, Kismarton, 1922. december 8.	88
17. Hajnal István Klebelsberg Kunónak, Eszterháza, 1923. április 4.	89
18. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Kismarton, 1923. december 7.	90
19. Hajnal István Horváth Gábornak, Kismarton, 1924. február 7.	94
20. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Kismarton, 1924. augusztus 19.	96
21. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Kismarton, 1924. szeptember 23.	97
22. Hajnal István Horváth Gábornak, Kismarton, 1924. október 9.	100
23. Esterházy Pál Klebelsberg Kunónak, Budapest, 1924. december 20.	102
24. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Kismarton, 1924. december 30.	103
25. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Kismarton, 1926. április 26.	105
26. Hajnal István Hóman Bálintnak, Kismarton, 1926. április 26.	108
27. Hajnal István Hóman Bálintnak, Kismarton, 1926. május 18.	109
28. Horváth Gábor Hajnal Istvánnak, Budapest, 1926. június 4.	110
29. Hajnal István Esterházy Pálnak, Budapest, 1927. május 4.	111
30. Hajnal István Hóman Bálintnak, Budapest, 1927. június 9.	115
31. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Budapest, 1927. október 8.	116
32. Hajnal István ismeretlennek, Budapest, 1927. november 19.	117
33. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Budapest, 1928. január 9.	119
34. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Budapest, 1928. január 24. ..	121
35. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Budapest, 1928. május 9.	122
36. Hajnal István Esterházy Pálnak, Budapest, 1928. november 3.	123
37. Hajnal István Esterházy Pálnak, 1928. december 22.	124
38. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Budapest, 1929. január 30.	125
39. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Kaposvár, 1929. április 19.	126

40. Hajnal István Esterházy Pálnak, Budapest, 1929. április 24.	128
41. Horváth Gábor Hajnal Istvánnak, Budapest, 1929. május 4.	131
42. Hajnal István Esterházy Pálnak, Budapest, 1929. május 10.	132
43. Hajnal István Esterházy Pálnak, Budapest, 1929. május 11.	136
44. Hajnal István Fekete Lajosnak, Budapest, 1929. május 28.	137
45. Hajnal István ismeretlennek, h. n., [1929. július–augusztus körül]	138
46. Hajnal István ismeretlennek, h. n., [1929. július–augusztus körül]	141
47. Hajnal István Horváth Gábornak, Budapest, 1929. augusztus 11.	145
48. Hajnal István az MTA Főtitkári Hivatalának, Budapest, 1929. augusztus 17.	147
49. Hajnal István Esterházy Pálnak, Budapest, 1929. szeptember 24.	148
50. Hajnal István Domanovszky Sándornak, h. n., 1929. november 16.	149
51. Hajnal István Domanovszky Sándornak, h. n., 1929. november 17.	151
52. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Bécs, 1929. november 20.	152
53. Hajnal István Hóman Bálintnak, Bécs, 1929. november 29.	153
54. Hajnal István Esterházy Pálnak, Budapest, 1929. december 16.	155
55. Hajnal István Lukinich Imrének, Budapest, 1929. december 17.	159
56. Hajnal István Esterházy Pálnak, Budapest, 1929. december 23.	160
57. Hajnal István ...Főlevéltárnak, Budapest, 1929. december 27.	162
58. Hajnal István Esterházy Pálnak, Budapest, 1930. január 2.	163
59. Házi Jenő Hajnal Istvánnak, Sopron, 1930. január 11.	169
60. Horváth Gábor Hajnal Istvánnak, Budapest, 1930. január 13.	170
61. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Budapest, 1930. január 31. ..	171
62. Hajnal István Esterházy Pálnak, Budapest, 1930. február 5.	172
63. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Bécs, 1930. február 10.	175
64. Mauritz Béla Hajnal Istvánnak, Budapest, 1930. április 3.	176
65. Hajnal István Hóman Bálintnak, Budapest, 1930. április 5.	177
66. Horváth Gábor Hajnal Istvánnak, Róma, 1930. április 14.	177
67. Hajnal István Pintér Jenőnek, Budapest, 1930. május 13.	178
68. Hajnal István ismeretlennek, Bécs, 1930. május 14.	179
69. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Bécs, 1930. május 15.	180
70. Hajnal István Esterházy Pálnak, Budapest, 1930. május 19.	182
71. Hajnal István Esterházy Pálnak, Budapest, 1930. május 23.	184
72. Hajnal István Esterházy Pálnak, Budapest, 1930. május 26.	186
73. Horváth Gábor Hajnal Istvánnak, Budapest, 1930. május 27.	187
74. Hajnal István Fekete Lajosnak, Budapest, 1930. május 28.	188
75. Hajnal István a Királyi Magyar Egyetemi Nyomdának, Budapest, 1930. május 28.	189

76. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Budapest, 1930. szeptember 8.	190
77. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Budapest, 1930. október 6.	191
78. Hajnal István Esterházy Pálnak, Budapest, 1930. október 20.	192
79. Esterházy Pál Domanovszky Sándornak, Budapest, 1930. október 31.	196
80. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Budapest, 1930. november 4.	197
81. Hajnal István Mályusz Elemérnek, Budapest, 1930. november 8.	199
82. Hajnal István Domanovszky Sándornak, h. n., 1931. január körül	200
83. A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Hárich Jánosnak, Budapest, 1931. június 18.	203
84. Fekete Lajos Horváth Gábornak, Budapest, 1932. február 23.	204
85. Miklós nádor török iratainak kiadási költségei, h. n., [1932]	207
86. Hárich János a Királyi Magyar Egyetemi Nyomdának, Budapest, 1932. június 6.	209
87. Fekete Lajos Esterházy Pálnak, Budapest, 1934. március 26.	211
88. Kimutatás a kiadványok költségeiről, Budapest, 1936. október 26.	212
89. A Danubia Könyvkiadó Rt. az Esterházy Hercegi Főlevéltárnak, [1936]	213
90. Fekete Lajos Esterházy Pálnak, Isztambul, 1937. március 20.	214
91. A Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó az Esterházy Hercegi Hitbizománynak, Budapest, 1940. május 25.	214
VII. MELLÉKLETEK	215
Hajnal István élete évszámokban	215
Hajnal István társulati és tudományos tagságai	216
Hajnal István könyvei, tanulmányai, kiadványai az Esterházyakról	216
Recenziók, kritikák Hajnal István Esterházy-köteteire vonatkozóan	217
VIII. BIBLIOGRÁFIA	219
Rövidítések	219
Források	219
Szakirodalom	220
Képek jegyzéke	226
IX. NÉVMUTATÓ	227

I. Bevezetés

Jelen kiadvány ötlete az Esterházy hercegi családnak a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található archívumában, azon belül is a Levéltárra vonatkozó iratok (P 114) elnevezésű egységében végzett kutatások során született. Itt a levéltárosok hivatali működésének a dokumentumai, a családdal és az Esterházy Hercegi Hitbizománnyal kapcsolatos napi ügyek, a kutatási kérelmek és az azokra adott válaszok, a hitbizomány tulajdonosának tett beszámolók, levéltári és könyvtári fejlesztési koncepciók találhatók különböző korszakokból évkörök szerint csoportosítva. Köztük Hajnal István történész (1892–1956), aki 1922-ben került a magánlevéltár élére, és nyolc éven át dolgozott Esterházy Pál herceg gyűjteményi vezetőjeként. A család iránti elkötelezett tudósként már a működése kezdetén felvázolt egy tervet az Esterházyak történetére vonatkozóan, amely a levéltár anyagaiban való elmélyedés során újabb és újabb fejezetekkel bővült. 1929–1930-ban sikerült megnyernie Esterházy Pál herceget annak a nagy ívű koncepciónak, amely egy kb. húsz kötetből álló, a család levéltárára alapozó forrásgyűjtemény kiadását célozta meg. 1930–1932 között az első két kötet meg is jelent, azonban Hajnal 1930-as távozásával a sorozat megszakadt.

A Hajnal Istvánnak az Esterházy családnál töltött történészi-levéltárosi tevékenységét bemutató tanulmány mellett közreadok egy válogatást az ebben az időszakban folytatott levelezéséből is. Az Esterházy hercegi levéltár említett forrásait a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Hajnal, valamint Domonvsky Sándor és Mályusz Elemér hagyatékában és az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában lévő tudóslevelezések releváns darabjaival egészítettem ki. Tudomásom van a Sopronban a Házi Jenő-féle anyagban őrzött több mint negyven, Hajnaltól származó levélről, ezek közlését Dominkovits Péter tervezi.¹

A történész Hajnalt Lakatos István és Glatz Ferenc, a *Századok* szerkesztőjét pedig Pál Lajos részletesen is méltatta,² de az Esterházyaknál töltött szolgálata kimaradt ezekből az írásokból. Nem maradt ki viszont Ress Imre tanulmányai-
ból, aki az Esterházy hercegi levéltár és őrzőinek történetét több szempontból

1 DOMINKOVITS 1996: 94.

2 LAKATOS 2001: 3–67. és 299–302.; GLATZ 2016: 709–747.; PÁL 2015: 33–86.

is kitűnően tárgyalta,³ kutatásai a jelen közlemény szempontjából is irányadók voltak. Ő Hajnal 1920-as évekbeli levelezéséből több darabot is közzétett,⁴ akárcsak Gyáni Gábor, aki Hajnal István 1950–1953 közti leveleiből közölt egy válogatást az MTA Kézirattárában lévő Hajnal-hagyatékból halálának 50. évfordulója alkalmából. Ezekből nyilvánvalóvá válik a tudósnak az új, kommunista rendszerben elszenvedett mellőztetése: a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészka professzori állásából 1949-ben felmentését kellett kérnie, s nem sokkal később nyugdíjazták is.⁵ Ez azonban életének későbbi fejleménye. Tudósi működésének első és jelentős állomása az Esterházy hercegi családnál volt, vagy, ahogy maga megfogalmazta, ő volt ekkor Magyarország egyetlen privát történésze.⁶

A SZÖVEGKÖZLÉSRŐL

Hajnal István a levelek és fogalmazványok többségét saját kezűleg írta, de írógépen is készültek levelek, az Esterházy Hercegi Hitbizománynál az 1920-as években a tisztségviselők munkáját gépírni tudó nők segítették. A hivatalos iratokat ekkor már többnyire írógépen írták. Az írás típusát (kézírás vagy gépirat) mindenhol jelölöm. A levelek néhány kivétellel datáltak, ahol a dátum hiányzik, ott a tartalom alapján sikerült meghatározni a keletkezés hozzávetőleges idejét. A leveleket és iratokat kronológiai sorrendben közlöm. Hajnalnak a hitbizománynál töltött szolgálati idejét megelőzően és azutánról is adok közre forrásokat akkor, ha a téma szempontjából fontos információkat tartalmaznak.

A közlés során a mai helyesírási elveket vettem figyelembe (például a kisbetű és nagybetű használatában) és az olvasás megkönnyítése érdekében jelölés nélkül írtam át régies szavakat (például minister – miniszter). A nem egyértelmű rövidítéseket szögletes zárójel felhasználásával feloldottam. A központoszási jeleket többször is ki kellett egészíteni (főként vesszőket). Hajnal néhány levelében aláhúzással hívta fel a figyelmet az általa jelentősnek tartott dolgokra, ezeket én is megtartottam. A keletkezés általában az iratok végén szerepel, néhány esetben előre került, de mindkét esetben csak a címléírásban adom meg az ismétléseket elkerülve.

3 RESS 1994: 319–328.; RESS 1999: 407–419.; RESS 2004: 284–315.

4 RESS 2004: 299–315.

5 GYANI 2006: 5–22.; Hajnal István hagyatékáról: CSAPODI 1975: 670–672.

6 RESS 2004: 299.

A forrásokhoz lábjegyzeteket fűztem – a személy- és egyéb nevek, megnevezések esetében csak az első említéskor –, és csak a levél keletkezésének időpontjában betöltött pozíciót jelöltem meg. Az adatok az *Arcanum Digitális Tudománytárban* elérhető életrajzi lexikonokból származnak.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A kutatás során sok segítséget kaptam a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára munkatársai részéről, ezért hála illeti Monok Istvánt, Aigner Jenőt és Horányi Károlyt. Az Esterházy Pál kutatócsoport tagjainak – Monok Istvánon kívül Kiss Erikának, Zvara Edinának és Király Péternek – köszönöm a támogatást és az inspiráló beszélgetéseket. A lektorálást Ress Imre végezte, akinek a gondos munkájáért és a tanácsaiért köszönettel tartozom. A kötet megjelenésének költségeit az OTKA, a téma kutatását pedig a Miskolci Egyetem projektje támogatta.⁷

---

⁷ NKFI-OTKA: K 116154 A kincstártól a könyvtárig: tanulmányok Esterházy Pálról, udvari kultúrájáról és mecénatúrájáról. A kutatás egy része az EFOP-3.6.1-16-00011 jelű „Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

II. Hajnal István pályája 1922-ig

Hajnal 1910 és 1914 között a Magyar Királyi Tudományegyetemre járt, ahol bölcsész és tanári diplomát is szerzett, illetve doktorált. 1913 tavaszán és nyarán egy félévet a lipcsei egyetemen töltött, tíz kurzust vett fel, köztük olyanokat, mint a reneszánsz és reformáció korának német kultúrtörténete, népszichológia (Völkerpsychologie), diplomatika, bevezető kurzusok a kultúr- és egyetemes történetbe, német művészet 1813–1913 között és történeti segédtudományok.⁸ A későbbiekben is szívesen emlegette lipcsei tanulmányait, különösen Karl Lamprecht intézetét (Institut für Kultur- und Universalgeschichte), amely éppen Lamprecht kezdeményezése révén jött létre és az ott oktatott tárgyak – például a művészettörténet és a pszichológia bevonása – és szemléletmód novumnak számított az egyetemi történelemoktatásban.⁹

Az egyetem befejeztével 1914 decemberétől Bécsbe került, ahol pályázata alapján a Theresianum prefektusává nevezte ki a vallás- és közoktatási miniszter. Az Osztrák–Magyar Monarchia országaiból származó körülbelül 300 diák katonai, diplomáciai és közigazgatási ismereteket sajátított el az akadémián. Hajnal a magyar tanulók iskolán kívüli nevelésével (magyar történelmet oktatott többek között) és felügyeletével foglalkozott, de csak néhány hónapig, hiszen 1915-ben önként bevonult a hadseregbe lakhelyén, Kaposváron. A császári és királyi 44. gyalogezred tisztjeként 1916 február és júliusa között a galíciai, 1916. november és 1918. május között az erdélyi harctéren harcolt.¹⁰ 1916-ban a karján megsebesült, majd 1918 novemberében tartalékos hadnagyként kitüntetésekkel fejezte be katonaéveit.¹¹

Bár a Theresianumba egy rövid időre visszatért, a Monarchia felbomlásával a közös oktatási intézmény is megszűnt. 1919 októberétől pártfogója, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, Fejérpataky László vette oda helyettes tanári beosztásba, amely 1920 decemberétől rendes tanárira változott.¹²

⁸ MTAKK Ms 5383/2, ld. PÁL 2015: 57.

⁹ Ld. 53. levél; BLECHER

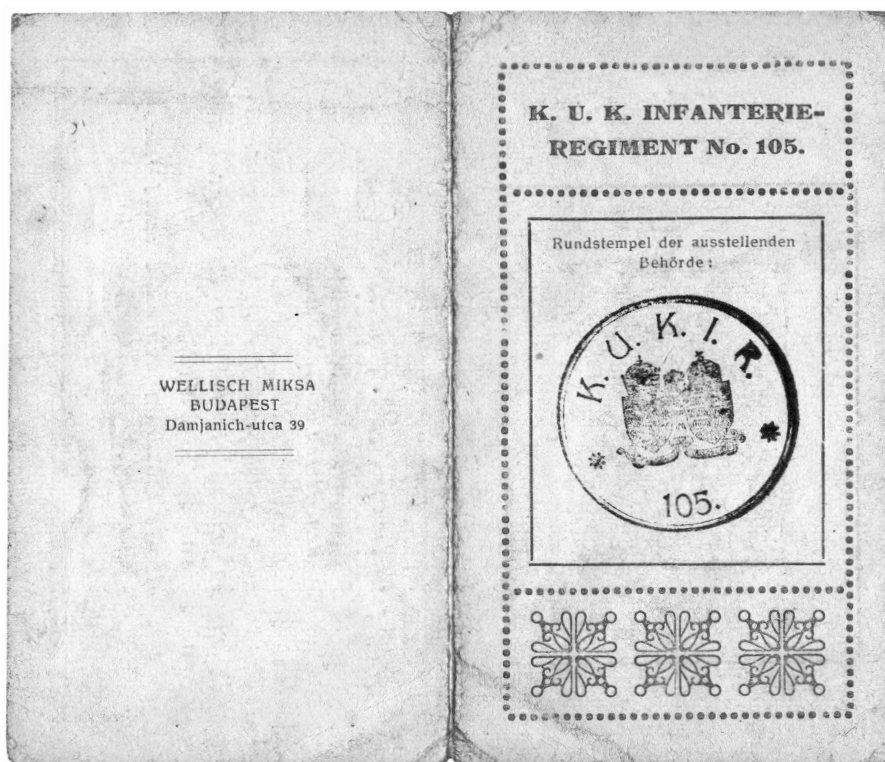
¹⁰ KURTZ 1937

¹¹ MTAKK Ms 5383/11

¹² Ress Imrénél az Országos Széchényi Könyvtár szerepel munkahelyként, az általam látott dokumentumok a Magyar Nemzeti Múzeumot tüntetik fel, igaz, szervezetiileg összetartozott a két intézmény. RESS 2004: 287. 15. lj.

*Hajnal István katonaisgazolványa*¹⁶

Dáviddal együtt a Pazmaneumban laktak, és naponta levéltáraztak. Novemberben pedig átköltöztek a Trautson-palotába, a magyar állam tulajdonában lévő épületben kapott pár szobát az akkor frissen alapított Magyar Történeti Intézet.¹⁷ Itt alkalmanként borozgatós összejöveteleket is rendeztek, Szekfű Gyula, Eckhart Ferenc, Lábán Antal, Tamedly Mihály, Alföldi András részvételével.

Hajnal a szűkös anyagi helyzete miatt másodállást is vállalt. Alföldi ismertette össze a Bécsben élő gazdag nagyvállalkozóval, Déri Friggyessel, aki gyűjteménye katalógusának javítására keresett szakembert. Déri 1920 októberében ajánlotta fel értékes gyűjteményét Debrecen városának,¹⁸ így a rendezés sürgetővé vált. Hajnal alkalmazásáról ezt írta Alföldi Czakó Elemérnek, a gyűjtemény befogadását intéző minisztériumi tisztviselőnek:

¹⁶ MTAKK Ms 5383/116

¹⁷ DOMANOVSKY 1942: 396; UJVÁRY 2010: 356.

¹⁸ KESZTHELYI 2007: 59.

„Ami a katalogizálásnál szükséges segéderőt illeti, ehhez egy félesztendeig itt tartózkodó embert keresett Déri; ajánlkoztak többen, legutóbb 2 bolsevik érzelmű magyar egyetemi hallgatónő, akiket (figyelmeztetésemre főleg) – mellőzött a tanácsos úr. Én Hajnal István dr-t ajánlottam erre az állásra, aki hosszabb ideig marad még és holnaptól kezdve napi 2 órát (szabad idejéből) e célra fordít.”¹⁹

Hajnal nemcsak magának, hanem barátjának, Mályusznak is szerzett munkát, Déri okleveleinek kivonatolását. Emellett sokat beszélgetett Dérivel, igyekezett megnyerni jóindulatát és bizalmát, ami sikerült is, hiszen Déri magával vitte például Bécs akkori legnagyobb műgyűjtőjéhez, Albert Figdorhoz is, akinek a Löwel utcai palotájában látott tárgygazdagság teljesen elképesztette Hajnalt. Néhány hét elteltével sikerült is rábírnia Dérit arra, hogy támogassa a Magyar Történelmi Társulatot. Hajnal maga fogalmazta azt a levelet, amely Klebelsberg

19 Alföldi András Czakó Elemér miniszteri tanácsosnak?, Bécs, 1920. november 7. ld. KOROMPAI 2011: 244.

aláírásával hamarosan meg is érkezett Dérihez, s amelyben bemutatja a társulat működését, céljait, a folyóiratát és a bécsi Magyar Történeti Intézetet. Déri 5000 koronát utalt át 1920 decemberében a társulatnak.

Hajnal ugyanekkor két jó hírt is kapott Domanovszkytól. Az egyik, hogy a professzor 1921 őszétől kilátásba helyezett neki egy egyetemi állást, a másik, hogy felkérte habilitálásra, amely az egyetemi magántanári, illetve nyilvános egyetemi tanári kinevezés előfeltétele volt. Hajnal boldog izgatottsággal fogadta mindkettőt, és a paleográfiai könyve mellett immár a habilitációra is elkezdte a tudatos felkészülést: utóbbi témája támaszkodott addigi írástörténeti kutatásaira és jelentkezését *Írásbeliség és írásoktatás a középkorban* címmel kívánta benyújtani. A sikeres habilitációs eljárás a Pázmány Péter Tudományegyetemen 1921. augusztus 2-án történt meg, amely után Hajnalt egyetemi magántanárnak nevezték ki.²⁰

Hajnal a kutatási ösztöndíj lejártával nem tért vissza a múzeumba, hanem 1922 elejétől az Országos Levéltárba került allevéltárnokként. Ekkoriban lakásproblémákra és betegségekre panaszkodott, másodállást vállalt a megélhetés érdekében, és a küszöbönálló házassága miatt szeretett volna egy jobban fizető és stabil kinevezést magának.

AZ ÍRÁSTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉS

Az egyetemen Hajnal érdeklődése Fejérpataky László témavezetésével a középkor s azon belül is a diplomatika felé irányult. 1913-ban elnyerte a budapesti Tudományegyetem egy pályadíját *IV. Béla király oklevelei* című tanulmányával, majd ennek kibővített változata disszertációvá érett, s az eredmények összefoglalva megjelentek 1914-ben a *Turul* folyóiratban *IV. Béla kancelláriájáról* címmel.²¹ Bécsi theresianumi munkája lehetővé tette, hogy paleográfiai kutatásait nemzetközi területekre is kiterjessze, és a következő években Bécsben és Budapesten nagyjából 2500 darab 12–13. századi oklevelet nézett át, és hasonlította össze őket azzal a 600 francia oklevéllel, amelyek fényképmásolatban vagy fakszimile formában rendelkezésre álltak.²² 1920. november 2-án a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának ülésén felolvasást tartott, bemutatva addigi eredményeit.²³ A fontos és meglepő újdonságokat tartalmazó művet – a 12–13.

20 *Hivatalos Közlöny* 1921. augusztus 1.; Hajnal első hivatalos életrajza MTA 1928: 31–32.; mindezekről röviden: LAKATOS 2001: 9.

21 Ld. 10. levélhez csatolt *Kimutatás irodalmi működésemről* című irat; GLATZ 2016: 710.

22 GLATZ 2016: 724–729.

23 GLATZ 1993: 3.

századi francia, osztrák és magyar oklevelezési gyakorlata és írásképe viszonylagos egységességet tükrözött – megjelenésre ajánlották, de kétséges volt, hogy a gazdasági krízis idejében lesz-e rá kiadó. Ekkor lépett színre Esterházy Mária.

Domanovszky Sándor 1921–1922 folyamán szoros, tanár-tanítványi kapcsolatban állt a hitbizomány-tulajdonos Esterházy Pál nővérével, az akkor 21 éves Esterházy Máriával. A hercegnő megmaradt levelei alapján²⁴ a rendszeres találkozókon történelemoktatás folyt (például Buda történetéről),²⁵ illetve Domanovszky könyveket ajánlott olvasásra, cím szerint Szekfű *Száműzött Rákóczi*-ját és Széchenyi naplóját említik.²⁶ Klebelsberg mellett Domanovszky lehetett az a tanácsadó, aki rábírta a fiatal arisztokrata hölgyet egy új kezdeményezés támogatására, a Budavári Tudományos Társaság létrehozására, illetve annak elnöki szerepe elvállalására 1921-ben. Domanovszky ezt úgy fogalmazta meg, hogy „a tudománykedvelő közönség... sietett a bajba jutott tudományoság fölkarolására.”²⁷ Részletesebben a következőket írta a társaságról:

„a budapesti nagy tudományos intézetek igazgatóiból, egyes szemináriumot vezető egyetemi tanárokból s néhány más tudósból alakult a szellemi tudományok komoly eredményei iránt mindig elevenen érdeklődő ifjú Esterházy Mária hercegnő nemes személye körül. Az ő gondolata volt, hogy a most fejlődő generatio munkakedvét meg kell menteni a jövő számára azzal, hogy az igazán tehetségeseknek az átlagos színvonal fölé emelkedő első tudományos munkái nyomtatásban is megjelenhessenek s ezzel a tudományos kutatással járó fáradságuknak erkölcsi gyümölcseit élvezhessék.”²⁸

Annyi változtatást azonban megengedtek maguknak a társulatban, hogy nemcsak a fiatal, első könyveseknek, hanem arra érdemes tudósoknak is felvették a programba a könyveit, mert ők – így Hekler Antal és Hóman Bálint – sem találtak kiadót. Esterházy Mária 300 ezer koronát adományozott a könyvek kiadására.²⁹

24 Esterházy Mária levelei Domanovszky Sándornak: MTAKK Ms 4524/6–20

25 Esterházy Mária Domanovszky Sándornak, Budapest, 1921. február 22. MTAKK Ms 4524/8

26 Esterházy Mária Domanovszky Sándornak, Budapest, 1922. június 13. és Léka, 1922. június 22. MTAKK Ms 4524/15–16.

27 DOMANOVSKY 1921–1922: 241.; GLATZ 2016: 750.

28 DOMANOVSKY 1921–1922: 242.

29 „Hangya” Termelő-Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet Központja Esterházy Máriának, Budapest, 1921. június 10. MNL OL, E. cs. lt. P 147 Esterházy Mária iratai Nr. 66.

ÍRÁSTÖRTÉNET AZ ÍRÁSBELISÉG FELUJULÁSA KORÁBÓL

ÍRTA
HAJNAL ISTVÁN

1921
KIADJA A BUDAVÁRI TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG

Hajnal írástörténeti értekezésének címlapja és a 'griff' embléma

1921 decemberében négy kötet jelent meg egyszerre:
Hekler Antal: *A klasszicizmus jelentősége és térfoglalása az ókori művészetben*;
Hóman Bálint: *A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában*;

Pigler Antal: *Olasz freskóciklus a Szépművészeti Múzeumban*;

Hajnal István: *Írástörténet az írásbeliség felújulása korából*.

Mályusz könyvét Turóc vármegye kialakulásáról a második sorozatban tervezték kiadni 1922 tavaszán a következőkkel:

D'Isoz Kálmán: *A Pray-kódex zenei hangjegyzése*;

Pauler Ákos: *Liszt Ferenc mint gondolkozó*;

Kaposy József: *A szombathelyi székesegyház és mennyezetképei*;

Pigler Andor: *A pápai székesegyház és mennyezetképei*.³⁰

Hajnal 1921-ben intenzíven írta és tervezte a könyvét. Különösen a melléletek foglalkoztatták, hiszen elengedhetetlennek tartotta a fakszimilék közlését állításai alátámasztásához, ezek azonban igen megrágták a kiadást. Szeptemberben Hekler Antallal tárgyalt és meg kellett ígérenie, hogy két héten belül leadja a kéziratot. A könyv 1921 végén jelent meg a három másik kötettel együtt.³¹ Mályusszal, Domanovszkyval maguk között 'griff'-könyveknek nevezik a sorozatot, utalva a címlapokon megjelenő 'griff' emblémára, az Esterházy hercegi család címerállatára.³² A 173 lapos értekezést 23 tábla követi, oklevelek kinagyított lapjaival vagy ahogy Hajnal nevezte őket, írásmutatványokkal. A mű élénk visszhangra talált, a bő német nyelvű összefoglalás miatt számos külföldi lapban is jelent meg róla ismertetés.³³

A Magyar Történelmi Társulat a könyv sikere után megbízta Hajnalt a paleográfia rész megírásával a Hóman Bálint által szerkesztett *Magyar Történettudomány Kézikönyve* című sorozatba; ehhez egykori mesterének, Fejérpataky Lászlónak a vonatkozó hagyatékát is meg-

30 *Magyarság* 1921. december 25.; a megjelent könyvek: ISOZ Kálmán: *Latin paleográfia és a Pray-kódex zenei hangjelzése*. Budapest, 1922.; MÁLYUSZ Elemér: *Turóc megye kialakulása*. Budapest, 1923.; PAULER Ákos: *Liszt Ferenc gondolatvilága*. Budapest, 1922.; Kaposy könyve nem jelent meg; PIGLER Andor: *A pápai plébániatemplom és mennyezetképei*. Budapest, 1922.

31 HAJNAL 1921.

32 Ld. 8. levél.

33 Ld. 10. levélhez csatolt *Kimutatás irodalmi működéséről* című irat.

kapta.³⁴ A kollégáival való levelezésben a következő években folyamatos a mentegetőzése amiatt, hogy egyszerűen nem jut ideje erre a munkára, és valójában nem is készült el vele soha, legalábbis csak egy-egy szűkebb fejezettel.³⁵ A Budavári Tudományos Társaság 1922 után is működött, s ha nem is olyan gyakorisággal, de még 1939-ben is adtak ki könyveket.

---

34 ÁLDÁSY 1924: 136.; GLATZ 1988: 53.

35 HAJNAL 1943 és HAJNAL 1954.

III. Hajnal István az Esterházy Hercegi Hitbizomány szolgálatában (1922–1930)

A herceg Esterházy család levéltára – Esterházy Miklós (1582–1645) nádor korától számítva – már 400 éve létezik: évszázadokon át formálódott, többször rendezték, de mindig azzal a céllal, hogy a család rendelkezésére álljanak a vagyont biztosító gazdasági, birtokigazgatási és jogi iratok. Ress Imre is említette már, hogy a hatalmasra duzzadt hercegi levéltárban 1879-ben alkalmaztak először szakképzett történészt Merényi Lajos (1854–1919) személyében.³⁶ Ő abban is első volt, hogy hercegi tisztviselőként, tehát nem külső kutatóként – a régmúlta vonatkozóan feloldva a titoktartási kötelezettség alól – Bubics Zsigmond közreműködésével egy nagyszabású monográfiát írhatott Esterházy Pál hercegről (1635–1713), illetve forrásokat adhatott ki a levéltárból.³⁷ A több mint hetven közlés anyaga főként Esterházy Miklós és Pál nádorok korából származik: az inventáriumok, végrendeletek, rendtartások és levelezések főként a *Történelmi Tárban* és a *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemlében* jelentek meg.

Merényi után 1919–1922 között rövid ideig Gaszner József töltötte be a levéltárosi pozíciót, akinek váratlan halála új kihívások elé állította a hitbizomány tulajdonosát, Esterházy Pált (1901–1989). Pál még nem töltötte be a nyolcadik évét, amikor Horváth Gábort alkalmazták mellé házitánítónak, aki nemcsak a gyermekeiben, hanem élete végéig hűséges kísérője és tanácsadója maradt. A kis herceg különösen vonzódott a zenéhez, zongorázni és orgonán játszani is tanult, és tehetségesnek mutatkozott a nyelvekben is. 1911–1912-től a pesti piaristáknál (hivatalosan a Kegyes-tanítórendiek Budapesti Főgimnáziumában) folytatta tanulmányait magántanulóként – öccseivel, Antallal és Lászlóval együtt – kitűnő eredményekkel.³⁸ Ezt követően a bécsi Kereskedelmi Akadémiára iratkozott be, de félbe kellett szakítania az ottani tartózkodást, mert édesapja, Esterházy Miklós vadászbalesetet szenvedett és elhunyt 1920. április 6-án. Pál tehát 19 évesen az Esterházy Hercegi Hitbizomány élére került 12. herceg-

³⁶ RESS 1999: 411.

³⁷ TRIBER 1979: 45–46.; RESS 1999: 412–413.

³⁸ Az adatokat ld. *Kegyes-tanítórendiek Budapesti Főgimnáziumának Értesítője* 1911–1919 között.

ként, ehhez előbb nagykorúsítani kellett, ami meg is történt a Sopron vármegei árvaszék gyámhatóságánál.³⁹

Nem csupán a hatalmas vagyon irányításának terhei hárultak rá, hanem négy kiskorú testvérének a gyámjává is vált nagyapjával, Cziráky Antallal (1850–1930) együtt. Ezeket a feladatokat immár az egyetemi stúdiumai mellett látta el: a müncheni erdészeti főiskola rövid látogatása után 1920 őszétől a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára járt. Ennek befejeztével 1924. december 6-án doktorrá avatták, társai nevében ő tartotta az ünnepi beszédet és egyben adományt is tett több szervezetnek.⁴⁰ Három évvel később, 1927 tavaszán ugyanezen az egyetemen jogtudományból szerzett doktori címet *A szövetkezeti alapgondolat és viszonya az utolsó évtized magyar törvényeihez* című dolgozatával.⁴¹

A majdnem húszévnyi tanulási folyamat tehát szép sikerrel zárult, arisztokratáktól szokatlan komoly erőfeszítései és az ekkorra már megmutatkozó társadalmi szerepvállalásra való hajlandóság a közvélemény figyelmét is felkeltette. Esterházy Pálnak azonban nem csupán családi tragédiák szegélyezték fiatal éveit, hanem az I. világháború utáni válsághelyzetben a békeszerződések által vagyonában is sújtva a hitbizomány helyzetét szintén újra kellett gondolnia. A birtokok, várak, kastélyok és házak egy része Ausztriához került, Kismarton az új osztrák tartomány, Burgenland székhelye lett. A fraknoi kincstár, a kismartoni könyvtár és a levéltár legértékesebb részeit még 1921 nyarán Magyarországra menekítették a hercegi alkalmazottak, félve az osztrák államhatóságok és katonaság rekvirálásától.⁴² A herceg maga is Budapesten élt, testvéreivel és személyzetével a budai vár Tárnok utcájában fekvő Esterházy-palotát foglalta el.⁴³

Az első nagy portré 1927-ben jelent meg róla a *Pesti Napló*-ban *A kontinens leggazdagabb földbirtokosa* címmel. Dernői Kocsis László újságíró a hitbizomány tisztviselőivel, így Szolnoky Dezső központi igazgatóval folytatott beszélgetések alapján vázolt fel egy nem szokványos képet a tanuló és dolgozó 26 éves fiatalemerről, aki nem a szórakozásban és nem a politikában keresi a jövő útját, hanem a munkában. A 220.000 holdat bíró, évente 60 milliárd korona adót fizető hitbizomány 100.000 embernek adott munkát. 180 községnek viselte a kegyúri terheit és 120 plébániának volt a fenntartója. „Ez a hatalmas vagyon óriási erkölcsi felelősséget jelent. Aki ennek a vagyonnak ura, parancsolója,

39 *Budapesti Hírlap* 1920. április 17. 6. o.

40 *Pesti Hírlap* 1924. december 7.

41 *Budapesti Hírlap* 1927. március 27.

42 RESS 2004: 296–298.

43 MOLDEN 1999: 86–87.

annak a magyar kultúra a magyar nemzeti gondolat, minden kulturális, hazafias megmozdulás legerősebb oszlopának kell lennie”⁴⁴ fogalmazódott meg a cikk során.

A modern gondolkodású herceg tehát a határozott profilváltás mellett döntött, amikor egy olyan levéltáros-történész alkalmazásába egyezett bele, aki a család történetének feldolgozásával a közvélemény értékítéletét pozitívan befolyásolhatta az Esterházyak irányába.⁴⁵

1922. május elején több napilapban is megjelent az Esterházy Hercegi Hitbizomány hirdetése, amelyben levéltáros-könyvtárost kerestek Kismartonba. A feltételek között az egyetemi végzettség mellett a doktori fokozat is szerepelt. Az elvárásokat pedig a következőképpen fogalmazták meg:

„a kinevezett levéltáros kötelessége elsősorban a hitbizományi levéltár és könyvtár rendezése, szakszerű vezetése és fejlesztése. Ezenfelül köteles mindazon ügyekben eljárni, amelyekben a főméltóságú herceg neki külön utasításokat ad. A folyamodóktól megkívánatik, hogy a magyar és a német nyelvet szóval és írásban a szaktudomány követelményeinek is megfelelően egyaránt tökéletesen bírják”.⁴⁷ A jól értesült *Budapesti Hírlap* megtudta, hogy a herceg egy háromtagú bizottságra, Csánki Dezsőre, Fejérpataky Lászlóra és Domanovszky Sándorra bízta a kiválasztást. Az 52 beadott pályázat között ott volt Hajnal is, aki a hirdetés megjelenése után két nappal az Esterházy Pál hercegnek címzett levelében megpályázta az állást.⁴⁸ Addigi teljesítménye, egyetemi magántanári címe garancia volt a komoly munkára.

1922. július 24-én Horváth Gábor, a herceg személyi titkára arra kérte Hajnalt, hogy haladéktalanul utazzon Kismartonba, mert Esterházy Pál személyesen kívánja meghallgatni. 1922 augusztusára pedig eldőlt, hogy alkalmazzák. Ebben nem kevés szerepe lehetett annak, hogy Klebelsberg Kunó és a bizottság is őt ajánlotta a hercegnek. Hajnal amikor tudomást szerzett erről, megköszönte

Esterházy Pál 26 évesen⁴⁶

44 *Pesti Napló* 1927. augusztus 14.; PÜSKI 2008: 168–170.

45 RESS 2004: 289.

46 *Pesti Napló* 1927. augusztus 14.

47 Például ld. *Szózat* 1922. május 6.

48 *Budapesti Hírlap* 1922. szeptember 1.

ügye támogatását.⁴⁹ Persze Klebelsberget más célok is mozgatták: a magyar arisztokráciát igyekezett bevonni a nehéz helyzetben lévő kulturális és tudományos élet támogatásába. Hajnal személyén keresztül Esterházy Pál erre a célra elérhetőnek látszott, annál is inkább, mert a család tagjai több esetben is bizonyították áldozatkészségüket.⁵⁰ Esterházy Mária mecénatúráját már fentebb bemutatam, de említendő Esterházy Pál segítőkészsége, amikor a Magyar Történeti Intézet szobáit az általa rendelkezésre bocsátott bútorokkal rendezték be Bécsben.⁵¹

Hajnal egyetlen kérése az volt a herceghez, hogy az éppen aktuális művét, a Kossuth-emigráció forrásainak összegyűjtését befejezhesse, s hogy csak utána foglalkozna az Esterházy család történetével. „A hercegi család történetét megírni úgy, hogy az a magyar tudományosságnak is hatalmas eredménye legyen – ez lenne a feladat megoldása” – írta Hajnal Horváth Gábornak, 1922-ben, még az állás elnyerése előtt, majd így folytatta:

„De nem maradnék meg a száraz adatok egybeillesztésénél. E tekintetben Szekfű követője vagyok, akivel Bécsben sokat dolgoztunk együtt s aki műveiben szintén nem áll meg soha az adatok bizonyító felsorolásánál, hanem lelket önt beléjük és életet a múlt idők embeireibe... Meg kell ismerni a korszakot, amelyben az illető személyiség élt; mérlegelni kell működése jelentőségét nemcsak magyar, hanem európai szempontból is, hiszen méltán kérdezhetjük, mit jelentett, milyen helyet foglalt el egy nagy magyar főúr, egy Esterházy herceg Európa irányító egyéniségei között. Nemcsak a magyar belső politikából, hanem a nemzetek közti történetből és a művelődés és művészetek történetéből is adna egy kis darab világot egy nagy Esterházynak története.”⁵²

Ekkor még maga sem gondolta, hogy Kossuth-művével nemhogy ebben az évben, de még 1925-ben sem végez.

Hajnal 1922 őszétől állt a hitbizomány alkalmazásában, ahol teljesen újszerű feladatokat kellett ellátnia. Tisztában kellett lennie a levéltár struktúrájával, az ügymenettel, a jogi-gazdasági ügyekben elvárt levéltári adatszolgáltatással. Ezt kellett összehangolnia tudósi habitusával, egyrészt azokkal a kutatásokkal,

49 Ld. 12. levél.; RESS 2004: 289.

50 Esterházy Pál mecénatúrájáról megjelenőben van egy tanulmányom.

51 HIVATALOS ÉRTESÍTŐ 1919–1920: 524.; GLATZ 2016: 60–62.

52 Hajnal István Horváth Gábornak, Budapest, 1922. augusztus 1. ld. RESS 2004: 299–300.

amelyeket saját kedvére folytatott (középkor, paleográfia), másrészt, amit elvártak tőle: a Történelmi Társulat a Kossuth-iratok feltárását, a herceg a családtörténet megkezdését. Státuszát tekintve közvetlenül a herceg alá volt rendelve – ahogy ő megfogalmazta, az első tisztviselők közé tartozott –,⁵³ időnként találkozhatott is vele, elmondhatta véleményét és bemutathatta terveit, sőt, úgy is érezte magát, mint a Magyar Történelmi Társulat nagykövete az arisztokrácia mellett.⁵⁴ Közvetítő szerepe a tudomány és a herceg között már a kezdetektől megnyilvánult: Esterházy Pál több tudományos társaságot is támogatott éves tagdíjjal, köztük a Magyar Történelmi Társulatot, ami az inséges időkben rendkívül fontos forrásnak bizonyult.⁵⁵

A történész legtöbbször azonban csak Horváth Gáborig, a herceg személyi titkáráig jutott, aki szürke eminenciásként állt Esterházy Pál és a külvilág között. Horváth a herceg nyolcéves kora óta szolgált nevelőként, és személye megkerülhetetlen volt a hitbizományban.⁵⁷ Hajnal így leginkább az általa nagyhatalomnak nevezett Horváthhoz fordult kéréseivel és terveivel, aki hol őt, hol a tisztviselői kart támogatta a herceg előtt.⁵⁸ A viszonyuk egyre romlott,

Hajnal István 1923-ban kiállított osztrák személyi igazolványa⁵⁶

⁵³ Ld. 15. levél.

⁵⁴ Ld. 12. levél.

⁵⁵ Csánki Dezső ügyvezető alelnök köszönőlevele Esterházy Pálnak, Budapest, 1926. május 5. és ugyanekkor Hajnal Istvánnak is, MNL OL, E. cs. lt., P 114 25.d. f. 1918–1919. A tudományos társulatok támogatásához ld. PÁL 2015: 42.

⁵⁶ MTAKK Ms 5383/120

⁵⁷ MOLDEN 1999: 87.

⁵⁸ Hajnal feladatairól ld. Horváth Gábor az Esterházy Hercegi Hitbizományi Javak Központi Igazgatóságának, Wien, 1927. február 23. MNL OL, E. cs. lt., P 114 26.d. f. 275–276.

1926-ban Hajnal már egyenesen elhidegülésről írt kettőjük viszonyában, és hogy a tisztviselői kar szívesebben venné, ha nem tudományos kérdésekkel, hanem csakis a hitbizomány gazdasági-jogi ügyleteivel foglalkozna.⁵⁹ Kutatásait nehezítették, nem vették szívesen költségekkel járó levéltári útjait, sem egyetemi magántanári előadásait, amelyeket rendszeresen meg kellett tartania, ha nem akarta elveszíteni ezt a címét.⁶⁰ 1929–1930 folyamán azonban Hajnal sikeresen keresztülvitte akarát, több személyes találkozó és felterjesztések által sikerült megnyerni a herceget a tudományos terveinek, úgy érezte, hogy szavainak nőtt a súlya, sokszor Horváth ellenében is.⁶¹

KÖTET A TÖRÖKORSZÁGI KOSSUTH-EMIGRÁCIÓRÓL

Hajnal István a már említett Magyar Történelmi Társulat-féle forráskutatási program keretében 1920 szeptembere óta dolgozta fel a Kossuth-emigráció törökországi iratait. A bécsi levéltározás alkalmával elsőként tekinthetett bele olyan dokumentumokba, amelyek addig történészek kezében nem jártak. Gyakran Szekfű segített neki ezek keresésében. A forrásokból kibontakozó ember, elsősorban Kossuth személyisége mind jobban magával ragadta Hajnalt.

Pestre visszatértek a Magyar Nemzeti Múzeum Kossuth-hagyatékát is átvizsgálta 1922 év elején. Ehhez Fejérpataky Lászlótól kapott külön engedélyt, hiszen érzékeny s egyben zárolt anyagról volt szó, amelyet a magyar állam 1894-ben vásárolt meg az örökösöktől. Hajnal ismerte a levéltári tisztviselők véleményét, miszerint a Kossuth-letét mit sem ér, az állam csak kegyeletből vette meg, ennek ellenére ő briliánsnak tartotta.⁶² A zárolás 1924-ben járt le, Hajnal is ekkor tehetett volna először közzé eredményeit, azonban az anyag egyre terebélyesedett, újabb és újabb nyomok után indult meg a történész. Már nem elégedett meg a gyűjtéssel, hanem fel akarta dolgozni az emigráció történetének első éveit. Többször is kijelenti professzorának, hogy az aprólékos adattömeg lehetővé teszi egy különleges lélektani megközelítést és megértést. 1924 végén ezt írta:

59 Egy levelében különösen hisztérikus hangon írja le helyzetét („fenevaddal állok itt szemben”) és kéri Domanovszkyt, hogy segítsen neki állást szerezni, később elnézést is kér tőle ezért, ld. Hajnal István Domanovszky Sándornak, Kismarton, 1925. okt. 12. MTAKK Ms 4524/360.

60 Hajnal István Horváth Gábornak, Kismarton, 1924. február 7. MNL OL, E. cs. lt., P 178, 1. cs.

61 Ld. 45. levél.

62 Ld. 14. levél.

„Kossuth jellemzése igen erős probléma, az ember könnyen tévedhet szélsőségekbe. Minden emberismeretét össze kell szednie annak, aki tárgyilagosan akar írni róla. Valóságos vitatkozást kell folytatnom önmagammal. Az adatok aránylag hiányosak; ha nem figyelek meg minden apró kis hírt, néha szavakat is, úgy színtelen az, ami a tollamból kikerül, s akkor hiába dolgoztam. Úgy hiszem, nehezebb újkori téma nincs is történelmünkben, mint az emigráns Kossuth jellemzése, értve a technikai nehézségeket. Soha nem tudni, mit miért tett, milyen alapon – mert titkolódzva működik; s nehéz megítélni, hogy nagyhangú kijelentései szélsőséges optimizmusból erednek-e vagy pedig valami általam nem ismert sikeres lépés támogatja-e azokat.”⁶³

Ekkor olyan könyveket olvasott, amelyek a „történeti kutatásnak egyéniségeket rekonstruáló feladataiban” támogatást nyújtanak, és ezekről ismertetést is közölt a *Századokban*.⁶⁴

1923-ban és 1924-ben Domanovszky kapcsolataiért folyamodott, hogy naplókba és levelezésekbe betekinthessen, szinte megszállottan kutatta a szabadságharcosok iratait, legyen szó Batthyány Kázmér, Perczel Mór – a Perczel család egyébként megtagadta a kutatást, ami nagyon rosszulett neki –, Vukovics Sebő, Asbóth Sándor vagy mások hagyatékáról. 1924-ben lengyel intézményekből, így a korniki Zamoyski-levéltárból és a krakkói Czartoryski Múzeumból rendelt meg dokumentumokat. Ezeket lefordíttatta.⁶⁵ A magyar mellett a német, az angol és a francia források átolvasása nagy jártasságot igényelt tőle. Az óriási mennyiségű irat másolásához Mályusz és mások segítségét is igénybe vette. Néhány részletet már a könyv megjelenése előtt is közzétett különböző folyóiratokban.⁶⁶ Mindemellett az új munkahelyén is helyt kellett állnia: a hitbizomány ügyeiben sokat utazott a hercegi rezidenciák között, és folyt a levéltár költöztetése is. Az 1924–1926 közötti leveleiben gyakran panaszkodott kimerültségre, betegségre, valószínűleg a sok éjszakázással és a rendszertelen étkezéssel összefüggésben léptek föl gyomorpanaszok nála.

Közben az is világosan látszott, hogy az angol-amerikai emigráció forrásainak az összegyűjtése külön kötetet és külön szakembert igényel, s hogy erre Hajnalnak nem lesz ideje és ereje. Klebelsbergnek írt levelében a munka feltét-

---

63 Ld. 24. levél.

64 HAJNAL 1925c: 642.

65 Ld. 22. levél.

66 HAJNAL 1925a; HAJNAL 1925b; HAJNAL 1927a.

len folytatása mellett érvelt, és erre a kollégáját, a diplomáciai szolgálatot megjárta és több nyelven beszélő Jánossy Dénes allevéltárnokot ajánlotta a Társulatnak.⁶⁷ Javaslatára meghallgatásra talált, Jánossyt bízták meg az új feladattal, akiknek eredményei azonban csak jóval később jelentek meg.⁶⁸

A herceg és környezete egyre türelmetlenebb volt Hajnal Kossuth-kutatásait illetően. Horváth Gábor 1925 elején sürgette a lezárást:

„Ő Főméltósága igen-igen óhajtja, hogy Kossuth Lajos emigrációjára vonatkozó kutatásait befejezéshez juttassa, mivel Ő Főméltósága nagyon fontosnak tartaná, ha Nagyságod lassanként az Esterházy történet előmunkálatait is elkezdene, s egész energiáját és képességeit tisztára az Esterházy levéltár feldolgozására fordítaná. Amit Nagyságod jelentése e tekintetben felhoz, mindenesetre örvendetes, de Ő Főméltósága már régebben említette nekem, hogy Levéltáros Úr Kossuth könyvének a megjelenését már nagyon várja.”⁶⁹

Végül annyira vaskossá vált a forrásgyűjtemény és az értelmező tanulmány, hogy 1926 áprilisában arra kérte Domanovszkyt, hadd jelenjen meg két kötetben, s nyomban fel is vázolta a koncepciót. Az első kötet a Kossuth menekülése utáni háromnegyed év, egészen a kiadatásáig – nemzetközi folyamatokba beágyazva. A második kötet Kossuth kiutahiai (kütahyai) tartózkodása. Bár Szekfű ellenezte a tervet, szerinte ugyanis Hajnal nem birkózott meg az anyaggal, a szerkesztő Lukinich Imre azonban elfogadta, így 1926 nyarán az első kötet kézírata elkészült.⁷⁰ A könyv azonban csak jókora késéssel, 1927 legvégén jelent meg, Hajnal maga is megjegyezte némi iróniával, nem gondolta volna, hogy előbb születik meg a gyermeke, mint a Kossuth-könyv. A 900 oldalra terjedő műben a 219 forrás mellett több mint 400 oldalt tesz ki a tanulmány. Hajnal 1927 végén így összegezte Esterházy Pálnak az eredményeket:

„Kossuth munkám I. kötete, közel másfél évi nyomdai hányattatás után, szintén megjelent és már megkezdődtek méltatásai is, egyelőre csak egyes napilapokban, amelyek közül különösen a Magyarország

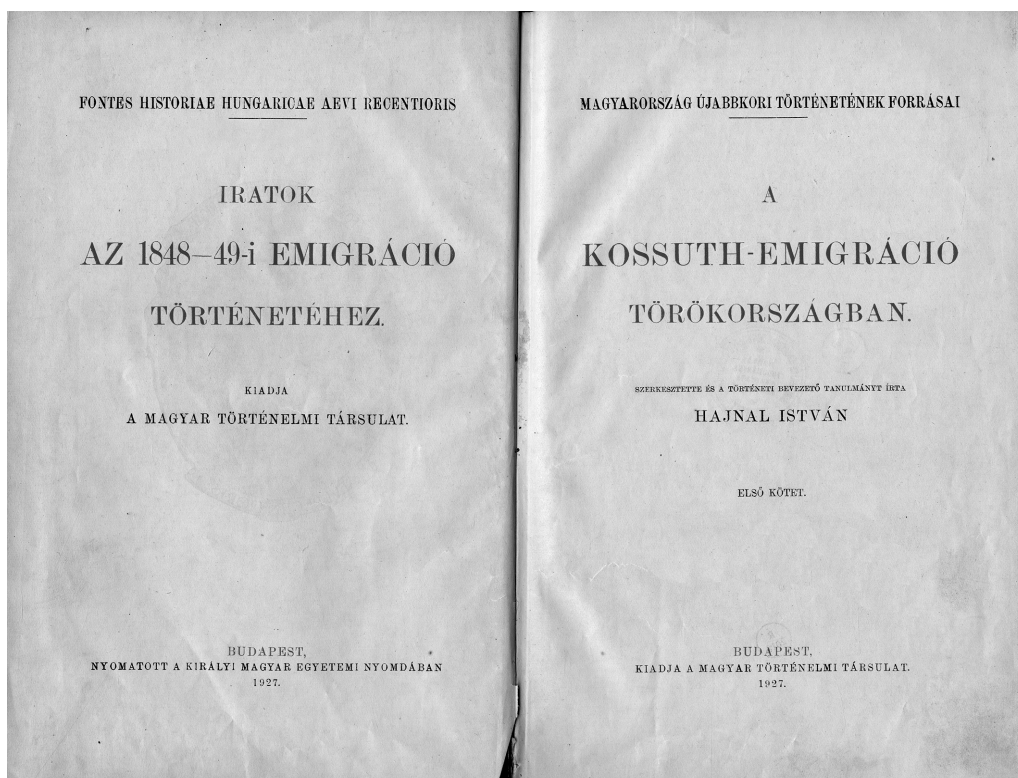
67 Ld. 14. levél; a Kossuthral foglalkozó kutatásokat Lukinich Imre ismertette 1924-ben: LUKINICH 1924: 148–152.

68 JÁNOSY 1940–1948.

69 Horváth Gábor Hajnal Istvánnak, Budapest, 1925. február 23. MNL OL, E. cs. lt., P 114 24.d. f. 2215–2219

70 Ld. 26–27. levél.

A Kossuth-emigrációs kötet címlapja

mellékelt cikke⁷¹ ír érdememet bizonyára felülmúló elismeréssel. A kedvező fogadtatás megerősíti azon meggyőződésemet, hogy a múlt esztendőök kitarató módszertani tanulmányai meghozták gyümölcsüket és hogy immár sikerült nemcsak kész újkori történetíróvá képeznem magam, hanem módszer és előadás tekintetében az átlagon felülálló készségre szert tennem és így bátran vállalkozhatom nagy jelentőségű feladatok megoldására az Esterházy-történetet illetőleg.”⁷²

De mi történt a második kötettel? 1928 májusában Hajnal úgy tudta, hogy júliusra fog elkészülni, és reménykedett benne, hogy Klebelsberg nem vonja meg a támogatását. A könyv azonban soha nem jelent meg. Az az egy részlet

71 Ld. *Magyarság* 1928. január 8. Hajnal István könyvet írt a Kossuth-emigrációról címmel Pethő Sándortól.

72 Hajnal István Esterházy Pálnak, hely és dátum nélkül (1927 végén). MNL OL, E. cs. lt., P 114 26.d. f. 1026–1028.

ismert belőle, amit a *Budapesti Szemlé*ben 1926-ban közzétett Kossuth belgrádi kapcsolatairól.⁷³ 1927–1928-ban a *Fontes historiae Hungaricae aevi recentioris* sorozatban hat kötetet is kiadtak, elképzelhető, hogy anyagi okok miatt hagyták ki Hajnal kötetét.⁷⁴ A Magyar Tudományos Akadémián lévő Hajnal-hagyatékban azonban megvan a kézirat.⁷⁵

KUTATÁSOK AZ ESTERHÁZY CSALÁD TÖRTÉNETÉRE VONATKOZÓAN

Hajnalnak a hercegi szolgálat kezdetekor mindenekelőtt egy rendkívül összetett és nehéz feladattal kellett megbirkóznia: a törzslevéltárat Eszterházáról, valamint a Kismartonban maradt néhány állagot Budapestre kellett költöztetni, amelyre 1926-ban került sor.⁷⁶ A budai Tárnok utcai Esterházy-palota földszinti szobáinak berendezése és az iratok rendszerezése után a levéltár folytatta a működését. Addig azonban Hajnal rendszeresen ingázott munkáját végezve az osztrákok által elfoglalt Kismarton, illetve Eszterháza és Budapest között. A levéltár Budára helyezésével Hajnal is véglegesen Budapestre települt a családjával. Az I. kerület Városmajor utca 33. szám alatt kapott egy lakást.

A tudományos munkával is több időt tudott tölteni, és a Kossuth-mű befejezése után valóban az Esterházy család történetével kezdett foglalkozni. Ehhez a forrásokat a még összevisszaságban lévő 19. századi iratok rendezése képezte.⁷⁷

1927 májusában egy hosszú levélben ecsetelte a hercegnek a már elkészült és közlésre leadott tanulmányokat, illetve a további történészi terveit. Egyértelműen – folytatva a szabadságharc és következményeinek a feldolgozását – Esterházy Pál Antal (1786–1866) diplomata és miniszter személye foglalkoztatta:

„Pál herceg ugyanis utolsó tagja a Hercegi Családnak, aki nevezetesebb szerepet vitt a magyar történelemben. A történetírás és annak nyomán a közvélemény, sok tekintetben az ő alakját veszi ma is mértékül akkor, amikor általában a Hercegi Ház történeti szereplésére gondol, különösen a magyar nemzeti törekvések szempontjából.

73 HAJNAL 1926.

74 GLATZ 2016: 99–102.

75 MTAKK Ms 5402–5405

76 RESS 2004: 296–298.

77 Hajnal István Esterházy Pálnak, Budapest, 1927. január 25. MNL OL, E. cs. lt., P 114 26.d. f. 245–250.

A Tárnok utca 9. szám alatti Esterházy-palota, Hajnal munkahelye 1926–1930 között

A róla alkotott képnek helyesbítése tehát valóban előnyös hatással lehet a közvéleményre, amelynek megnyerését, a jelen idők aktuális kérdéseit tekintve, méltóságteljes eszközökkel, tudtommal Főméltóságod is szükségesnek tartja.⁷⁸

Hajnal a herceg ifjúkorát tárgyalta a legrészletesebben, külön bemutatta nevelőjét, Görög Demetert, emellett kiadta Esterházy 1813–1814-es naplóját és megvizsgálta Klemens von Metternichhez fűződő viszonyát is.⁷⁹ Főképpen ez utolsó írásához felhasznált források erősítették meg abban, hogy a herceg alakja és tevékenysége 1848-ban jobb megvilágításba kerülhet, és hogy hazafias érzései nem vonhatók kétségbe.

Hajnal szakszerű történeti álláspontja kifejtésére többször is nagy szükség volt. Az Esterházy család rendszeresen szerepelt a sajtóban, és Esterházy Pált, aki szenvedélyes újságolvasó hírében állt, érzékenyen érintették a nem a tényekre alapozott hírek. 1924 júliusában a *Magyarság* című napilapban *Esterházy herceg harca hatvanhárom magyar falu ellen* címmel jelent meg egy az Esterházyakkal ellenséges hangvételű cikk a rábaközi falvak helyzetéről és a Hanság csatornázása miatt az Esterházy Hercegi Hitbizománnyal kialakult konfliktusról.

⁷⁸ Ld. 29. levél.

⁷⁹ HAJNAL 1927c, 1927d és 1927–1928a

A cikkben az Esterházyak birtokszerző politikájáról a következő mondat is szerepelt: „a herceg, akit földi javakkal annyira megáldott az Isten s a Habsburg ház jóakarata, nem partmenti birtokos”.⁸⁰ Hajnal kifejezetten erre reagálva írt egy cáfolatot, megemlítve, hogy az Esterházy-birtokok gazdaságtörténete még nincs kidolgozva, majd így folytatta:

„Mint a hercegi levéltár kezelőjének az utóbbi két évben alkalmam volt foglalkozni a kérdéssel. Arra az eredményre jutottam, hogy a hercegi vagyon eredete túlnyomórésztben ügyes családi politikának s még inkább annak az elsőrangú gazdálkodói és üzleti tehetségnek tudható be, mely az első Esterházyakat kortársaik közül annyira kiemelte.”⁸¹

A *Magyarság* ugyan közölte Hajnal levelét, de két nappal később közreadott „egy historikus” aláírású másikat, amelyben az ismeretlen szerző Hajnalt támadja és Esterházy Pál nádort – mint a Habsburgok engedelmes eszközét – a kor leggyűlöletesebb emberének láttatja.⁸² Hajnal Domanovszkytól tudakolta, hogy vajon ki rejtőzhet a historikus megnevezés mögött,⁸³ majd újabb levelet írt a lapnak, ebben részletezte a két nádor, Miklós és Pál birtokszerzéseit, nem tagadva a család kapcsolatait a Habsburgokhoz. A szerkesztőség a vitát ezzel lezártnak tekintette, ám a Hajnal leveléhez fűzött véleményük végkicsengése – tulajdonképpen a Thaly Kálmán-féle kuruc-labanc történelemszemlélet megismétlése – igen kellemetlen volt a hercegi családra nézve:

„Itt csupán annak a megállapítására szorítkozunk, hogy akármekkora munkát és tehetséget fektettek be az Esterházy hercegek ősei az óriási hitbizomány megszerzésébe, annyi kétségtelennek látszik, s annyit a levéltáros professzor úr is elismer, hogy a Habsburg-házhoz való, gyakran szolgálai hűség nélkül Esterházy Pál herceg nádor sohasem halmozhatott volna össze akkora vagyont, mint amekkorát utódaira hagyományozott. Esterházy Pál lojalitása mindenesetre egyik legfontosabb tényezője volt a vagyonhalmozódásnak, mert ő olyan időkben sokszorozta meg a javait, amikor mások, mint a Rákócziak, Zrínyiek,

80 *Magyarság* 1924. július 17.

81 Hajnal István levele, ld. *Magyarság* 1924. július 29.

82 „Egy historikus”: Ügyes gazdálkodás vagy politika vetette-e meg az Esterházy hercegek vagyonának alapját? *Magyarság* 1924. július 31.

83 Ld. 20. levél.

Thökölyek, Bercsényiek és Forgáchok tönkrejutottak a nemzet érdekében hozott anyagi áldozataik következtében.”⁸⁴

Egy másik eset 1927 végén történt, amikor november 6-án a Parlament előtt leleplezték Horvay János Kossuth-szoborcsoportját, ahol a Kossuthot körülvevő miniszterek között Esterházy Pál Antalt is megjelenítette a művész. Az avatáson részt vett Esterházy Pál herceg és öccse, László is – a meghívót személyesen Sipőcz Jenő budapesti főpolgármestertől kapták –,⁸⁵ és állítólagosan a beszédekben (Apponyi Albert) vagy talán csak Horvay felszólalásában elhangzott, hogy a dédapjuk áruló volt. A korabeli sajtóban, amely az ünnepségeken elmondottakat szó szerint vagy kivonatatosan közölte, ennek nem találtam nyomát. A *Pesti Napló* újságírója azonban megkérdezte Horvayt az inspirációiról, aki ezt nyilatkozta:

„Én Kossuth körött az első magyar független minisztériumot akartam megörökíteni. A szabadságharc gyászba borult és Batthyány Lajos vértanúhalált halt, a többiek külföldre menekültek, börtönbe jutottak, nem lehetett és nem is akartam lelkes pózt erőltetni rájuk. Sokkal inkább az a cél vezetett, hogy mindegyiket tartásában, arckifejezésében karakterizáljam [...] Áruló csak egy akadt közöttük: Esterházy. Nézze, az elfordul.”⁸⁶

Mindenesetre Hajnal azzal vigasztalta a herceget, hogy dédapja Ausztria és Magyarország nyílt szakításáig a magyar érdekeket képviselte, utána visszavonult és nem foglalkozott politikával, a szabadságharc után pedig a fokozatos haladás híve volt.⁸⁷

A témát ezzel azonban korántsem merítette ki, további tervekét kovácsolt, például Esterházy Pál Antal angliai működéséről, kapcsolatrendszeréről, a független Belgium létrejöttében játszott szerepéről, valamint Pál anyja, Mária Terézia Thurn und Taxis hercegnő és Mária Ludovika magyar királyné bizalmas levelezésének kiadását is megfontolandónak tartotta.⁸⁸ Mégis fordulat történt

84 *Magyarország* 1924. augusztus 12.

85 MNL OL, E. cs. lt., P 146 Esterházy Pál herceg iratai b. 1927. f. 22.

86 Beszélgetés Horvay Jánossal a Kossuth-szobor főpróbáján, *Pesti Napló* 1927. november 6. Az *Est*ben már kicsit óvatosabban fogalmazott Horvay: „mintha magyarázná Klauzálnek, hogy nem tud megbékülni a Kossuth-hirdette igékkel. Később el is pártol Kossuthtól.” Az *Est* 1927. november 4. Érdekes nyilatkozatok a Kossuth-szoborról című cikk.

87 Ld. 32. levél.

88 Ld. 29. levél.

a kutatásaiban és 1927 után nem folytatta az újkori témákat, hanem – valószínűleg a herceg sürgetésére – a 17. századi Esterházyak felé irányult.

AZ AKADÉMIAI SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁS ESTERHÁZY MIKLÓSRÓL

A Kossuth-emigrációs kötet meghozta Hajnalnak a tudományos karrierjében való előrelépést. Csánki Dezső, Áldásy Antal, Domanovszky Sándor, Szentpétery Imre, Hekler Antal és Hóman Bálint javaslata alapján 1928 májusában a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. Az indoklásban a következő olvasható: „fiatalabb történetíróink között egyike azoknak, akiknek értékes, mélyreható és eredményes munkássága teljes elismerést érdemel és akiktől a magyar tudományosság a jövőben is a legszebb eredményeket várhatja.”⁸⁹ Hajnal a székfoglaló előadása tárgyául, addigi kutatási témáitól eltérve, Esterházy Miklós (1582–1645) nádor lemondását választotta.⁹⁰ A levéltári anyag rendezése során számos feldolgozatlan forráshoz készített jegyzéket, és alaposan át tudta tekinteni Esterházy Miklós nádor politikai pályáját.⁹¹ A róla szóló szakirodalmakat Kismartonból Budapestre vitette és külön pénzügyi keretet kért a hiányzó és szükséges könyvek beszerzésére.⁹² Az 1929. április 15-én megtartott felolvasáson Csánki Dezső, az Országos Levéltár főigazgatója elnökölt és Esterházy Pál herceg is ott ült a hallgatóság soraiban.⁹³ Az 1630–1642 közötti kormányzattörténetre és annak válságára hangsúlyt fektető előadás a királyi udvar és a rendek között lavírozó Esterházy Miklóst mutatta be az Esterházy- és számos más levéltár dokumentumainak felhasználásával. Célja az volt, hogy „Miklós nádor igazi nagyságát teljes mértékben” láttassa, ami „a magas Hercegi Házra nézve bizonyára nagy erkölcsi elégtételt jelentene, ha éppen azt lehetne a közvéleménybe beleoltani, hogy a nagyságát és fényét megalapító ős önfeláldozóbb és magyarabb politikai szerepet vitt nagy kortársainál is”.⁹⁴

89 MTA 1928: 31–32.

90 FEKETE 1975: 99.

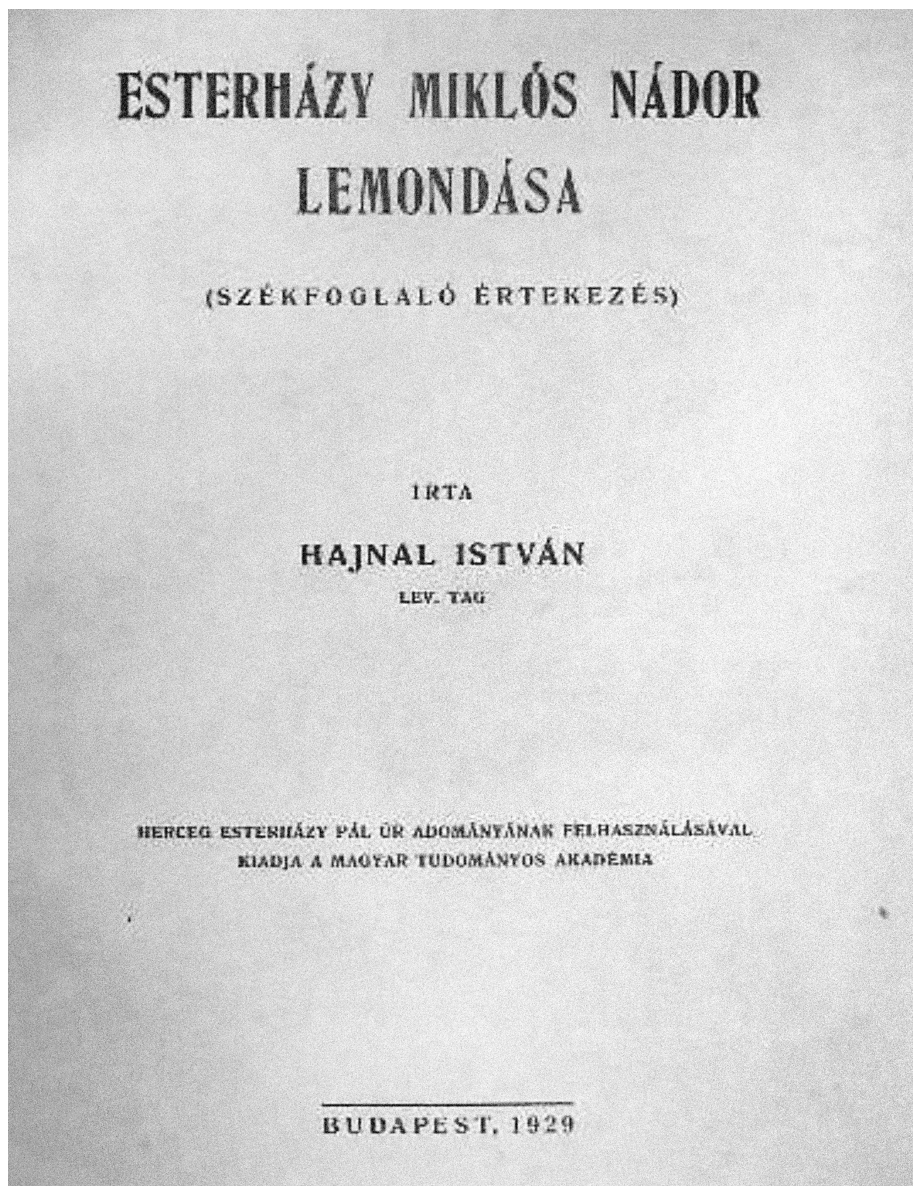
91 Az iratokhoz készült jegyzékeket decemberben nyújtotta át a hercegnek, ld. 37. levél.

92 Hajnal István Horváth Gábornak, dátum nélkül, MNL OL, E. cs. lt., P 114 26.d. f. 2350.; Hajnal István Esterházy Pálnak, Budapest, 1929. június 6. MNL OL, E. cs. lt., P 114 26.d. f. 1505–1507.

93 *Budapesti Hírlap* 1929. április 16.

94 Ld. 38. levél.

Hajnal a székfoglaló előadást gyorsan átdolgozta és kibővítette, hiszen ezeket a Tudományos Akadémia rendszerint kiadta, azonban csak másfél ívnyi terjedelemig vállalta a költségeket. A tanulmány ezt a mennyiséget többszörösen meghaladta, ezért Hajnal a *Budapesti Szemlé*ben tervezte közzéadni, ám a terjedelem miatt ez a folyóirat sem vállalta. A mű antiklerikális jellege miatt egy-

A székfoglaló értekezés címlapja (1929)

házi kiadókra sem számított. Kérte a herceget, hiszen kézenfekvő volt, hogy a családja történetéről szóló kiadványt támogassa. Hajnal így érvelt: „ez értekezésem váratlan eredményeket hozna nyilvánosságra, olyanokat, amik Hercegséged magas Házának nagymemlékű alapítóját eddig nem ismert önzetlen nagyságában tüntetik fel és ezzel hívatva vannak, hogy a közvéleményt az Esterházy Ház hatalmának eredetéről egészen új felfogásra hangolják”.⁹⁵ Azonban az igenlő válasz késlekedett, sőt, Hajnallal érzékeltette Horváth, hogy nincsenek elragadtatva. Végül Esterházy Pál meggondolta magát és engedett a kérésnek, 1500 pengőt biztosított a kiadásra, erről Hajnal 1929 augusztusában a Magyar Tudományos Akadémia Főtitkári Hivatalát értesítette. Az anyagi hozzájárulás ellenében 100 tiszteletpéldányt igényelt a hercegi levéltár.⁹⁶ Az Akadémia elvállalta a kiadói szerepet, s a 153 oldalas, szerény külsejű, de szépen szedett kötet első darabjait 1929. december végén vehette kézbe Hajnal István.

A 800 példányban megjelent műből 300-at a Közoktatási Minisztérium iskoláknak és kulturális intézményeknek kívánt eljuttatni, az említett 100 pedig a herceget illette. Hajnal azonnal tervezetet készített a tiszteletpéldányok szétosztásáról: kapjon a hercegi rokonság és a hitbizomány alkalmazottai, az Akadémia igazgatósága és történészei, a nem akadémikus szakemberek és végül a folyóiratok és napilapok illetékes munkatársai. Meggyőződése, hogy mindezzel „hozzájárul a Hercegi Ház múltjáról a liberális kor történetírása folytán elterjedt téves nézetek eloszlatásához”.⁹⁷ Az 1930. január elején papírra vetett listán 150 nevet, illetve intézményt javasolt, talán úgy is megfogalmazható, hogy a teljes keresztény kulturális elitet, akiknek küldeni kell az értekezésből.⁹⁸ Esterházy Pál jóváhagyta a névsort egy kivétellel: az Akadémia másodelnöke, az író Herczeg Ferenc nem kaphatott a hitbizomány részéről tiszteletpéldányt.⁹⁹

AZ ESTERHÁZY-KIADVÁNYSOROZAT TERVE

Hajnal István a székfoglaló sikerétől, a zárt ülésen folytatásra biztató véleményektől felvillanyozódva, 1929. április végén a hercegnek címzett levélben vázolta fel új családtörténeti elképzeléseit. Egyrészt egy forrássorozat tervét Ester-

95 Hajnal István Esterházy Pálnak, dátum nélkül, MNL OL, E. cs. lt., P 114 26.d. f. 1736.

96 Ld. 48. levél.

97 Ld. 56. levél.

98 Ld. 58. levél.

99 Ld. 60. levél.

házy Miklós irataiból: az uralkodóhoz irányuló emlékiratok, vélemények, levelek adnák az első, ún. kormányzattörténeti részt, az erdélyi és török források a másodikat és a harmadikat. Az elsővel egy éven belül el tudna készülni, a jegyzeteket ő írná és ő szerkesztené, a mintegy 320 oldalnyi kötet becslése szerint 2500–3000 pengő költséggel járna. Igazán fontosnak még a török iratokat tartja, amelyekből akár a turkológia nemzetközi kézikönyvét is létre lehetne hozni. Ezek lehetséges kiadójaként már ekkor megemlítette Fekete Lajost, az Országos Levéltár munkatársát. Másrészt a források mellett előbb Miklós, majd fia Pál nádor életét kívánta folyóirat-közleményekben megírni Hajnal. Ügyesen érzelmi szálakat is megpendített, amikor Pál herceget a dédpapára, Esterházy Pál Antalra emlékeztette, aki „három kötetben már megkezdte Miklós nádor iratainak kiadását” azzal, hogy Szalay László történészt nem csupán beengedte az Esterházy-levéltárba kutatni, hanem könyve – amit később Salamon Ferenc fejezett be – kiadását is finanszírozta.¹⁰⁰

Rövidesen a kormányzattörténeti rész köteteit is megtervezte Hajnal: az első, 1642. évi megghiúsult országgyűlés anyagán túl az 1637–1638. évi, majd az 1635. és 1630. évi országgyűlések iratainak kiadását irányozta elő, ezzel pedig szerinte folytatódna a Fraknoi Vilmos által szerkesztett *Országgyűlési Emlékek* sorozat, amely az 1606. évi országgyűléssel maradt abba 1899-ben. Ha pedig egyszer még Esterházy Pál irataira is sor kerülhetne, akkor a 17. század lenne a magyar történetírásban az „Esterházyak évszázada”. A sorozat induló kötetéhez Hajnal szerint dédapjához hasonlóan Esterházy Pálnak kellene ajánlást írnia.¹⁰¹

Hajnal ötlete, azaz a 17. századi nádorok iratainak kiadása nem volt új. Klebelsberg Kunónak már 1920-ban egészen hasonló célok jártak a fejében: Károlyi Árpáddal szemben, aki inkább az irattermelő szervek (magyar királyi kancellária, kamara) irataira koncentrált volna, Klebelsberg a nádorok működése felé orientálta a kollégáit, bár ez jóval időigényesebb és szerteágazóbb feladatnak bizonyult. Glatz Ferenc szerint ebben politikai-taktikai megfontolások is vezették a grófot, hiszen ez utóbbihoz egy Esterházy herceg is megnyerhető volt.¹⁰² Hajnal maga is utal különben Klebelsbergre egy ekkori levelében: „a nádori iratok kiadása és a nádorok szerepének feldolgozása a Miniszter Úr tudományos programjának egyik jelentős kiegészítő része.”¹⁰³

100 Ld. 38. levél.

101 Ld. 54. levél.

102 GLATZ 2016: 95–97.

103 Ld. 46. levél

NÁDORTÖRTÉNET ÉS KORMÁNYZATTÖRTÉNET

1929. május elején a herceg Horváth Gáboron keresztül megüzente, hogy Hajnal elkezdheti az első, belpolitikai kötetet. A kiadásához szükséges 5000 pengőt az előre nem látott kiadások rovatának terhére rendelkezésre állították. Hajnal törekedjen a hibák elkerülésére, mert a herceg „egy tudományos szempontból is kifogástalan és nyomdatechnikailag hibátlan művet akar”.¹⁰⁴ Hajnal engedélyt kért további levéltári kutatásokra, valamint arra, hogy nyáron egy hónapos szabadságot vehessen ki a könyv összeállítására. Már ekkor gondolkodott a szóba jöhető nyomdákon, első helyen az Egyetemi Nyomdát javasolta.¹⁰⁵ 1929 második felében már a forrásokat gyűjtötte, másolt és jegyzetelt. E célból írt például a vármegyei levéltáraknak, elsősorban a követutasításokat kereste és tudós barátait is adatközlésre kérte.¹⁰⁶ Házi Jenő Sopronból arról értesítette, hogy nem találja az 1642. évi tanács jegyzőkönyvét és számadáskönyvét, s fogalma sincs, hol lappanghatnak.¹⁰⁷

Hajnal István 1929. december 16-án jelentette Esterházy Pálnak, hogy elkészült az első kötettel – amely az 1642. év meghíúsult országgyűléssel és az azt megelőző, valamint követő tárgyalásokkal foglalkozik –, és hogy a nagy mennyiségű forrást alaposan meg kellett válogatnia, illetve ki kellett hagynia egyeseket, de ezekre majd a bevezetőjében utalást tesz. A kötet az *Esterházy Miklós iratai* című sorozat első tagja lesz, a sorszámozást nem javasolja, elég csupán egy alcímmel ellátni: Az 1642. évi meghíúsult országgyűlés időszaka (1640. december – 1643. március).¹⁰⁸

Azonban nem csupán a tartalmi kérdések foglalkoztatták, hanem nagy kedvvel vetette bele magát a nyomdai munkálatok megszervezésébe is, erre egyébként a herceg és a tanácsadói szabad kezét adtak neki, sőt, a kor viszonyaihoz képest bőséges anyagi források is rendelkezésére álltak. Ebben mintául szolgálhatott neki mind Klebelsberg, mind Domanovszky, akik az 1920-as évek elején, a tudományos intézetek és programok létrehívásakor maguk is foglalkoztak nyomdai és könyvkiadási ügyekkel.¹⁰⁹ Így tehát Hajnal árajánlatokért fordult hét nyomdához, hat fővárosihoz, egy vidékihez, ezek a következők voltak: az Egyetemi Nyomda, a Stephaneum, az Athenaeum, a Franklin Társulat,

104 Ld. 41. levél, illetve Horváth Gábor Hajnal Istvánnak, Budapest, 1929. május 23. MNL OL, E. cs. lt., P 114 26.d. f. 1731–1732.

105 Ld. 43. levél.

106 Ld. 57. levél.

107 Ld. 59. levél.

108 Ld. 54. levél.

109 GLATZ 2016: 54–58.

a Révai testvérek, a Pallas Nyomda, a veszprémi Egyházmegyei Nyomda. Az utóbbinak címzett árajánlat-igénylés fennmaradt, e szerint az oktáv alakú kötet 25 ív terjedelmű lesz, fele részben latin, másik felében olasz, német és 17. századi magyar szöveget fog tartalmazni lábjegyzetekkel. Hajnal papírmintákat is kért a cégektől.¹¹⁰

Az árakat gondosan összehasonlítva egymással, 1000 példányra és egy ívre lebontva mutatta be a hercegnek a különbségeket. Ezenkívül két másik szempontot is figyelembe vett a legjobb nyomda kiválasztásában. Az egyik a tudományos művek kiadásának gyakorlata, a másik, hogy jó keresztény vállalat legyen, azaz ne legyen zsidó, bár magával a kifejezéssel nem él Hajnal. Hiába adta tehát a legkedvezőbb árat a Révai testvérek és a legtetszetősebb mutatványoldalt az Athenaeum, Hajnal nem preferálta őket.¹¹¹ Sőt, egy valamivel későbbi levelében részletesebben is kifejtette a véleményét az Athenaeumról: „közelebbi tájékozódás után, értesültem, hogy e nyomda most már az Est lapok kizárólagos tulajdona; s ott jártamban meggyőződhettem arról, hogy e vállalatnak még kivételesen sincs keresztény alkalmazottja. Körülbelül ugyanez mondható el a Franklinról is, amely különben jó tudományos nyomda...”¹¹² Ráadásul Hajnal tartott egy későbbi áremeléstől is azon „üzleti szellemi vállalatoknál, amelyeknél az a szempont is felmerül, hogy az Esterházy hercegi névnek és Miklós nádor mély vallásossággal telített iratainak állandó és nyílt összekötése ily nem keresztény nyomdákkal meggondolásra adhat okot”.¹¹³ Hajnalnak a levelezésben többször is tetten érhető zsidóellenes megnyilvánulásai belesimulhattak a hercegi tisztviselői kar és a kor általános beszédmódjába, ilyen kijelentések Horváth Gábornál és más alkalmazottaknál is olvashatók.¹¹⁴ Tehát maradt két „jó keresztény” cég, a Stephaneum és a Pallas, ez utóbbi azonban tudományos okmánykiadással még nem foglalkozott, tehát végül a Stephaneum mellé tette le a voksát. A Stephaneum a katolikus kiadó, a Szent István Társulat nyomdája volt, amit a nyomdaiparban nagy tekintélyt szerzett Kohl Ferenc vezetett. Az 1930-as évek elején 14 szedőgéppel, 22 nyomógéppel és 10 öntőgéppel és 160 alkalmazottal működött, és tudott többféle betűkészlettel, így törökkel is nyomtatni.¹¹⁵

110 Hajnal István a veszprémi Egyházmegyei Nyomda Igazgatóságának, Budapest, 1929. november 2. MNL OL, E. cs. lt., P 114 26.d. f. 1760

111 Ld. 54. levél.

112 Ld. 62. levél.

113 Uo.

114 Hajnal (és egyébként Szekfü, valamint Mályusz) későbbi antiszemitizmusáról ld. MISKOLCZY 2012: 20–25.

115 NOVOTNY 2017: 63.

A kötet tartalma mellett a grafikai kivitelezése is foglalkoztatta Hajnalt. A címlapon az Esterházy-címer griffjét kívánta szerepeltetni a hercegi színek – azaz a sárga és a kék alkalmazásával, „ily módon a sorozat jellegzetes és nem mindennapi külsőt nyerne, minden különösebb fényűzés kerülésével is”. Mivel ő nem ért a dologhoz, ezért egy „művész érzékű tervező” bevonását javasolta.¹¹⁶ A griff, ahogy már említettem, a Budavári Tudományos Társulat kiadványain is szerepelt. A papír kiválasztásában Esterházy Pál tanácsára számított, ő maga egyébként jobbnak vélte a valamivel drágább, simítatlan, vastagabb papírt, amely nem rontja annyira a szemet a betűk jobb kiemelése révén.¹¹⁷

Röviddel a munka befejezte előtt Hajnal úgy számolta, hogy a nyomdai költségek a 70 oldalas bevezető tanulmányt, a mintegy 650 oldalnyi forrásszöveget és a korrektúrát tekintve, 6600 pengőt tesznek ki, tehát jócskán túllépte az 5000 pengős keretet. A Stephaneum Nyomda 1930 márciusában küldte meg a számlát, a herceg a nyomtatásban részt vevő alkalmazottaknak 300 pengőt ajándékozott elégedettsége jeléül.¹¹⁸ A 90 + 460 oldalas, elegáns kivitelű kötet 1930 májusában jött ki a nyomdából 600 példányban,¹¹⁹ a sárga címlapon kék színű betűkkel áll a sorozatcím: *Esterházy Miklós nádor iratai. I. Kormányzat-történeti Iratok*, majd középpűt a főcím *Az 1642. évi meghíúsult országgyűlés időszaka*, lejjebb a kék színű griff az Esterházy-címerből, s végül legalulra került, hogy *Esterházy Pál herceg kiadása*. A belső címlap verzőjén olvasható, hogy a Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó R.T. nyomtatta. Külön érdekesség, hogy a könyv metszését is díszítették a griff emblémával.

A sorozat elé Esterházy Pál herceg írt néhány sort: „jelen kötet kiadásával egy régi, s lelkem mélyén nagy szeretettel ápolt eszme megvalósulásának első állomásához értem. Levéltáram és más tudományos gyűjtemények anyagának felhasználásával Esterházy Miklósnak, Magyarország nádorának államiratait bocsájtja közzé e mű, bevezető kritika összefoglalással igyekezvén eleget tenni a modern történelemtudomány követelményeinek”.¹²⁰ A tépelődésre hajlamos, filozofikus fiatal herceg Miklós nádor és saját, nehéz korszaka közt párhuzamot vonva („megcsonkított országban élethalálharcot folytató nemzedékünk”) ajánlotta a művet minden hazaszerető magyarnak.

116 Ld. 54. és 62. levél.

117 Ld. 62. levél.

118 Hajnal István Kohl Ferencnek, Budapest, 1930. március 28. MNL OL, E. cs. lt., P 114 26.d. f. 1656.

119 A Stephaneum Nyomda egy 1940-es keltezésű levelében felszólítja a hitbizományt a még náluk lévő 138 példány elszállítására helyszűke miatt. Ld. 91. levél.

120 Esterházy Pál herceg előszava: HAJNAL 1930: III.

**ESTERHÁZY MIKLÓS NADOR IRATAI.
I. KORMÁNYZATTÖRTÉNETI IRATOK.**

**AZ 1642-ÉVI
MEGHIÚSÚLT
ORSZÁGGYŰLÉS
IDŐSZAKA**

**SZERKESZTETTE:
H A J N A L I S T V Á N .**

**ESTERHÁZY PÁL HERCEG KIADÁSA
• B U D A P E S T • 1 9 3 0 •**

A kormányzattörténeti forráskiadvány (1930)

Ezt Hajnalnak a kiadványról szóló tájékoztatója követte, ebben megindokolta azt a furcsaságot is, hogy miért az 1640–1643. időszak iratanyagával kezdte meg a sorozatot: Esterházy Miklós politikája ezekben az években a legcélratörőbb, korábban talán nem látott olyan tisztán, mint éppen ezekben az években, amikor „az államférfiú, a magyar ember és a nagy belső vágyaktól feszített egyéniség tragikus sorsa zajlik le előttünk ez évek írásos emlékeiben”.¹²¹ Hajnal a nádornak a hercegi levéltárban lévő mintegy 30 kötetnyi iratából adott közre 137 forrást, kiegészítve az Országos Levéltárban, valamint a Nemzeti Múzeum és az Egyetemi Könyvtár kéziratárában tett kutatásai dokumentumaival. Technikai megjegyzései a 17. századi források alapos ismeretéről tanúskodnak: „Forráanyagunk nagyobb részét az Esterházy hercegi levéltár (idézve: 'Est. lt.') szolgáltatta, amely külön csoportosítva őrzi a nádor iratait. Mint egyes jegyzetek mutatják, már maga a nádor is átnézte és rendezgette később iratait, némelyikre téves kelteztést vezetvén reá. Valószínűleg nem sokkal halála után ismét igyekeztek rendezni az anyagot, a XVIII. század derekán pedig tervszerű csoportosítás és jegyzékelés ment végbe, az iratok nagyobb részét kötetekben foglalván össze.”¹²² Végül Hajnal a hercegi levéltárba nem sokkal korábban alkalmazott fiatal kollégájának, Hárich Jánosnak mondott köszönetet, aki összeolvasással, a korrektúrával, valamint a név- és tárgymutató elkészítésével segítette a munkáját.¹²³ A mű szerkezete a Kossuth-kötetéhez hasonló: Hajnal István részletes tanulmányával kezdődik Esterházy Miklós politikájáról, majd ezt követi a 137 forrás – előterjesztések, tervezetek, jelentések, levelek, memorriálék – és a függelékben közölt s az 1642. évi országgyűlésről szóló Szemere Pál által írt követi napló.

Az Esterházy-levéltárban fennmaradt egy datálatlan jegyzék, amely azt a kb. 300 nevet tartalmazza, akiknek Hajnal, a székfoglaló értekezéséhez hasonlóan, a tiszteletpéldányból szeretett volna küldeni.¹²⁴ A kilencoldalas irat arról tanúskodik, hogy a teljes magyar tudományosság, a közélet ismert szereplői, a magyar és külföldi kulturális intézetek (könyvtárak, levéltárak), napilapok és folyóiratok is megkapták a kötetet. Hajnal nem habozott, és kapcsolatait is felhasználta, hogy a kötetnek egy kis hírverést csináljon. Megkereste jobboldali újságíró ismerőseit, hogy ismertessék a művet: így Milotay Istvánt és Pethő Sándort, a *Magyarság* szerkesztőit. Éppen ez a lap volt, amely az első beszámolót

121 Hajnal tájékoztatója a kiadványról: HAJNAL 1930: VI.

122 HAJNAL 1930: VII.

123 HAJNAL 1930: IX.

124 Névjegyzéke azoknak, akik Ő Hercegsége kiadványából tiszteletpéldányt kaptak, MNL OL, E. cs. lt., P 114, 26. d. f. 1589–1598.

1930. május 13-án közölte. Túri Béla a címlapon ajánlotta a *Nemzeti Ujság* olvasóinak a könyvet,¹²⁵ és Balla Antal is melegen méltatta Hajnal és a herceg kiadványát a *Pesti Hírlap* hasábjain.¹²⁶ A tudományos folyóiratok szerkesztőit is megkereste Hajnal, Pintér Jenő főszerkesztő az *Irodalomtörténet* 1930. évi utolsó számában közölt néhány sort a műről.¹²⁷ Hajnal meg volt róla győződve, hogy a nyilvános elismerés a herceg tudományos támogatásainak fenntartása érdekében szükséges, de azt is tudta, hogy a herceg fontosnak látja a családdal kapcsolatos pozitív híreket, szemben a lapokba kerülő botrányokkal, itt Esterházy Tamás váltóhamisítási ügyeire kell gondolni.¹²⁸

1931-ben aztán sorra születtek a méltatások és a recenziók a jegyzett folyóiratokban, így többek között a *Levéltári Közleményekben*, a *Hadtörténeti Közleményekben*, a *Turulban* és még a *Protestáns Szemlében* is.¹²⁹ Egyértelműen pozitívan ítélték meg Hajnal szerkesztői munkáját elismerték, hogy „iratközlési módja mintaszerű”, dicsérték az új adatokat és az új megvilágítást (Fekete Nagy Antal), máshol egyedülálló kezdeményezésnek és korszakalkotó jelentőségűnek nevezik a művet (Balanyi György), Bruckner Győző pedig így zárta szemléljét: „Hajnal a hatalmas okmánytárhoz mintaszerű, alapos bevezetést írt, amelyben rámutatott a közölt adatok történelmi jelentőségére, rövid, markáns vonásokban összetömörítette az iratokban rejlő sok ősanyagot, mely eddig nagyrésztben, úgyszólván teljesen ismeretlen volt és mesterien megkonstruálta Esterházy Miklós saját iratai alapján a nádor jellemrajzát, megvilágítva nemes hazafiasságát és törhetetlen akaraterejét”.¹³⁰ A *Századok* – amelynek Hajnal is szerkesztője volt 1931-től – azonban csak jóval később, 1934-ben, a második török kötettel egybevonva adott közre egy kritikát Baráth Tibortól; a folyóirat ezekben az évtizedekben helyszűke miatt azzal a problémával küzdött, hogy a megjelent történelmi műveket csak néhány éves lemaradással tudta bemutatni.¹³¹

Itt röviden ki kell térni Pál Lajos egy megjegyzésére Hajnal munkásságára vonatkozóan: szerinte a korszakkal foglalkozó szakemberek Hajnal két művét (értsd a székfoglaló értekezést és a forráskiadványt) „kevésbé sikerültnek tartják, módszertanilag és a feldolgozás minősége miatt pedig egyenesen

125 *Nemzeti Ujság* 1930. május 29.

126 *Pesti Hírlap* 1930. június 7.

127 Ld. 55. és 67. levél, valamint *Irodalomtörténet* 19. (1930) 267.

128 Ld. 68. levél; Esterházy Tamás váltóhamisítása például ld. *Pesti Hírlap* 1930. március 27., *Az Est* 1937. március 28.

129 Az ismertetéseket felsorolom a mellékletben.

130 BRUCKNER 1931: 158.

131 PÁL 2015: 41.

gyengének.”¹³² Ennek okát a hercegi titkárban, Horváth Gáborban láttatja, akinek a nyomására Hajnal szerinte kényszeredettségből írta meg a könyveket. Én ezzel szemben úgy vélem, hogy a hercegi titkár és Hajnal között fennálló konfliktus éppen ezekben az években csillapodott, Hajnal szívesen és kellő elmélyültséggel végezte a kutatásait, a teljesség érdekében Bécsbe és Rómába is elutazott. Az elvárásoknak való megfelelés nem volt összeegyeztethetetlen történelmi szemléletével. A kortárs bírálatok és a forráskiadvány jelenkori használhatósága alapján azt is cáfolnunk kell, hogy e művek gyenge vagy gyengébb színvonalúak lettek volna. A források közreadása teljes egészében megfelelt a kor elfogadott módszertani elveinek, a kísérőtanulmány önálló monográfiaként is megállná a helyét, a kiadvány minősége pedig egészen különleges volt, köszönhetően Hajnal fáradozásainak és a herceg bőkezűségének.¹³³

A TÖRÖK KÖTET

Az Esterházy-levéltár 17. századi török okmányainak kiadására vonatkozó ötlet egyidejűleg érlelődött a kormányzattörténetiével. Hajnal szerint ez a kiadvány a nemzetközi tudományosság érdeklődését is felkelthetné és akár a turkológia kézikönyve is lehet Európa-szerte.¹³⁴ Valószínűleg emlékezett Klebelsberg 1920-ban elmondott programjára, aki különösen fontosnak tartotta a török korszak feldolgozását: „a magyar tudományosságnak ...becsületbeli kötelessége, hogy az európai török uralom első, magyarnak nevezhető korszakát a XIV. század második felétől a XVII. század végéig teljesen felderítse és feldolgozza. Ez az a tér, ahol a nemzeti történelem az egyetemes történelemmel a legszorosabban összefügg...”¹³⁵

A megfelelő szakember Fekete Lajos turkológus személyében már a kezdetektől megvolt. Fekete – aki az I. világháborúban fogságba esett és Szibériában a fogolytársaitól tanult meg törökül – ekkor az Országos Levéltár munkatársaként már évek óta adta ki a Hódoltság korabeli török iratok regesztáit, illetve

132 Pál Lajos nem támasztja alá forrásokkal ezt az állítást, egyetlen korabeli bírálatot említ, amelyben azonban a fent idézett kritika nem olvasható, ld. PÁL 2015: 41. 29. lj.

133 Ebben megerősít Tusor Péter véleménye is, aki módszertanilag is iránymutatónak nevezte Hajnal munkáját, ld. TUSOR 2015: XIX.

134 Ld. 38. levél.

135 Klebelsberg Kunó elnöki megnyitója a Magyar Történelmi Társulat közgyűlésén, 1920. május 14. GLATZ 2016: 76.

megjelent egy könyve *Bevezetés a hódoltság török diplomatikájába* (Budapest, 1926) címmel.¹³⁶ Hajnal 1929. május 10-én részleteiben is bemutatta az elgondolását: Fekete tartalmi szempontból megvizsgálná az Esterházy-levéltár 143 török oklevelét, illetve hogy máshonnan is érdemes lenne-e a kötetbe válogatni, de a török szöveg terjedelmét 20 ívben kell maximálni. További 20 ívet a fordítás tenne ki, elsősorban a német jöhetne szóba, ezt Fekete maga is meg tudná csinálni. A költségeket – beleértve az 500 példány nyomtatását, a fordítást és Fekete honoráriumát – több mint 13.000 pengőre becsülte Hajnal, a könyv árából származó bevételként azonban ennek csak a töredéke folyna be. Ha ezt a herceg túl nagy kiadásnak gondolná, akkor a felére csökkentve a terjedelmet, a költségek is feleződnek.¹³⁷ A Feketével javasolt megállapodás tervezetében már csak 12 ív török szöveg és 20 ív fordítás szerepelt, valamint a kötet szerkesztése, korrektúrája, ráadásként még két heti bécsi kutatást is fizettek Feketének.¹³⁸ Ő szívesen vállalta a Hajnal által közvetített felkérést az oklevelek átírására, lefordítására és megjegyzetelésére, ehhez Hajnal a herceg engedélyével a rendelkezésére bocsátotta az iratokat, hogy a munkahelyén tudja tanulmányozni őket.¹³⁹ S bár 1930-ban Esterházy Pál több kötet kiadását már nem finanszírozta, a szerződést május–június folyamán megkötötték Feketével.¹⁴⁰ 1930 májusában Hajnal a herceg utasítására az Egyetemi Nyomdától kért árajánlatot. A levelezésből nem derül ki, hogy miért döntöttek a nyomdaváltás mellett, mindenesetre a felsőbb kívánság úgy szólt, hogy a Stephaneum-féle kivitelhez és betűkhöz hasonlatos legyen az új kötet tipográfiája is.¹⁴¹

Szakmai vita folyt arról, hogy a török nyelvű szöveget magyarra fordítsák-e vagy más nyelvre. Hajnal két véleményt is beszerzett, Németh Gyula turkológusét és Kmoskó Mihály orientalistáét. Mindketten a török-idegen nyelv mellett foglaltak állást a nemzetközi hasznosíthatóságot szem előtt tartva, és maga

136 KAKUK 1969: 417–418.

137 Ld. 42. levél. A szerzői honorárium igen nagyvonalú volt, ekkor a *Századok*-nál ívenként 80–300 pengőt fizettek, ld. PÁL 2015: 42.

138 Ld. 44. levél.

139 Fekete Lajos országos allevéltárnok, egyetemi magántanár elismervénye az átvett iratokról, Budapest, 1929. december 30. (egy rájegyzés szerint az Esterházy-levéltár 1932. június 11-én kapta vissza), valamint A török oklevelek jegyzéke (145) MNL OL, E. cs. lt., P 114, 26.d. f. 1601–1602.

140 Horváth Gábor Hajnal Istvánnak, Budapest, 1929. május 23. MNL OL, E. cs. lt., P 114, 26.d. f. 1733. Horváth Gábor Hajnal Istvánnak, Budapest, 1930. május 28. MNL OL, E. cs. lt., P 114, 26.d. f. 1616.

141 Ld. 72. levél.

Fekete is a török-német fordítást javasolta. Hajnal a herceg „magas elhatározását” kérte.¹⁴²

Amikor 1930 végén Hajnal távozott a hitbizománytól, a kötettel Fekete foglalkozott tovább, ő tájékoztatta Horváth Gábort az előre haladásról. Javaslatokat tett az idegen nyelvű előszavak sorrendjére, intézte a térképek nyomtatását, bemutatta a belső címlap tervezetét, intézte a honoráriumokat. 1931 tavaszára a kötet magyar nyelvű részét kiszedték, s a németből is kész volt már a fele, az Egyetemi Nyomda ekkor 7000 pengő előleget kért.¹⁴³ Ennek a műnek az esetében a kiadás teljes költségvetését ismerjük, amely négy nagy részből állt:¹⁴⁴

nyomdai költségek	12.611 pengő
szerzői honoráriumok	3540 pengő
térképészeti mellékletek	1204 pengő
szétküldés költségei	61,80 pengő
összesen	17.416,80 pengő

A török kötet kiadásának költségei

Fekete Lajost az elvégzett munkáért 2880 pengő, a német fordítót, Ernst Häckelt – ekkoriban a budapesti Eötvös Collégium német lektora – 500 pengő illette. Összehasonlításképpen Häckel ekkoriban 375 pengőt keresett havonta.¹⁴⁵

A kötet 1932 júniusában jelent meg *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy (1606–1645)* címmel 600 példányban.¹⁴⁶

A három nyelven is (magyar, német, francia) megfogalmazott ajánlásban Esterházy Pál a külföldi tudósokhoz szólt, hogy forduljanak „megértéssel nemzetünk történelme felé”, majd így folytatta: „e történelem aránylag rövid időtartamára vet fényt és világosságot Esterházy Miklós nádor töröknyelvű levelezése, de a tárgyilagosan ítélőnek el kell ismernie, hogy a nagy nádor nehéz idők tragikus küzdelmei között is mennyi diplomáciai éleslátással, tapintattal, de ha

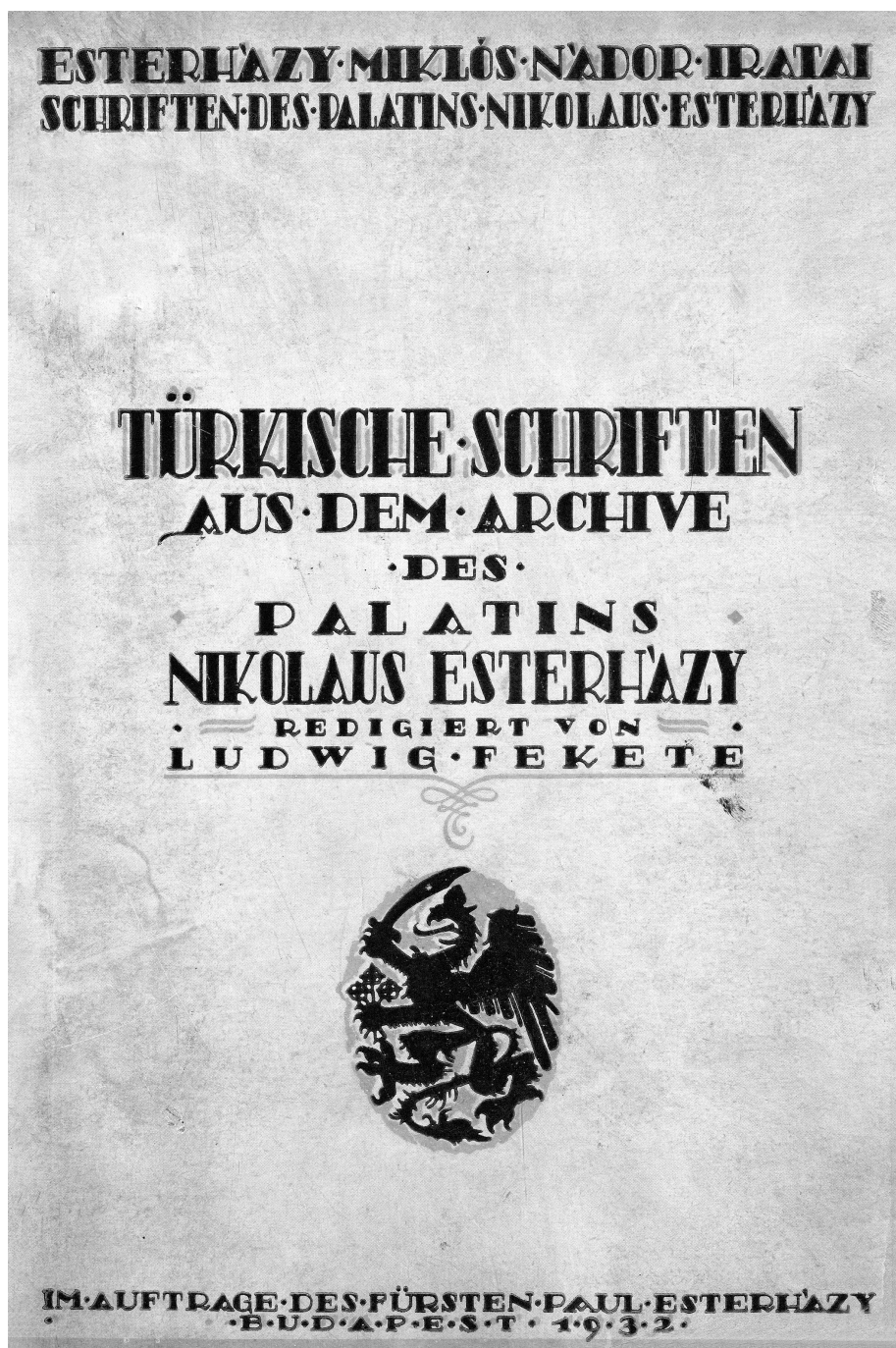
142 Hajnal István Esterházy Pálnak, dátum nélküli fogalmazvány, MNL OL, E. cs. lt., P 114 26.d. f. 1599.; Kmoskó Mihály szakvéleménye, Pustazámor, 1930. január 31. MNL OL, E. cs. lt. P 114 26.d. f. 1587-1588.

143 Ld. 83. levél.

144 Ld. 85. levél.

145 Häckel személyéhez RESS 1997: 465–476.; GARAI 2016: 174.

146 A példányszámra vonatkozóan ld. MNL OL, E. cs. lt. P 114 26.d. f. 1657.

Fekete Lajos török forráskiadványának címlapja (1932)

a körülmények megkívánták, mennyi eréllyel és határozottsággal védte nemzete történelmi jogait s küzdött annak szabad, független életéért”.¹⁴⁷ Ezt követte Fekete Lajos bevezetése, amelyben kettős célt jelölt meg: a 17. század első felének magyar–török kapcsolataihoz forrásokat szolgáltatni, illetve az eredeti török nyelvű közléssel a turkológia területén is jelentőset alkotni. Kiemelte az Esterházy-levéltár török dokumentumainak különlegességét – egy olyan zárt egységként jellemezte, amelyhez hasonló csak kevés levéltárban található.¹⁴⁸ A bevezetés után Fekete egy több fejezetből álló tanulmányban világította meg a 17. század első felének török–magyar viszonyát *Ungarn und die Türkei in der ersten Hälfte des XVII. Jahrhunderts* címmel. A forrásközlésben a 150 iratból álló anyagot két részre osztotta, az általános, illetve a magán jellegűekre. Előbbi a hivatalos állami iratokat (békekötések, tárgyalások, a nádorhoz szóló levelek) iratait, utóbbi törökök egymás közötti 77 levelét tartalmazza, amelyek elfogott katonák vagy tisztviselők tulajdonából kerülhettek a levéltárba, s mint ilyen, ismeretlen forrástípusnak számított. Az eredeti török nyelvű forrásokat – amelyeket 10 fényképmásolattal is illusztráltak – azok német fordítása kísérte, majd a tárgy- és névmutató, végül Magyarország korabeli térképe zárta az 503 oldalas kiadványt.

A tiszteletpéldányok szétküldéséről immár az új levéltáros, Hárich János intézkedett, a listán csak a szűkebb családi kör tagjait (Esterházy hercegek és grófok, Czirákyak) nevezték meg,¹⁴⁹ és nincs adat arra, hogy olyan széles körhöz eljuttatták volna, mint Hajnal idejében. Hárich a példányért a hozzá vagy a herceghez forduló személyeknek (például egy török egyetemi hallgatónak és Fehim Bajraktarevics belgrádi és Franz Babinger berlini professzornak) és intézményeknek (például Budapest Székesfőváros Nyilvános Könyvtárának, a *Külügyi Szemle* folyóiratnak, a svéd birodalmi levéltárnak) szívesen eljuttatta.¹⁵⁰ A boltokban az első kötetet 18, a második kötetet 30 pengőért árusították. Németországban a neves lipcsei kiadó, a Harrasowitz vállalta a terjesztését, igaz, csak 10 példányt kértek a két kötetből.¹⁵¹

147 FEKETE 1932

148 FEKETE 1932: X.

149 Ld. 86. levél.

150 Tayjep Gökbilgin Esterházy Pálnak, hely és dátum nélkül (1939), MNL OL, E. cs. lt., P 114, 27.d. f. 1352–1354; A Schwedisches Reichsarchiv Esterházy Pálnak, Stockholm, 1932. augusztus 9. MNL OL, E. cs. lt., P 114, 27.d. f. 1391–1392., Hárich János Fehim Bajraktarevicsnek, Budapest, 1933. március 30. MNL OL, E. cs. lt., P 114, 27.d. f. 1399., Hárich János Farkas Gyulának, Budapest, 1932. június 1. MNL OL, E. cs. lt., P 114, 27.d. f. 1427.

151 Otto Harrasowitz Fekete Lajosnak, Leipzig, 1932. április 22. MNL OL, E. cs. lt., P 114, 27.d. f. 1412–1413.

Esterházy Pál történeti vállalkozása második kötetének szintén jó volt a fogadtatása, ez leginkább a sok ismertetésben nyilvánult meg.¹⁵² Helmut Scheel német turkológus meglátása, hogy „az egyes oklevelek tanulmányozása és közrebocsátása ma már csak kivételes esetekben bír értékkel és a kutatásnak arra kell törekednie, hogy egész, lehetőleg összefüggő gyűjteményeket publikáljon. Dr. Esterházy Pál herceg ő főméltóságának kitüntető megbízása lehetővé tette Fekete Lajosnak, hogy ezt a módot kövesse, amikor Esterházy Miklós levéltárának felbecsülhetetlen értékű török iratait, melyek 1606-tól 1645-ig terjednek, feldolgozta és kiadta. Fekete Lajos ezt a feladatot már ismert módon oldotta meg.”¹⁵³

A *Századokban* Baráth Tibor történész írt ismertetést a két kötetről.¹⁵⁴ Ebben Hajnal erőfeszítéseit, hogy az összeválogatott források alapján Miklós nádort felvilágosult, nemzetközileg is tájékozott, nemzet érdekeit képviselő, modern gondolkodónak állítsa be, elfogadhatónak tartja. Feketénél azonban kiemeli, hogy a török források „történeti értéke csekély”, viszont turkológiai szempontból fontosak, és a kétnyelvű közlés hasznos a kezdő turkológusok számára.¹⁵⁵ Utóbbi állítás be is igazolódott, hiszen Fekete 1934-ben azt írta Pál hercegnek, hogy Scheel professzor az Esterházy-levéltár török leveleit olvastatja a hallgatóival, ehhez fényképmásolatokra lenne szüksége, amelyeket Fekete szeretne megcsináltatni az Országos Levéltár bevonásával.¹⁵⁶ Feketét egyébként nem utolsósorban a kiadvánnyal szerzett hírneve alapján a török kormány 1936-ban meghívta az ottani levéltárak rendezésére. 1937-ben Isztambulból jelentkezett Esterházy Pálnál azzal, hogy a 250 tiszteletpéldánya már elfogyott, és nem tud adni az ottani intézményeknek és jeles személyiségeknek. Ekkor a herceg rendelkezésére hat példányt küldött neki Hárich János.¹⁵⁷

A MEG NEM JELENT KÖTETEK

Hajnal a herceg kérésére 1930 októberében még egyszer visszatért a tudományos tervekhez és egy jóval nagyobb szabású koncepciót vázolt fel Esterházy

152 Az ismertetéseket felsorolom a mellékletben.

153 SCHEEL 1933: 307.

154 Személyéhez PÁL 2015: 75.

155 BARÁTH 1934: 86–89.

156 Ld. 87. levél.

157 Ld. 90. levél.

Miklós korára vonatkozóan, mint korábban.¹⁵⁸ A kormányzattörténeti sorozat országgyűlésenként haladva állna össze: 1606–1642 között tíz országgyűlés volt, ezek közül, ha 1611-től számítjuk közéleti szerepvállalását, nyolcban már Esterházy Miklósnak is volt szerepe, de akár az 1608. és 1609. évi diéták anyagának kiadását is fel lehetne vállalni. A sorozat egyes részei a következőképpen tagolódnának:

1608	1 kötet
1609	
1613	1 kötet
1618	
1622	1 kötet
1625	1 kötet
1630	1 kötet
1634–1635	2 kötet
1637–1638	2 kötet
1642	1 kötet

A tervezett országgyűlési kötetek

A 10 kormányzattörténeti köteten túl – mivel Bethlen Gábor és a Rákócziak kora források szempontjából jól feldolgozott – az erdélyi és török iratokból további öt kötet állhatna össze. Két kötetet számolt Hajnal a gazdaság- és művészettörténetre, s további hármat tenne ki a külpolitika, nemcsak Esterházyval összefüggésben, de hangsúlyozva az ő szerepét benne. Ezzel az összességében 20 kötettel aligha birkózhat meg egy ember, és a nádor életrajzát is meg kell írni. Utóbbira Hajnal maga vállalkozik, mint ahogy a forráskiadványok főszerkesztésére is. A munkálatokba ugyanakkor be kell vonni más szakembereket is, sőt, a kutatások felgyorsítása érdekében a levéltári iratok megfelelő feltételekkel kölcsönözhetőek lennének. Végül röviden megemlíti ugyanezt az elképzelést Pál nádor korával és irataival kapcsolatban, de ezt ténylegesen csak a későbbiekben tartja realizálhatónak.

Hajnal az utolsó pillanatig dolgozott a forrásköteteken, de talán már maga is sejtette, hogy ezek megvalósulása hiábavaló remény. Horváth Gábor ugyan

¹⁵⁸ Ld. 78. levél. Ugyanezt megírta *Az 1642. évi meghiúsult országgyűlés* című kötet előszavában is, HAJNAL 1930: VI–VII.

figyelmeztette őt, hogy erkölcsi kötelessége a még félbemaradt köteteket befejezni, hiszen például bécsi és római utazásait is finanszírozták a kutatásokhoz, Hajnal azonban nem így vélte. Új állása mellett nem látta a lehetőségét annak, hogy tovább dolgozzon a témán, de szívesen ajánlott volna történészeket, akik a kutatást és a forráskiadást folytatják, azonban erre nem tartottak igényt. A kéziratai természetesen a munkáltatójánál maradtak, és az Esterházy hercegi levéltár részeként ma a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzik őket. A két nagy doboznyi, több ezer oldal irat – Hajnal szép küllemű írásával vagy gépírással – nincs rendezve.¹⁵⁹ Tartalmazzák a már megjelent, 1642-es meghíúsult országgyűlés forrásátiratait, de világosan látszik, hogy a tervezett 1634–1635-ös és 1637–1639-es országgyűlések anyagainak munkálatai is meglehetősen jól előre haladtak. Megvannak például az 1637–1639 közötti velencei követjelentések olaszul és magyar fordításban, valamint az 1638–1642 közötti pápai nunciusi jelentések magyar fordításai. Hajnal majdnem kész kutatási eredményei ma is jól hasznosíthatók lennének egy hasonló jellegű forráskiadványhoz.

A levéltárosi feladatokat átvevő Hárich János, ha rendelkezett is tudományos ambíciókkal, a herceg és környezete már nem támogatta ezeket. Visszatért a korábbi szemlélet, hogy a levéltáros a hitbizomány jogi-gazdasági ügyeiben segédkezzen. Hárich tehát, aki az Esterházy-zenetörténet iránt érdeklődött, csupán rövid közleményeket jelentetett meg az 1930-as években. Hajnal és a herceg, illetve a hitbizomány között megszakadtak a kapcsolatok, és a család történetével kapcsolatosan Hajnal többé nem publikált.

---

159 MNL OL, E. cs. lt., P 113 Varia – iratgyűjtemények, 212–213. cs. Kéziratok

IV. Hajnal István távozása a hercegi szolgálatból

Amikor 1929 elején a szegedi egyetemre kerestek egyetemi tanárt a magyar történelem oktatására, akkor Hajnal neve is felmerült. Az állás betöltése, a saját emberek pozícióba juttatása általában az egyetemi tanárok erőviszonyának függvénye volt.¹⁶⁰ Szekfű Gyula egy személyes megbeszélésen, amelyen Hajnal és Hóman Bálint is jelen volt, Hajnalt igyekezett rábírni, hogy fogadja el a szegedi tanárságot, míg Mályuszt nem támogatta.¹⁶¹

Hajnal élete legszebb vágyának tartotta egy ilyen jellegű tudományos pozíció elérését, de több dolog is megfontolásra készítette. Az egyetemi tanári fizetése – a magánszolgálat miatt elvesztett állami nyugdíjéveivel – kevesebb lett volna, mint magántisztviselői javadalmazása, ezért az állás elvállalásához azt kérte, hogy állami nyugdíjigényét felújítsák.¹⁶² A másik nehézség morális jellegű volt: nem szívesen okozott volna csalódást a hercegnek. Hajnal úgy érezte, hogy éppen sikerült elérnie Esterházy Pálnál, hogy a tudomány iránti elkötelezettségét többféle módon is kifejezze. Áttelepítette a levéltárát Budapestre, tervezi egy Esterházy-múzeum létrehozását, munkatársat vett fel Hajnal mellé, s nem utolsósorban felvállalta Hajnal sorozatának finanszírozását. Ezt a „reménnyel kecsegtető pozíciót” hagyja veszni? Domanovszky szerint akár a kettőt – a professzúrát és a levéltár vezetését – együtt is megpróbálhatná, erről Hajnal a hercegi titkár, Horváth Gábor véleményét tudakolta. Azt ajánlotta fel, hogy az egyetemi oktatás mellett megírja Esterházy Miklós nádor életrajzát.¹⁶³ Ám lehetséges, hogy a hercegnek nem tetszett a felvázolt jövőkép, és mivel Domanovszky és Hajnal is Mályusz mellett kardoskodott, az állást végül ő nyerte el 1930 áprilisában. Mályusz ezt követően négy éven át oktatott Szegeden, de nem érezte jól magát, igyekezett Pestre visszakerülni.¹⁶⁴

Szinte ugyanekkor üresedett meg egy újabb álláshely a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarának újkori történeti tanszékén,¹⁶⁵ ugyanis

160 PÁL 2015: 38.

161 Ld. 39. levél

162 Ld. 45. és 47. levél.

163 Ld. 47. levél.

164 Ld. 53. levél; Soós 1999: 192. Mályuszt 1930. március 29-i keltezéssel nevezte ki Klebelsberg Kunó a Ferenc József Tudományegyetem magyar történelmi tanszéke egyetemi nyilvános rendkívüli tanárának: *Budapesti Közlöny* 1930. április 3. PÁL 2015: 39–41.

165 Ld. 64. levél; Hajnal meghívásáról a *Budapesti Hírlap* 1930. április 20-án tudósított.

Angyal Dávid nyugdíjba vonult. Hajnal már 1929 novemberében hallotta, hogy a kari bizottság ülésezett az ügyben és hogy az ő neve is felmerült. Maga is ajánlkozott és kérte Domanovszky pártfogását, levelében felsorolta, hogy az utóbbi években publikált tanulmányai hogyan erősítik az egyetemes történetet.¹⁶⁶ Hajnal Rómában érte utol a herceget a hírrel, aki az egyetemi állás elfogadását, valamint a levéltári rendezés befejezését javasolta neki.¹⁶⁷ Húsvét után személyesen is tárgyaltak, Hajnal számára ekkor a lehető legkedvezőbb helyzet látszott

Domanovszky Sándor

megvalósulni: a két állás együtt. Tanítson és maradjon a családdal kapcsolatban, írja az Esterházyak történetét.¹⁶⁸ Ennek szellemében Hajnal Hárich Jánossal együtt megtervezte a levéltári repozitóriumok rendezését és az ügyek átadásának menetét, valamint megtette az előkészületeket az újabb forráskötethez: nyáron Rómába és Bécsbe utazott kutatni és a követjelentéseket összegyűjteni.¹⁶⁹

Közben az Angyal-katedra betöltésének ügye folyamatosan húzódott. Hajnal innen-onnan szedte össze az információkat, hallotta, hogy Angyal beszélt róla Klebelsberggel, hogy Hóman Bálint és Gerevich Tibor sem szívelik őt, talán Szekfű támogatja. Alapvetően zavarta, hogy szerinte egyikük sem ismeri a munkásságát, ezt egyébként keményen meg is írta Hómannak.¹⁷⁰ Októberben aztán jó hírt kapott: „a kormányzó egy fiatal adjutánsa, nagy titok alatt értesített, hogy aktámat e héten viszik aláírásra”.¹⁷¹ A hír 1930. október 28-án vált hivatalossá: Hajnal Istvánt kinevezték a budapesti Pázmány Péter Tudomány-

¹⁶⁶ Ld. 50. levél.

¹⁶⁷ Ld. 66. levél.

¹⁶⁸ Ld. 68. levél.

¹⁶⁹ A levéltár átadás-átvételtől Hajnal István Esterházy Pálnak, Budapest, 1930. május 22. MNL OL, E. cs. lt., P 114, 26.d. f. 1465–1472.

¹⁷⁰ Ld. 53. levél.

¹⁷¹ Hajnal István Domanovszky Sándornak, Budapest, 1930. október 20. MTAKK Ms 4524/386

egyetem Bölcsészettudományi Kara egyetemes történelem tanszékére nyilvános rendes tanárrá.¹⁷²

Hajnal távozása Esterházy Pált elkedvetlenítette, a hitbizományi tisztviselőket pedig felháborította. Megharagudtak azért is, mert Hajnal kinevezésének kommunikációjában nem szerepelt, hogy a herceg levéltárosa volt, ezért az eskütétel után az egyetem újabb közleményt adott ki, immár az Esterházyaknál betöltött állást is megemlítve. S bár a herceg fogadta Hajnalt egy szívélyes búcsúkihallgatáson, a hangulat megváltozott. A tudományos tervekről hallani sem akartak, sőt, a levéltár Sopronba való költöztetése is szóba került, ami utóbb üres fenyegetőzésnek bizonyult. Maga Domanovszky is érezte a herceggel való viszony megromlását. A lehető legrosszabb pillanatban, Hajnal távoztakor próbálta egy tanítványát, Csapody Csabát az Esterházy-levéltárba bejuttatni, hogy gazdaságtörténeti szempontból tanulmányozza a fraknói és kismartoni uradalmakat. Pál herceg sértetten utasította vissza a kérelmet azzal, hogy Hajnal elmenetelével nem látja a levéltári ügyek zavartalan menetét biztosítva, Csapody majd jelentkezzen később. Csapody azonban máskor sem kutathatott az Esterházyaknál, és két könyve is úgy jelent meg a tárgyban, hogy csak kiadott forrásokra támaszkodott.¹⁷³

172 *Hivatalos Közlöny* 1930. november 15. 276. Horthy Miklós és Klebelsberg Kunó aláírásával jelent meg a kinevezés.

173 Ld. 79. levél. Csapody (ekkor még y-nal írta a nevét) első fontos műve *Az Esterházyak alsó-lendvai uradalmának gazdálkodása a XVIII. sz. első felében*. Budapest, 1933. 1942-ben megjelent egy monográfiája Esterházy Miklósról, utóbbit éppen azért kifogásolták, mert nem kutatott levéltárban, ld. *EMBER* 1943: 496. Csapodi csak a későbbiekben fordult a könyv- és könyvtártörténeti kutatások felé.

V. Összegzés

Hajnal István nyolc évet töltött az Esterházy Hercegi Hitbizománynál, ahol sokféle, változatos feladatot kellett végeznie. Életének fontos eseményei, egzisztenciája megteremtése – házassága Gáspár Olgával, fia születése, a Budapesten való lakásszerzés – is ezekre az évekre esnek. Ezzel párhuzamosan a tudományos pályáját is igyekezett folytatni, előadásokat tartott a Pázmány Péter Tudományegyetemen és a Magyar Történelmi Társulattól kapott megbízásnak is eleget tett a Kossuth-emigráció feldolgozására vonatkozóan, ezt Hajnal akadémiai taggá választásával honorálták történésztársai. A megfelelési kényszer és a túlzott érzékenysége sokszor kimerítették, főleg a periódus első felében betegeskedett. Esterházy Pál herceggel és a hitbizomány tisztviselőivel jó kapcsolatot ápolt, lojalitását és elkötelezettségét több alkalommal is bizonyította. Horváth Gábor személyi titkárral azonban rendszeres volt a konfliktusa Horváth féltékeny és kisszerű magatartása miatt. Autonómiáját a tudományban elért eredményei révén megőrizte és ennek köszönhetően versenyben tudott maradni az áhított egyetemi pozícióért. Hajnal ugyanis soha nem tett le arról, hogy történészként egyetemi tanári állásba kerüljön, ugyanakkor tisztában volt azzal is, hogy az 1920 után pályakezdőként színre lépő fiatal tudósgenerációnak kevés esély adódott erre az ország súlyos állapota miatt. Nem véletlenül írta szolgálata utolsó napjaiban Domanovszky Sándornak, hogy „szerencsés embernek kell mondanom magamat, hogy a hercegnél tölthettem az anyagilag legnehezebb esztendőket, nem kellett ifjú házas koromban gondokkal küzdenem. A herceggel szemben sohasem fogok ezért mást mutatni, mint hálát; hiszen ő alapjában véve jó ember.”¹⁷⁴

Hajnal István történészi érdeklődése a középkori oklevelek és az írásbeliség iránt mutatkozott, az írástörténetről szóló habilitációs dolgozata nemzetközi visszhangot is kiváltott új eredményeivel. Azonban témaváltásra kényszerült és a Klebelsberg-féle tudományos programba bekapcsolódva a Kossuth-emigráció első éveinek forrásait kellett összegyűjtenie. Történészi munkamódszerei akár az előző, akár ennek a munkának az esetében is jól rekonstruálhatók: szívós és kitartó, szinte maximalizmusra törekvő forráskutatás hazai és külföldi levéltárakban, összehasonlító forrás elemzés és érzékeny, nemzetközi kutatásokra is

---

174 Ld. 82. levél.

alapozó analízis. Lukinich Imre 1929-ben így jellemezte a hazai történettudomány helyzetét egy interjúban: „az elért szabadság friss hatása alatt túlteng a részletkutatás s ennek tudható be, hogy a szintetikus történetírás ideális kora még nem érkezhetett el. A források még nincsenek olyan mértékben kiadva, hogy szintézisre lehessen gondolni: főként levéltári kutatásokat végeznek a történetírók s a levéltári kutatás még meggátolja a szintetikus történetírást.”¹⁷⁵ Hajnal sem a Kossuth-, sem az Esterházy-témában nem elégedett meg a forráskiadással, mindkettőhöz önálló monográfiaként is megálló nagy tanulmányt készített, mondhatjuk Lukinich szavaival, hogy szintetizált. Kossuth kiadványa egyike annak a 23 kötetnek, amely 1921–1930 között látta meg a napvilágot a Történelmi Társulat Fontes-sorozatában.¹⁷⁶

A hitbizományi szolgálata első négy évében szinte egyáltalán nem foglalkozott az Esterházyak történetével, csak a jogi-gazdasági ügyletek szintjén dolgozott fel levéltári iratokat. Igaz, a levéltár költöztetése is ekkor zajlott. 1926-tól aztán sorra jelentek meg tanulmányai a Kossuth-kutatásokhoz is illeszkedő Esterházy Pál Antal miniszter-herceg személyére és környezetére vonatkozóan. Azonban a hercegi elvárásoknak megfelelően, a 19. századot elhagyva, a 17. századi nagy politikus-nádor iratait kezdte el rendezni. Esterházy Miklós (és tegyük hozzá, hogy Esterházy Pál nádor) hatalmas életművében meglátta azt a lehetőséget, amellyel – kapcsolódva Klebelsberg Kunó nádortörténeti koncepciójához – a Magyar Királyság 17. századi történetét újra lehetett volna írni. Nagyszabású kutatási terve nemcsak a kor bel- és külpolitika-, valamint kormányzattörténetét foglalta magában, hanem a Domanovszky-iskola hagyományaihoz híven a gazdaság-, a művelődés- és a művészettörténetre is kiterjedt. Mindezekből három kötet valósult meg: egy értekezés Esterházy Miklós nádor lemondásáról és az 1642-es országgyűlés iratanyagának kiadása egy nagy tanulmány kíséretében. A harmadik kötetre, az Esterházy-levéltár török forrásaira, sikerült megnyernie egy megfelelő szakembert Fekete Lajos személyében.

Az említett témaváltások félbehagyott kutatásokat is jelentenek, nem mindig Hajnal hibájából. Nem született meg az elvállalt paleográfiai kézikönyv, a Kossuth-emigráció második kötete a Magyar Tudományos Akadémia Hajnal-hagyatékában, a 17. századi kormányzattörténeti sorozat két kötetének félkész anyaga a hercegi levéltárban fekszik. Az írástörténettől eltekintve, Hajnal nem tért vissza ezekhez a témákhoz, mégis egy termékeny és sikeres időszakot tudhatott magáénak a hercegi szolgálat befejeztével.

175 Lukinich Imre egyetemi tanár nyilatkozik a történelmi kutatás új eredményeiről, *Pesti Napló* 1929. november 10.

176 LUKINICH 1931: 217.

Hajnal István 1933. október 6-án beszédet olvas az Aradi Szövetség megemlékezésén a Magyar Tudomány Akadémia dísztermében¹⁷⁷

Hajnal sikeresen tudta befolyásolni Esterházy Pál herceget több ügyben is. Az egyik a levéltár Budára költöztetése volt. Ezzel az egyik legfontosabb magyar arisztokrataarchívum törzsanyaga elérhetővé vált a kutatók számára, Hajnal igyekezett történésztársait támogatni vagy információszolgáltatással, vagy személyes kutatási lehetőség biztosításával. Hajnal arra is megnyerte a herceget, hogy pártfogoljon tudományos társulatokat, így a Magyar Történelmi Társulatban a rendszeres tagdíjfizetők közé tartozott Esterházy. Végül pedig levéltárosa műveit is szárnyai alá vette a herceg: az értekezés és a két forráskötet 1929–1932 között körülbelül 24.000 pengőjébe került. Annak fényében, hogy 1932–1933-ban az összes tudományos társulat 20.000 pengő állami szubvencióban részesült (a Magyar Történelmi Társulat 1200 pengőben, egyébként pedig évi 17.000 pengőből gazdálkodott),¹⁷⁸ ez igen tekintélyes összegnek számít. A kiadványok

¹⁷⁷ *Pesti Hírlap* 1933. október 7.

¹⁷⁸ *Századok* 66. (1932) 252.; PÁL 2015: 42.

megszületését a kéziratoktól a nyomdai munkálatokon át a szétküldés megszervezéséig részleteiben is megvilágította a levelezés. Esterházy Pál Hajnal távozásával felhagyott a sorozattal, nem keresett tudósokat és szakembereket a Hajnal-féle tervekhez. Ehelyett zenei eseményeken fővédnök, képzőművészek, festők mecénása, és orvosoknak alapít ösztöndíjat. Hajnal István pedig a Pázmány Péter Tudományegyetem professzoraként és a *Századok* szerkesztőjeként folytatta a pályafutását.

VI. Források

1.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Bécs, 1920. szeptember 13.

Mélyen tisztelt Professzor úr!

Csendben éli napjait a triumvirátus (Angyal, Mályusz,¹⁷⁹ Hajnal) hol a levéltárban, hol a Pazmaneumban,¹⁸⁰ miközben két főtárgya van érdeklődésünknek; a Tudomány és az evés. Azt hiszem, még mindig mi lehetünk Bécs legnagyobb idealistái, hogy a kettőt egy polcra helyezzük egymás mellé. Itt mindenki lefogott, amióta utoljára voltam Bécsben. A közöskonyhák munkája ez, amelyeknek aránylag olcsó és nem is rossz kosztja mégsem elég arra, hogy viruló külsejükkal megtartsák az embert.

A levéltárban nagy tiszteletnek örvendünk; mindenki a magyar Institutnak¹⁸¹ nevez bennünket; azt hiszik, hogy a mi jelenlétünkől következtethetnek a magyar álláspont feladására a magyar levéltári anyag hazavitelét illetőleg.¹⁸² Reggel ½ 10-től este 6-ig lehet dolgozni, úgyhogy szép munkát végezhetünk.

A kis Mályusz csodákat mivel kintartásban s kérni kell, hogy jöjjön el a munkától. Eckhart¹⁸³ igen szeretné, ha ő maradna idefenn a következő 3 hónapra is. Mályusz eleinte kedvetlen volt, dűe, amióta én feljöttem, kissé jobban összeforrott a társasággal, és különösen amióta Angyal úr itt van, otthonosabbnak érzi magát. Eckhart behatóan megbeszéli vele a kiválasztandó anyagot, s így azt hiszem, alkotói ambíciója is mindig jobban kielégülhet. Német társaságot kellene

179 Angyal Dávid (1857–1943) történész, a Pázmány Péter Tudományegyetem tanára; Mályusz Elemér (1898–1989) történész, éppen ekkor fejezte be az egyetemet.

180 Pázmáneum (Collegium Pazmanianum) 1623-ban alapított magyar papnevelő intézet, Bécsben a Boltzmanngassében található az épülete.

181 Klebelsberg Kunó által 1920 októberében létrehozott bécsi Magyar Történeti Intézet, amelynek első ösztöndíjasai Hajnal és Mályusz voltak.

182 A Monarchia felbomlása után viták tárgyát képezte a közös levéltári vagyon sorsa, ld. RESS 2008.

183 Eckhart Ferenc (1885–1957) jogtörténész, külügyminisztériumi tanácsos.

szerezni neki, hogy beszélgethessen, mert, mint mindenki, aki könyvből tanult, gyakorlatlan a beszédben, de igen nehéz, mert félénk. Most cipőre spórol, s nem igen eszik. Mindnyájan féltjük, ha így folytatja életét, könyvek és nélkülözések között, előbb utóbb ráfizet. Csupán ebből a szempontból nem lenne jó, ha még hosszabb időt töltene Bécsben, mert itt mégsem tudna helyre jönni a kissé kimért élelmezés mellett. Valami jó zsiros vidéki levéltár rendezés kellene neki.

Angyal úrral sokat vagyunk együtt, szinte összeforrtunk mi hárman. Igen kedves és jóakarátú s közvetlen s együtt viseli velünk a diáksorsot. A Pazmaneumban mindnyájunknak egy-egy kis diákszobánk van, kertre nyíló ablakkal, csöndes, kellemes helyen. Bánszky¹⁸⁴ előzékeny, fürge tót papocska. Ma jön ide pár napra Békefi és Mihályfi is; Giesswein¹⁸⁵ a múltkor találkoztunk.

Az én munkám igen érdekes és a rendőrségi titkos akták nyomán én is mint valami detektív követem Kossuth és társai útját. Ha egyelőre nagyobb jelentőségű dolgok nem is bontakoznak elő a titkos aktákból, a gyűjtemény, ha egyszer kiadásra kerül, mindenesetre érdekes olvasmány lesz. Angyal éppen ma kapott egy csomó aktát kezébe, amely a magyar véstörvényszékek tárgyalásait tartalmazza 1848–49-ben az ellenséghez szító magyar alattvalók ügyeiben. Hatalmas csomag, lenne egy életre való és éles világot vetne az akkori magyar társadalom hangulatára. Számos közismert név, előkelő családok szerepelnek a vádlottak között. Angyal azt mondta, ajánlani is fogja Klebelsbergnek,¹⁸⁶ hogy készítessen belőle egy kiadványt.

A könyvismertetéseken, amit a Századoknak szándékozok beküldeni, csak most végezhetem el az utolsó munkát, mert az Institut für Österreichische Gesch[ichte]¹⁸⁷ csak most nyílik meg s ott van egy-két adatra még szükségem. Károlyi¹⁸⁸ és Angyal – aki szintén elolvasta paleográfiai dolgozatomat és érdemén felül dicsérte, azt ajánlották, ne várjak addig, míg fakszimilét lehet kiadni, hanem próbáljam összevonni az első és második részt egy egészbe és úgy igyekezzem kiadóra találni. Én erre el is szántam magamat és igen kérem Professzor Urat, ha valami módon, valahol meg lehetne jelentetni a munkát, szíveskedjék érdekében szót emelni. Számomra mégis másfél évi igen nehéz munkálkodásnak jutalmát jelentené, ha nyomtatásban láthatnám.

184 Nem sikerült azonosítani.

185 Békefi Remig (1858–1924) zirci apát, egyháztörténész; Mihályfi Ákos (1863–1937) ciszterci pap, egyetemi tanár; Giesswein Sándor (1856–1923) író, a Szent István Akadémia elnöke.

186 Klebelsberg Kunó (1875–1932) gróf, politikus, a Magyar Történelmi Társulat elnöke.

187 1920-tól Österreichisches Institut für Geschichtsforschung, az osztrák történelem kutatására 1854-ben alapított intézet.

188 Károlyi Árpád (1853–1940) történész, levéltáros, a bécsi Magyar Történelmi Intézet első igazgatója.

A nősülésem ügye nehezen halad előre; nem kapok lakást; a fűtés nehéz kérdés, és a többi. Bécs minden tekintetben – iparcikkek dolgában is drágább Pestnél.

Néha nagyot sétálgatunk Mályusszal a bécsi utcákon s élvezzük az idegen várost, amely csöndben, rendben folytatja koplalását. Magyar emigránsokkal úton útfélen találkozunk. Hetenkint egyszer elmegyünk valami jobb vendéglőbe vacsorázni, hogy a szívünket kissé fölmelegítse az általános jólét, ami ilyen helyen az ételekben és a ruházatban mutatkozik. Élvezői ennek természetesen jobbára zsidók. Eckhart éles nyelve végig feni magát rajtuk. Mályusszal ilyenkor azon tanakodunk, hogy lehetne meggazdagodni. Persze eredménytelenül tanácskozunk. Mályusz ugyan megszegyeníti még Angyalt is néha a történelmi bibliográfia ismeretével, de ezen a téren nem megy sokra, egyikünk sem, az igaz. Sok tiszteletteljes üdvözlöt küld a saját és az egész Institut nevében Professzor Úrnak alázatos tisztelője,

Hajnal

Lelőhely: MTAKK Ms 4523/333

Eredeti, kézírás

2.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Bécs, 1920. szeptember 22.

Mélyen tisztelt Professzor úr!

Mellékelten bátorkodom küldeni az előre jelzett ismertetéseket, amelyeket, mint említeni méltóztatott, tán két számban lehetne közölni. Az első nagyobb szabású munkáról szól és magyar szempontból igen érdekes s azért hosszan foglalkoztam vele; ez kerülne tán a legközelebbi számba és a többi négy a következőbe. Lenne még több munka is, amelyet kedvem lett volna ismertetni, de egyelőre, azt hiszem, elég ennyi.

Az egyik ívnek tévedésből mindkét oldalára írtam, de aztán az egyik oldalt áthúztam és újra lemásoltam. Kérésemre Czakó úr¹⁸⁹ ő méltósága szíveskedik levelemet Pestre vinni, s ezért sietnem kell, nem írhatok kimerítőbben. A dolgok

189 Czakó Elemér (1876–1945) a Néprajzi Társaság elnöke, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanácsosa.

lassanként rendeződnek az „Institut” körül, nemsokára a gárdába¹⁹⁰ is behurcolkodhatunk. Ott ugyan kissé sandán néznek ránk, mintha azt sejteneék, hogy a mi kezdetünk lassanként az ő végüket fogja jelenteni. De már vacsorázni is odajárunk mától kezdve, s remélem, e szerény kezdet lassanként oda fog fejlődni, hogy ott egy hírneves tudományos fiókja keletkezik Magyarországnak.

Egyébként Eckhart pár nap múlva leutazik és informálni fogja Professzor Urat a részletekről.

Mályusz és én jól érezzük magunkat; Mályusz legalább másfélszer annyit dolgozik, mint én, de én azt hiszem, le kellene szoktatni erről. Eckharttal mindenféle furfanggal próbáljuk rávezetni az élet egyéb örömeire, de nem igen sikerül. Egy kissé könnyebben dolgozom, mint ő, valamivel jobban tudok németül, s ez persze piszkálja őt. Különben is oly pontos és lelkiismeretes, hogy az írásait rögtön nyomdába lehet adni.

Az én anyagom, most már látom, mérhetetlen. A kiválasztást kell majd ügyesen intézni, s egypár jellemző s találó aktacsoportot közölni.

Maradok mély tisztelettel,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4523/334

Eredeti, kézírás

3.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Bécs, 1920. november 16.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

Egy két dolog történt visszaérkeztem óta, amelyről be kell számolnom; mindekelőtte azonban bátorkodnám Professzor Úr szíves közbenjárását kérni szabadságom meghosszabbításának ügyében. Ez irányú kérvényemet tegnap küldöttem express a Múzeumnak¹⁹¹ s igen szeretném, ha dec[ember] 1-jén nem kellene külön ezért hazautaznom, hanem addigra megjönne Károlyi úrhoz vagy hozzám az értesítés a szabadságolásról.

190 A Magyar Testőrgárda palotája Bécsben (ún. Trautson-palota), amely a Monarchia felbomlása után is a magyar állam tulajdonában maradt. Itt rendezkedett be a Magyar Történeti Intézet.

191 A Magyar Nemzeti Múzeumnak, amelynek ekkor Hajnal alkalmazottja volt.

Amidőn megérkeztem, bevégzett tények elé állítva Alföldy¹⁹² múz[eumi] tisztviselő bevezetett Dérihez,¹⁹³ a debreceni múzeum alapítójához, aki valakit keresett magyar nyelvű írásainak s a múzeum katalógusainak stiláris javítására s azzal fogadott, hogy hónapokig igénybe szeretné venni segítségemet. Minden másnap-harmadnap délután megyek el hozzá; óraszámra fizet. 50 k[oronát] kínált fel, de én nem akarván túlfeszíteni a húrt, s azt sem, hogy oly színben tűnjek fel, mint aki bécsi tudományos küldetésemet pénzszerzésre használom fel, felét szabtam meg csak ennek (úgyis többet ad majd). Miután Károlyi úrnak bejelentettem a dolgot s ő nem kifogásolta, véglegesen igent mondottam; s kérem Professzor Urat, kegyeskedjék a Társulat elnöksége nevében is e jelentésem elfogadni. Ily módon mintegy havi 1000 k[orona] mellékjövedelemre számíthatok, amelyet a levéltári órák után aránylag igen könnyű munkával szerzek meg. Közben Mályusznak is juttatok valami részt a keresetből, most okleveleket hoztam Déritől haza, melyeknek regisztrálását átadtam Mályusznak. Ily módon erre a hónapra ő is szerez majd 5–600 k[oronát] mellékesen. S remélem, hogy Déri a mindenkori intézettagokat fogja igénybe venni a jövőben is ilyen munkára, úgy, hogy anyagilag, közvetve, a mi vállalatunknak nagy segítségére lesz. Megjegyzem, hogy Déri már több ízben felkínált nekem pénzelőleget és más ajándékot, de én ragaszkodtam ahhoz, hogy maradjanak csak az óradíjaknál. Ebben egyrészt az az érzés vezetett, hogy ennek az ősz idealistának kedvét a magyar kultúra pártfogásától ne vegyem el ajándékléssel; másrészt pedig saját érdekem, melynek sokkal jobban megfelel, ha pár hónapig állandóan alkalmaz, mintha megajándékoz, lebecsül s végén kiteszi a szűrőmet. Egyelőre sikerült is bizalmát megnyernem, ami őszintén szólva kedves célom is volt. Déri tele van naiv, tiszta idealizmussal. Felesége 10 éve szerencsétlenül járt s azóta szíve mélyén, úgy látszik, az ő emlékének él.

Gyűjteménye igen céltudatos, azt akarja, hogy a világ összes volt és létező kultúráit képviselje legalább egy-két darab a debreceni múzeumban. Igaz, hogy átlag igen drágán szerez be mindent, de legalább válogatott dolgai vannak. Tudása a gyűjtő tudása; nincsenek alapos, összefüggő történelmi ismeretei; de mindennel maga szeret foglalkozni és néha részletekbe menő szakismereteket árul el. A katalogizálást maga akarja végezni, én csak stilizálok s a kifejezéseket adom a tolla alá, ha az ember erőszakosan beleavatkozik a dolgába, ideges lesz és kedvetlen. Éppen így áll az újabb beszerzésekkel is. Amihez kedve van, jól megfizeti s minden áron megszerzi; bebeszélni neki valamit roppant veszélyes.

192 Alföldi András (1895–1981), régész-történész, segédőr a Magyar Nemzeti Múzeumban.

193 Déri Frigyes (1852–1924) Bécsben élő textilipari nagyvállalkozó, gyűjtő, 1920-ban Debrecen városának ajándékozta gyűjteményét.

Én azt tervezem, hogy a mi intézetünk számára igyekszem érdeklődését megnyerni. Apróbb beszélgetéseink voltak már; tud Kleb[elsberg] úr terveiről, a mi munkánkról, összejöveteleinkről, Károlyi úrról; de őrizkedtem eddig még elriasztani valami hirtelen kéréssel. Bizonyos, hogy pár ezer koronára számíthatunk nála, de sokkal jobb, ha egyszerű pumpolás helyett beletudjuk vinni jóakarátát állandóan a mi életünkbe.

Egypár tipikus gyűjtő-nábobhoz elvitt már magával, mint pl. Figdorhoz,¹⁹⁴ akinek házát soha nem felejttem el. Hegyin-hátán tornyosulnak Löwel utcai palotájának termeiben a régiségek s drágaságok, még az ágya környékét is ellepik; s az öreg reszketős úr izgatottan szaladgál körülöttük s felháborodik, ha az ember valamit kétségbe von. Töpörödött öreg cselédje, szakácsnéja mind segítenek neki és csak úgy dobálódznak a szakkifejezésekkel. Verne regénybe való különöcs alkok. Déri gyűjteménye sokkal kisebb, de rendezettebb és válogatottabb.

Déiről már eleget beszéltem; csak arra kérem Professzor Urat, ne tessék hangoztatni Pesten sem, hogy az intézet számára akarjuk őt megnyerni, mert esetleg féltékenykedés támadna a régészek körében. Pedig hát ártani ez senki-nek sem fog, hiszen D[éri] azért elsősorban mégis csak régész marad; a könyvekhez nincs nagyon sok érzéke. Oklevelei között van egy Árpád-kori. Javaslatomra ill. inkább Alföldy kezdeményezésére, aki pénzeket gyűjtet vele, 15.000 k[orona]t küld majd le a Múzeumhoz, hogy számára olcsón – olcsóbban, mint itt lehet – középkori magyar okleveleket szerezzenek. Így legalább megmentődnek azok a darabok, amelyekért a Múzeum keveset kínál s tulajdonosuk inkább haza viszi a gyerekeknek játszani (többször hallottam, hogy így beszéltek).

A levéltárban újra kezdtük a munkát. Múltkor az egyik gárdabeli szobában magyar összejövetelet rendeztünk; Szekfű,¹⁹⁵ Eckhart s két therezianumi magyar tanár (Laban, Tamedly)¹⁹⁶ s Alföldy volt a vendégünk. Elhatároztuk, hogy ösztartunk s jó pár üveg bort megittunk. A bort mindenki maga hozta s így legalább háromféle bort töltöttek a poharakba egymásután; mi Mályusszal ott helyben lefeküdtünk, a többiek alig bírtak hazamenni, nem a sok, hanem a sokféle bor miatt.

Azt otthon nem is említettem, hogy Alföldy, múz[eumi] tisztv[iselő], numizmatikus, aki 2000 k[orona] ösztöndíjjal kijött dolgozni, nem kapván má-

194 Albert Figdor (1843–1927), a textil nagykereskedő Figdor család tagja, bankár és ismert műgyűjtő, a Löwelstrasse-i palotájában hatalmas műgyűjteményt halmozott fel.

195 Szekfű Gyula (1883–1955) történész, akadémikus, 1907–1924 között a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv magyar levéltári küldötte, 1918-tól bécsi levéltári felszámolóbiztos.

196 Lábán Antal (1887–1954) irodalomtörténész, a Theresianum tanára, később a bécsi Collegium Hungaricum igazgatója; Tamedly Mihály (1884–1939), a Theresianum tanára, később a bécsi Collegium Hungaricum igazgatója.

sutt helyet, egy-két hétig nálam aludt a díványon. Így tehát baráti szívésségből volt helyiségeinkben s nem képezhet a dolog precedenst. Károlyi úr engedélyét kikértük, s Alföldy az ő szimpátiáját igen megnyerte. Alföldy most tele hálával és nagybecsüléssel a mi intézetünk iránt otthon növeli a jóhírünket.

Kleb[elsberg] úr kérdezte otthon, hogy kik dolgoznak még itt magyarok a levéltárban, s akkor én egynek nevét nem tudtam megmondani: Steyer nevű izr[aelita] tótföldi,¹⁹⁷ magyarbarát s állítólag igen derék ember. Még ma is idejár s néha másokat is foglalkoztat.

Igen kérem Professzor Úr szíves értesítését szabadságolásom dolgáról s maradok hálás igaz tisztelője.

Hajnal

Lelőhely: MTAKK Ms 4523/337

Eredeti, kézírás

4.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Bécs, 1920. november 24.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

Ma kedvezőnek találtam az alkalmat arra, hogy Dérit fölkérjem, lépjen be a Tört[énelmi] Társ[ulat] alapító tagjai közé. Nagyon szívesen fogadta kérésemet s hízelgek magamnak azzal, hogy nem tartotta ok nélküli pumpálásnak, hanem célszerű, jószántából adott áldozatnak.

Hogy mennyit fog adni, nem tudom még biztosan, de 2000 k[oroná]t legalább.

Ő azonban azt hiszi, hogy az ilyesmihez a társulat felszólítása szükséges s azért kért, írjak haza ez irányban. A felszólítás szövegét röviden ide mellékelem esetleges felhasználás céljából s azért is, hogy halasztás nélkül, lehetőleg postafordultával megjöhessen. Déri ugyanis visszaeső spanyol betegségben megbetegedett s pl. tegnap a legnagyobb aggodalmakat állottuk ki miatta, mert 39-en fölül emelkedett a láza, ami egy 68 éves embernél nem tréfa. Ma már jobban, de azért még állhat be komolyabb fordulat s akkor sajnálnám ezt az összeget, amit különben ő szívesen adna.

---

197 Steier Lajos (1885–1938) történész, publicista, többek között az 1848–1849-es szabadságharc nemzetiségi mozgalmaival foglalkozott.

A felszólítást komoly hangon, de túlságos frázisok nélkül fogalmaztam meg. Szereti, ha tisztában van azzal, hogy mire ad s azért rövid programot is fölvettem. Röviden kell írunk, mert sok levél érkezik hozzá s esetleg nem lenne túlrelme figyelmesen átolvasni. Remélem, hogy kedvesen fogja érinteni s a Társulat megnyeri rokonszenvét. Kérem egyúttal a Századok idei évfolyamát is okvetlenül felküldeni, mert ő is említette, s mint kereskedő embert, kellemesen érinti, ha a pénzéért kap is valamit. S persze, a levél annál hatásosabb lenne, ha Klebelsberg gróf írná alá; jól esnék neki. Ily módon remélem, hogy az összes dolgában kellemes csalódás is fog érni bennünket.

Most készítjük a negyedéves jelentést munkánkról, Szekfü fogja levinni. Az eredmények tán szerények, de az első nehézségek leküzdése is bennük foglaltatik.

Maradok Professzor Úrnak hálás tisztelője

Hajnal István

Lelőhely: MTA KK Ms 4524/338

Eredeti, kézírás

Csatolmány a levélhez

Nagyságos Déri Frigyes kereskedelmi tanácsos Úrnak, Wien, Mariahilfer Str. 82.

Nagyságos Uram!

A Magyar Történelmi Társulat örömmel vette tudomásul Nagyságod szíves érdeklődését céljai és munkája iránt. Anélkül, hogy Nagyságodat, aki éppen most szerzett magának nagyszabású adományával tisztelettel ismert nevet, fölösen terhelni óhajtanánk, kitüntetésnek tartanánk, ha őszinte jóindulatát megnyerhetnénk s Társulatunk alapító tagjai közé sorolhatnánk.

Evégett kötelességünknek tartjuk, hogy röviden ismertessük céljainkat, amelyek nagyobbak az egyszerű tudományos céloknál, s a csendes, komoly munkát, amellyel szívós akarattal e célok elérésére törekszünk.

A magyar történetírás fellendítésével a magyarság szebb jövőjét akarjuk szolgálni s főként a magyar területi integritás ügyét. Az ezeréves Magyarországot akarjuk elsőrendű, komoly tudományos munkákban, amelyek a külföldöt is érdekelnék, a világ szeme elé állítani, hatalmas múltjában, egységében s világtörténelmi szerepében, amilyenvel a területeinket bitorló szomszédok közül egyik sem dicsekedhetik.

Tudományos hírnévre akarunk szert tenni, mely magával hozza a külföld becsülését s amely szellemi erőnket és komolyságunkat bizonyítaná; nem akar-

juk engedni, hogy a körülöttünk levő s műveletlen kis nemzetek, jelenleg kedvezőbb anyagi eszközeikkel, túlszárnyaljanak bennünket.

E célból a Társulat mindenekelőtt igyekszik fenntartani régi folyóiratát, a Századokat, ami eddig sikerült is olyannyira, hogy a nagyobb német tudományos folyóiratok mögött sem maradtunk el e tekintetben. Ezzel ösztönzi munkára a magyar történettudósokat, kiknek cikkei lapjain napvilágot láthatnak.

Másrészről egy, a mai időkben merész lépéssel megalapította Társulatunk a bécsi magyar történelmi intézetet. Ennek célja az, hogy az európai jelentőségű Habsburg levéltárból, mely most vált szabad kutatás tárgyává, nemzetközi érdekességű eddig ismeretlen magyar anyagot hozzon felszínre s tegyen nyomtatásban közzé. Ez intézetben 5 kiküldött tudós dolgozik s bár csak pár hónapja áll fenn, egyre inkább feléje fordul a közérdeklődés s a magyar tudománynak büszkeségévé kezd válni.

Társulatunk példája, a szerény anyagi eszközöknek szívós akarattal s fürge ügyességgel való felhasználása, máris követésre buzdította a magyar tudományosság többi ágait.

E célok érdekében üdvözlénénk örömmel Nagyságodat pártfogóink sorában és nagy nyereségnek tartanánk, ha e célokat benső meggyőződéssel támogatásra méltónak találná.

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/339

Fogalmazvány, kézírás

5.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Bécs, 1920. december 8.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

Professzor Úr levelét nagy öröömre vettem s igen köszönöm sok szíves fáradozását szabadságom meghosszabbítása körül. Czakó úr öméltósága is megtisztelt azóta levelével, melyben tudatta, hogy a szabadságot meghosszabbította. A nyugta ügyének elintézése nem rajtam múltott s különben is azóta már tárgyalanná vált.

Igen megörültem, amikor a Tört[énelmi] Társ[ulat] levelét Déri asztalán megpillantottam, s ebből láttam, hogy ezt a lépésemet nem tartotta Professzor úr elsiertettnak. Azóta bizonyára odaért Déri válasza is; bár e tekintetben

bizonyos aggodalmaim vannak. Klebelsberg gróf úr címét t.i. hibásan írtam Kossuth L. u. 1. sz. alá e levélen. De azt hiszem, a posta még mindig van annyira megbízható, hogy nem tévedt el a levél. Egyúttal 5000 k[oroná]t is utalt át Déri a Tört[énelmi] Társ[ulat]nak az Ált[alános] T[akarék]p[énztár]hoz; ez is bizonyára megérkezett már azóta. D[éri] kérdezte tőlem, elég lesz-e, s én azt mondtam, igen; inkább adjon később esetleg valamit, ha a bécsi intézet céljaira szükséges lesz egy kis segítség. Így is fogalmazta meg válaszát. Az 5000 k[orona] adományt oly formában fogalmaztuk meg, hogy ne kelljen az egész összeget alapítvány számba venni, hanem aktuális célokra is fel lehessen használni. Azóta megérkeztek a Századok s a másik 2 kötet küldemény is, s jó hatással voltak D[éri]re, mivel látta, hogy a Társulat pozitív eredményekkel dolgozik. Kleb[elsberg] úr beszédeit el fogja olvasni. Ismét hangsúlyozta, hogy forduljunk hozzá szükség esetén.

Elejtett szavaim révén egyre jobban megismerkedik céljainkkal és viszonyainkkal s így meg van az az előnyünk, hogy nem sietve, hanem nyugodt s óvatos módon nyerhetjük meg magunknak. Igaz, Dérit az ilyesféle ügyek csak mellékesen érdeklik; könyveket alig olvas. Ezért nagyszabású adakozásra – százezrekre – csak némi presszió viheti őt. Ezt már Czakó úr is kezdi tapasztalni a néprajz terén. Ez ügyben Neki is írtam rövid tudósítást, s ő válaszában szemmel láthatólag figyelemre méltatta közölt megfigyeléseimet. Abban azonban mindenesetre reménykedtünk, hogy jelentékeny támaszt fogunk találni D[éri]ben, mert meg van győződve a Társ[ulat] akciójának komolyságáról és nagy horderejéről.

Professzor Úr levele végén két olyan dolgot említett, amely boldog izgalommal töltött el. Az első az állásról szól, amely esetleg jövő őszre számomra kilátásba jönne. Ez oly fényes előléptetést jelentene, amilyenre különben csak valami privilégizált pályán számíthatna az ember, pl. diplomáciában vagy minisztériumokban. Máskülönben is kedves foglalkozás lenne; intelligensebb hallgatóság előtt, óraszámmal nem túlhalmozva tanítani valósággal üdülés számba menne a tudományos munka mellett. Egyelőre tehát kecségetem magamat e kedves reménnyel, de persze biztosan számítani teljesedésére nagy hiba lenne.

Még boldogabbá tett a másik szó, amit a Professzor Úr mértékadó egyéniségétől írásba foglalva látok magam előtt: a habilitáció. A magántanárság fiatal éveimet megaranyozná, s a tudományos pályámon, amelyet különben csak aszkéta életnek szokás tartani, büszke öntudattal töltene el. A habilitációt persze abból a körből kérhetném csak, amelyekben szélesebb tájékozottsággal rendelkezem; a címét körülbelül ilyesformán tervezném: Írásbeliség és írásktatás a középkorban. Abban reménykedem, hogy e témán oly eredménnyel tudnék dolgozni, mely nemcsak az otthoni körök, hanem a külföldi szakemberek

figyelmét is felhívná. Esetleges hallgatóimmal (vagy hallgatómmal) egy gyakorlati collegium tartását tervezném. Egyelőre még senkinek sem szóltam ezirányú törekvéseimről, csupán Mályusz élvezi lelkesült ideáimat esténként a sötétben, amikor már ágyban fekszünk s aludni szeretne.

D[éri] elsején 3000 koronát küldött át honorárium gyanánt. Ebből lelkiismeretes munkaarány szerint Mályusznak 600 k[orona] jutott, amiből az utolsó részletet éppen most fogadta el tőlem, miután szokás szerint egy hétig kellett kapacitálnom rá. Ez a szép honorárium igen jól esett; igaz, hogy D[éri] minden nap igénybe veszi már pár órát, különösen betegsége alatt – melyből azonban most majdnem teljesen felépült. Pár héttel ezelőtt egy ruhára való selymet ajánlott fel nekem menyasszonyom¹⁹⁸ számára; én visszautasítottam, de ő nap nap után előhozta a dolgot s a végén már úgy látszott, mintha gyanakodna, hogy valami mást várok tőle, azért nem akarom elfogadni. Megbeszéltem az ügyet Szekfűvel, Eckharttal s az ő javaslatuk alapján elfogadtam az ajándékot, azzal, hogy majd személyesen adja oda a menyasszonyomnak, ha feljön. Így legalább addig nem hiszi magát ajándékozássra kötelezettnek.

S most át kell térnem egy kérésre, mely már régóta feszélyez, különösen, mivel tudom, hogy Professzor Úrnak nem valami kedves a dolog. Szolgáljanak a mai idők mentségemre, ha magánügyeimmel ismét előhozakodom. Itt oly kedvező anyagi körülmények közé jutottam, hogy szeretnék megházasodni. Egyedüli akadály lenne ennek a lakás kérdése; hiába kerestem eddig, nem találtam olyan lakást, melyet meg tudnék számomra szerezni. Azt kérném tehát, kegyeskednék az Elnökség¹⁹⁹ megengedni, hogy amíg lakást találok – Eckhart pl. talált már magának egy alkalmas szobát –, addig a mi 3 szobánk egyikét, a különállót, foglalhassam el. A történelmi intézet még nem olyan kialakult, hogy az ilyen eset ártana tudományos jellegének. Körülöttünk csupa családós emberek laknak a folyosón, s a gárda vezetőségének semmi kifogása nem lenne a dolog ellen. Károlyi úr a maga részéről szintén semmi kifogásolni valót sem talál, de persze, lelkemre kötötte, hogy az Elnökségtől kérjek rá engedélyt, amit én természetesen mindenképpen megtettem volna. Előre is megígérném, hogy ezzel összefüggésben semmiféle újabb kéréssel vagy igénnyel nem állnék elő; sőt a fűtést is teljesen magamra vállalnám, és a többieket így nem rövidíteném meg azzal, hogy a tüzelőanyagot ketté kell osztaniuk. Olyan kecsgetető kilátások állanak előttem tudományos munkálkodásomat illetőleg, hogy a házasságnak munkámban semmi fennakadást sem szabadna jelentenie; menyasszonyom az utóbbi időkben elért eredményeim után s a kedvező jövő reményében szintén

198 Hajnal menyasszonya a kaposvári Gáspár Olga.

199 A Magyar Történelmi Társulat elnökségére utal Hajnal.

el van szánva arra, hogy a következő hónapok nem lesznek a pihenés hónapjai. Kérem tehát Professzor Urat, kísérje bizalommal e lépésemet és támogassa kérésemet.

Levéltári kutatásaim eredményéről Szekfű vitt le részletes negyedévi beszámolást. A jövő héten térek át a diplomáciai iratokra. Karácsonyra nem megyek haza, mivel inkább az esküvő alkalmából, mely január elején lenne, veszek magamnak hazautazásra szabadságot.

Bocsánatot kérek levelem ziláltságáért, egy kis meghűlés folytán gyenge lázam van, amit remélem egy jó hosszú alvással a legközelebbi 24 órában le tudok majd küzdeni.

Maradok Professzor Úrnak hálás tisztelője

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/340

Eredeti, kézírás

6.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Bécs, 1921. március 15.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

Igen köszönöm jó hírekkel telt levelét. Nagyon meglepődtem, hogy a kérvényem máris szavazásra került és boldoggá tesz a tudat, hogy az első komoly lépésen túl vagyok. Nagyon szépen köszönöm Professzor Úr szíves pártfogását ez alkalommal is.

A diplomatikai dolgozatomhoz legkevesebb 30 fényképmelléklet kellene. Ha csak lehet, külön kis lapokból állana az egész; 30 db 12 cm × 8 cm nagyságú lapocska. Ily módon mozgatni lehetne a fényképeket és összehasonlítani kombinálva. A 30 melléklet a könyv végén 3 csomóban egymás alatt, vagy 3 tarsolyban nyerne elhelyezést.

Ha azonban ez körülményes és drága lenne, úgy 10 mellékelt lapon, 3-3 fényképpel mindegyiken, meg lehetne oldani a dolgot. Szöveg közben is lenne egy-két kisebb rajz; betűformák, stb. de csak szórványosan.

Örömmel igyekszünk majd eleget tenni Professzor Úr kedves fiai²⁰⁰ bélyeggyűjtő kívánságának. Az a kár, hogy a 2 koronás parlamentes bélyegek már csak ritkán kaphatók.

Maradok Professzor Úrnak hálás tisztelője,

Hajnal István

U.i. Szekfű tudatta az Elnök Úr kérdését, hogy mikorra ígérhetjük biztosra az emigrációs kötetet. Az eddigi csalódásaimra való tekintettel nem mertem korábbi határidőt mondani, bárhogy fájt a szívem – a magam szempontjából is. Nem tudom, milyen anyag van Pesten – hátha hónapokig tart annak feldolgozása is? Igyekszek tehát inkább fordítva okozni meglepetéseket: esetleg hamarabb elkészülni, mint ígérem.

Mély tisztelettel,

Hajnal

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/344

Eredeti, kézírás

7.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Bécs, 1921. április 15.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

Húsvétkor a Gróf Úr²⁰¹ volt kegyes fogadni s ez alkalommal különböző megbízásokat adott, Károlyi urat a felolvasandó fejezetet illetőleg, Szekfűvel a debreceni 48-as kormány levéltárát illetőleg, Eckharttal a fürdőalapító Klebelsberget illetőleg beszéltem is és ők azóta bizonyára referáltak is. Részemről leírtam a Gróf Úr bárói s grófi okleveleiből az elbeszélő részeket s igen kérem Professzor Urat, kegyeskedjék azokat alkalomadtán Neki átadni.

A Gróf Úrnak az alkalommal kérdezősködéseire megemlítettem, hogy fel kell majd jönnöm később pár hétre még a kutatásokat befejezni s ő azt az óhaját fejezte ki, hogy inkább most maradjak kint még egy ideig. Említette, hogy

200 Domanovszky Sándor fiai: Ákos, Endre és György.

201 Klebelsberg Kunó.

Viszotával²⁰² beszélt rólam s e részről nem lenne akadály. Itt Károlyi Úrnak beszéltem a dologról, s ő szintén azon a nézeten volt, hogy most maradjak Bécsben. Úgy érzem, hogy az egészről ismét csak Professzor Úrnak támad alkalmatlansága s azért kérem, méltóztassék úgy dönteni, ahogy legkevésbé kényelmetlen a szabadságolás ügye. Én már úgylis eljátszottam minden szavahihe-tőségemet ez ügyben s örömmel fogadom, ha most maradhatok kint, de szíve-sen haza megyek, ha a dolgot nem kellemes ismét forszírozni fölötteseim előtt.

Szekfűt különben megkértem, ecsetelje a kutatás váratlan lehetőségeit s mentsen ki engem.

Mályuszt megkérdeztem a „turócok”-ról szóló munkáját illetőleg, melynek kiadását a Gróf Úr tervezi, s ő kijelentette, hogy lényegesen meg tudná rövidí-teni azt. Így sem tesz ki 10 ívet.²⁰³

Az én írástörténetemhez szükséges faksimilét illetőleg egy kiadó ígért ár-ajánlatot, de még nem küldte el. A legegyszerűbb eljárással, úgy hiszem, 20–25 ezer osztrák koronába kerülne.

Éppen ma akartam leírni, hogy milyen szép Bécs tavasszal s íme, reggel óta esik az eső. Annyi bizonyos, hogy a mi szobáink tavasszal igen kellemesek, az ablakok egy tágas udvarra nyílnak, amelynek fái este-reggel, nem is énekelnek, hanem szinte kiabálnak a madárkák. Ilyen hangok mellett olvasgatok a habili-tációra, ami, mint Holub²⁰⁴ írja, májusra van tervezve.

Maradok Professzor Úrnak hálás tisztelője,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/345

Eredeti, kézírás

202 Viszota Gyula (1871–1947) tanár, irodalomtörténész, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisz-terium tanácsosa.

203 Mályusz Elemér ekkor dolgozott a *Túróc megye kialakulása* című értekezésén, amely ugyan-abbban a sorozatban jelent meg 1922-ben (Budavári Tudományos Társaság), mint Hajnal írástörténeti műve.

204 Holub József (1885–1962) történész, a Nemzeti Múzeum őre, egyetemi magántanár.

8.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Bécs, 1921. június 14.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

Visszaérkeztem után belevetettem magamat a levéltári munkákba s Szekfűvel együtt nagy keresésbe fogtunk bizonyos rendőri akták után, amelyeket sajnos még mindig nem találtunk meg. Közben egy kis ideges indiszpozícióm támadt megint, jobb lett volna tán pár napot pihennem. Mindezek alapján kérem Professzor Urat, tessék megbocsájtani hosszas hallgatásomat.

Végtelenül sajnáltam, hogy Pesten nem találtam otthon Professzor Urat; még egyszer meg akartam volna köszönni szíves pártfogását a magántanárság ügyében. Igyekszem majd, s erős a meggyőződésem, hogy sikerül is idővel tudományos munkával e pártfogásra érdemesnek mutatkoznom.

Köszönöm azt is, hogy ismertetéseimet a Századokban közölni szíves volt. Ez tulajdonképpen az első eset, hogy elméletemet nyomtatásban, ha futtában is, megemlíthettem. Kissé ügyetlenül szövegeztem meg a recenziót, amennyiben az egyszerű tartalmi kivonatnak látszik ott is, ahol az írók félig kész eredményeiből magam vontam le a következtetéseket.²⁰⁵

A paleográfiám kiadásának ügyében írtam Hekler Úrnak.²⁰⁶ Sajnos, a fakszimilék árát erősen felemelték ismét. Szeretném már, ha készen lenne a dolog, mert hiszen nem kis feladat két oly ellenkező irányú tárgyra fordítani behatóan a figyelmet, mint az én két nagy témámra. S szeretném, ha minél előbb megjelenne, mert úgyis sokáig fog még tartani, míg eredményeimet kellően mérlegelni fogják. Az idegen nyelvű bevezető részt úgy szeretném megcsinálni, hogy bizonyítékaimat tömören összefoglaljam s ez által a külföldi tudományos kritika előtt is értékelhetővé tegyem a dolgozatot. A télen pedig szándékozom ugyanezt a teóriát az oklevelezés gyakorlatának, szokásainak, a formuláknak fejlődése alapján kifejteni, összehasonlítva keletet és nyugatot. Ehhez nem kellene majd fakszimilék. Redlich ígéretét bírom, hogy a Mittheilungokban

205 Hajnal négy ismertetése jelent meg ekkor ld. *Századok* 53. (1919–1920) 507–510.: Franz Martin: Das Urkundenwesen der Erzbischöfe von Salzburg von 1106–1246 (1915); Ivo Luntz: Die allgemeine Entwicklung der Wiener Privaturkunde bis zum Jahr 1360 (1916); Ivo Luntz: Beiträge zur Geschichte der Wiener Ratsurkunde (1916); Otto H. Stowasser: Die Steuerfreiheit der Wiener Burgkapelle (1920).

206 Hekler Antal (1882–1940) művészettörténész, egyetemi tanár, a Budavári Tudományos Társaság tagja.

közli.²⁰⁷ Döntő eredményt még ettől sem várok, mert az csak évek munkája s a külföldi szakemberek vitája után következhetik be, de mindenesetre komollyá teszem majd a kérdést, amit a „Griff könyv”²⁰⁸ vet fel először. Azt hiszem, a „Griff könyv” évek múlva így módon nagyon keresett lesz és jó hírű. Így vagyok legalább is meggyőződve; meggyőződés nélkül ugyanis nincs jövő, tehát muszáj meggyőződve lennem.

Most a levéltárban még mindig a rendőri aktákat ... Sajnos, az eredmény nem az, amit vártam, a kémjelentések nincsenek tömegesen és rendszeresen fenntartva, csak amennyiben más ügyekben és miknek rendőri folytatásuk is volt; szerepet játszottak. Szekfű szerint a többit megsemmisítették. De azért Szekfű segítségével minden képzelhető helyen és néven keresem őket; ez igazán „kutatás” a levéltár őserdejében. Azért nem mondom, hogy ami van, az nem értékes anyag. Kossuth tevékenységét rekonstruálni lehet általa; s a kémek és árulók szerepére is elég világosság esik, hogy adataik értékét mérlegelni lehessen. De bizony a legelső kézből származott jelentésekből csak töredékek maradtak fenn – ha ugyan ezen túl nem kerül elő közvetlenebb anyag. Egressy szerepével tisztában vagyok; a magyar komité választmányának tagja volt s az osztrák ügynököknek elárulta mindig a határozatokat. Szánalmas, síró-rívó (a szó szoros értelmében) ember volt. Batthyány István gróf hasonlóképpen kezére járt az osztrák ügynököknek. – Kossuth levelet egészben csak hármat találtam eddig; de idézetet leveleiből igen sokat. – Kíváncsi vagyok, mit hoz majd az otthoni anyag. Nem lehetne felnyitni Teleki László levelezését? Az igen fontos lenne.

Azt hiszem, itt legkésőbb július közepére végzek és akkor rögtön folytatom Pesten a dolgot.

Kossuth egyénisége végül is óriási szárnyakkal bontakozik ki a sok rágalomból s az egész lelki egyensúlyát vesztett társaságból. A legnagyobb, hiába, ő volt mindenki közt. A lelke színes és ragyogó s valami csodálatos energia kiragadja azt minden földi piszkos nyomorúságból. Mint politikus, nem tudom, milyen, de mint ember, elragadó.

Maradok Professzor Úrnak mély tisztelettel hálás híve,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/347

Eredeti, kézírás

207 Oswald Redlich (1858–1944) neves osztrák történész, egyetemi tanár. A közleményt a *Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforschung*ba szánta Hajnal, de nem jelent meg.

208 Hajnal *Írástörténet...* című értekezése a Budavári Tudományos Társaság 1921-ben indult sorozatában jelent meg, a címlapon egy mancsában könyvet tartó griff látható, az Esterházyak címerállata, emlékeztetve Esterházy Mária hercegnő anyagi támogatására.

9.

HAJNAL ISTVÁN MÁLYUSZ ELEMÉRNEK

Budapest, 1921. szeptember 8.

Kedves Elemér!

A ceruza-írásért remélem, megbocsájtasz.

Ma voltam Heklernél, bár még nem vagyok készen a paleográfiával. Nagyon szimpatikus embernek találom és őszintének. Minden utólagos keserűség nélkül szemrehánykodott, hogy nem tartottam be ígéreteimet. S Te se, de ő nem szeret a szerzőknek nyakukra járni, mert akkor aztán, ha val[a]mit elrontanak, ráfogják. Mondom, nem sokáig szemrehánykodott, hanem igen barátságosan és közvetlenül elbeszélgetett s lelkesen magyarázott, minden imponálási célzat nélkül.

Kért, ha írok neked, említsem, hogy várva várja a munkádat. A hercegnő²⁰⁹ előtt szeretne t.i. felmutatni v[a]l[a]mit. Mondtam, hogy meg vagyok győződve, hogy Te akár rögtön is küldheted a dolgodat. De eddig nem tehetted, mert előbb Tótországba, majd Szentpéterhez²¹⁰ kellett írnod egyes részletek miatt.

Ő amennyit csak lehet, egyszerre akar kiadni. Két sorozat lenne, eddig: I. Pigler,²¹¹ Hajnal s Hóman²¹² munkái. II. Isó,²¹³ Mályusz és Hekler munkái. Amint látod, Téged a második sorozatba vett. Engem azért az elsőbe, mert a fakszimilék mutatósak s ilyesmivel akarja kezdeni.

Meg kellett ígérnem, hogy 2 hét alatt készen leszek cakkumpakk. Mert a hercegnő akkor jön vissza s nem szeretne üres kézzel elébe állani. Rólad igen kedvesen beszélt, mint mindenki, na természetesen.

Tegnap voltam Vass miniszternél²¹⁴ esetleges előléptetésem miatt. A fogadtatás s az, amit mondott, egyenesen kápráztató volt. Mihelyt v[ala]mi üresedés lesz a VII., esetleg a VI. fizetési osztályban, csak menjek hozzá. De ne szólj az ügyről senkinek a világon. Most imádkozom, hogy Vass meg ne bukják idő előtt.

Kleb[elsbergg]el megérkeztem óta nem beszéltem. Kerülöm, mert nem igen halad a munkám. Azaz sehogyan sem halad, egészen abbahagytam. Érzem,

209 Esterházy Mária (1900–1971) hercegnő, Esterházy Miklós és Cziráky Margit legidősebb gyermeke, a hitbizomány tulajdonos Esterházy Pál nővére.

210 Szentpétery Imre (1878–1950) történész, egyetemi tanár.

211 Pigler Andor (1899–1992) művészettörténész, a Szépművészeti Múzeum munkatársa.

212 Hóman Bálint (1885–1951) történész, 1915–1922 között az Egyetemi Könyvtár igazgatója.

213 Isoz (D'Isoz) Kálmán (1878–1956) zenetörténész.

214 Vass József (1877–1930) politikus, népjóléti és munkaügyi miniszter.

pihennem kell; aztán meg mellékkereset után is nézelődök. Annyi tény, hogy itt is hatalmas levéltári anyag van még; tudja Isten, mikor készülök el vele!

Dom[anovszky]nak a Vass aud[i]enciáról szólhatsz. Hátha tud v[a]l[a]mi üresedést. Lehet az akár jogakadémiai tanárság is. A Te kinevezésseddel mi van? Gondolom, Dom[anovszky] szemei előtt milyen ártatlan életet élhetsz! Nem használ, a rossz híred itt teljesen meg van már alapítva.

Szervusz Mátyuszkum. Választ örömmel veszek, de nem kötelező.

Pista

Mindenkit sokszor üdvözlök.

Lelőhely: MTAKK Ms 6400/243

Eredeti, ceruza kézírás

10.

HAJNAL ISTVÁN ESTERHÁZY PÁLNAK

Budapest, 1922. május 8.

Főméltóságú Herceg Úr!

Mély tisztelettel bátorkodom a hercegi hitbizomány levéltárosi és könyvtárosi állására való kinevezésemet kérelmezni.

A mellékelt okiratok, életrajz és tudományos működésemnek rövid leírása tájékoztatást adnak képzettségemről és eddigi munkálkodásomról.

Főméltóságú Uram! Amidőn e kérelemmel Főméltóságod színe elé lépek, engedtessek meg nekem, hogy pár szóval ismertessem törekvésemet és az okokat, amelyek oly kívánatossá teszik számomra a kérelmezett állás elnyerését. Őszinte szavaimmal talán sikerül meggyőznöm Főméltóságú Uramat arról, hogy az anyagi előnyök, amelyek a kért állás elnyerésével járnak, nem végső célok gyanánt szerepelnek előttem, hanem eszközt keresek bennük munkás életem folytatására.

Amióta a középiskola padjait elhagytam, céltudatos, alkotó tevékenység vágya töltött el mindig. Életrajzom tanúsága szerint változatos körülmények közé vitt sorsom, a harctértől a tudós csöndes szobájáig és én arra igyekeztem, hogy a viszontagságokból, majd a tudományos elmélyedésekből mindig tökéletesebb munkaerővel lépjek ki.

A háborús összeomlás után, szerény anyagi viszonyok közt és bizonytalan sorsban, nem szüntem meg hinni a magasabb célú munka érvényesülésében és éjt nappallá téve dolgoztam. Kitartásomhoz szerencse is járult, amikor a közép-kori európai művelődéstörténetre általánosabb jelentőségű eredményekhez jutottam. Munkám elismerésül a budapesti tudományegyetem magántanárává fogadott.

Ámde a mindig kedvezőtlenebbé váló közviszonyok súlyát nekem is napról napra erősebben kellett éreznem. Bármily kedvezően is alakult állami tisztviselői pályám, munkaerőm javát anyagi célokra kellett fordítanom, már küszöbön álló házasságom miatt is. Hónapok óta csak lopva dolgozhattam tudományos célokból. Reális gondolkozás után át kellett látnom, hogy ily módon minden erőm felmorzsolódik, számbavehető eredmény nélkül.

A pályázati felhívásból, melyet Főméltóságod titkári hivatala kibocsájtott, a tudományos képzettség megbecsülése sugárzott ki. Főméltóságod tudomány pártfogói tettei országszerte ismeretesek.

Megfontoltam, hogy amint eddig is, katonai és hivatalos kötelezettségeim buzgó elvégzése mellett, a körülmények nehézségeivel számolva, de az előnyöket megragadva, dolgozni tudtam, úgy tudnék dolgozni akkor is, ha a pesti tudományos központ nyújtotta előnyökről lemondva vidékre kerülnék. Új hivatalomban adandó feladataimat és magas tudományos törekvéseimet egymás szolgálatába állítanám. Levéltári kötelezségeimet éppen ezért örömmel és buzgalommal teljesíteném és tudományos munkámat illetőleg semmi külön támogatásra vagy bármily előnyre, elnézésre nem számítanék.

Ezeket bátorkodtam Főméltóságod elé terjeszteni, hogy amidőn kérelmem magas megítélése alá kerül, ne álljak egészen ismeretlenül színe előtt. Nem akartam, hogy úgy tűnjek fel, mint aki menekülve eddigi céljaitól, csupán egy nyugodtabb állomás elérésére törekednék.

Ha Főméltóságod választása csekély személyemre esnék, hű és lelkiismeretes hivatalnoka igyekeznék lenni, de törekednék arra is, hogy munkásságom egyúttal hazámnak és a Hercegi Háznak is díszeire válják.

Maradok Főméltóságú Uramnak mély tisztelője
Dr. Hajnal István egyetemi magántanár
országos allevéltárnok

Mellékletek jegyzéke

1. Keresztlevél
2. Index a budapesti egyetemről (másolat)
3. Látogatási bizonyítvány a lipcsei egyetemről (másolat)
4. Doktori oklevél (másolat)
5. A budapesti Kereskedelmi Akadémia bizonyítványa (ered.)
6. Hadnagyi kinevezés (ered.)
7. Középiskolai tanári okl. (ered.)
8. A Theresianum bizonyítványa (ered.)
9. A M. Nemzeti Múzeum bizonyítványa (ered.)
10. Magántanári oklevél (ered.)
11. Életrajz
12. Irodalmi működés kimutatása

Kimutatás irodalmi működésemről

1913-ban a budapesti Tudományegyetem egy pályadíját nyertem el „IV. Béla király oklevelei” c. tanulmányommal. (Bírálata Fejérpataky L. egyetemi tanártól az egyetem évkönyvében.)

1914-ben a „Turul” c. folyóiratban nagyobb értekezésem jelent meg „IV. Béla kancelláriájáról” címmel. Ez értekezést utóbb németre is lefordították (Ung. Rundschau 1916. évf.)

A „Századok” 1920. évfolyamában több könyvismertetésem és bírálatom jelent meg.

1920 novemberében a Tudományos Akadémián felolvasást tartottam a bécsi oklevéltani kutatásaim eredményéről.

1921 végén jelent meg nagyobb tudományos munkám: „Írástörténet az írásbeliség felújulása korából” címmel, a Budavári Tudományos Társaság kiadásában. (Eddig megjelent szakkritikák e könyvről: „Századok”, Szentpétery I., „Katholikus Szemle” Lukinics I., „Budapest Hírlap” és „Pester Lloyd”-ban Marczali H. egyet. tanároktól, „Magyar Kultúra” Tóth L., „Magyar Közművelődés” Patek F., „Élet” Lechner J. tanároktól.²¹⁵ Külföldi folyóiratok, az illető

---

215 A felsorolt nevek: Fejérpataky László (1857–1923) történész, levéltáros; Szentpétery Imre (1878–1950) történész; Lukinich Imre (1880–1950) történész; Marczali Henrik (1856–1940) történész; Tóth László (1889–1951) katolikus újságíró; Patek Ferenc (1889–1937) gimnáziumi tanár; Lechner Jenő (1878–1962) építészettörténeti író.

szerkesztőségek tudósítása szerint, a következő kritikákat fogják hozni: Mittheil. d. Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung, Bécs, Eckhart F. levéltárrostól; Historische Zeitschrift, München, Reinacker H. innsbrucki egyet. tanártól; Ung. Blätter, Berlin, Gragger R. egyet. tanártól; „Le Moyen age”, Paris, Drou M. párisi egyetemi tanártól.)²¹⁶

A nehéz nyomdai viszonyok mellett a tudományos folyóiratok nem jelenhetnek meg rendszeresen. Ily módon több kisebb cikkem vár megjelenésre az egyes szerkesztőségekben.

Évek óta dolgozom a Magyar Történelmi Társulat megbízásából az 1848/49-i emigráció törökországi történetének megírására. E célból kutattam a hazai és a bécsi levéltárakban. Az okmánykiadásokkal ellátott nagyobb szabású művet most rendezem sajtó alá s ősszel megjelenik.

A most meginduló „Levéltári Közlemények” c. szaklapnak Csánki Dezső²¹⁷ államtitkár, levéltári főigazgató mellett másodszerkesztője vagyok.

Dr. Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 5383/22; 22/IV.; 23/I.

Fogalmazvány, kézírás

11.

HORVÁTH GÁBOR HAJNAL ISTVÁNNAK

Kismarton, 1922. július 24.

Mélyen tisztelt Tanár Úr!

Nagyon kérem, szíveskedjék a lehető legsürgősebben itt Kismartonban Ő Hercegségénél kihallgatásra jelentkezni. Az ide utazásra vonatkozólag a budai palotában részletesebb felvilágosításokkal fog a házgondnok szolgálni. Hangsúlyoznom kell, hogy a bemutatkozásnak tisztára az Ő Főméltóságával

216 A felsorolt nevek: Eckhart Ferenc (1885–1957) jogtörténész; Gragger Róbert (1887–1926) irodalomtörténész; a francia nevet rosszul írta Hajnal, Alain de Boüard (1882–1955) történész ismertette a könyvét (Le Moyen Age XXIII. [1921] 143–144.)

217 Csánki Dezső (1857–1933) történész, levéltáros, ekkor a Magyar Országos Levéltár főigazgatója, vallás- és közoktatásügyi államtitkár, az 1922-ben meginduló *Levéltári Közlemények* főszerkesztője.

való megismerkedés a célja s most még nem lehet szó a levéltárosi állás végleges betöltéséről. Természetes, hogy az utazás összes költségeit Ő Főméltósága viseli.

Vagyok Tanár Úrnak kiválóan őszinte tisztelettel,

Dr. Horváth Gábor

Lelőhely: MTAKK Ms 5383/24

Eredeti, gépirat

12.

HAJNAL ISTVÁN KLEBELSBERG KUNÓNAK
hely és dátum nélkül [1922. augusztus 23. előtt]

Kegyelmes Uram!

Kinevezésem Esterházy herceg levéltárába megtörtént; kérem Nagyméltóságodat, hogy addig is, míg alkalmam lesz személyesen tisztelegnem, engedje meg, hogy hálás köszönetet mondjak magas pártfogásáért, mellyel közvetlenül Ő Hercegségénél, mint közvetve a pesti tudományos körökre gyakorolt befollyása által céлом eléréséhez segíteni kegyeskedett. Régen tudatában vagyok annak, hogy Kegyelmes Uramhoz nemcsak közös kulturális célok fűznek, melyeknél Nagyméltóságod a vezér, én pedig egyik szerény katonája, hanem mély hála is a személyemnek előlegezett számos pártfogásért és segítségért. Ezért, amikor megszűnök Nagyméltóságod hivatalnoka lenni, tán még szorosabbnak érzem kötelezettségemet terveivel és céljaival szemben.

Sok ízben kívántam volna már Kegyelmes Uram előtt őszintén és részletesen beszámolni a munkálatokat illetőleg, amelynek elvégzésére megbízást kaptam. Egy év óta sok szorongó érzéssel kellett küzdenem, tehetetlenül láttam az időt folyton elhaladni fölöttem, s lelkiismeret furdalásokat éreztem nemcsak azért, mert nem adhattam, amit megígértem, hanem azért is, mert attól tarthatam, hogy a nagy magyar kultúrmozgalomnak, mely Kegyelmes Uram vezetése alatt megindult és amelynek igen-igen lelkes híve vagyok, károkat okozok. Nem akartam hosszú mentegetőzésekkel kedvetleníteni Nagyméltóságodat, hiszen a cél a fő és nem az, hogy én igazolva legyek; de engedje meg, hogy most egész röviden mégis beszámoljak arról, milyen akadályok térítettek el ismét és ismét kedvenc munkámtól. Azt szeretném ezzel igazolni – és tudom, hogy erre Kegyelmes Uram súlyt helyez, hogy lélekből csinosítom magamat – céljainkkal

és nem csupán előnyöket akartam szerezni a hozzájuk való csatlakozással, a munkát magát pedig elhanyagoltam.

Egy évvel ezelőtt jöttem meg Bécsből. Az emigrációra vonatkozó magyar irodalom akkor még ismeretlen volt előttem és ismeretlen a magyar levéltári anyag is. Kétheti pihenő után dolgozni kezdtem, amennyire az örökös lakáskeresés és mellékfoglalkozás után való járás, a hivatalos időn kívül is, engedett. Őszre végül délutáni foglalkozást vállaltam (hiszen házasság előtt állottam és fizetésem magamnak sem volt elég). November és decemberben írástörténeti munkámat kellett igen alaposan átdolgoznom a nyomda számára;²¹⁸ hiszen adataim addig csak a bécsi oklevelekről szóltak, nekem pedig magyar bizonyítékokat is kellett adnom.

Azután pár hétig súlyos betegen feküdtem; az orvosok kivették a könyvet és a ceruzát a kezemből, mert esetem tényleg komoly volt.

Januárban Bécsben kutattam megint. Februárban újabb betegséggel kerültem ágyba, ami hónapokig tartott, még ma sincs egészen vége. Ilyen körülmények közt kellett dolgoznom. Pedig az anyag a Múzeumban óriási.²¹⁹ Átnéztem, de a másolatok elkészítése még hátra van részben. Azonkívül nagy hírlapirodalmat kellett átfutnom ugyanott. S mégsem lehet egészen sietve dolgozni, megfeszített gondolkodásra van szükség, hogy a lényeges összefüggéseket megtalálja az ember. Ha lélek nélkül futja át az ember mindjárt első ízben az anyagot, amikor éppen a legnagyobb lelki hatással kellene lennie a sok újdonságnak, akkor később még színtelenebb lesz előtte az egész téma.

Már pedig vétek lenne egy ilyen témát, mint a Kossuth-menekülés, ahol a legnagyobb lelki és tömeg emóciók háborognak, csak rideg anyagtömegként kezelni. Én az egész munkának készületlenül indultam neki; hiszen eleinte a feldolgozás nem is volt feladatomma téve. Számos csalódás ért az anyag mennyiségét és természetét illetőleg. Kérem, méltóztassék azért meggyőződve lenni, hogy mindig jóhiszeműen beszéltem róla.

Hiszen lehetetlen is, hogy egy ily munka egy éven belül elkészüljön, a legnagyobb apparátussal is lehetetlen, hát még ha az illető korban nem is jártas ember kezére bízzák!

218 Hajnal itt az 1921 végén megjelent *Írástörténet az írásbeliség felújulása korából* című könyvére utal, HAJNAL 1921.

219 Kossuth Ferenc és Kossuth Lajos Tódor 1894-ben adták el édesapjuk iratait a Magyar Nemzeti Múzeumnak, amelyet a későbbiekben „turini hagyaték”-nak neveztek, ez elsősorban Kossuth emigrációs tevékenységének dokumentumait tartalmazza. Vö. NYULÁSZINÉ 1994: 108–109.

Most, még törekeny egészséggel, de szívós kitartással dolgozom újra s addig nem foglalom el új állásomat, amíg a pesti anyaggal el nem készülök. A herceg beleegyezett ebbe.

Új helyemen úgy fogom magamat érezni, mint a Történelmi Társulat²²⁰ nagykövete Esterházy herceg mellett. Úgy látszik, óvatosnak kell lennem, legalább is eleinte, de remélem, lassanként sikerül majd használnom az ügynek. A fiatal herceg előtt, mint észrevettem, van bizonyos respektusom már magántanári címemnél fogva is és a szép tudományos ajánlások következtében. Kijelentette, hogy csak az ő rendelkezése alá tartozom, hercegi tudós vagyok. Úgy látszik, elég gyakori lesz személyes érintkezésünk. Titkára²²¹ nagyhatalom, de máris meglehetősen összebarátkoztunk.

Egy angol, oxfordi egyetemi tanár keresett valamit a levéltárban, azért sürgönyözött fel engem a herceg. Az angol professzorral egy hétig voltam együtt. Sokat beszélgettünk, politikáról, főként tudomány-politikáról. Nagyméltóságod akcióit kimerítően ismertettem előtte és igen lelkesedett. Levelezni fogunk; neki is több dologra van szüksége tőlem, nekem is tőle. P. S. Allen a neve,²²² az oxfordi Merton College tanára. Feleségével együtt volt itt, aki teljes részt vesz tudós munkájában. Nagy hívei a Népszövetségnek, Lloyd Georgnak²²³ s biztatnak, hogy az egész világ átalakul majd pár év alatt. Rotterdami Erasmus levelezését adják ki,²²⁴ az után kutatnak.

Írásban bátorkodom mindezeket előadni, mert így talán kevesebb időt vesznek el Nagyméltóságodtól és az írás mégis csak kényelmesebben kezelhető nagy elfoglaltság közben, mint a beszéd.

Egy tiszteletteljes kérésem lenne. A hercegi tisztviselők jó rangsorozásom ellen szót emeltek, azt kívánták, hogy állami fizetési fokom szerint osszanak be. Én egyetemi tanári képzésemre hivatkozva erőlyesen felléptem ez ellen, azt is felemlítettem, hogy az államnál különben is tervbe volt véve a VII. fizetési osztályba való kinevezésem. Álláspontom győzött, de a titkár kért, hogy az ő helyzetének erősítésére a tisztviselőkkel szemben e kérdésben, szerezzek be, ha lehetséges, valami írást föntebbi állításomról. Arra kérném hát Nagyméltóságodat,

220 A Magyar Történelmi Társulat 1867-ben alapított tudományos szervezet, melynek szakfolyóirata a *Századok*.

221 Horváth Gáborra utal Hajnal.

222 Percy Stafford Allen (1869–1933), 1908-tól az oxfordi Merton College tanára.

223 David Lloyd George (1863–1945) brit miniszterelnök, szerepe volt a Nemzetek Szövetsége (Népszövetség) létrehozásában, amely az I. világháborút lezáró párizsi békekonferencián 44 állam belépésével alakult meg 1919. június 28-án.

224 Rotterdami Erasmus (1466–1536) németalföldi humanista, levelezésének 12 kötetes kritikai kiadását P. S. Allen adta közre.

kegyeskedjék tisztán e célból való használatra, pár sorban egy igazolványt adni. Tervezetét bátorodom mellékelni.

Még egyszer kifejezve leghálásabb köszönetemet maradok Nagyméltóságodnak alázatos híve

Dr. Hajnal István

Lelőhely: OSZKK Levelestár

Eredeti, kézírás

13.

KLEBELSBERG KUNÓ HAJNAL ISTVÁNNAK

Budapest, 1922. augusztus 23.

Másolat: M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter. Budapest, 1922. augusztus 23.

Tisztelt Doktor Úr!

Bár örömmel vettem tudomást arról, hogy Esterházy Pál herceg Doktor Urat levéltárosává kinevezte, mégis őszinte sajnálattal látom távozását az Orsz[ágos] Levéltártól, melynek egyik kiváló tisztviselője volt és éppen ezért a VII. fizetési osztályba leendő kinevezését éppen távozása hírének vételekor akartam eszközölni. Meg vagyok győződve, hogy Ő Hercegségénél ugyanolyan értékes szolgálatokat fog tenni, mint amilyen buzgalommal különösen a Magyar Történelmi Társulat Bécsi tudományos intézeténél működött.

Tisztelettel, Klebelsberg s.k.

Borítékon: Nagyságos Dr. Hajnal István Úrnak, egyetemi magántanár, hercegi levéltáros Budapest, II. Vörösmarty utca 14. M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter

Lelőhely: MTAKK Ms 5383/28

Hajnal István másolata, kézírás, közjegyző által hitelesített

14.

HAJNAL ISTVÁN KLEBELSBERG KUNÓNAK

Budapest, 1922. szeptember 25.

Kegyelmes Uram!

Nem tudom, hogy Kegyelmes Uramnak lesz-e hamarosan ideje tiszteletteljes előterjesztéseim meghallgatására és azért minden eshetőségére készen írásba bátorkodom foglalni azokat.

A törökországi emigrációs kiadványhoz most dolgoztam fel a Nemzeti Múzeumban elkülönítve letéteményezett Kossuth iratokat. Ez iratok kiadása és a bennök való kutatás is egyelőre nincs megengedve és csak Fejérpataky Úr különös bizodalmból szigorú diszkréció fogadása mellett foglalkozhattam velük. 1894-ben vette meg a magyar kormány az anyagot Kossuth Lajos két fiától, 30 évi titoktartás kötelezettsége mellett. Nem egészen 2 év kell még tehát a zárlat felszabadulásához.²²⁵

Igen kevesen ismerik az iratokat még a tisztviselők közül is, és általános a vélemény, hogy nem sokat érnek; az volt róluk a pletyka, hogy csak [a] Kossuthokon akart segíteni anyagilag az állam, s megvett drága pénzen rossz szemetet. Nekem is azt mondták a Múzeumban, hogy igen csalódni fogok, ha várok valamit ettől az anyagtól.

Az 1849–51. évre most már átdolgoztam azt és bátran mondhatom, hogy briliáns anyag. Kossuthnak egész levelezése megvan benne úgyszólván hiánytalanul. Angol, francia diplomaták, Teleki László, Pulszky Ferenc és más magyar politikusok levelei Kossuth[h]oz szintén. Nem nagy terjedelmű az anyag, de egytől egyig végtelen súlyos és nélkülözhetetlen. A bécsi anyagot²²⁶ pompásan kiegészíti. Igen szép darabok vannak Kossuth fogalmazásaiban a dunai konföderációról, a nemzetiségi kérdésről. Pozitív adatok a szerb és oláh államférfiakkal való összeköttetéseiről. Ez az anyag igazán tökéletessé teszi a kiadványt. Egyben a feldolgozást nemhogy akadályozná tömegével, hanem inkább megkönnyíti pozíció adataival.

Sajnos, az iratok zárlata miatt a közlés nem történhetik meg különös intézkedések nélkül. Ezekre vonatkozólag a következő lenne szerény javaslatom. Nem kellene

225 Az 1894. december 1-jén kötött adásvételi szerződés 4. pontja szerint 1894. március 20-tól számított harminc éven belül nem lehet nyilvánosságra hozni az iratokat. Vö. LUKINICH 1924: 148.

226 A szabadságharc után Kossuth iratait lefoglalták és Bécsbe vitték a Haus-, Hof- und Staatsarchivba. 1927-ben, a Badeni egyezmény révén került vissza Magyarországra, ld. NYULÁSZINÉ 1994: 109.

talán megvárni az 1924. évet, hiszen a két Kossuth, akivel szemben az állam kötelezettséget vállalt, már nem él. De viszont nem is kellene felszabadítani az egész anyagot egy intézkedéssel, mert az a Múzeum hitelét csorbítaná. Fejérpatakyt már újságcikkek is támadták azért, hogy adja ki az anyagot, tekintettel a megváltozott időkre, de ő határozottan megtagadta. A Múzeumnak meg kell tartania hitelét; aki valamit letéteményez, ne tarthasson attól, hogy felsőbb intézkedésre nyilvánosságra hozhatják a letét tartalmát. Másrészt azonban a Kossuth-letét érdekelt felei nem élnek már, úgyhogy bizonyos mértékben talán mégis lehetséges lenne felszabadításuk.

Úgy gondolom, hogy amikor az én munkám szép csendesen elkészül, kormányintézkedés történhetnék, hogy a letét egyes részei a közoktatásügyi miniszter előzetes felülvizsgálata és bírálata után, ha sem Kossuth, sem állam ellenes tartalmúak, nyilvánosságra hozhatók. Ez mégis másképp festene, mint ha egy tollvonással szabad prédává tennék az anyagot.

Sokkal kevesebb feltűnést keltene, ha az ilyen feltételes feloldás, mintha egyszerre az egész anyag felszabadulna; a napi sajtó így alig venne tudomást róla és a gyors szenzációra spekuláló újságírók tán nem vetnék rá magukat annyira az iratokra, tartva a korlátozott engedélytől. A Történelmi Társulat szempontjából legyen szabad még egy-két megjegyzést tennem.

Nézetem szerint fel kellene dolgoznunk az anyagot még a teljes felszabadítás előtt, tehát másfél éven belül. Mert ha egyszer szabad az anyag és meg tudják tartalmát, egy kettőre leközlik majd a fontosabb darabokat az újságokban.

Különösen Kossuth 1851–52. évi angol s amerikai tartózkodásáról szóló iratokat kellene mielőbb munkába venni. Kossuth angol beszédei sajátkezű fogalmazásában úgy látszik teljes sorozatban megvannak. Angol és amerikai újságcikk gyűjtemény is közel teljes lehet.

Én egyelőre e munkával nem tudnék foglalkozni, hiszen az első kötettel is igen el leszek még egy ideig foglalva, és Kismartonból nehezen juthatnék haza hosszabb időre az első esztendőben. Hanem bátorkodnám Kegyelmes Uram figyelmét felhívni levéltári kollégámra, Dr. Jánossy Dénes allevéltárosra.²²⁷ Teszem ezt Domanovszky és Szekfű urak teljes hozzájárulásával és ajánlásával.

Jánossy a háború előtt Bécsben a konzuli akadémiát végezte, de a háborúban tönkre lőtték a lábát és vizsgára azért nem bocsájtották, mert reprezentálásra alkalmatlannak találták. A háború előtt Berchtold volt külügyminiszter²²⁸

227 Jánossy Dénes (1891–1966) levéltáros, 1919-től a Magyar Országos Levéltár munkatársa, később igazgatója. Ő folytatta Hajnal munkáját az 1848–1849-es szabadságharc utáni emigrációra vonatkozóan.

228 Leopold Berchtold (1863–1942) osztrák politikus, 1906–1911 között nagykövet Szentpéterváron, 1912–1915 között külügyminiszter volt.

magántitkára volt, hosszabb ideig volt Szentpétervárott s általában sokat tapasztalt ember. Tökéletesen beszél és ír angolul, a Timesban mostanában cikkei jelentek meg, melyeket e lap budapesti tudósítójának megbízásából írt. Tud franciául is, valamit olaszul is. Szerénysége az oka, hogy ezen kvalitásairól még Domanovszky is alig tudott valamit. Szekfű ismeri őt még Bécsből. Jánossy érdeklődött munkám iránt és segített is az angol iratoknál.

Igen nagy kedvvel hallgatta mindig fejtegetéseimet és amikor a napokban megkérdeztem, nem lenne-e kedve hasonló munkára, elárulta, hogy boldog lenne, ha megbízást kapna. Mint tanult diplomatának, világot járt művelt embernek, bizonyára nem esne nehezére beledolgozni magát az anyagba. Szekfű és részben az én utasításaim és előmunkálataim alapján azt hiszem, tudományos szempontból is jó munkát tudna produkálni.

Ő rögtön neki kezdetne a pesti anyagnak és a nyomtatott irodalomnak; még mielőtt csak részben is felszabadulna az anyag, már esetleg Bécsben is végzetne és egy év alatt készen lehetne az emigráció második kötete. A bécsi diplomáciai iratok már kevésbé jelentősek, mint az én időszakomnál.

Jánossyt én csak azóta ismertem meg igazán, mióta a levéltárnál vagyok. Kár lenne ilyen kivételes képzettségű embert felhasználatlanul hagyni. Kísérletezni vele mindenesetre érdemes lenne, szerény véleményem szerint. Kegyeskedjék különben, Kegyelmes Uram, Domanovszky és Szekfű professzoroknál érdeklődni.²²⁹

Én azután – ha Kegyelmes Uram bizalma irántam nem szűnik meg – a későbbi köteteknél ismét munkába állhatnék.

Mindenesetre kérném tisztelettel, kegyeskednék a Kossuth-letét ügyét bizalmasan kezelni, mivel úgy látom, Fejérpataky Urat érzékenyen érintené, ha a nekem adott kutatási engedély nyilvánosságra kerülne.

Kegyeskedjék egyúttal megengedni, hogy mielőtt távoznék, kihallgatásra jelentkezzem és döntését ez ügyben átvehessem.

Maradok Nagyméltóságodnak mély tisztelettel igaz híve

Hajnal István

Lelőhely: OSZKK Levelestár

Eredeti, kézírás

229 Jánossy Dénes valóban megbízást kapott a Magyar Történelmi Társulattól a Kossuth-emigráció angol és amerikai forrásainak összegyűjtésére, a kötetei 1940 és 1948 között jelentek meg, ld. JÁNOSSY 1940–1948.

15.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Kismarton, 1922. október 9.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

Szerencsésen megérkeztem és már kezdem is megszokni itt a helyzetet. Úgy látszik, a levéltáros az öreg Merényi²³⁰ óta mindig a herceg első tisztviselői közé tartozott; nem is hittem, hogy ilyen előnyös pozícióba kerülök. A jövedelem még nincs bizonyosra meghatározva; sajnos természetben csak keveset kapunk, de reméljük, hogy a többi konvenciót jó áron váltja meg az uradalom. Igyekszem mindenkivel a legkedvesebben megismerkedni és úgy veszem észre, hogy szerénységgel és közlékenységgel sikerült mindenkit kedvezően hangolni irányomban.

A házasodás ügye lassan halad, most a rendelt bútorok még nincsenek készen – és száz más akadály, ami ilyenkor jönni szokott. Lehet, hogy csak novemberben lesz az esküvő – és ha akkorra Professzor Úr már visszajött Bécsből, meg fogok újítani egy kérést – anélkül, hogy tolazkodni akarnék.

Az oxfordi tanártól²³¹ várt már itt egy levél, egy nagyszerű aranytollú töltőtollat küldött emlékül. Kedves levélben kért még egypár felvilágosítást az Erasmus codexről, amit én örömet adok meg neki. Bár minél sűrűbben levelezhetnék; sose lehet tudni, mikor használhat nekünk. – Egyúttal Baranyai Zoltántól is kaptam Svájcából levelet; felszólít, hogy az új magyar-francia revue-be²³² írjak; már van is egy tervem, de csak, ha az emigrációval készen leszek.

Mindjárt munkába álltam itt, mert volt egypár felgyülemlett ügydarab, de aztán nekilátok az emigrációnak, egész szenvedéllyel. Jánossyval közölni fogom a nyomtatott irodalmat; neki már alig kell majd keresgélnie e tekintetben. Igen boldog volt, amikor a Miniszter Úr a megbízást közölte vele.

Arra kérem Professzor Urat, méltóztassék Fejérpataky Urat tapintatosan előkészíteni arra, hogy Jánossy is használja majd a lezárt Kossuth levéltárat. Én egyelőre nem említettem neki sem ezt, sem pedig azt, hogy a Miniszter Úr esetleg fel akarja oldatni-e lezárt anyagnak legalább egy részét. Ráérünk majd akkor, ha készen leszek. Úgy látom ugyanis, hogy Fej[ér]p[ataky] úr nem szívesen

230 Merényi Lajos (1854–1919) Esterházy hercegi levéltáros.

231 Percy Stafford Allen (1869–1933), 1908-tól az oxfordi Merton College tanára.

232 Baranyai Zoltán (1888–1948) diplomata, irodalomtörténész, a berni magyar követség munkatársa, az ekkor induló *Revue des Études Hongroises et Finno-Ougriennes* szerkesztője.

venné a dolgot. Írtam neki is egy levelet, miután tudom, hogy nem vagyok ter-
hére ezzel, sőt tán örömmel is veszi.

Lakásom szép és nagy, igazán boldogok lennénk, ha Professzor Úrék egy kis
vidéki levegőre eljönnének hozzánk. (Ha vendégeim vannak, akkor felemelik
a természetbeni járulékot erősen és így a jó falusi ellátás biztosítva van.)

Maradok Professzor Úrnak mély tisztelettel hálás híve,

Hajnal István

Lehet, hogy a jövő héten Eszterházáról Pestre is kirándulok.

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/350

Eredeti, kézírás

16.

HAJNAL ISTVÁN MÁLYUSZ ELEMÉRNEK

Kismarton, 1922. december 8.

Kedves Elemérm!

Örömmel tudatlak (nem, hogy tán gyerekem született, hanem) hogy van már
pénzem bőven és az első alkalommal Sopronban postára adom tartozásomat.
Később jutott eszembe, hogy Te va[la]mi egységárat számítottál a másolásért,
holott az idegen nyelvűekért több jár! Így még sohasem csalódtam az önzésed-
ben, mint ez ügyben. Nézd, kérlek, nekem egy-két ezer koroncsi meg se kottyan
most és mondhatom, száz örömmel adnám már csak azért is, mert igazán
Te voltál a legolcsóbb másolóm, senki annyit nem írt egy lapra, mint Te, még
megközelítőleg sem, nem is szólva a rendes kiállításról. Hát kérlek, ne hagyj
szégyenben. Különben el is felejtettem, mivel tartozom pontosan. Egyelőre
5000 k[oroná]t fogok küldeni a további megbeszélésig.

És most kedves aranyos Mályuszkám. Lenne még másolnivalóm. Nem ve-
hetnéd kezédbe az ügyet? A Muz[eum]ba elküldtem, a másolandók listáját,
majd kikészítik az iratokat. Nem vihetnéd át a levéltárba? Magad is másolnál
egy-et-kettőt (minél többet), tán Jánosy elvállalja az angol-franciát, tán bátyád
is részt venne. Kb. 65 d[ara]b iratról lenne szó. Karácsonyra úgyis mindenki
szeretne egy kis pénzt. Neked 50 k[oroná]t adnék egy oldalért, esetleg mások-
nak is. Jánosyval külön beszélném meg, úgyis írok neki. Ha kevesled, szabj

magad árat – mindent megadok, mert a Te másolásod végleges használatra, nyomda alá is teljesen megfelel és könnyen olvasható, ami nekem is fontos.

Hát légy szíves, kérem, felelj nekem ezekről s esetleg láss mindjárt hozzá a dologhoz. Valószínű, hogy még e hóban felmegyek Bécsbe. Ha v[a]l[a]mi megbízásod lenne, írj; aztán én karácsonykor Pestre levinném.

Barátom! Házasodj meg mielőbb.

Ölel Pista

Lelőhely: MTAKK Ms 6400/244

Eredeti, kézírás

17.

HAJNAL ISTVÁN KLEBELSBERG KUNÓNAK

Eszterháza, 1923. április 4.

Nagyméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Uram!

Éveken át tartó betegeskedés arra kényszerít, hogy orvosaim tanácsát követve az állami szolgálatban való nyugdíjazásomat kérelmezzem. Ideges szívbajom, amelyet a harctéren szereztem, a múlt évben rám támadt ízületi csúsz folytán erősebben kifejlődött és pihenésre, jó levegőre van szükségem. Miután azonban biztos és végleges egzisztenciát vidéken nem tudtam magamnak szerezni, kérnem kell az állam támogatását, hogy esetleg betegen, minden segély nélkül ne maradjak. Ezért bátorkodom mély tisztelettel kérelmezni nyugdíjaztatásomat 13 ½ évi állami szolgálat után.

1914. dec[ember] 1-jén léptem állami szolgálatba, mint a bécsi Theresianumnak²³³ magyar prefektusa. 1915 júliusától 1918 novemberéig katonai szolgálatra szabadságoltattam, mely idő alatt a Theresianum részéről az előírt állami fizetése különbséget élveztem. A katonai szolgálatnak nyugdíjba való kétszeres beszámításához minden feltételem megvan, mint azt a mellékelt okmányok igazolják. Leszerelése után rögtön elfoglaltam régi állásomat, míg 1919 végén mint középiskolai tanár a Magyar Nemzeti Múzeumhoz neveztettem ki; 1922 elején pedig a M. Kir. Belügyminiszter Úr által a M. Kir. Országos Levél-

233 Mária Terézia által alapított és 1746-tól működő nemesi akadémia, elitképző iskola (Collegium Teresianum, Theresianische Akademie), amely a 19. század második felétől a polgári származásúaknak is megnyitotta kapuit.

tárhoz országos allevéltárnokká. 1923 januárjában ugyanitt országos levéltárnokká, a VII. fizetési osztályba léptem elő.

A szükséges okmányokat a hatósági orvosi bizonyítvánnyal együtt mély tisztelettel bátorkodom mellékelni.

Kérésem megújításánál maradok

Nagyméltóságodnak mély tisztelettel alázatos híve

Dr. Hajnal István egyetemi magántanár
m. kir. orsz. levéltárnok

Lelőhely: MTAKK Ms 5383/37

Fogalmazvány, kézírás

18.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Kismarton, 1923. december 7.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

Pesti tartózkodásom alatt kétszer is bátorkodtam megkísérelni, hogy egy félórai beszélgetésre szerencsém lehessen, de sajnos nem sikerült Téged otthon találnom. Tulajdonképpen semmi különös kérésem vagy ügyem nem lett volna, csupán egy kis beszámolót szerettem volna adni magamról, amit utóbbi időben, nagy elfoglaltságom miatt, elmulasztottam.

Most ellenben az emigrációs könyvvel összefüggésben lennének bizonyos kéréseim, amikben, sok elfoglaltságod ellenére is, tán szabadna számítanom gyakran tapasztalt szíves pártfogásodra.

A könyv anyaga készen van; úgy számítom, hogy márciusra benyújthatom, mert a fogalmazás még csak részben és nyersen készült el. Ez idő alatt szeretnék még olyan forrásokat is felhasználni, amelyek tán nem sok újat mondanak, de részletekben mégis nagy előnyére szolgálnának a munkának.

Ilyenek lennének 1. az emigrációban Kossuth mellett volt egyének hagyatékai.

Teleki László iratairól annak idején Lukinich azt a felvilágosítást adta, hogy a Teleki levéltárban semmi nincs belőlük. Nem lehetne, nem lennél kegyes Lukinich úrtól újból megkérdezni, hogy valóban sikertelennek tartja-e az ott való kutatást – talán nyomra lehetne mégis akadni, hol vannak Teleki iratai?

Batthyány Kázmér irataiból állítólag Batthyány Iván²³⁴ levéltárában lenne valami, de zárva tartják. Írni fogok neki; nincs valami összeköttetésed hozzá?

A Perczel levéltárral furcsán jártam. Perczel Armand²³⁵ ezredes (Hadügyminisztériumban) többször megígérte, hogy átnézhetem Perczel Mór hagyatékát. Mikor megjelentem nála, végtelenül udvariasan és előzékenyen bár, de kért, álljak el szándékomtól, mert a család nem akar belekeveredni újabb Kossuth vitákba. Annyit sikerült mégis elérnem, hogy egyes adatokról felvilágosítást ígért; remélem, sikerül majd hosszas kitartással legalább ezen az alapon bőbeszédűsége bíznom. Kikötötte, hogy a közlendő adatoknál ne említsem azt, hogy tőlük származik; ebbe is belementem. Pedig egy egész, teljes kiutahiai napló van ez iratokban! Gyalóky²³⁶ már régebben volt szíves protezsálni nála ügyemet. Most csak az lenne jó, ha valaki, Perczel ismerőse, nagyon vigyázva – hogy rám erőszakoskodás színe ne essék – felkeltené benne az érdeklődést az ügy iránt és különben is láthatólag szíves hajlandóságát irántam növelné. Mindezeket persze nem azért írom, hogy direkt kérjelek közbenjárásra, hanem abban a reményben, hogy talán egyik vagy másik ügyben, véletlenül akadna valami utad a szíves támogatásra.

Külfölddel sokat levelezek ez ügyben. Lengyelországból Zamoyski gróf²³⁷ küldött egy könyvet, a 48-as t[á]b[or]nok irat kiadását; jó részletek vannak benne, most fordítatom belőle a szükségeset magyarra, mert lengyelül van írva. A krakkói Czartoryski iratok közül is ígértek már egy-két darabot.

Temesvárott kell lennie a Törökországból 1849 októberében visszatért magyarok vallomási jegyzőkönyvének. Hauslab osztrák tábornok hozta őket vissza, mintegy 3000-et. Kriegsarchivban nincs meg, sokat kerestem. Temesvárott hallgatták ki őket; igen fontos lenne a dolog, mert Kossuth menekülésének első napjairól adnának felvilágosítást, amiről igen kevés adatom van csak. Egy ifjúkori barátomat, ki Temesvárott van, már kértem, próbáljon meg utána nézni a dolognak; de bizonyára nehézségei lesznek. Nincs valami szíves tanácsod erre nézve?

Az egri líceumban vannak Vukovits levelei; Berzeviczy használta őket.²³⁸ Írtam oda, még nem jött válasz. Szegedre leutazom karácsony után, ott Berzen-cey László naplóját rendelkezésemre bocsájtották. Veress Endre²³⁹ tudtommal

234 Batthyány Iván (1910–1985) gróf, földbirtokos.

235 Perczel Armand (1876–1956) ezredes, Perczel Mór unokája.

236 Gyalóky Jenő (1874–1945) hadtörténész.

237 Zamoyski László (?–?) gróf.

238 Berzeviczy Albert (1853–1936) politikus, történetíró, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke.

239 Veress Endre (1868–1953) történész.

Veress Sándor emigráns fia; Sándornak van egy bő munkája az emigrációról, aminek jó lenne kéziratát látni. Hol lehetne Veress Endrét megtalálnom? Házmánn volt pesti polgármester is Kossuthal volt Kiutahiában; tudom, hogy Pesten vannak Házmánok, de nem sikerült megtalálnom őket. Gyurman is Kossuthal volt. A most megboldogult Gyurman orvost²⁴⁰ annak idején kivallattam az iratok dolgában; szerinte a család másik ágánál lehetnek, amely ággal azonban ő meg volt hasonolva, úgy, hogy nem tudta a címüket.

Asbóth Sándor, Kossuth adjutánsa iratainak egy részét – nem sokat érőket – kiadta Asbóth János, azzal, hogy sok iratot nem tart még időszerűnek közölni. Hol lehetne keresni őket? Asbóth Oszkár²⁴¹ egyet. tanár tudtommal nem él már, vagy tévedek?

Sisicnek²⁴² írtam felvilágosításért a belgrádi levéltártól, Garasanin–Kossuth összeköttetést illetőleg. Ha valami biztosat mond, egy két darabot onnan is lemásoltatnék.

Angol-amerikai könyvek egy részét már felhasználtam, de egy párat nem tudok megkapni. Mack Józsefnek 1864-ben megjelent memoárjai; Henningsen, Kossuth angol bizalmasának apró füzetek; részben, hiányoznak még. Van Oxfordban egy angol professzor ismerősöm²⁴³ – aki munkámat[:] paleográfiát, ismertette is egy lapban –, de nem merem gyakran zavarni apró kéréseimmel. Amerikából Mack memoárjait (Chicagóban jelent meg) okvetlen olvasnom kell, de nincs semmi utam, hogy megszerezhessem.

Ha véletlenül Neked, Professzor Úr, vagy a Miniszter Úrnak van valami összeköttetése, igen leköteleznél, ha segítségemre felhasználni szíveskednél.

Mondhatom, ördögi munka ez az emigráció. Csupa titkolódzás, töredékek, sejtetések. De azért az eredménnyel máris igen meg vagyok elégedve; érdekes, új anyag lesz, és annyira is merészkedhetek, hogy Kossuthot pszichológiailag is szemmel kísérhetem majd.

Ismétlem, mindezek nem direkt kérések, hanem csak tiszteletteljes közlések; hátha nem lesz terhes számodra valamelyik pontban nekem segítséget nyújtani.

Igen sajnálom a Miniszter úr ellen indított hajsztát, bár őszintén szólva, balcelekedetnek tartom a támadott kinevezését én is. Én éppen pár nappal azelőtt, hogy az ügy megindult, írtam egy levelet a „Magyarság” szerkesztőségének, kérve, hagyják Klebelsberg örökös támadását, most az nekünk, tudománnyal

240 Gyurmán Emil (1859–1923) orvos, a János kórház belgyógyászati osztályának alapítója.

241 Asbóth János (1845–1911) Asbóth Lajos fia, író, néprajzkutató, apja emlékiratait 1862-ben jelentette meg Pesten; Asbóth Oszkár (1852–1920) nyelvész, egyetemi tanár.

242 Sisic Nándor (?–?) zágrábi egyetemi tanár.

243 Percy Stafford Allen (1869–1933), 1908-tól az oxfordi Merton College tanára.

foglalkozóknak, rengeteget árt. Zolnay biztatott e fellépésre, azt mondván, hogy nagy hatása nem lesz, de mégis figyelmet kelt az ilyen felszólalás. Persze, eszükbe sem jutott reflektálni levelemre a bekövetkezett Kovách-lárma miatt; de mégsem bánom, hogy elküldtem a levelet. Azt írtam benne, hogy én (egyet. m. tanár és Esterházy hg. levéltárosa) máris szomorúan érzem, hogy tudományos adakozásoknál hátrányosan hat a magyarság propagandája a miniszter ellen és hogy több társam is hasonlóan panaszkodik.²⁴⁴

A herceg és titkára kinevezés-protekcio ügyek miatt neheztel a gróf úrra. Az ősszel itt járt egy csomó barátunk (Szekfű, Thienemann²⁴⁵ etc.) s előttük is kijelentette neheztelését a titkár és az okát is ennek; egyszóval nem indiszkrécio már, ha én is megemlítem. Világos, hogy ez ügyekben a gróf úrnak tökéletesen igazja volt. De talán kissé engesztelnie kellett volna, mert itt a hiúság fáj.

Helyzetem igen jó; a herceg szeret velem lenni, egy párszor autóval is magával vitt már – de bizalmasa még nem vagyok. Tudományos adakozásokra többször ösztököltem már, ígérek voltak és vannak is, de a pénzkérdésnél van riadalom. Herceg úr és családja közt a viszony erősen javultnak látszik. A hercegnő betegségéről²⁴⁶ szóló javulási hírek igazak, ujjongó örömeinkre – csak korai ne legyen.

Még egy kérésem. A Múzeum kiad nekem az eszterházai levéltárba levéltári anyagot. Ugyanezt kértem most az Akadémiától is, ahol egy-két angol nyelvű hosszabb iratot még nem tudtam befejezni. Nem tudom, teljesítik-e a kérésemet? Ha jónak találnád, szíveskednél tán egy kissé pártolni ott kérésemet?

Ezerszer bocsánatot kérek alkalmatlankodásomért, talán az ügy érdekében megbocsájtasz. És bocsánatot kérek gyors levelemért is; régen akartam írni, soha nem jutok egy kis nyugodt pillanathoz.

Mi különben igen jól érezzük magunkat, leszámítva sok elfoglaltságomat. Anyagilag is teljesen meg vagyok elégedve. Sokszor félretettem már pénzt, hogy alapító tagnak jelentkezzem kissé nagyobb összeggel a Tört[énelmi] Társ[ulat]ba, de a sok másoltatás, amivel az idegenben levő anyagot megszerzem és a lengyel fordítások megint felemészthették a tudományos tartalékomat.

244 A *Magyarság* azért indított támadást Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter ellen 1923 szeptemberében, mert sógorát, Kovács (máshol Kovács) Gyulát nevezte ki a Ferenc József Nevelőintézet főigazgatójává, aki később lemondásra kényszerült. Ld. *Magyarság* 1923. szeptember 14.

245 Thienemann Tivadar (1890–1985) germanista, irodalomtörténész, a pécsi Erzsébet Tudományegyetem tanára.

246 Esterházy Mária gyermekkori bénulás miatt tolókocsiba kényszerült, ezekben az években különféle terápiákkal javulást ért el az állapotában, ld. *Magyarság* 1924. március 5.

Előre is sok hálás köszönettel, a Méltóságos Asszonynak kezeit csókolva,
maradok mély tisztelettel
igaz és mindig hálás híved

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/351

Eredeti, kézírás

19.

HAJNAL ISTVÁN HORVÁTH GÁBORNAK

Kismarton, 1924. február 7.

Mélyen tisztelt Titkár Úr!

Igen szépen köszönöm előterjesztéseim kedvező elintézését. Különösen a könyvtár dolgában szóló előterjesztésemet küldöttem el némi aggodalommal, mert ismét tudományos pénzkiadásról volt szó benne, amely tárgyat a Gragger–Laban-féle kísérlet²⁴⁷ óta nem szeretem érinteni. Ő Hercegsége elhatározásából azt merem kiolvasni, hogy rám nem terjeszti neheztelését ez ügyben és nem veszi rossz néven, ha továbbra is megemlékezek néha jelentéseimben tudományos dolgokról.

Szolnoky tanácsos úr²⁴⁸ megküldte a körrendeletet, amelyet Ő Hercegsége utasítására levéltári ügyekben kibocsájtott. Máris jött két-három értesítés padlásokon stb. heverő iratokról. Legjobb lenne, ha márciusban sorra látogathatnám a bejelentett helyeket és megnézve az anyagot, esetleg pecsét alá helyezném azt mindenütt.²⁴⁹

Titkár Úrnak nagybecsű levelét, melyben közölni szíveskedik, hogy egyetemi előadásaim ügyében Ő Hercegsége a legközelebbi tanácsülésen hoz döntést, szintén megkaptam. Természetesen ismét pártfogásáért esedezem. Én azt hiszem, hogy pesti utazásaim alkalmával mindig találok valami hitbizományi ügyet is, amivel hivatalosan is hasznossá tehetem utamat; nem is szólva arról,

247 Gragger Róbert a berlini és Lábán Antal a bécsi Collegium Hungaricum igazgatója, Hajnalon keresztül kértek támogatást intézeteik berendezéséhez, vö. Hajnal István Horváth Gáborhoz, Kaposvár, 1923. december 24. MNL OL E. cs. lt. P 178 Horváth Gábor jogtanácsos iratai 2. cs.

248 Szolnoky Dezső (1876–1945) az Esterházy Hercegi Hitbizomány központi igazgatója 1922 és 1943 között, SZOLNOKY 2009: 266–269.

249 Hajnal össze akarta gyűjteni és egy helyen egyesíteni az uradalmakban lévő levéltári anyagokat, RESS 2004: 294.

hogy ilyenkor a pesti könyv- és levéltárban állandóan dolgozom, ha pár órát is, és az Esterházy történeti anyagról gyűjtök feljegyzéseket. Tudományos körökben úgyis hajlandók arra, hogy a magántanárt, ki előadásokat nem tart minden félévben, félig meddig a tudós jövőről lemondott embernek tekintsék; ha meg legalább minden harmadik félévben nem tartok, elvesztem címemet is. Igazán nem szórakozásból utazom, hiszen az utazás nekem iszonyú pénzembe kerül, ami már maga is sok gondot okoz; és sok fáradságomba is. De nehéz küzdelemmel megszerzett tudományos rangomról nem szeretnék lemondani; s azt hiszem, hivatalos állásomnak is csak díszére szolgál címem. Kérem tehát, ismételten, Titkár Úr jóakarató szöszölését ez ügyben.

Két levelet Gogliától²⁵⁰ körülbelül egy hete átvettem; egy ideig azt hittem, magam viszem le Pestre, de mivel Ő Hercegsége engedélye az utazásra nem jött meg addig, átadtam itt, egy borítékba téve, Szolnoky tanácsos úrnak; a szükséges magyarázatokkal kísérve felkértem őt, hogy Eszterházán ajánlottan küldje el. Nem tudom, megfelelt-e ez a mód Titkár Úr intencióinak? – Goglia azt mondta, hogy a kérdéses, Kismartonból feladott levelet ő Behrnek²⁵¹ adta át; ebből láttam, hogy nem egészen értette, mit kell csinálnia. Kissé elmagyaráztam neki, és kértem, lehetőleg használjon fel engemet e célra.

Itt Kismartonban minden csendes, parkügyben²⁵² mély hallgatás. Annál hangosabb a farsang. Ma éjjel nekem is be kell mennem Sopronba a vörös-kereszt bálra, felsőbb parancsra (a feleségem²⁵³ parancsára). Titokban reménykedem, hogy Ő Hercegségét is ott találjuk, mint a bál védnökét. Innen sok magyar család megy be, aminek nagy híre támadt a városban, és nem tudom, nem fogják-e fel a dolgot politikai oldalról.

Maradok Titkár úrnak mély tisztelettel igaz híve

Hajnal István

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 178 Horváth Gábor jogtanácsos iratai,

Levelek 2. csomag

Eredeti, kézírás

250 Ferdinand von Goglia (1855–1941) az 1920-as években a bécsi Esterházy-palota gondnoka, ld. Esterházy Privatarchiv Forchtenstein, Prot. 4171. Köszönöm Thomas Gruber levéltáros segítségét.

251 Talán Maximilian Behr hercegi titkár.

252 A kismartoni kastélyt körülvevő park ügyében Kismarton (Eisenstadt) város és a tulajdonos Esterházy hercegi hitbizomány között több évig tartó pereskedés zajlott.

253 Hajnal 1922. október 22. óta volt házas, felesége Gáspár Olga.

20.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Kismarton, 1924. augusztus 19.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

Nem tudom, olvastad-e a Magyarságban a múlt hetekben folytatott vitának az Esterházy birtokok eredete körül. A vitát nem önként kezdtem, hanem felszólításra. Bizony, egy kellemetlen éjszakámba került, míg az első felszólalást megírtam, de megírtam,²⁵⁴ eltekintve a létfenntartási ösztöntől, azért, mert:

1. Valóban sokkal jobban áll a birtokszerzés ügye, mint ahogy azt általában hiszik. Magam is meg voltam lepődve ettől, amikor idejöttem.

2. Nem akartam elkedvetleníteni a herceget. Gondoltam, némi áldozat, egy kissé kikapok az újságban, de másrészt jóra irányuló befolyásomnak tán ez veti meg alapját.

Igazán nem túlbuzgó tisztviselői hajlam volt oka felszólalásomnak, nem kéretlenül a kegy hajhászásából tettem.

Ezt igen vágytam legalább Neked, Professzor Úr, megmondani, ha már másnak nem is lehet.

S egyúttal arra szeretnék kérni, nem tudhatnád-e meg, ki az az „Egy historikus”, aki ellenem felszólalt.²⁵⁵ Ez igen érdekelné engem is, de a herceget is. Igen leköteleznél, hogy ha véletlenül tudomásod lenne róla, megírni szíveskednél.

Különb en ez ügygel kapcsolatban felszólaltam a hercegnél, állítson költségvetésébe állandó tételt tudományos célokra. Írásban tettem, még nincs válasz, de lehet, hogy rendreutasítás lesz a válasz. Ugyanis a termés rettentő szerencsétlenül ütött ki, nagy a zavar a Hitbizományban.

Igen sajnáljuk, hogy nem jöttetek. Biztosra vártunk pedig.

A Méltóságos Asszonynak kézcsókjaimat jelente, maradok mélyen tisztelő s mindig hálás híved,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/353

Eredeti, kézírás

254 Az említett cikk a szerző megnevezése nélkül jelent meg a következő címmel: Esterházy herceg harca hatvanhárom magyar falu ellen, *Magyarság*, 1924. július 17.; Hajnal cáfoló válasza két héttel később jelent meg a *Magyarságban*, 1924. július 29.

255 „Egy historikus” aláírással és Ügyes gazdálkodás, vagy politika vetette-e meg az Esterházy hercegek vagyonának alapját? címmel 1924. július 31-én jelent meg az említett írás a *Magyarságban*, amelyben a névtelen szerző Hajnal „tévedéseit” kívánta helyreigazítani.

21.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Kismarton, 1924. szeptember 23.

Méltóságos Uram!

Kegyeskedjék megengedni, hogy az alábbiakban röviden jelentést tehessek az emigráció történetéről készülő munkám állapotáról s különösen a feladatokról, amelyekkel az utolsó időkben foglalkoznom kellett.

I. Az anyaggyűjtést illetőleg, bár Bécsben és Budapesten régen kész vagyok, mégis voltak források, amelyeket kár lett volna figyelmen kívül hagynom. A Pesten feldolgozott igen bő anyag ugyanis csaknem kivétel nélkül Kossuth irataiból áll; ezt ugyan szerencsésen kiegészíti a bécsi anyag éppen ellenkező célszatokat mutató tömegének felhasználása, de azért múlhatatlanul szükségesnek találtam olyan forrásokhoz is fordulni, amelyek a két szélsőség között tárgyilagos vagy legalábbis függetlenebb megfigyelőktől származott adatokat nyújthatnak.

E célból igyekeztem felkutatni a Kossuth mellett szerepet játszott többi emigránsnak hagyatékát.

Batthyány Kázmér gróf iratait kitartó levelezések ellenére sem sikerült eddig megtalálnom, bár családja és rokonsága köréből készséget tapasztaltam arra, hogy célomat elősegítsék. Leveleztem ez ügyben Batthyány-Strattmann herceg²⁵⁶ titkárával, s az ő útmutatása révén az Erdődy grófokkal, Montenuovo herceggel; továbbá a Keglevich grófi családdal, mert Kázmér gróf felesége Keglevich grófnő volt. Eredményre egyedül még az vezethetne talán, ha Kázmér gróf párizsi rokonságának leszármazottait sikerülne felkutatnom, amely irányban már lépéseket is tettem.

B[atthyány] Kázmér grófnak és nejének mintegy 30 levelét azonban sikerült lemásoltatnom a Zamoyski grófok korniki levéltárából; ha politikai szempontból nem is nagy jelentőségűek ezek, de igen érdekes világitást vetnek Kossuth helyzetére a grófi párral szemben a törökországi száműzetés alatt.

Zamoyski grófnak, aki közel egy esztendeig szintén együtt volt Kossuthtal Törökországban, több érdekes iratát sikerült megszereznem ugyancsak a korniki levéltárból; köztük Kossuthnak pár levelét is. De legszebb eredménynek a lengyel gróf eredményeinek lefordíttatása járt; a gróf a menekülés, határátlépés idején s a következő hónapok alatt Kossuth bizalmasa volt és részletesen, sokszor eredeti iratok közlésével, máskor naplószerűen mondja el az eseményeket.

---

256 Batthyány-Strattmann László (1870–1931) herceg, Vas vármegye örökös főispánja, orvos.

Ugyancsak lefordítottam lengyelből Bulharyn és Wysocki tábornokok emlékiratainak illető részeit is. E tábornokok szintén Kossuthal együtt voltak a száműzetés első éveiben; adataik azonban kevésbé értékesek.

Perczel Mór tábornoknak bő naplói és levelezései vannak ez időből. Mindent megkísérlettem, hogy azokat felhasználhassam, s már biztató ígéretek is kaptam, amikor a Perczel család hirtelenül megtagadta az iratok használatra bocsájtását. Csupán azt sikerült elérnem, hogy egyes adatok közlését megígérték titoktartás kötelezettsége mellett. Ezért kérem Méltóságodat, kegyeskedjék e pontot diszkrécióval kezelni.

Berzenczey László naplójáról hallván, Szegedre utaztam utódaihoz. A napló azonban töredékes s csak az oláh viszonyokról nyújtott némi felvilágosítást.

Asbóth Sándor iratai ügyében szintén családjához fordultam; a küldött adatok azonban semmi újabbat nem nyújtottak.

Veress Sándor levelezését fia, Veress Endre, Budapesten rendelkezésemre bocsájtotta; az emigráció névtelenebb tömegének sorsára nézve találtam bennük felhasználható részleteket.

A Hazman, Gyurmann, Bodola családjával való levelezések eddig még nem vezettek eredményre.

A krakkói Czartoryski könyvtár kéziratgyűjteményéből egypár érdekesebb lengyel jelentés lemásolását megrendeltem; azonban eddig még nem kaptam kézhez azokat.

Divéky²⁵⁷ ajánlatára kérésekkel fordultam a svájci Rappersville-ben levő lengyel könyvtárhoz és a párizsi Bibliotheque Polonaise-hez, eddig eredmény nélkül.

Kísérleteztem egy angol egyetemi tanár ismerősöm révén Angliában is, hogy a Foreign Office levéltárából másolatokat nyerjek. Minthogy azonban anyagi eszközeim nem voltak megfelelőek, csupán egy-két angol könyv kisebb kivonataihoz juthattam.

Egykorú angol folyóiratokban sok cikk jelent meg, amelyek Kossuth közvetlen környezetéből eredtek. Sajnos, ily folyóiratokat, ill. hírlapokat nem sikerült sem Pesten, sem Bécsben feltalálnom. Ha a Történelmi Társulat esetleg Berlinből meg tudná szerezni azokat – különösen a Daily News 1849. szept. – 1851 végéig megjelent számait –, munkám sokat nyerne. Ugyancsak nem használhattam még az angol Blue Book-ot sem, amelyet 1851-ben adtak ki a menekült kérdésről. (Further Correspondence.... etc. Az 1850-ben kiadottat használhattam.) Talán ezt is meg lehetne szerezni Berlinből.

---

257 Divéky Adorján (1880–1965) irodalomtörténész, a varsói egyetem tanára.

Olasz levéltáraknál is tapogatództam, sikertelenül. Megkaptam azonban Menghinittől²⁵⁸ egy 1923-ban megjelent könyvét, amely Kossuth és Mazzini összeköttetését tárgyalja s többek között néhány ismeretlen Kossuth-levelet is közöl.

Pivány Jenő Úr²⁵⁹ szíves volt megígérni, hogy Amerikából egyes levéltári adatok megszerzésében segíteni fog.

Megbecsülhetetlen értéket nyernénk, ha Teleki László iratait sikerülne megtalálnunk. Kossuth az Iratai III. K. 316. lapján említi, hogy Teleki azokat Puky Miklósnál és Jósikánál hagyta. Az „Irataim” VIII. K. 179. lapja szerint Horváth Mihály kapott is munkájához Pukytól Teleki-leveletet. Puky Miklósról egyelőre csak annyit tudok, hogy a kiegyezés után Heves megye alispánja volt és 1886-ban még élt.

Amennyit a mai időkben meg lehetett tenni anyaggyűjtés dolgában, megtettem; azonban, szerény nézetem szerint, az emigráció többi kötetait illetőleg már most kellene megindítani az egész világon szétszórt anyag összekeresésére irányuló levelezést.

II. A munka feldolgozását illetőleg jelenthetem, hogy az első fogalmazás két-harmad része készen van. Itt a következő szempontokat bátorodom röviden érinteni: az anyag áttekintése után meggyőződtem arról, hogy egyszeri forráskiadásról alig lehet szó. Mégpedig egyrészt az anyag aprólékos volta miatt; másrészt pedig azért, mert alapos feldolgozás nélkül a kiadott anyag értéke, érdekessége nem domborodik ki kellőleg.

Arra kellett elhatároznom magamat, hogy [az] emigráció e két esztendejének végleges történelmi feldolgozását adjam. Ez pedig hosszú tanulmányokat igényelt. Át kellett tekintenem úgyszólván az egész világ akkori politikai helyzetét; a jelentékenyebb európai államférfiakkal közelebbről meg kellett ismerkednem.

Mivel a munka középpontja Kossuth lesz, élettörténetével, működésével, jellemével behatóan kellett foglalkoznom. Úgyszintén a szabadságharc történetével is, például a Görgey–Kossuth vitával is, hiszen Kossuth emigrációs működésének ez a kiinduló pontja.

Munkám tehát súlyosbodott; végleges ítéletekre kellett törekednem az egyszerűen magyarázó bevezetés helyett. Feladatokat mérlegelve, kerestem az irányokat, amelyeket követnem kell, hogy valóban tudományos eredményeket adhassak. A tárgy magában nem olyan jelentős, hogy az adatoknak egyszerű

258 Mario Menghini (1865–1945) olasz történész, könyve a *L. Kossuth nel suo carteggio con G. Mazzini* címmel nem 1923-ban, hanem 1921-ben jelent meg Aquilában.

259 Pivány Jenő (1873–1946) az Egyesült Államokban élő újságíró, történész.

elbeszélése tudományos értéket adjon. Csak úgy válhat jelentőssé, ha az emigráció vezető egyéniségeinek lelkébe tudunk az anyag nyomán tekinteni.

Ha egy nemzetnek viharos sorsban vezetőit, kik különös körülmények, megpróbáltatások közé kerültek; az eszméket, indulatokat, amelyek bennük éltek s változtak, híven és emberien meg tudom rajzolni, akkor tarthat csak munkám általános tudományos értékre számot. Ez az oka annak, hogy a fogalmazás lassan halad, holott sokat és megfeszített erővel dolgozom. Feladatom tehát jórészt lélektani természetű, ez irányban is törekednem kellett magamat lehetőleg kiművelnem.²⁶⁰

Remélem, hogy törekvéseimnek mégis lesz valami eredménye és a késedelemnek legalább az az előnye, hogy alaposan meggondolt munkát bocsájthatok majd a Társulat rendelkezésére.

Beszámolóm kegyes tudomásulvételét kérve, maradok Méltóságos Uramnak mély tisztelettel alázatos híve,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/354

Eredeti, kézírás

22.

HAJNAL ISTVÁN HORVÁTH GÁBORNAK

Kismarton, 1924. október 9.

Mélyen tisztelt Titkár Úr!

Mellékelt kérvényemben Ő Hercegségéhez bátorkodom folyamodni előleg engedélyezése végett, mit tudományos céljaimra szeretnék fordítani. Mint a számvevősnél értesültem, egy újabb, ez év folyamán kiadott körrendelet szerint a Központi Igazgatóság minden tisztviselőnek, ha kellő okkal kéri, negyedévi fizetését kiutalja előre, s azt aztán automatikusan levonja járulékaiból. Úgy tudom, itt Kismartonban már 4-5 tisztviselő részesült is ilyen kedvezményben.

Az emigrációs munkám sok anyagi terhet rótt már rám; különösen azért, mert lengyel, oláh és olasz anyaggal is volt dolgom, miket külföldi levéltárakban másoltattam s aztán le kellett fordíttatnom. Nem lett volna tán okvetlenül

---

260 Hajnal német nyelvű lélektani műveket kezdett ekkor olvasni, később ismertette is őket a *Századokban*, ld. HAJNAL 1925c

szükséges, ha nem igyekeznék állandó becsű munkát alkotni; de nem tudtam belenyugodni abba, hogy tisztán pénzkérdés miatt, tökéletlen legyen feladatom megoldása. Utóvégre én, aki mindig a tudományért való áldozatkészséget prédikálom, szintén áldozhatok valamit a tudományért.

A külföldi munkát persze erősen meg kellett fizetnem. Egyedül Lengyelországba 26 dollárt kellett küldenem; lengyel könyvek fordíttatására Pesten közel 4 millióba került. Összes kiadásaim ez évben már meghaladják a 10 milliót.

Mindezt azért hozom fel, mert különben tán érthetetlen lenne, hogy az én helyzetemben szintén előlegért fordulok Ő Hercegségéhez. Ha hozzáveszem ezekhez pesti utazásaimat s a könyveket, miket magam számára néha vásárolnom kell, évi jövedelmemnek egy harmada jut tudományos célokra.

Most munkám fogalmazásánál ismét nem állhattam ellent annak, hogy egy-
pár érdekes részlet miatt külföldi forrásokhoz nem forduljak. (Kossuthtal együtt több lengyel előkelőség volt Törökországban, s azoknak levelezése érdekel.) A számlák, mik befutottak, mondhatni hajmeresztőek. Elég ügyetlen voltam, hogy eleinte, mint Esterházy herceg levéltárosa írtam magamat alá; a hercegi név európai nimbusza ugyan gyors és előzékeny kiszolgálást okozott, de különös tekintetet a számlák összeállításában is.

Szívesen áldozok azonban, mert az anyag elsőrendű, amit kaptam; a lengyel urak nem vesztették hazájukat 49-ben, sokkal nyugodtabban és tárgyilagosabban leveleztek, mint a magyarok. S még lenne egypár rendélesem, amit hamarosan el akarok intézni, hogy a fogalmazásban fel ne akadjak.

Ez az oka tehát kérésemnek és Titkár urat mély tisztelettel megkérném, kegyeskedjék Ő Hercegsége előtt ezen okaimat előadva, kérésemet pártfogásba venni.

S ezzel összefüggésben még egy szívességre bátorzkodnám kérni Titkár Urat. Egy számlám van Pesten, amivel nem szeretnék késni. Ha Ő hercegsége kérésemet nem találná teljesíthetőnek, úgy kérem, kegyeskednék a mellékelt levelezőlapot Hajnal Jenő bátyámnak levélszekrényébe dobítani.

Ha kérésem teljesíttetnék, úgy azt kérném, kegyeskednék engedélyezni, hogy a mellékelt pénzesutalványon a budai hercegi pénztár rögtön elküldhesen 400.000 koronát Borsitzky rendőrkapitánynak,²⁶¹ aki lengyel fordítóm volt s akit nem szeretnék megvártni. Ő Hercegsége utasításában aztán kegyeskedne Titkár Úr jelezni, hogy e 400 ezer korona kifizettetett már.

Nem mernék Titkár Úrnak ezekkel az ügyekkel alkalmatlankodni, ha nem ismerném szíves és jóakaró érdeklődését munkásságom iránt. Éjjel nappal

---

261 Borsitzky Sándor budapesti rendőrkapitány kiválóan beszélt lengyelül, ekkoriban a Lengyel-Magyar Egyesület főtitkára volt, ld. *Ujság* 1927. február 15.

dolgozom, egy nagy végső erőfeszítéssel el akarom intézni ezt a nagy feladatot. Mennyivel jobb lenne regényt írni! Nem kellene vigyázni minden érdekes ötletnél, hogy igaz-e? Vagy tán még könnyebb lett volna egy lapos hangú történeti munkát írni, elkerülve mindent, ami problematikus. Iszonyú komoly, de unalmas tudós hírem lehetett volna.

Felolvasásom lesz az első próbája annak, milyen hatást tesz módszerem. Állítólag okt[óber] végén lenne, de pontos időt még mindig nem tudnak mondani.²⁶²

Kéréseim ismétlésével, maradok hálás köszönettel
Titkár úrnak mélyen tisztelő igaz híve

Hajnal István

Domanovszky tanár felesége²⁶³ meghalt – ezért nem válaszolt hát kérdésemre a „Magyarság” cikkírója ügyében. Roppantul sajnálom őt, az asszony igazi nemes, ideális nő volt, s még mindig igen szép.

*Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 178 Horváth Gábor jogtanácsos iratai,
Levelek 1. csomag
Eredeti, kézírás*

23. ESTERHÁZY PÁL KLEBELSBERG KUNÓNAK Budapest, 1924. december 20.

Kedves Uram!

Doktorrá avatásom alkalmával hozzám intézett szíves soraiért fogadja hálás köszönetem kifejezését.

Minden erőmmel arra fogok törekedni, hogy egész életemben jó magyarnak bizonyuljak. Szívesen nézek a reám várakozó óriási munkák elé s hiszem,

---

262 A Magyar Történelmi Társulat ülésén Csánki Dezső elnökletével *Kossuth Lajos viddini levelei* című előadását olvasta fel Hajnal, Esterházy Pál is részt vett az eseményen, ld. *Buda-pesti Hírlap* 1924. október 24.

263 Domanovszky Sándor felesége, Kastenhofer Berta, 1924. október 1-jén halt meg, 46 évesen, ld. *Nemzeti Újság* 1924. október 2.

hogy Isten segedelmével bebizonyíthatom, hogy hazámnak és fajomnak hű fia vagyok.

Fogadja Excellenciád kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Esterházy Pál

címzés: dr. gróf Klebelsberg Kuno vallás és közoktatásügyi miniszter úrnak, Budapest.

Lelőhely: OSZK Levelestár

Eredeti, gépirat

24.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Kismarton, 1924. december 30.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

Engedd meg, kérlek, hogy az esztendő végén, mely oly súlyos volt Reád nézve, az új évre minden jót kívánjak őszinte szívvel és igaz ragaszkodással.

Múltkoriban, felolvasásom után, hosszabb ideig voltam Pesten; de, igazat megvallva, nem merészkedtem Hozzád ellátogatni; féltem, hogy terhedre lennék. Az ilyen látogatások alkalmával úgyis az én dolgaimra tereltesz volna a szót, hiszen sohasem beszélsz magadról, mindig másnak apró-cseprő ügyét hallgatgatod, amikor sokkal súlyosabb egyéni dolgaid is vannak – egyszóval tartottam attól, hogy nem kívánsz most másokkal foglalkozni. Éppen ezért ezt a levelet is minden válaszra való várakozás nélkül írom, csupán azért, mert érzem, hogy jogod van sorsomról tájékozódva lenni, miután oly sok jót tettél velem.

Tehát: én a hercegnél elég jól érzem magam. Ővele ugyan az utolsó évben ritkán beszélgettem hosszasan, de egyes jelekből következtetve, sikerült némi tekintélyt és rokonszenvet elérnem nála. Gyakran írok jelentéseket, amelyekben olyan témákra is merészkedem, mik nem tartoznak szoros hivatalos ügyeimhez; s amelyek, úgy sejtem, némileg hozzájárulnak ahhoz, hogy érdeklődése kulturális célokkal szemben növekedjék. Abszolúte véve tán nem sok, amit így elérhetek, de a jövőre nézve mégis van jelentősége.

A titkárával igen diplomata érintkezem. A viszony köztünk elég jó; megragadom mindig azokat a tulajdonságokat benne, amelyek valóban szépek s amelyek hasznosak ránk nézve – s ezeken a pontokon, magyarul kimondva,

hízelkedek neki. Ütöm a vasat, mihelyst valamely irányban jó indulatot veszek észre benne. Hatalmi kérdésekbe nem avatkozom, mint azt szegény elődöm tette²⁶⁴; egyelőre kisiklok minden véleménynyilvánítás elől, ha ilyesmi szóba kerül. Ő ezt már megértette s sokkal kevésbé közeledik felém ilyen dolgokkal, mint eleinte. Mivel pedig magamat illetőleg sem ambicionálok semmi hatás-kört, mások fölé emelkedést, bizonyos állandó tekintélyre tehettem szert, önzetlenséggel gyanúsítanak? Például tudományos kutatások dolgában – amit eleinte igen hidegen kezeltek – most már rendszerint döntő a szavam, itt már erőszakoskodni is merek.

Nehéz viszonyok vannak itt, s éppen azért már ezt az eredményt sokra kell becsülnöm.

Legnagyobb baj az, hogy a Kossuth munka miatt még Esterházy történetből nem dolgozhattam semmi komolyat. Ezt a herceg bizony eléggé zokon veszi.

Az emigrációs munka – ha valami csapás nem ér – készen lesz két hónap múlva. Szeretném, ha a Napkeletben megjelent felolvasásomat elolvasnád; átdolgoztam, s talán jobb, mint amikor felolvastam.²⁶⁵ A felolvasás után elhangzott kritikákból sokat tanultam és önérzetesebben fogalmazok most már. Sajnos várnom kell még külföldről anyagot, mit kár lenne mellőznöm; de nehezen küldik, s pénzem is fogytán; igen drága multság. Jánossynak könnyebb lesz már a dolga, sok forrást ismerni fog, mire nekem úgy kellett rábukkannom. Vele állandó levelezésben vagyok s közlök vele minden eredményt, s viszont is. Ő mindenáron ki akar majd menni Franciaországba, Angliába; ha sikerül neki, óriási előnyben lesz fölöttem. Legalább feldolgozhatja azt a diplomáciai részt is, amely nálam hiányos lesz.

Kossuth jellemzése igen erős probléma, az ember könnyen tévedhet szélsőségekbe. Minden emberismeretét össze kell szednie annak, aki tárgyilagosan akar írni róla. Valóságos vitatkozást kell folytatnom önmagammal. Az adatok aránylag hiányosak; ha nem figyelek meg minden apró kis hírt, néha szavakat is, úgy színtelen az, ami a tollamból kikerül, s akkor hiába dolgoztam. Úgy hiszem, nehezebb újkori téma nincs is történelmünkben, mint az emigráns Kossuth jellemzése, értve a technikai nehézségeket. Soha nem tudni, mit miért tett, milyen alapon – mert titkolódzva működik; s nehéz megítélni, hogy nagyhangú kijelentései, szélsőséges optimizmusból erednek-e vagy pedig valami általam nem ismert sikeres lépés támogatja-e azokat.

Azt már látom, hogy nem lesz érdektelen a könyv, s ez igen megnyugtató rám nézve, az önzés szempontján kívül azért is, hogy a Társulatnak mégis valami sikert jelenthet majd a munka.

264 Itt Gaszner József (1878–1922) hercegi levéltárosa utal Hajnal.

265 HAJNAL 1925a.

Zárom soraimat, jókívánataim ismétlésével, melyekhez feleségem is sok üdvözetet csatol.

Maradok mély tisztelettel hálás híved,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/357

Eredeti, kézírás

Közlve: RESS 2004: 307–309.

25.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Kismarton, 1926. április 26.

Kedves jó Professzor Úr,

mintegy két hónapja bátor voltam egy levelet írni Neked, amelynek elküldését utólag nagyon megbántam. Reméltem azonban, hogy a hirtelen elbizakodottságot, mi abban nyilvánult, ellensúlyozta az, hogy régóta ismersz már és tudod, hogy nem támasztok semmire igényt soha és különösen úgy nem, hogy alaposan meg ne dolgoznék érte. És éppen azért vesztettem el hirtelen egyensúlyomat, mert éreztem, hogy évek óta erősen dolgoztam, ha nem is volt a nyilvánosság előtt kellő látszata talán. Egyúttal kissé el is keserített ez; viszont arra is gondoltam, hogy mások, velem egykorúak sem produkáltak azért többet nálam eddig, pedig többnyire nem is voltak katonák. Egyszóval félek attól, hogy múltkori levelemben ravasz lépést láttál az előretörtetésre és elégedetlenséget is egyúttal. Pedig én sohasem voltam elégedetlen az elismerésekkel, mik értek, sőt, mindig koraiaknak éreztem azokat és a magántanárság miatt eleinte valósággal szenvedtem erkölcsileg, mert én voltam az, aki akkori helyzetemből menekülni akarván, dolgoztam azon, hogy a habilitáció meglegyen. Ennyit mentegetődzésül.

Természetesen ismét elkéstem a Kossuth könyvvel. Nem is mentegetődzöm miatta. Ellenben most már mégis jöhetnek valami pozitívummal.

A munka már régóta megvolt első fogalmazásban, de nem voltam vele – és méltán – megelégedve. Már csak azért sem, mert igen terjedelmes volt. A múlt nyáron elkezdtem újra való átfogalmazását. Háromnegyed részben készen is vagyok vele. De még így is igen hosszú.

Mégsem akarom már újra megkurtítani. Kár lenne érte, mert azt hiszem, elég súlyos anyag van benne feldolgozva és messze áll a terjengősségtől. Az a meggyőződéseem támadt tehát, hogy két kötetet kellene belőle csinálni.

Ne ijedj meg, kérlek szépen.

Az első kötet Kossuth hontalanságának első háromnegyed évét foglalja magában. Azért lenne meg a maga súlya, mert szinte nem egyéb, mint a szabadságharc történetének folytatása.

Kossuth menekülése s a viddini levél, Kossuth és a renegálás ügye; a diplomáciai bonyodalom a kiadatás kérdése miatt, Kossuth feléledése, diadalmas tervei a törökökkel és végül internálása lenne az anyag.

Más részről pedig a diplomáciai viszály leírása. Ezt másként nem lehetett lényeges módon megoldani, mint hogy előzőleg egy nagyobb fejezetet szenteltem a szabadságharc világhelyzetének. Igen sokat dolgoztam rajta és azt hiszem, elevenen és magvasan tudtam megcsinálni és a világtkép jól sikerült. Bizonyos vagyok abban, hogy e kérdésnek ilyen szervesen élő leírását addig még senki nem adta. Kissé különös eredményre jutottam, amennyiben igen-igen óvatosan bár, de sejtetem azt, hogy talán jó lett volna még húzni pár hónapig a harcot –, ha lehetett volna. De ezt nem célzatosan domborítottam ki és meg vagyok győződve, hogy igen szerény mértékben állítva fel a tételt, igazam is van. Persze, az idevonatkozó irodalmat teljesen átnéztem, a külföldiből is mindent, amit csak kézhez kaphattam. Meg vagyok győződve, hogy a fejezet nem jelenti a munka megterhelését, hanem igenis jól beleilleszkedik abba; a tulajdonképpen az emigrációról szóló sorozatos kiadványokat nem is lett volna szabad ilyen áttekintés nélkül megkezdeni.

A külföldi államférfiak gondolatvilágába mindenütt igyekeztem beleélni magamat és bízom benne, hogy alakjuk rajza elég élénken sikerült.

Hasonlóképpen bővebbre sikerült a kiadatás kérdése körül támadt bonyodalom (diplomáciai) leírása is. Itt igen érdekes és szinte drámaian részletes új anyagom volt az angol és francia politikai egyéniségekről, de a törökökről is, akikről szintén hosszabb tanulmányokat kellett végezmem. Hiszen ez a dipl[omáciai] bonyodalom volt a legnagyobb nemzetközi esemény, amit a magyar emigráció valaha is előidézett.

Ezek adják meg az első kötet súlyát Kossuth alakján kívül.

E $\frac{3}{4}$ évre igen sok lengyel forrást sikerült gyűjtenem. Ez a lengyel anyag jelentőségre szinte felér a bécsi anyaggal. Kossuth ez időben csaknem teljesen a konstantinápolyi lengyel információk után élt, mert a lengyel ügynök ottan a Porta teljes bizalmában volt. Szinte a török levéltárakat helyettesíti ez az anyag. És hétről hétre megvannak a jelentések.

Azt hiszem, sohasem lehet Kossuthot olyan jól és tisztán megfigyelni, mint ez időben, amikor csaknem azt lehet mondani, hogy minden hírt ismerünk, ami hozzá jutott. Ezt az alkalmat örök kár lett volna elmulasztani, és röviden végezni e hónapokkal.

Történetileg is és kompozícióban is kerek egész tehát az első kötet.

A második a kiutahiai tartózkodás másfél évét öleli fel. Kossuth próbálkozásai a töröknél, a szerbeknél, az oláhoknál; a konföderáció terve részletesen; majd Kossuth és Mazzini; a Makk-féle összeesküvés és végül a szabadulás.

Ez a kötet valamivel kevesebb lesz, mint az első. Az elsőnek bevezetése 17–18 ív. A másodiké, úgy látszik, mintegy 15 ív lesz.

Szekfűnek valamikor nem tetszett a két kötet eszméje: azt mondta, hogy annyit jelentene, hogy nem bírtam megbirkózni az anyaggal. De nem így áll a dolog: én nem az emigráció életét írtam le, nem is csak Kossuth jellemét húztam-vontam, hanem igyekeztem világtörténelmet is írni mindemellett, magyar központtal.

Iszonyú nehézséggel járna, ha össze kellene vonnom a két kötetet. És, ismétlem, nyugodtan ajánlhatom a külön kötetekben való kiadást. A másodikkal, úgy számítom, két hónap alatt megleszek.

Kérlek, beszéld meg a dolgot az urakkal, kik döntenek és írnak meg hamarosan, küldjem-e az első kötetet. Én most a másodikat írom; ha az értesítés megjön, rögtön rendbe szedem az első, tán 10 nap kell majd rá és küldöm. Nem is kell mondanom, hogy egyénileg is igen sokat segítene rajtam, ha hamarosan megjelenhetne.

Különben írni fogok a miniszter úrnak is, meg Szekfűnek is, valamint Lukinichnak is, hiszen ő voltaképpen a szerkesztő. És írnom kell, persze, Károlyi úrnak is. Mindezekhez a napokban elküldöm a leveleimet.

Én itt függőben állok. Kértem véglegesítésemet, 2 hónapja tárgyalnak fölöttem s úgy látszik, valami közép megoldás fog kijönni belőle. A titkárral már körülbelül nyílt ellentétben állok, bár igen vigyázok, hogy összeveszés ne legyen idő előtt a vége. Mindig úgy érzem, hogy a herceg tart engem némileg, félig-meddig önkénytelenül is. Talpamra kell állanom, ha valami akarok lenni itten, hiszen így semmit sem tudok elérni céljaimból s a tudományos ügynek sem használhatok kellőleg. Szinte csodálkoztam, hogy az idén is elfogadták javaslatomat a társulati tagdíjak felemelésére; jó ideig nem is mertem előállani azzal. A titkár egész rendszeresen kisebbített engem a herceg előtt, mióta csak itt vagyok. Ezt csak most látom tisztán. Pedig, hidd el, eleget dolgoztam. Talán e tekintetben kételkedsz, minthogy az Orsz[ágos] L[evél]tárban is renitenskedtem egy ideig. De ott sem a munka ellen, hanem a teljes és indokolatlan korlátozások ellen az önálló munkát illetőleg. Itt azonban valóban nem vettem tréfára feladatomat s ha a Kossuth munka húzódott, egyrészt ez is volt az oka annak.

Ne vedd rossz néven, Professzor Úr, hosszú leveletem és kérlek, légy szószólója tervemnek a munkát illetően. Legjobb szeretném, ha bekérnétek és úgy ítélnétek meg.

Sok tiszteletteljes üdvözzel alázatos és hálás híved,

Hajnal István

Megjegyzem, hogy a herceg titkára részéről örökös piszkálódásnak vagyok kitéve újabb időkben a Kossuth munka miatt; egyenesen kijelentették, hogy soha többet nem foglalkozhatom mással, mint hercegi történettel (mit persze ők dirigálnának). Másrészt hiába kértem engedélyt a múlt években, hogy egy-egy hetet néha Pesten vagy Bécsben tölthessek, kiegészítések végett. Ez a kapocs, amivel szorít a titkár, mióta rosszban vagyunk. Újabban megkérdezték hivatalosan, készen vagyok-e ezzel a munkával. Én azt feleltem, hogy készen. Mi köztük ahhoz, hogy mit csinálók az idő alatt, míg tisztviselő társaim söröznek vagy alusznak?

Kérlek tehát, ha véletlenül olyanokkal beszélnél, ne cáfold meg e jelentésemet. Joggal tehettem azt; hiszen, ha kéri, akár be is mutathatom kéziratomat; nem kell tudniok, hogy egy részt még át akarok dolgozni.

Mély tisztelettel, H. I.

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/364

Eredeti, kézírás

26.

HAJNAL ISTVÁN HÓMAN BÁLINTNAK

Kismarton, 1926. április 26.

Kedves jó Főigazgató Uram!²⁶⁶

Ne haragudj, hogy csak most válaszolok szíves soraidra. Oka ennek az, hogy egész tudományos munkásságom ügye szorosan összefügg helyzetemmel a hercegnél.

A paleográfiát rég megírtam volna, de nincs rá eset, hogy hosszabb időre Pestre juthassak. A herceg titkárjának keze a torkomon van, és éppen ezzel a kérdéssel. Amióta kissé elhidegültünk egymás iránt, örökösen azon piszkálnak,

---

266 Hóman Bálint 1923-tól a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója volt.

hogy ne dolgozzak tudományosat semmi mást, csak hercegi történetet (amit ők dirigálnának). Én bejelentettem, hogy a paleográfiát még meg akarom csinálni. Napról napra várom a választ – de nem jött semmi. Tehát valószínűleg csak lopva tudok dolgozni rajta. Tudod, mennyire szeretném némileg összekötni Fejérpataky emlékével – de mit csináljak?

A Kossuth munkának első kötetét már a napokban nyomdába adhatom, a másodikat pár hét múlva. Ez irányban tehát nemsokára szabad leszek. Nem adhatnátok haladékot ez év végéig? Magánszabadságomat egészen nem szentelhetném a paleográfiai munkához szükséges pesti tartózkodásra, beteg voltam, igen gyöngye állapotban vagyok, a munka és gond is megőrölt – lehetetlen egy kis pihenő nélkül lennem. De remélem, hogy Esterházy munkaüregye alatt lejuthatok majd Pestre. Hiszen csak 2–3 hét kellene az ottani felkészülésre.

Ha kilátástalan lenne a helyzet, úgy rögtön értesítenélek benneteket, hogy hiába ne várjatok. Még egyszer kérlek azonban, hagyjátok nálam a megbízást, ha egyáltalán lehetséges még az.

Sokszor üdvözlöl mély tisztelettel igaz híved,

Hajnal Pista

Még egyszer hálás köszönet irántam való figyelmedért a kinevezés ügyében.

Lelőhely: OSZKK Fond 15/631/2.

Eredeti, kézírás

27.

HAJNAL ISTVÁN HÓMAN BÁLINTNAK

Kismarton, 1926. május 18.

Méltóságos Uram!

Számtalanszor bocsánatot kérek, hogy megtisztelő szíves soraidra csak most válaszolok.

A helyzet itt olyan volt, hogy belátható időn belül semmi reményem nem volt egy hosszabb pesti tartózkodásra, ami föltétlenül szükséges a paleográfia sajtó alá rendezéséhez. Ez volt az oka a múltban is annak, hogy érdemlegesen nem foghattam hozzá a munkához.

Már azon a ponton állottam, hogy bizonyosságot akartam szerezni arról, így leszek-e a jövőben is, ez esetben elhatároztam, hogy a munkát belátható időn

belül nem végezhetem el. Fájt volna ez nagyon, már a kegyeletes szempont miatt is, ami a kiadványhoz fűződik. Szerencsére azonban, épp e napokban, Ő Hercegsége biztosítást nyújtott arra, hogy tudományos munkára, és előadások tartására az ősszel Pesten tartózkodhatok.

Ezért igen kérlek, Méltóságos Uram, hogy amennyiben lehetséges, szíveskedjél ezt a hosszú haladékokat megadni nekem. Minthogy a Kossuth-munkával végre-valahára már készen vagyok, teljes erővel a régi hivatásomnak szentelhetem majd magamat újra egy időre. Sajnálom az eddigi késedelmet és a mostani húzódást is, de munkával valóban úgy túl voltam halmozva, hogy emberi erőfeszítés nem lett volna elég e megbízatásom elintézéséhez.

Még egyszer elnézésedet kérve késői válaszóért,
Méltóságos Uram, maradok mély tisztelettel alázatos híved,

Hajnal István

Lelőhely: OSZKK Fond 15/631/3

Eredeti, kézírás

28.

HORVÁTH GÁBOR HAJNAL ISTVÁNNAK

Budapest, 1926. június 4.

Esterházy Pál herceg titkári hivatala

Nagyságos Dr. Hajnal István hercegi levéltáros úrnak, Kismarton

Mellékelten van szerencsém Ő Főméltósága által aláírt legújabb „Levéltári rendtartás” egy másolatát Levéltáros Úrhoz juttatni.

Ez alkalmat felhasználok annak kijelentésére, hogy Ő Főméltósága áthatva az Ő levéltárának nagy kulturális jelentőségétől, mindent elkövetett, hogy a levéltár Budapestre való elhelyezése rövidesen, praktikusán és a levéltári igényeknek megfelelően történjék.²⁶⁷

Nagyságod egy új légkörbe jutott. Előre megjósolom, hogy sok mindenféle ostromnak lesz kitéve. Arra kérem, tartsa mindig szigorúan szem előtt azon

267 Az Esterházy hercegi levéltár ún. fő- vagy törzslévélárát 1921-ben Eszterházára (Fertődre) szállították Kismartonból, mivel a békeszerződés értelmében Ausztriához csatolták ezt a területet. 1926 szeptemberében tovább költöztették Budára, a Tárnok utcai palotába, ld. RESS 2004: 296–298.

magasabb intenciókat, amelyeket Ő Főméltósága a levéltárnak a magyar fővárosba való elhelyezésével maga elé tűzött. Kérem, használja legjobb erejét és tehetségét ama cél megvalósítására, amely Ő Hercegsége szívéen is a leginkább fekszik: a család történetének és kiválóan szereplő nagy alakjainak, életének és jelentőségének a történettudományban való megörökítése. Ha nagyságod belemerül ezen szép feladat megvalósításába, mindig lesz egy biztos iránytűje, amely az idegen beavatkozás, a kérértlen tanácsadással szemben eligazgatja. S ha arra hivatkozik a különféle jelentkezőkkel szemben, hogy Ő Főméltósága a legjobb meggyőződése és lelkiismerete szerint önállóan intézi ügyeit, azt hiszem, nem lesz semmiféle akadálya annak, hogy Levéltáros Úr hosszú időközön keresztül fejthesse ki sok reménnyel kecsegtető működését a magyar fővárosban.

Csekélységem is érzi a felelősséget, amely a levéltár áthelyezésével gyenge vállaira nehezedik, de erős a hitem, hogy Levéltáros Úr működése és munkássága valóra váltja majd az összes várakozásokat. Mindaddig, amíg Ő Hercegsége intencióinak megfelelően méltóztatik hivatását betölteni, állandóan szerény, megértő támogatójára fog csekély személyemben találni.

Kiváló tisztelettel,

Dr. Horváth Gábor

Lelőhely: MTAKK Ms 5383/53

Eredeti, gépirat

29.

HAJNAL ISTVÁN ESTERHÁZY PÁLNAK

Budapest, 1927. május 4.

Főméltóságú Herceg Úr!

Főméltóságod nagylelkű elhatározása, mellyel a főlevéltárat Budapesten egyesíteni kegyeskedett, lehetővé tette e levéltári anyag intenzívebb kihasználását. Szigorú és egyúttal örömteljes kötelességemnek tartottam, hogy mindjárt budapesti hivataloskodásom első hónapjaiban e téren is megfelelő eredményeit mutathassam fel Főméltóságod áldozatkészségének. Úgy a levéltári anyag, mint a nagy közkönyvtárak most már állandóan rendelkezésemre állottak és azokat minden szabad időmben, mit a hivatalos folyó ügyek számomra engedtek, megszakítás nélkül használhattam a Hercegi Ház történetére vonatkozó tudományos kutatásaimban.

Már az előző években is többször bátorkodtam jelentést tenni a főlevéltár múlt századbeli anyagáról, amely feldolgozatlansága folytán méltán biztatható volt azzal, hogy a történettudomány előtt eddig ismeretlen részleteket tartalmaz. Eszterháznál gyakran kutattam az anyagban, de csak egyes általánosabb eredményekről számolhattam be akkor Főméltóságod előtt. Ez iratok túlnyomó része Esterházy Pál herceg, a diplomata (1786–1866) és 48-as külügyminiszter életéből való.

Tekintettel arra, hogy a diplomata-főúr a hazai történetírásban, mint konzervatív és aulikus főúr szerepel, egyelőre csak Napóleon korabeli szereplését látszott előttem célszerűnek feldolgozni. Azonban a levéltári kutatásban fokozatosan haladva, olyan momentumokra akadtam, melyek alkalmasak arra, hogy Pál herceg alakját magyar nemzeti szempontból is igen rokonszenves és meleg színben mutassák be. Ez késztetett arra, hogy ne csak egyes epizódokat dolgozzak fel Pál herceg életéből, hanem nagyobb szabású módon világítsam meg pályáját és egyéniségét. Fontosnak láttam a kérdést, nemcsak nemzeti szempontból, hanem a Hercegi Ház történetének szempontjából is. Pál herceg ugyanis utolsó tagja a Hercegi Családnak, aki nevezetesebb szerepet vitt a magyar történelemben. A történetírás és annak nyomán a közvélemény, sok tekintetben az ő alakját veszi ma is mértékül akkor, amikor általában a Hercegi Ház történeti szereplésére gondol, különösen a magyar nemzeti törekvések szempontjából. A róla alkotott képnek helyesbítése tehát valóban előnyös hatással lehet a közvéleményre, amelynek megnyerését, a jelen idők aktuális kérdéseit tekintve, méltóságteljes eszközökkel, tudtommal Főméltóságod is szükségesnek tartja.

Kutatásaim eredményét négy közleményben dolgoztam fel.

Az első és legterjedelmesebb a Budapesti Szemlé-ben jelenik meg és Pál herceg ifjúságáról szól.²⁶⁸ Arról az időszakról, amely tulajdonképpen mindig hős-kora maradt életének. És amely voltaképpen megmagyarázza a herceg egész politikai és magán egyéniségét egész életére nézve is.

A második közlemény összefügg ezzel és tulajdonképpen csak bevezetéssel ellátott adatközlés. A *Revue des Etudes Hongrois* című magyaroktól szerkesztett, de francia nyelven Párisban megjelenő folyóirat fogja hozni. Pál herceg naplóját közlöm ebben az 1813–14.-i napóleoni háborúból, a herceg franciaországi diplomáciai szerepléséről.²⁶⁹ Minthogy Napóleon bukása körül történtekről új, érdekes adatokat tartalmaz (Metternich fáradozásairól Napóleon megmentésére és ezzel kapcsolatban Pál herceg nevezetes chatilloni küldetéséről,

268 Ld. a Hajnal művei fejezetet.

269 Uo.

Mária Luizáról, kit Pál herceg vitt el Napóleon befolyása alól apjához, Ferenc császárhoz) – remélhető, hogy a francia történetírás is fel fogja használni a közleményt.

A harmadik közlemény Pál herceg nevelőjéről, Görög Demeterről, a kiváló magyar tudósról az Akadémia által kiadott Irodalomtörténeti Közleményekben jelenik meg.²⁷⁰ E rövid kis közlemény jellemző adatokat szolgáltat a tudós nevelő és egyúttal növendéke egyéniségét illetőleg is.

A negyedik közlemény a Századok-ban a Történelmi Társulat lapjában jelenik meg és Pál herceg és Metternich viszonyáról szól.²⁷¹ Magyar szempontból igen jelentősek a közlemény új adatai. A főlevéltár anyaga alapján mind bizonyosabbnak látszott előttem az, hogy a herceg a reformkorban erősen eltávolodott Metternich túlságos konzervatív álláspontjától, s érdeklődéssel kísérte a magyar törekvéseket. Jeleket találtam arra nézve is, hogy Pál herceget londoni nagyköveti állásából Metternich az ő akarata ellenére távolította el, éppen ilyen okok miatt. Legutolsó kismartoni utam alkalmával tehát Bécset is útba ejtettem, ahol a Staatsarchivban sikerült feltalálnom az ez ügyre vonatkozó bizalmas hivatalos iratokat és ezek alapján közleményemet pozitív részletekkel egészíthettem ki. Ily módon most új világítást nyer Pál herceg szerepe a 48-as minisztériumban is, őszinte hazafias érzelmei többé kétségbe nem vonhatók.

Tekintettel arra, hogy a készülő hitbizományi reform miatt ilyen közlemények megjelenése talán némi jó hatással járhat, azok gyors közlését tőlem telhetőleg sürgettem. A Budapesti Szemle már a májusi és júniusi számokban (két folytatásban) hozza a cikket. A Századok szintén a legközelebbi számban, valószínűleg szintén még május folyamán. Az Irodalomtörténeti Közlemények a közlés idejét illetőleg még nem adott határozott választ, de lehet, hogy a nyár előtt hozza kicsiny cikkemet. A francia Revue valószínűleg csak ősszel közölhet, de ennek a közleménynek megjelenése a legkevésbé sürgetős.

Pál herceg ifjúkorát eredetileg még bővebben kidolgoztam, mint az a Budapesti Szemle-ben meg fog jelenni, ahol több bizalmas részletet mellőztem. E bővebb dolgozatot bátoriskodom Főméltóságodhoz mellékelten felterjeszteni.

Több feldolgozásra érdemes részlet akadna még Pál herceg életében, amely valóban világtörténeti események között játszódtott le. Ilyennek látnám például:

1. Működését Angliában, összeköttetéseit az angol uralkodóházzal és a magas angol arisztokráciával. A magyar nevet ottan az ő nevével kötötte össze évtizedeken át a közvélemény, angol írók, utazók, kereskedők figyelmét ő hívta fel hazánkra.

---

270 Uo.

271 Uo.

2. Szerepét Belgium megalakítása körül. Pál herceg, mint Ausztria megbízottja vett részt abban. Metternich ellenezte a független Belgium megalapítását, míg Anglia pártfogolta. Pál herceg, úgy látszik, tőle telhetőleg mégis igyekezett elhárítani az akadályokat, amiért Metternich akkor igen megneheztelt reá. Ez a tárgy azért lenne tehát különösen érdekes, mert egy magyar herceg szerepét mutatná be a belga királyság létrehozása körül, amely királyság az utóbbi években legelvakultabb külpolitikai ellenfelei közé tartozott. E közlemény tehát némileg a magyar külügyi propagandát is szolgálhatná.

3. Érdemes lenne feldolgozni a magánleveleket, amelyeket a külföld történelmi nevezetességi egyéniségei nagy számban intéztek Pál herceghez, még annak nyugalomba vonulása után is. E levelek többnyire európai jelentőségű eseményekre vonatkoznak. A külföldi történetírás figyelmét méltán kelthetné fel egy ilyen közlemény.

4. Igen érdekes közleményt lehetne adni Pál herceg anyjának és Mária Ludovika császárnőnek barátságáról a napóleoni időkben és a bécsi kongresszus idején. E barátság igen bizalmas volt, átszőve politikai motívumokkal.

Azonban e kérdések feldolgozása többnyire külföldi, legalábbis bécsi levéltári kutatásokat is kíván, éppen világpolitikai természete miatt. Amennyiben Főméltóságod e célkitűzést helyeselné és elfogadni kegyeskednék, a most következő félévet az itthoni előmunkálatokra szánám és csak a jövő télen bátorkodnám kérni azt, hogy a munkát a bécsi levéltárakban kiegészíthessem.

A többi közlemények elhelyezésére az itthoni folyóiratok közül ezután is a Budapesti Szemle látszik a legalkalmasabbnak. Egyrészt régi híre, előkelősége miatt, másrészt pedig azért, mert mégsem szűkebb körű tudományos szaklap, amely inkább csak szakköröket érdekelne. Feltéve, ha e folyóirat, mely egyelőre akadozni kezd megjelenésében, eddigi terjedelmét nem fogja jelentékenyen korlátozni. Amennyiben e folyóirat nem vehetné fel minden közleményünket, úgy inkább csak egyes szaklapokhoz lehetne fordulni ismét.

Bátorkodom tisztelettel jelenteni, hogy a közleményekről különnyomatokat is rendeltem. Főméltóságod akarata szerint való szétosztás után lehetne talán a közkönyvtáraknak is juttatni azokból, valamint egyes szakembereknek is. Megeshetik ugyanis, hogy a folyóiratok illető számai kifogynak és a közlemények nem lesznek kaphatók – mint ahogy például Papp Viktor Beethoven cikke a Budapesti Szemlé-ben²⁷² sem kapható már. A különnyomatok a közkönyvtárakban ily módon legalább külön címen is szerepelhetnének, nem csak elrejtve a folyóiratokba.

272 Papp Viktor (1881–1945) zenetörténész, miniszteri tanácsos, cikke PAPP 1927: 45–64.

Örömtől áthatva bátorkodom munkálkodásom eredményéről Főméltóságodnak jelentést tenni. Kérem, kegyeskedjék azt úgy fogadni, mint mélyen érzett hálám egyik tanúságát, hálámét, amelyre Főméltóságod a levéltárnak Budapestre való helyezésével örökre lekötözte.

Főméltóságodnak mély tisztelettel legalázatosabb szolgálja
egyetemi magántanár hercegi levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 39. d. A köteg f. 279–283.
Fogalmazvány, gépirat

30.
HAJNAL ISTVÁN HÓMAN BÁLINTNAK
Budapest, 1927. június 9.

Méltóságos Uram!

Ma megkíséreltem tiszteletemet tenni, de sikertelenül – azt hiszem, nem is bánod. Ugyanis egy kéréssel akartalak zavarni, olyannal, amilyennel mások részéről is bizonyára sokan alkalmatlankodtak már. Írásban terjesztem hát elő. Légy kegyes titkárodnak megmondani, tehetsz-e valamit és én majd bátorkodom telefonon kérdezősködni tőle.

A fővárosi tanítóválasztásokról van szó. Húgom, Hajnal Mária, hat éve helyettes tanítónő ott, és most szintén pályázott. Adatait különben feltünteti az ide mellékelt kérvény-másolat. Magasabb képesítése is van; a hároméves kecskeméti gazdasági tanítónő képző oklevele, a rendes tanítói oklevélén kívül.

Nincs semmi összeköttetésünk a várossal és úgy esett, hogy eddig nem sikerült állandó kinevezést kapnia, míg mások, kevesebb szolgálattal megelőzték őt. Pedig hivatalnok-család vagyunk, elsőrendű gondunk tehát, hogy valahogyan biztosítva lássuk húgom sorsát. Igen-igen lekötöznél tehát, ha mértékadó helyen kegyeskednél ajánlani őt. Megjutalmaznál ezzel engem is, gondtalanabbá tennéd jövő munkálkodásomat.

Ne vedd rossz néven kérésemet – hisz tudod, hogy más oldalakon is erős, sokszor igaztalan protekció dolgozik. Én pedig húgomért, képességeiért, igazán nyugodt lelkiismerettel felelhetek.

Rég volt szerencsém beszélhetni Veled. Én most nagy cikket írtam Esterházy Pálról, a diplomatáról a B[uda]pesti Szemlébe és a Századokba.²⁷³ Ezzel telt el az utolsó háromnegyed év. Most kissé pihenek, Kossuth-könyvem korrekcióját intézem; a nyár végén nekifogok – boldogan végre – a paleográfiának. Remélem, hogy Pesten lévén, sikerül alaposan megírnom majd azt.

Előre is sok hálás köszönettel, mélyen tisztelő híved,

Hajnal Pista

Lelőhely: OSZKK Fond 15/631/4

Eredeti, kézírás

31.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Budapest, 1927. október 8.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

igen-igen köszönöm szíves soraidat, amelyekkel oly nagyon megörvendeztetél. Személyesen szerettem volna megköszönni, azonban csak pár napot voltam itt-hon, ma délben pedig ismét leutazom két napra, mert ők ketten egyelőre még Kaposvárott maradtak. Az öcskömnek különben Gazsi a neve, tekintettel anyjának Gáspár vezetéknévére.²⁷⁴

Sose gondoltam volna, hogy hamarabb legyen gyerekem, mint a Kossuth könyv megjelenik. Mindkettő meglehetősen késett.

Szabad legyen most az utóbbi ügyében írnom. Az első ív levonatait bátorodom mellékelni, hogy esetleg a miniszter úrnak²⁷⁵ bemutassad, az általa netalán írandó előszó ügyében.

Bemutatom azt az ívet is, amelyen az iratközlés kezdődik. Az Iratok két részre oszlanak: I. Az emigráció iratai, II. A diplomácia iratai. A nyomdával sokat gondolkoztunk azon, hogy e két főcímet hogyan helyezzük el; végül a külön lapra való nyomás mellett döntöttünk. Azazhogy az „Iratok” lapján jön az I. cím, a II. pedig külön lapra. Ez lesz tehát még a változtatás az ide mellékelten íven.

Ha az imprimaturrell ellátni szíveskedtél, igen kérlek, kegyeskedjél felküldeni az íveket a nyomdába.

²⁷³ Ld. a Hajnal művei fejezetet

²⁷⁴ Hajnal István Gáspár nevű fia 1927. szeptember 11-én született.

²⁷⁵ Klebelsberg Kunónak.

Különben már minden ki van szedve, $\frac{3}{4}$ része a kötetnek tördelve is, közel fele már ki is van nyomva. November 6-án lesz a Kossuth szobor leleplezése és Hegedűs Lóránt Kossuth darabjának bemutatója.²⁷⁶ Ha nagyon igyekeznénk, e kötet is megjelenhetné akkorra. Csak a tárgymutató ne lenne! Már csinálom, de hát igen hosszas munka. Ha azonban gondolod, hogy a Társulat jó néven venné a nov[ember] 6-ra való megjelenést, úgy minden erőmet megfeszíteném. A nyomda részéről nem lenne akadály.

Alkalmatlankodásomért elnézésedet kérve és jókívánataidat még egyszer és sokszor köszönve, maradok mélyen tisztelő hálás híved,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/366

Eredeti, kézírás

32.

HAJNAL ISTVÁN ISMERETLENNEK

Budapest, 1927. november 19.

Méltóságos Uram!

Ő Hercegsége Személyi Titkárának felhívására az Esterházy Pál herceg (†1866) magyar külügyminiszter ellen a Kossuth szobor leleplezése²⁷⁷ alkalmával hangoztatott árulásvád ügyében bátorodom a következő információkkal szolgálni.

Mindenekelőtt a herceg egyéniségére hivatkozom két értekezésemre. Az egyik: Metternich és Esterházy érinti a herceg szerepét az 1848 körüli időkben is,²⁷⁸ tehát közvetlen érveket is szolgáltathat. A másik: Egy magyar herceg ifjúsága²⁷⁹ stb. legfeljebb a herceg egyéniségére, neveltetésére, állásfoglalására a magyar nemzetiség kérdésében nyújthat távolabbi érveket, amennyiben egy esetleges peres eljárásnál ilyesmire sor kerülne.

276 1927. november 6-án leplezték le a Parlament előtti téren Horvay János Kossuth-szoborcsoportját. Hegedűs Lóránt *Kossuth* című történelmi színjátékát 1927. november 4-én mutatták be a Nemzeti Színházban. Hegedűs (1872–1943) közigazdász, pénzügyminiszter, a Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke, ld. PÁL 2015: 42.

277 Horvay János Kossuth-szoborcsoportjában Esterházy Pál Antal alakját is megformálta a miniszterek között.

278 Ld. a Hajnal művei fejezetet.

279 Ld. a Hajnal művei fejezetet.

Esterházy Pál herceg a szabadságharc alatt elfoglalt álláspontjára nézve szükséges, hogy Méltóságod elé a tudomásomra jutott adatokat bizalmasan és egész őszintén feltárjam. A herceg mint külügyminiszter a nyílt szakításig híven képviselte a magyar érdekeket. Erre nézve hivatkozhatom – bár egyelőre csak Méltóságod előtt – Károlyi Árpád a magyar történetírás mostani Nesztorára, aki éppen most dolgozza fel egy nagy munkában a 48-as minisztérium történetét is,²⁸⁰ aki előttem többször kiemelte a hercegnek önzetlen és hazafias munkásságát.

A nyílt szakítás Ausztria és Magyarország között bekövetkező, számos nagy hazafi fordult le Kossuth politikájától. Csak Széchenyi, Deák, Eötvös nevét említem ezek közül. Visszavonultak és ha nem is szállottak a magyar küzdelemmel nyíltan szembe, nyilvánvaló volt, hogy helytelenítik Kossuth szélsőséges politikáját.

Esterházy szintén visszavonult kismartoni várába. Mint egy itt a levéltárban őrzött leveléből kitétni, 1848. december végéig a háború folyása elzárta őt a külvilágtól, el Béctől is, tehát a szabadságharc leveréséhez nem is nyújthatott segédkezet. Csak ekkor jelentette be hűségnyilatkozatát az Olmützben székelő császári udvarnak; a jelek azonban arra mutatnak, hogy az egész harc idején nem juttattak neki semmi aktív szerepet, sőt, osztrák részről némi bizalmatlansággal, vagy legalábbis némi nehezítéssel kísérték személyét.

Tény azonban az, hogy 1849 elején uradalmainak vezetőségét utasította arra, hogy a „törvényes”, tehát a császári hatalomhoz hívek maradjanak, s azt lehetőleg támogassák. Ez adatot is csak én ismerem; tudtommal eddig sehol nem közölték.

Nem tudom, honnan vette Horvai²⁸¹ a pénzsegítségéről szóló kijelentést; én nem emlékszem, hogy valaha is olvastam volna erről. Nem tartom kizárt dolognak, hogy valahol írtak ilyesmit, kérdéses azonban, hogy hiteles adatok nyomán írták-e ezt.

Tény az is, hogy a szabadságharc után Esterházy nyíltan fellépett Kossuth angliai ünnepeltetése ellen; nyilatkozatai ismeretese, megjelentek az akkori lapokban is. De mindig a törvényes magyar alkotmány alapján állott e kijelentéseiben is és nem igyekezett a feltétlen abszolutizmust védeni és igazolni.

280 Károly Árpád (1853–1940) történész ekkor dolgozza fel Batthyány Lajos miniszterelnök periratait, könyve később jelent meg, amelyben valóban olvasható az Esterházy Pálra vonatkozó pozitív ítélete, ld. KÁROLYI 1932: 191–194.

281 Horvai János (1874–1944) szobrász, számos Kossuth-szobrot alkotott a 20. század első évtizedeiben.

Mint elsőnek említett értekezésemben kifejtettem, az ő negyven éves diplomáciai múltja után alig lehetett várni tőle más magatartást? szereplése egészen a nyílt szakításig azt mutatja, hogy igaz hazafias érzéssel vett részt a nemzeti törekvésekért folyt küzdelemben, mint Széchenyi politikai céljainak híve és lelkes támasza. A forradalom után nem csatlakozott az abszolút rendszerhez, hanem a régi rendhez, a konzervatív magyar alkotmányhoz való visszatérés és az abból kiinduló fokozatos haladásnak volt híve.

Az akkori politikai szenvedélyek között kimondhatták rá az áruló szót, azonban már a legnagyobb felületesség és könnyelműség ilyesmit hangoztatni. Jóhiszeműségét, hazafias szándékait senki kétségbe nem vonhatja, tehát meggyalázó vádat senki sem emelhet senki emléke ellen.

Maradok Méltóságodnak mély tisztelettel alázatos híve
egyetemi magántanár, hercegi levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 461–462.

Fogalmazvány, gépirat

33.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Budapest, 1928. január 9.

Mélyen tisztelt Professzor Úr,

megtisztelő soraidra sietek válaszolni. Én azt hiszem, ha Jergert²⁸² Te ajánlanád, sikerülne számára engedélyt szerezni, most a titkár előtt nagy becsülésben állasz. Biztosat mindazonáltal sohasem lehet mondani. Annak ellenére, hogy a kutatások dolgát a titkár igen kedvetlenül kezeli, mégis sikerül évenként 20-30 kérés elintézésére – ha nem is személyes kutatására – engedélyt szerezni. Ő aztán folyton okvetetlenkedik, hogy teljesen elfoglal engem az ilyesmi, ami pedig nem áll, az ő főleges programkitűzései veszik el időmet. Újabban Hekler és Eckhart Sándor²⁸³ kérelmét utasította vissza. Ellenben egy csomó illetéktelen helyről protezsált bécsi zenei kutatót ide engedett. S éppen én figyelmeztettem

282 Feltehetőleg Wilhelm Jerger (1902–1978) osztrák zenetörténész és zenész.

283 Eckhart Sándor (1890–1969) irodalomtörténész, a Pázmány Péter Tudományegyetem francia nyelv és irodalom tanára.

öt arra, hogy a magyar tudósok kisebb számmal jutnak be hozzánk, mint a bécsiek.

Tehát bizonyosat nem mondhatok. Én csak úgy ravaszkodva segíthetek, amikor már beérkezett a kérés. Mindazonáltal meg kell próbálni a dolgot. Csakhogy én holnap Bécsbe utazom, kutatásra, s legalább két hetet ott töltök. Július közepe tájt meg szabadságom kezdődik. Ezek szerint a kutatást alig lehetne megkezdeni szeptember eleje előtt.

Legjobb, ha mindjárt így is kéri Jerger úr; mert különben elutazásomra való hivatkozással visszautasítják.

Írjon kérvényt an S. Durchlaucht d. Herrn Fürsten Dr. Paul Esterházy. Írja azt, hogy 4-5 napig tart csak a kutatás. Ez idő alatt ugyanis átnézheti; ami itt van és megbeszélhetjük, hogy a másolást stb. hogyan végeztessük el azután; hogy mire van még szüksége, amit magam is elvégezhetem számára hivatalon kívül. Ha az engedély már megvan, bátran tehetem ezt. A kérvény legyen kissé hízelgőbb annál, mint amit rendszeren írni szokott az ember. Emlegesse a hercegi ház nagy múltját. S ne írja, hogy általában Haydnról akar kutatni, hanem, hogy csak zenekari dolgokról s régebbi zenetörténeti kérdésekről. Különben legjobb lenne, ha személyesen beszélhetnék vele Bécsben; a Staatsarchivban megtalálhat.

Ismétlem, hogy a te ajánlásod nélkül nem juthat be, azzal valószínűleg. Ezért jó lenne, ha ajánlólevelet csatolni szíveskednél s az egészet egyenesen a herceg címére küldenétek.

Én székfoglalóm dolgában megyek fel; sajnos, nem tudtam kikerülni, hogy ne Esterházy témát válasszak. Pál herceg, a diplomata, 1830-as években eléggé jelentős szerepet játszott Belgium megalakítása körül, mégpedig Metternichkel meglehetősen ellentétben, az angol liberális világ hatása alatt. Tán összefüggésbe lehet hozni a dolgot a magyar reformszellemmel is; Pál hercegnek Széchenyivel való barátsága arra mutatna, hogy érdeklődött itthoni ügyek iránt is. Sajnos azt hiszem, fel kell majd mégis adnom e tervet, most az itteni levéltárban igen gyér adatok vannak csak Pál h[erce]g magyar érdekű dolgairól. De azért megpróbálom még Bécsben is. A herceg kilátásba helyezte, hogy kinyomtatja franciául az értekezést, ha sikerül; némi propaganda szempontot is szolgálna tehát a dolog.

Nem tudom, szándékozol-e Kossuth könyvem ismertetésre kiadni a Századok számára. Ha igen, úgy kérek, Horváth Jenőnek²⁸⁴ csak azon esetben add, ha választ is elfogadsz majd tőlem az ő bírálatára. A Hadtört[énelmi]

---

284 Horváth Jenő (1881–1950) történész, a Pázmány Péter Tudományegyetem tanára.

Közl[emények]ben ugyanis ismertette s azt lehet mondani, szemtelenül.²⁸⁵ Úgy szólván csak arról ír, amit a szabadságharc külpolitikájáról bevezetésekképpen adtam, amit tehát az ő munkaterületének tart. Dicsérek közt hibáztat folyton, amiért foglalkoztam e kérdéssel, holott neki 2000 regesztája van arról. S máskülönben eredményeimet nem kifogásolja, csak azt, hogy hozzászóltam a dologhoz. Kifogásolja, hogy elkerülte figyelmemet egy irat; s íme, azt közli is okmánytáram egész terjedelmében. Egyszóval olyan ismertetés, ami minden dicsérete mellett is választ kívánna, pedig én irtózom a nyilvános vitától. Igen kérnék tehát, ha neki adtat volna ki, adj helyet esetleges feleletemnek is, amire okvetetlenkedése kényszerít.

Igen sajnálom, hogy nem köszönhettem meg személyesen az Akadémia körül tanúsított jóakarodat; de tudom, mély háláról amúgy is meg vagy győződve. S nem akarok nagy elfoglaltságod között, fölöslegesen terhedre lenni. Ezért bocsáss meg e hosszú levélért is.

Mélyen tisztelő hálás híved,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/367

Eredeti, kézírás

34.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Budapest, 1928. január 24.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

küldöm Angyal művéről szóló ismertetésemet²⁸⁶, remélem, még használhatod. Ha valami javítani való lenne rajta, kérném szíves üzenetedet.

Miskolczy könyvéről a B[uda]pesti Szemlébe szeretnék írni.²⁸⁷ Nem kaphatnék Töletek egy példányt? Viszota Kossuthjából²⁸⁸ is szeretnék egy példányt; mint a Fontes Kossuth írója, talán kaphatnék.

285 HORVÁTH 1928: 242–244. Hajnal válaszolt a bírálatra egyébként, ld. HAJNAL 1928b.

286 Az ismertetést ld. HAJNAL 1927–1928

287 Miskolczy Gyula (1892–1962) történész, levéltáros, a Római Magyar Intézet igazgatója. Az ismertetést ld. HAJNAL 1928a.

288 Viszota Gyula (1871–1947) irodalomtörténész, *Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal* című könyve első kötete 1927-ben jelent meg.

Olvastad a Magyarorszában Pethő dicshimnuszát munkámról?²⁸⁹ Igazán jól esett; most már nem félek a támadásoktól. Nem tudom, miért Pethő jóakarata, nem is ismerem és nem is küldtem példányt neki.

Mélyen tisztelő hálás híved

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/369

Eredeti, kézírás

35.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Budapest, 1928. május 9.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

Nem volt alkalmam mostanában Veled egyedül beszélhetni; lakásodon pedig nem mertelek felkeresni, részben betegséged miatt, részben pedig azért, mert tartottam attól, hogy talán kíváncsiskodásnak vagy még többnek, ösztökélésnek fogod fel megjelenésemet az akadémiai választások előtt. Ezt az utat veszem igénybe hát, hogy pártfogásodat és az ajánlásban való részvételedet igen-igen hálásan megköszönjem.²⁹⁰

Tudod, hogy az egyéni ambíción kívül más okai is vannak, amiért igen örültem a dolognak és amiért már az ajánlás maga is igen hasznos volt számomra. A titkár ugyan belecsúsztatta beszédébe a megjegyzést, hogy az egész akadémia egy klikk uralma alatt áll és hogy különben is az ajánlás még semmi – mert, egy igen tekintélyes informátora szerint – megesett már, hogy egy agyalágyult akadémikust csíptek meg ajánlónak, de hát mindezek ellenére is szemmel látható a hatás, amellyel ajánlásom ügye e kedves emberemre volt.

Remélem, bízol bennem, hogy – bármi is legyen a szavazás eredménye – jó akaratotokra a jövőben még fokozottabb mértékben igyekszem érdemesnek lenni.

289 Pethő Sándor (1885–1940) újságíró, a jobboldali *Magyarország* című lap munkatársa. P. S.: Hajnal István könyvet írt a Kossuth-emigrációról, *Magyarország* 1928. január 8. Ebben Pethő többek között „rendkívüli képességű elbeszélőnek” nevezi Hajnalt.

290 Hajnalt 1928 májusában többek között Domanovszky Sándor ajánlására a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották.

Kossuth munkám II. kötete, úgy hiszem, július elejére készen lesz. Klebelsberg tegnap a parlamentben is szólt a kiadványsorozatról²⁹¹; talán érdekli még annyira, hogy hamarosan nyomdába juttatja? Értve, mondjuk, még ezidén?

Hálás köszöneteim ismételtsével maradok mélyen tisztelő híved,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/370

Eredeti, kézírás

36.

HAJNAL ISTVÁN ESTERHÁZY PÁLNAK

Budapest, 1928. november 3.

Főméltóságú Herceg Úr!

A múlt október hó elején hatodik szolgálati évemet betöltvén, engedelmet bártorkodnék kérni ezúttal arra, hogy egy személyes kéréssel járuljak Főméltóságod színe elé.

Amikor 1922 augusztusában Főméltóságod velem alkalmazásomat örvedetes tudomásul közölni kegyeskedett, Főméltóságod megbízásából a Személyi Titkár Úr, a Központ Igazgató Úr²⁹² bevonásával, alkalmazásom módozatait illetőleg olyképpen állapodott meg velem, hogy fiatal koromat tekintve egyelőre alacsonyabb rangosztályba kerülök, mint amelyben közvetlen hivatali elődöm állott, azonban három évi szolgálat után a felsőbb rangosztályba automatikusan előlépek. E célból az V. fizetési osztállynak, melybe kineveztettem, legfőbb fokozatába soroztattam akkor.

Főméltóságod nagylelkűsége, amellyel munkámat mindig jutalmazni kegyeskedett, különösen pedig a levéltár Budapestre helyezése, a három év elteltével nem tették aktuálissá azt, hogy e megegyezés értelmében magasabb rangosztályba helyezésemet kérjem, aminthogy mindig hivatásomhoz illőnek véltem azt, hogy egyéni ügyeimet magasabb törekvéseim mellett háttérbe szorítsam.

291 A képviselőház ekkor tárgyalta a Vallás- és Közoktatási Minisztérium költségvetését, ennek során Fábán Béla beszélt arról, hogy Kossuthnak mekkora kultusza van az Egyesült Államokban. Klebelsberg válaszában kiemelte a Magyar Történelmi Társulat szerepét az újkori források kiadásában és utalt a Kossuth-emigráció történetének feldolgozására, ld. *Pesti Napló* 1928. május 8.

292 Szolnoky Dezső.

Most azonban, újabb három év elteltével, tulajdonképpen túlhaladtam azt az időtartamot is, amelyet a Hitbizomány tisztviselői normálisan egy-egy fizetési fokozatban tölteni szoktak; továbbá a fővárosi drágulás is indokoltnak tüntetik fel előttem, hogy Főméltóságod nagylelkűségéhez folyamodjak és a IV. fizetési osztályba való soroztatásomat kérelmezzem.

Abban a reményben, hogy Főméltóságod e kérésemből is csupán hűséges munkakedvet és mély hálámat kegyeskedik kiolvasni, amelyre kitüntető alkalmaztatásom mindig kötelezett és kötelezni fog, maradok Főméltóságodnak mély tisztelettel legalázatosabb szolgálja,

Dr. Hajnal István egyet. m. tanár hercegi levéltáros

Lelőhely: MTAKK Ms 5383/61

Fogalmazvány, kézírás

37.

HAJNAL ISTVÁN ESTERHÁZY PÁLNAK

Budapest, 1928. december 22.

Főméltóságú Herceg Úr!

Miklós nádor történetével foglalkozván, mindenekelőtt szükségem volt arra, hogy a hercegi levéltárnak idevonatkozó anyagáról áttekintést nyerjek és ez anyagot használható módon rendezzem és jegyzékeljem. E munka kapcsán készítettem el Főméltóságod magas használatára a tisztelettel ide mellékelt jegyzéket.

E jegyzék a tulajdonképpeni fontosabb anyagnak csak áttekintését adja, minthogy ez anyagnak kötetekbe kötve, már régi jegyzékei is voltak. Nehezebb volt a rendszer és jegyzék nélküli csomagokban fennmaradt anyag elrendezés és jegyzékelése, minthogy minden irat tartalmának és keltének megállapítását legalább röviden meg kellett kísérleni.

A levéltárban tehát igen bőséges anyag maradt fenn Miklós nádortól. De a nagy nádor tevékenysége igen szétágazó volt, rendkívül sok irat maradt fenn tőle a különböző budapesti és bécsi levéltárakban is; valamint sok irat közölve is van már többnyire más történeti tárgyakról szóló feldolgozásokban. Mindezeket összegyűjteni s azokat a nádor egyéniségének megvilágítására

felhasználni – ezt fogom Főméltóságod intenciói alapján a közeljövő feladatának tekinteni.

Főméltóságodnak mély tisztelettel legalázatosabb szolgálja
egyetemi m. tanár, hercegi levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 2153

Fogalmazvány, gépirat

38.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Budapest, 1929. január 30.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

amit ma Mályusszal való szándékról szíves voltál közölni; igen megörvendeztetett. Talán valami hasznát veheted a következőknek:

Szekfű pár héttel ezelőtt szólt nekem, hogy ő nem szeretné Mályuszt, hanem engem. Hóman is jelen volt, ő azonban mérsékelten biztatott csak. Szekfű beszélt nekem, hogy bírjam rá Hómant, ajánljon ő engem; mert ő, Szekfű, nem akar úgy tűnni fel, mintha ellensége lenne Mályusznak. Én kitérően válaszoltam, de természetesen nem tettem semmit. Másnap az egész elmondtam Mályusznak és felhatalmaztam őt, hogy ha különösen Te előtted szóba jön a dolog, jelentse ki nevemben, hogy én erre a katedrára nem pályázhatok.

Ezt most egyenesen is megismétlem Előtted. Okokat mondani tán fölösleges is, de felsorolom.

1. M[ályusz]t alkalmasabbnak tartom. Számomra is van előny, ha ő s nem más jut erre a helyre.

2. Ha pályáznék, itt rögtön kitennék a szűrőmet (a hercegnél)

3. Helyzetem itt v[a]l[a]mivel tűrhetőbb most. A nyugdíjat az államnál újra kellene egészen kezdenem, itt meg 6 ½ évi szolgálatom van már.

4. Az egyetemen a VI. fiz[etési] osztályra lehetne csak reményem, tehát jóval kevesebb fizetésre, mint itt van.

Tehát igen reális okok s nem csak barátság és nagyrabecsülés Mályusz iránt.

Egészen visszautasítani Szekfűt nem akartam, bár Mályuszt határozottan ajánlottam neki. Ti. tekintettel az engem itt még mindig folytonosan fenyegető veszélyekre, amik még existenciámat is s nem csupán emberi méltóságomat

érintik, nem lenne ajánlatos, ha azt a hitet kelteném fel, hogy én innen soha többé nem akarok mozdulni.

Gondoltam, hogy legyen egyelőre Szekfű mellettem (bár nem hinném, hogy őszintén mellettem van). De talán épp ezért egyelőre nem ránt elő más jelöltet Mályusz ellen. S Te, Professzor Úr, tudni fogod, e szempontból mikor alkalmas annak kijelentése, hogy én erre a katedrára, sajnos, semmi esetre sem pályázhatok.

Szekfű már akkor tudta, hogy Te Mályusz mellett vagy. Azt hiszem tehát, meg lehetne most már említeni nyíltan is előtte a dolgot és ha kívánod, én egyenesen neki is megírom álláspontomat.

Bocsáss meg az alkalmatlankodásért.

Mélyen tisztelő, hálás híved,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/373

Eredeti, kézírás

39.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Kaposvár, 1929. április 19.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

ne ijedj meg, és ne haragudj, ha bővebb levél is lesz ebből, mert a válasz elfér a mellékelt lapon, pár szóban is. Akadémiai székfoglalóm elhelyezésén jár az eszem. Amit felolvastam, az természetesen csak rövid kivonat volt; az egész azonban kb. 4 ívnyi dolgozat. Az Akadémia csak 1 ½ ívig terjedőt ad ki; s azonkívül máris hallottam hangokat, hogy a kiadást bizonyára hercegi gazdám fogja vállalni. Ami, normális viszonyok között, magától értetődő dolog is lenne. De én lehetőleg el akarom kerülni ezt. Mert a hercegek, mint látom, nincsenek elragadtatva a dolgozattól. Még egy köszönő szót sem kaptam, sőt, bizonyos sértődés is látszik a titkáron. Nemcsak hóbortjának tulajdonítható ez, amellyel azt várta volna, hogy csupa hangzatos frázis lesz munkám Esterházy Miklós nagyságáról. Hanem célzatosság is, hogy a herceg valahogyan ne lásson valami érdeket abban, amit produkáltam. – Azonkívül, ha ők valamit kiadnak tőlem, oly nagy dolgot csinálnak belőle, hogy egy évtizedig csak hálám örökös hangoztatását várják majd.

Úgy tervezném tehát, hogy valahol megjelentessem munkámat. Egyidejűleg pedig lassankint elmagyaráznám nekik, hogy a nádorról való felfogásom arány-

lag olyan újszerű, hogy okvetlen okmányos bizonyítékokkal kell megtámasztanom. Illetve, hogy hercegi részről szükséges az eredmények közreadása. Egy szóval nyomassák ki az idevonatkozó iratokat. (Ez azután már nem az én munkám kiadását jelentené előttük, hanem Esterházy Miklós iratainak közlését; tehát nem lenne velem szemben való nagylelkűség.) Egy kisebb kötet érdekes okiratot tudnék úgy összeállítani, amik a korszak kormányzattörténetére nézve valóban új adatokat tartalmaznának.

Magát az én dolgozatomat, már terjedelme miatt is, szeretném önállóan megjelentetni. Én azonban a kiadókkal teljesen ismeretlen vagyok. Katolikus részről alig várhatnék valamit, mert munkám erősen antiklerikális. – Első kérésem az lenne tehát: nem tudnál-e olyan kiadót, akivel én a dolgról minden önmegalázás nélkül, tárgyalást kezdhethnék? Minthogy pénzem nincs, csakis úgy gondolnám, hogy a kiadó üzleti vállalata legyen a kiadás. – Úgy van megírva a dolgozat, hogy szélesebb körök is könnyen olvashatnák. Talán némiképp érdekessé teszi a témát az, hogy most sok szó esik a korszak „nyugati magyar”-ja megítélésének revíziójáról is. Amint a felolvasásból talán észrevetted, ezt én éppen nem úgy képzelem el, hogy az „erdélyi magyar” a revíziónak kárát vallja. Égről jött adomány számomra, hogy Esterházy Miklósról dolgozhatom; azt hiszem, ami írok, azt úgy protestáns, mint katolikus (ha nem is klerikális) részről szívesen fogják fogadni. (Itt jegyzem meg, hogy Szekfű Bethlenjéről írtam egy ismertetést a Napkeletben, amiért a Kálvinista Szemle megtámadott.²⁹³ Amit, mint tartalmát, mondtam el, azt az én felfogásomnak tulajdonította. Másrészt pedig, a Prot[estáns] Szemle támadása után, önként is javítottam az első fogalmazáson, sőt, a Napkelet és Szekfű kívánságára később még többet is javítottam, mintsem kedvemre való lett volna. Igen kérlek, Méltóságos Uram, ezt ne említsd másoknak; az embernek helyt kell állania azért, amit írt, csak előtted említem meg a dolgot. Esterházy munkám haladtával egész határozottan azt vélem én is, hogy Szekfű munkája ferde, egyoldalú, amit különben neki is megmondtam.)

Tudom azonban, hogy mégis valószínűtlen munkám ilyen, önálló kiadása. Ha nem sikerül, rövidíteni fogom. Megpróbálkozom a Budapesti Szemlével, talán hozhatja, folytatásosan. – A „Századok”-kal már voltál kegyes nekem egyszer nagy szívességet tenni, ezért nem merem első helyen említeni. De, ha másutt nem sikerülne, teljesen kizárt dolog az, hogy vállalhasd a „Századok” számára? És milyen terjedelemben; három ívig mehetnék?

293 HAJNAL 1929a; Hajnalt a *Kálvinista Szemle* 1929. február 25-i számában érte bírálat azért, mert pozitív hangvételben tárgyalta Szekfű Gyula *Bethlen Gábor* (Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1929) könyvét.

Egyes dolgokat még pótolni akarnék a dolgozatban, és mivel hivatalos munkám igen felgyarapodott, egy-két hét még eltelnék, míg készen lehetnék; de május közepére szállíthatnám már a közleményt.

Nem szeretnék ily ismételten terhedre lenni, de azért bátorkodlak ez ügyben mégis zavarni; hátha éppen meg is felelne a Századok programjának értekezésem.

A lapot azért melléklek, hogy minél kevesebb alkalmatlanságot okozzak Neked; egy-két rövid mondattal elintézheted eme hosszú leveletem.

Maradok mélyen tisztelő, alázatos és hálás híved,

Hajnal István

(Pár napi pihenésre ide jöttem; az utolsó félévben meglehetősen kimerítettem erőimet és kissé beteg is lettem.)

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/374

Eredeti, kézírás

40.

HAJNAL ISTVÁN ESTERHÁZY PÁLNAK

Budapest, 1929. április 24.

Főméltóságú Herceg Úr!

Engedelmet bátorkodom kérni, hogy Miklós nádor életrajzának feldolgozását illetőleg a legközelebbi munkaprogramot tiszteletteljesen Főméltóságod elé terjeszthessem.

Eddigi munkám célja főként a nádor igaz magyar politikájának bizonyítása volt. Sikerült nagy tömegben eddig még kiadatlan levéltári anyagra akadnom, úgy, hogy méltán elmondhatom, a tudományos körök előtt sok tekintetben meglepetésszerűen hatottak eredményeim. Többnyire jó hazafinak tartották őt eddig is, de úgy vélték, hogy mint Bethlen és Pázmány, a nádor nem tudott felülemelkedni az akkor mindent eldöntő pártszellemen. Bethlennek és Pázmánynak szobrai vannak már, Miklós nádor igazi nagyságát teljes mértékben még eddig nem tudták. Pedig a magas Hercegi Házra nézve bizonyára nagy erkölcsi elégtételt jelentene, ha éppen azt lehetne a közvéleménybe beleoltani, hogy a nagyságát és fényét megalapító ős önfeláldozóbb és magyarabb politikai szerepet vitt nagy kortársainál is.

Felolvasásom után,²⁹⁴ a zárt ülés előtt, volt alkalmam több szakember véleményét hallanom. Minthogy dolgozatom az egész akkori kormányzattörténetre új világot vet, az általános magyar történet szempontjából is kíváncsian tartották a munka folytatását és kibővítését.

Felolvasásomnál ugyan négy-öttször terjedelmesebb az az értekezés, amit e kérdésről írtam és ami, mint székfoglaló értekezés fog megjelenni; ámde maguk az idevonatkozó iratok, Miklós nádor nagyszabású államiratai, levelezései és a hozzá intézett királyi parancsok, a kancellár referatumaival róla – ez ideig még ismeretlenek a tudományos körök előtt is. Pedig nem csupán a nádor önzetlen hazafiasságának kétségtelen bizonyítékai azok, hanem először vetnek világot a kormánykörök magatartására is az akkor dúlt pártharcokra vonatkozólag, valamint először tájékoztatnak közelebbről az akkori országgyűlések lefolyásáról is, mert míg 1608-ig már fel van dolgozva országgyűléseink története,²⁹⁵ ez évek országgyűléseiről eddig csak töredékes adataink vannak. Éppen azért, mert Miklós nádor élettörténetének revíziója Főméltóságod nagylelkű pártfogása alatt indult meg, ajánlatosnak vélném, ha a nádor emlékiratainak és levelezéseinek válogatott szemelvényekben való kiadását kegyeskednék Főméltóságod elhatározni. Előnye lenne a dolognak az, hogy míg az én, Miklós nádor egyéniségét megvilágító dolgozatom függetlenül tudományos közlemények között jelenne meg, addig Főméltóságod csupán az okiratokat, amelyek önmagukban bizonyítanak és saját súlyukkal hatnak, kegyeskednék csak a tudomány közkincsévé tenni. E méltóságteljes eljárásnak nem csupán imponáló hatása lenne, hanem kézzel foghatóan mutatná azt is, hogy Főméltóságod nagy ősenek élettörténetét feldolgoztatván, ezzel egyúttal a legmagasabb tudományos érdekeknek is értékes ajándékot kíván nyújtani.

Úgy képzelném el ezt a feladatot, hogy Főméltóságod levéltárában, mint a fővárosi és bécsi levéltárakban; ezeket én összefüggően elrendezném, magyarázó jegyzetekkel látnám el, mint más hasonló modern okmánykiadásoknál szokás. Különben pedig a szerkesztői munkán kívül más szerepem a mű megjelenése körül nem lenne. Egyelőre csak a nádor belpolitikai iratait és azokat, amelyek az uralkodóhoz és a bécsi kormánysszervekhez való viszonyát illusztrálják, vélném kiadandónak; az erdélyi és a török ügyek iratainak kiadása későbbi feladat lenne. Minthogy 20 ívnyi terjedelemben (320 oldal) képzelném el a kötetet; költségei, a másolatok díjával együtt, szerényebb kivitelben, hozzá-

294 Hajnal István 1928 májusában a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. A székfoglaló előadását 1929. április 15-én tartotta *Esterházy Miklós nádor lemondása* címmel.

295 A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága kiadásában az Országgyűlési Emlékek sorozatban 1874–1899 között 11 kötetben jelentették meg az 1526–1606 közötti magyar országgyűlések iratait.

vetőleges számítással 2500–3000 pengőt tennének ki. Minthogy az iratok felkeresése most már nem kíván hosszabb időt, a kötet háromnegyed vagy egy év leforgása alatt elkészülhetne és meg is jelenhetne.

Párhuzamosan ezzel feldolgozhatnám a nádor életének más jelentősebb részleteit is, úgy, hogy pár éven belül az egész, összefoglaló életrajzával is elkészülhetnék.

Az erdélyi ügyekre vonatkozó iratok aránylag eléggé ismertek már, mint-hogy az erdélyi fejedelmek történetét illetőleg Szilágyi,²⁹⁶ Salamon²⁹⁷ és más történettudósok már régebben elég alaposan átkutatták a hercegi levéltárat. Azt hiszem, ilyen irányban elégséges lenne folyóiratokban közölni a még esetleg előkerülő ismeretlen adatokat.

A török ügyre vonatkozó iratoknál az a nehéz kérdés támad, miként dolgozhatnánk fel az elég számos török nyelven és írással írt oklevelet. Az egyik országos levéltárnok, Dr. Fekete Lajos,²⁹⁸ aki török nyelv és történelem szakembere, készséggel ajánlkozott arra, hogy a levéltár török okleveleit lefordítja és tartalmilag közli is valamelyik folyóiratban, amennyiben Főméltóságod a nádornak a törökre vonatkozó ügyiratait nem kívánná külön is kiadni. Mert az önálló kiadványnak meg lenne az az előnye, hogy párhuzamosan török-magyar szöveggel, némileg a Turcologia tankönyve gyanánt szerepelhetne; sőt, esetleg török-francia szöveggel Európa-szerte használatos kézikönyvvé válhatnék. Ugyanis a tudományos irodalomnak ilyen kézikönyv még nem áll a rendelkezésre; az Esterházy-kiadvány tehát, bárcsak e szűkebb tudománykörben is, esetleg nemzetközi használatba juthatna talán még az egyetemek padjain is. Természetes dolog azonban, hogy az ilyen kiadvány költségei aránylag igen nagyok lennének és e gondolatot éppen csak megemlíteni bátorkodom Főméltóságod előtt; különben Miklós nádor élettörténete megírásának céljaira tökéletesen elegendő lenne a török oklevelek tartalmának folyóiratokban való közlése, ami semmi költséget sem jelentene Főméltóságod számára.

Ehelyett talán inkább az 1630–1645. évek egyéb irataiból lenne talán célszerű a fentebb említetten kívül később még egy kötetet kiadni. Mint Főméltóságod arról tudomással bírni kegyeskedik, Szalay-Salamon szerkesztésében Főméltóságod boldogult Dédnagyapja, Pál herceg, a diplomata, három kötetben

296 Szilágyi Sándor (1827–1899) történész, számos művében és forráskiadásában dolgozta fel az Erdélyi Fejedelemség kora újkori történetét.

297 Salamon Ferenc (1825–1892) történész, ő fejezte be a Szalay László által megkezdett három-kötetes életrajzt Esterházy Miklósról, ld. KUNT-VISKOLCZ 2018: 109.

298 Fekete Lajos (1891–1969) turkológus, történész, ekkor a Magyar Országos Levéltár munkatársa.

már megkezdte Miklós nádor iratainak kiadását²⁹⁹ (mert, bár a nádor életrajza címén jelent meg, e mű alig tekinthető másnak, mint az iratok magyarázatokkal kísért közlésének), ez újabb kötetek tehát méltón folytatnák és fejeznék be ezt a rég megkezdett sorozatot.

A legközelebbi évek feladatairól való szerény nézeteimet ezekben bátorítottam Főméltóságod magas döntése alá bocsátani. A nádor egyénisége nagyszerű arányokban bontakozott ki előttem s talán Széchenyi Istvánt kivéve történelmünknek semmi más olyan szereplője, akivel behatóbban foglalkoztam, nem tett reám olyan mély hatást, mint Főméltóságod Házának nagyemlékű megalapítója. Boldog lennék, ha Főméltóságod nagylelkű pártfogása alatt úgy elsőrendű hivatalos kötelességemnek, mint mélyen érzett hálás kötelezettségemnek eleget tehetnék azzal, hogy e nagyszerű történetírói feladatnak Miklós nádor emlékéhez méltóan igyekezzek megfelelni.

Főméltóságodnak mély tisztelettel legalázatosabb szolgálja
egyetemi m. tanár hercegi levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1722–1725
Fogalmazvány, gépirat

41.

HORVÁTH GÁBOR HAJNAL ISTVÁNNAK
Budapest, 1929. május 4.

Dr. Hajnal István hercegi levéltáros úrnak, Budapest

Vonatkozással a folyó évi 123. számú előterjesztésre, Ő Főméltósága magas rendeletéből van szerencsém tudomására hozni az alábbiakat: Ő Hercegsége helyeslőleg fogadta azon tervét, hogy Miklós nádor belpolitikai iratait, s azon okmányait, amelyek az uralkodóhoz, s a bécsi kormánysszervekhez való viszonyát tárgyzák, kiadassa. E kiadás költségeit Ő Főméltósága magára vállalja, s e tekintetben jelen sorokkal egyidejűleg kell a Központi Igazgatóságot külön is értesítenem. Minden esetre be kell várnom a Központi Igazgatóságnak e terv keresztül vitelére vonatkozó javaslatait, s amint Ő Hercegsége azokat felülbírálta, a kiadás, illetőleg kinyomtatás tekintetében külön kell majd Levéltáros Úrral tárgyalnom.

299 SZALAY-SALAMON 1863–1870.

Ami most már az erdélyi és török ügyekre vonatkozó iratok kiadását illeti, amíg Ő Főméltósága nem látja az ezen ügygel kapcsolatos anyagi terhek általános, vagy megközelítő nagyságát, ezzel a kérdéssel nem kíván érdemlegesen foglalkozni. Amint azonban Levéltáros Úr konkrét javaslatot fog bemutatni, Ő Főméltósága azt is külön fogja majd bírálathoz tárni.

Ő Főméltósága különben helyeslőleg szerzett tudomást azon tervéről is, hogy a legközelebbi évek tudományos feladatává éppen a nádor életét, korát tette.

Mindenesetre szíveskedjék Nagyságod az ez irányú munkásságát félévi jelentésében mindig külön is részletezni és feltüntetni.

Horváth Gábor

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1726–1727.

Eredeti, gépirat

42.

HAJNAL ISTVÁN ESTERHÁZY PÁLNAK

Budapest, 1929. május 10.

Főméltóságú Herceg Úr!

Főméltóságod magas utasítására a hercegi levéltár török okleveleinek kiadása ügyében bátorodom előzetes tudakozásaimnak eredményét mély tisztelettel a következőkben jelenteni. Török betűk szedésére be van rendezkedve az Egyetemi Nyomda. Egy ív szedése, nyomása, beleértve a papíros árát és a kötetbe fűzést is, körülbelül 320 pengőbe kerülne.

Fekete Lajos dr. orsz. levéltáros szerint a kötet nagyságát csak az oklevelek tüzetesebb megvizsgálása után lehetne megállapítani. Itt az a kérdés merül fel, vajon az összes levelek kiadassanak-e, vagy csak szemelvények. Sőt, az a kérdés is felmerülhet, hogy a budapesti levéltárakban található, Esterházy Miklós nádorhoz írt török levelek fontosabbjai is bevéessenek-e a kiadványba?

Szerény nézetem szerint először tartalmilag meg kellene ismerni az anyagot, s az egészről – ha igen nagy terjedelmű lenne – lehetőleg összefüggő egységet alkotni, egyes ügyek köré csoportosítva. Főméltóságod magas határozatától függne azután, hogy újból és újból leszorítsuk-e a kiválogatott anyag terjedelmét, az összefüggés céljából egyes leveleket mégis kivonatokban közölve. Más

levéltárakból is lehetne talán leveleket felvenni, ha az összefüggés céljaiból szükségesnek mutatkoznék, és természetesen, ha Miklós nádorról szólnának azok; de úgy, hogy a kiadvány túlnyomó része mégis a Hercegséged levéltárában őrzött iratokból kerüljön ki, a többi pedig csak pótlásul szolgáljon.

A hercegi levéltár különálló török leveleinek száma 143; a kötetekben is előfordul egynehány, de az összes szám alig mehet többre 200-nál. Ha valamennyi kiadatnék, Fekete dr. hozzávetőleges véleménye szerint 20 ívre terjednék a török szöveg, azaz 320 oldalra. Saját nézetem szerint is jó lenne körülbelül ennyire maximálni a terjedelmet, még ha idegen levéltárakból is vétetnék fel anyag.

E maximális 20 íves terjedelmet – amelyet azonban mindenesetre még mérsékelní is lehetne – bátorokodom tehát egyelőre hozzávetőleges számításom alapjául venni.

A 20 ív csak a török nyelvű és írású szöveget jelenti; a magyar (vagy német vagy francia) fordítás újabb 20 ívet. Fekete dr. szerint nyomdatechnikailag igen nehéz lenne hasábosan párhuzamosan török- és fordított szöveget adni; a papíros-anyagban is veszteséget jelentene az. Célszerűbb külön választani a kettőt; esetleg a fordítás szövegét külön füzetben adni.

Összesen tehát 20 ív török szöveg előállítási költségei:

$$320 \text{ P.} \times 20 = \underline{6400. -\text{P}}$$

A fordítás szövegének nyomdai költségei körülbelül ennek a felére mennének, azaz ívenként 160 – P.-re

$$\underline{160 \text{ P.} \times 20 = 3200. -\text{P}}$$

Fekete dr. inkább német, mint a francia fordítás mellett foglalna állást, amennyiben Hercegséged elfogadni kegyeskednék azt, hogy ne magyarra, hanem valamelyik világnyelvre fordítva jelenjék meg a kiadvány. Az előszóban ennek ellenében mindenesetre hangsúlyozni kellene a kiadvány magyar jellegét s azt, hogy a német vagy francia fordítás csupán a nemzetközi célra való tekintettel szerepel a magyar helyett.

A németre való fordítást is vállalná Fekete dr., de csak úgy, hogy valamelyik szakértő német fordító korrektúrája ellenőrizné e fordítást. E felülvizsgálatra ismét bizonyos összeget kellene előirányozni és e pillanatban teljesen tájékozatlan vagyok ez összeg valószínű nagyságáról, azt hiszem azonban, hogy az 500 P.-t semmi esetre sem haladná meg.

Végül megemlíteném, hogy Fekete dr. nem szólt ugyan az ő esetleges honoráriumáról, de minthogy hasonló munkáért a folyóiratok bizonyos mérsékelt díjazást fizetnek, méltányosnak vélném e honoráriumra is megfelelő összeget előirányozni; még pedig a folyóiratok honoráriumát véve alapul. A „Századok” ez idő szerint 80 P. honoráriumot fizet ívenként. Ez tehát az összesen 40 ív terjedelmű kiadványnál szintén jelentékeny összeg 3200 P.-t tenne ki.

Végleg összegezve:

20 ív török szöveg ..... 6400 P.
20 ív fordítás ..... 3200 P.
40 ívre szerzői honorárium ..... 3200 P.
Összesen: 13300 P.

Francia fordítás esetén, – amelyre Fekete dr. nem vállalkozhatnék – még a fordító honorárium is növelné ez összeget.

Ezzel szemben a kiadvány eladásából nem lehetne biztos bevételre számítani, mert a tudományos könyvek kelendősége sohasem áll arányban a reájuk fordított nagy kiadási költségekkel. A fenti nyomdai költségek mind 500 példányszámra vonatkoznának; nagyobb számban nem is lenne célszerű nyomtatni. Valószínű, hogy egy évtized leforgása alatt ez 500 példány vevőre talál, de, ha a lefektetett tőke kamatait is be akarnók hozni, 35–40 pengőre kellene tenni egy példány kereskedői árát. Ez oly összeg lenne, mely a terjedést gátolná és így a nemes célt is, az Esterházy- és magyar múlt hírének terjesztését is. Célszerűbb tehát, ha a remélhető bevételt egyelőre nem is vesszük számításba, bár az pár éven belül egy-két ezer pengőt valószínűleg kitenne.

E maximális 20 + 20 ív terjedelemmel szemben a minimális terjedelmet annak felében, összesen 20 ívben látnám s azt hiszem, ez a nagyság is teljesen megfelelné a kitűzött célnak. Mégpedig olyformán, hogy a török írású szöveg mintegy nyolc ívet tenne ki, ennek fordítása szintén nyolc ívet, a hátralevő 4 ív pedig a többi nem közölt török oklevélnek tartalmi közlésére fordíttatnék. A költségek ez esetben:

8 ív török szöveg ..... 2560 P
12 ív fordítás ..... 1920 P
20 ívre szerzői honorárium ..... 1600 P
A német szöveg korrektúrája ..... 250 P
Összesen 6330 P.

A 8 ívnyi (128) török szöveg a gyakorló kézikönyv céljaira elegendő lenne, a fordított és kivonatban közölt szöveg pedig történeti forrásanyagként szerepelhetne.

A kiadvány tehát a török nyelvű és írású Miklós nádorra vonatkozó leveleket és azok fordítását foglalná magában, megfelelő magyarázatokkal és jegyzetekkel kísérve, sőt lehetőleg tájékoztató bevezetéssel is ellátva. A nádornak a török ügyre vonatkozó egyéb iratait és leveleit a kiadvány nem közölné, mert hiszen azokra egész kötetsorozat lenne szükséges. Mint jelteni bátorkodtam, remélni lehet, hogy a külföldi turkológusok a kiadványt, forrásértékén kívül is, kézikönyvnek is használnák a török okleveles szöveg tanítására és gyakorlására. Fekete dr. már kiadott egy tankönyvszerű művet, német nyelven, a török okle-

véltan alapelemeibe való bevezetés céljaira³⁰⁰; e művet, mit mellékelten bemutatni bátorkodom, külföldi kritikák elismeréssel fogadták. Hasonló fogadtatásra lehet számítani az Esterházy kiadványnál is, mely az eddig még hiányzó gyakorlati kézikönyvet szolgáltatná a tudomány használatára. Mindazonáltal kötelességemnek érzem Főméltóságod előtt tisztelettel hangsúlyozni azt, hogy a tudományos siker ritkán jelent gyors és hangos elismerést; Főméltóságod áldozatkészségének gyümölcse inkább abban mutatkoznék, hogy évek folyamán lassankint terjedne el az Esterházy név a szűk tudományos szakkörök figyelmén túl is, az egyetemeken, majd tán tágabb körben is a török európai szereplésével kapcsolatban.

Bátorkodom még megemlíteni azt is, hogy e tervről egyelőre csak igen kevés szakemberrel beszéltem. Főméltóságod végleges döntése előtt felelősségem érzetében szükségesnek tartanám, hogy több hozzáértő véleményét is kikérjem arról, vajon tudományos szempontból nincs-e észrevételük e tervet illetőleg. Amennyiben tehát Főméltóságod a nagy áldozatok ellenére is elfogadni kegyeskednék a tervet, mély tisztelettel kérném magas határozatát a következőkben:

1. A kiadvány terjedelméről, amit illetőleg és inkább a kisebb, összesen 20 ívnyi kötet mellett foglalnék állást.

2. A fordítás nyelvéről részemről legcélszerűbbnek a németet tartanám.

3. A közlendő anyag kiválogatásáról, nézetem szerint csak a Miklós nádorra vonatkozó, mégpedig túlnyomó nagy részben Hercegséged levéltárában őrzött török levelek lennének felveendőek.

Végül pedig kérni bátorkodnám azt, hogy a munka érdemi része teljesen Fekete Lajosra bízassék, hercegséged levéltárosa pedig, egyéb nagy elfoglaltsága miatt, lehetőleg csak az anyag kiválogatásában segédkezzék, bár elkerülhetetlen az, hogy a történeti összefüggések megállapításainál is némileg igénybe vetessék közreműködése. Fekete Lajostól pedig a munka megkezdése előtt írásos nyilatkozatot kellene venni, hogy munkáját a Főméltóságodtól kitűzött szempontok szerint végzi, a kész munkát esetleg a Főméltóságodtól kijelölt tudósok bírálata alá bocsájtja s végül, hogy mindennemű szerzői jogát teljesen Főméltóságodnak engedi át.

Mély tisztelettel Főméltóságodnak legalázatosabb szolgája
egyetemi m. tanár hercegi levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1610–1614.

Eredeti, gépirat

---

300 FEKETE 1926.

43.

HAJNAL ISTVÁN ESTERHÁZY PÁLNAK

Budapest, 1929. május 11.

Főméltóságú Herceg Úr!

Engedelmet bátorkodom kérni, hogy Főméltóságod nagylelkű elhatározásáért, amellyel Miklós nádor államiratainak kiadására vonatkozóan javaslatomat elfogadni kegyeskedett, mély hálával tiszteletteljesen köszönetet mondjak.

Tudományos munkának ritkán van gyors és hangos hatása, de meggyőződésem az, hogy ez okmánykiadás és a vele együttesen haladó irodalmi feldolgozás az idők folyamán biztos haladással fogja érvényesíteni azt a nagy erkölcsi kincset, amit Miklós nádor, hazafias életével, magas Utódaira örökségül hagyott.

Mélyen érezve felelősségemet – hiszen Főméltóságod áldozatkészsége után a munka sikere most már csak a szakszerű kiviteltől függ, – tisztelettel bátorkodom a munkaprogramot, amennyire az előreláthatólag megállapítható, a következőkben röviden vázolni:

1. A másoltatásokat, legalább túlnyomó részükben, előreláthatólag két hónapon belül be lehet majd fejezni.

2. Szükséges lenne pótkutatásokat végezni a Nemzeti Múzeum, az Egyetemi Könyvtár és az Akadémia levéltáraiban. Főméltóságod kegyes engedélyével szeretném e kutatásokat a legközelebbi 2–3 héten elvégezni, mert azok nélkül a végleges összeállítást és jegyzékelést nem kezdhetném meg.

3. Bátorodnám kérni, kegyeskednék Főméltóságod megengedni, hogy az eddig engedélyt nyert idegen kutatók június hó elején megkezdhessék kutatásukat a levéltárban; ily módon a következő hónapok alatt aztán szabadabban szentelhetném magamat a kiadvány ügyének.

4. A nyár második felében, Főméltóságod kegyes engedélyével, egyhónapi szabadságomat szeretném kivenni. A szeptember és október hónap a kiadvány végleges összeállítására, rövid bevezetéssel, magyarázatokkal, jegyzetekkel való ellátására, sajtó alá rendezésére. Minthogy a Központi Igazgatóság, különösen kegyúri ügyekben, nagyobb szabású összefoglaló munkálatokat kíván tőlem, kissé erőltetett ütemet kell majd diktálnom a munkának, de mindent megkísérlek arra, hogy a kötet még ez évben napvilágot láthasson.

5. Legcélszerűbbnek tartanám az Egyetemi Nyomdának itt fenn a várban levő üzemére³⁰¹ bízni a kötet előállítását, a megfelelő tárgyalás és alkudozás

301 A Királyi Egyetemi Nyomda üzeme a XI. Ince pápa tér és a Fortuna köz által határolt épületben működött Budán.

után, mindenesetre más nyomdáktól is ajánlatokat kérve be. A nyomtatás munkáira körülbelül két hónapot lehet számítani.

Ezeket a részleteket bátorkodtam kötelességszerűen egyelőre jelenteni Főméltóságodnak, mély tisztelettel kérve jelentésem kegyes tudomásul vételét.

Főméltóságodnak mély tisztelettel legalázatosabb szolgálja
egyetemi m. tanár hercegi levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1729–1730.
Fogalmazvány, gépirat javításokkal

44.

HAJNAL ISTVÁN FEKETE LAJOSNAK
Budapest, 1929. május 28.

Főméltóságú Esterházy Pál Herceg Úr magas utasítására tisztelettel közlöm, hogy Ő Hercegsége megbízást adott Nagyságodnak Esterházy Miklós nádor török iratai egy kötetének szerkesztésére, amely kötet a nádor iratkiadványainak sorozatában Ő Főméltósága kiadásában jelenik meg. A kötet terjedelmének maximumát Ő Hercegsége 12 ív török és 20 ív német szövegben állapította meg; Nagyságod szerzői honoráriumát pedig ívenként 80.– pengőben. Nagyságod kötelezettsége a kötetnek tudományos fokon álló szerkesztése, a nyomdai korrektúra elvégzése és a kiadott anyagnak megfelelő összefoglaló bevezetés megírása; mégpedig, ha előre nem látható akadályok nem merülnek fel, egy év leforgásán belül.

Felkérem Nagyságodat, hogy a megbízás elfogadásáról Ő Hercegségéhez intézendő iratban nyilatkozni szíveskedjék.

Egyben közlöm, hogy a megbízás vállalása esetén, Ő Hercegsége fedezni kívánja az e célból történendő mintegy két heti bécsi levéltári kutatás költségeit, amely 19.- pengő napidíjból és a vasúti költségekből állana.

Mély tisztelettel

egyet. m. tanár, hercegi levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1615.
Fogalmazvány, gépirat

45.

HAJNAL ISTVÁN ISMERETLENNEK [DOMANOVSKY SÁNDORNAK?]
hely és dátum nélkül [1929. július–augusztus körül]

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

Hálásan köszönöm, hogy a Miniszter Úr Őnagyméltóságának³⁰² kitüntető fel-
szólítását oly sok jóakarattal közvetíteni méltóztattál. Mély hálával köszönöm
azt, hogy Őnagyméltósága csekély személyemet kombinációba kívánja venni
a szegedi katedra³⁰³ betöltése alkalmával, és azt hiszem, nem kell erősítenem,
hogy életemnek legszebb vágya volt mindig egy ilyen tudományos pozíció
elérése. De talán megértésre találok Nálad, Méltóságos Uram, ha ez alkalommal
sajátos egyéni helyzetemre bátorodom figyelmedet felhívni.

Én az idén már 38.-ik életévembe léptem, nem dicsekedhetem valami külö-
nös egészséggel és családos ember lévén, minden eshetőségre gondolnom kell.
Ha Esterházy herceg szolgálatából saját akaratomból távoznék el, sem nyugdí-
jat, sem végkielégítést nem kapnék. Az államnál pedig egész újra kellene kezde-
nem nyugdíjra jogosító szolgálatomat; annak idején, amikor az állami szolgál-
latból megváltam, egy régi rendelet alapján katonai szolgálatom kétszeres be-
számítását megtagadták; egy fél évvel kevesebb szolgálati időt számítottak ösz-
szesen be, mint amennyi a nyugdíjképességhez szükséges, valami kevés végki-
elégítést kaptam csupán. Tudom, hogy Őnagyméltóságának bő választékja van
a katedrára hozzám hasonló érdeműekből, de bizonyára méltányolná, hogy
családom jövőjének biztosítása szempontjából esetleges kinevezésem alkalmá-
ból azt kérném, hogy a régi állami szolgálatomnak a nyugdíj szempontjából
való beszámítását kieszközölni kegyeskedjék. Ily módon – ha koromra való te-
kintettel a kinevezés az V. fizetési osztályba történnék – kevesebb lenne ugyan
jövedelmem, mint most Esterházy hercegnél, de másrészt a nyugdíj biztosítása
családomat kárpótolná a hátrányért.

Személyemet illető ezen megfontolások mellett bátorkodnám figyelmedbe
ajánlani más szempontokat is, amelyek tudományos érdekekkel függnek össze; kér-
nélek azért, kegyeskednél Őnagyméltóságának ezeknek is szíves tolmácsa lenni.

Őnagyméltósága és Te is, Méltóságos Uram, mindig kitüntettetek azzal,
hogy hercegi szolgálati viszonyaim után érdeklődtetek; nem kell tehát sok előre

302 Klebelsberg Kunó.

303 1929 nyarán a szegedi Ferenc József Tudományegyetem magyar történelem tanszékére
kerestek egyetemi tanárt.

nem látott nehézségeimről s lehet mondani, szenvedéseimről, amelyeken átmentem, bővebben szólanom. Őnagyméltósága azzal a reménnyel kegyeskedett az Országos Levéltárból a herceghez pártfogóan elbocsájtani, hogy új állásomból tudományos pozíciót csináljak és hogy hercegi gazdám is igyekszem a Miniszter Úr által megindított magyar tudományos felújulás céljaira megnyerni, éveken át úgy látszott, e célt soha megvalósítani nem tudom. De kitartó munkásság és a tudományos körök támogató elismerése idővel mégis a változás jeleit hozta. A herceg meglehetősen áldozatokkal és nem kockázatok nélkül, Magyarországra hozatta át levéltárát; évenként tervszerűen folyik a szerte fekvő irattárak gyűjtése és ide szállítása. Majd egy új tudományosan képzett segítőtársat alkalmazott mellém a herceg, aki főként a zenetörténeti részleteket dolgozza fel. Végül újabban egy húszrészes kötet kiadására adott pénzt, Esterházy Miklós nádori iratainak közlésére, megígérvén azt, hogy ezentúl minden esztendőben egy ilyen kötet költségeit fedezi, amely valami a hercegi ház történetével összefüggő tárggyal foglalkozik, akár az én, akár mások tollából. Közben egyre folynak a tervezgetések egy nagyobb szabású Esterházy múzeum létesítéséről, amely a műkincseket és a levéltárat foglalná magában. Bár a tervek kivitele igen kétséges, nem lehetetlen, hogy egyszer váratlanul mégis megvalósításra kerülnek.

Nekem egyénileg még igen kényes a helyzetem a herceg szolgálatában, azt lehet mondani, tekintélyem némi növekedésével még inkább el vagyok zárva a herceggel való személyes érintkezéstől. De kézzelfogható jelei vannak annak, hogy szavamnak nőtt a súlya és gyakran megesett már, hogy a titkár ellenében is érvényesíteni tudtam azt. Azt hiszem, nyugodtan vállalhatom a felelősséget arra nézve, hogy ha pár évig még kitartok helyemen, tudományos és kulturális kérdésekben meglehetősen elhatározó szerephez juthatok a herceg mellett.

Méltóságos Uram, ne vedd szerénységségnek azt az állítást, hogy mindezen szép kezdet egyszerre semmivé lesz, mihelyt én a herceg akarata ellenére távozom. Ismerni kell az ő hiúságát; valósággal sértésnek vennék távozásomat, mégpedig nemcsak részemről, hanem attól is, aki engem új állásomra kinevez. A múltban többször gyanakodtak már rám, hogy távozni készülök és éreznem kellett, hogy ez esetben szinte üldöznének mindent, amit az én kezdeményezésemmel tekinthetnek. A herceg gazdasági igazgatósága amúgy is inkább azt szeretné, ha az adminisztráció egyes ügyeit venném át a tudományos munkálkodás helyett és ha a herceg távoztommal csalódottnak érzi majd magát kezdeményezéseiben, bizonyosnak tartom, hogy levéltáros-utódomnak inkább gyakorlati célokra alkalmas embert fog választani.

Tehát egy elég nehezen kialakult tudományos pozíció vesznék el a herceg akarata ellenére való távozásommal. Őnagyméltósága ismeri a hercegi levéltár jelentőségét; a XVII. század két Esterházy nádorával, kik mindketten évtizedekig

viselték méltóságukat, az egész országtörténet kapcsolódik össze. A nádori iratok kiadása és a nádorok szerepének feldolgozása Őnagyméltósága tudományos programjának egyik jelentős része. E programot a herceg áldozatkészségén lehetne véghez vinni, erre most már határozott ígéreteket kaptam, a herceg elkedvetlenítésével ezt a lehetőséget veszély fenyegetné. Remény lehet arra is, hogy a herceg szorosabban csatlakozik majd kiadványaival a Történelmi Társulat munkájához. Sőt arra is, hogy a hercegi történeten kívül más kiadványok áldozatait is vállalni fogja, mint ahogy máris kilátásba helyezte, hogy a levéltár török okleveleit német fordításban, Fekete Lajos dr. orsz. levéltáros szerkesztésében kiadja. Tervezném azt is, hogy a levéltár középkori okleveleinek kiadására bírram reá, amely oklevelek pedig csak a hercegi birtokokra és nem a hercegi történetre vonatkoznak. Minthogy pedig a herceg nem csupán a kötetek költségeit, hanem bel- és külföldi kutatások egyéb költségeit is viseli, a magyar történettudomány számára nagy segítséget jelentene az ő áldozatkészsége.

Azt hiszem tehát, kár lenne ezt a tudományos pozíciót minden további nélkül egyszerűen feladnunk. Én tehát Őnagyméltóságának kegyes engedélyét és támogatását kérném a következőkben:

Adhassam nyíltan elő a hercegnek, hogy számomra újra valószínűleg soha vissza nem térő lehetőség nyílt meg egy tudományos pozíció, az egyetemi katedra elnyerésére, azonban Őnagyméltósága is súlyt helyez arra, hogy ez ne történjék a hercegi kiadványok és történetírás kárával, valamint magam is nehezen szakítanám félbe ezt a szépen megindult és szívemhez nőtt munkát. Kérhessem tehát a herceget, engedje meg, hogy mint szegedi egyetemi tanár is folytathassam ezt a munkát, az ő anyagi támogatásával. Igaz, hogy e munkáért semmi külön honoráriumot nem tűzött ki a herceg, de számomra és a tudományos cél számára elégséges lenne, ha a kutatás és a kötetek kiadásait fedezné.

Lehet azonban, hogy a herceg ezt a megoldást nem fogadná el, valamint az is lehet, hogy a Miniszter Úr Őnagyméltósága sem tartaná megfelelőnek azt, hogy egy alföldi egyetem tanára az Esterházy történet írásával töltse idejét. Én ez esetben a tudomány érdekeinek inkább megfelelőnek tartanám azt, ha a herceg előtt a maradásra való hajlandóságomat jelentem ki, de kérem, hogy tudományos munkám zavartalanságát, helyzetem állandóságát ez alkalommal biztosítsa. Őnagyméltósága azzal, hogy a tárgyalásokat nekem megengedi és az egyetemi katedrára való kilátásomat itteni helyzetem megerősítésére felhasználni engedi, végképpen megvetné alapját a hercegi levéltáros állása tudományos jelentőségének, biztonságot adna nekem, hogy szorgalmas munka mellett állásomat sohasem veszíteném el, amelyet a magánszolgálat rendes körülmények között soha nincs biztosítva az ember, végleg lekötne a herceget az újabban megkezdett tudományos irány mellett, végül pedig, mivel helyzetem

biztossá válnék, a herceg hirtelen befolyásolásától ellenem, mint eddig, többé nem kellene tartanom, hanem nyugodtan és öntudatosan érvényesíthetném az irányt, aminek képviselőjeként bocsájtott el ide engem annak idején Őnagyméltósága. Ez esetben tehát egy tudományos állást biztosítana Őnagyméltósága véglegesen, a szegedi katedra pedig készen állana más érdemes tudás számára.

Én tehát, amikor újból és újból mély hálával köszönetet mondok Őnagyméltóságának a kitüntető felszólításért, a fönntöbbiek megfontolására bátor-kodnám kérni őt és Téged is, Méltóságos Uram. Tudom, hogy ha a hercegi szolgálatban maradnék, az egyetemi tanári állás számos előnyéről kellene lemondanom, oly előnyökről, amelyeket a hercegnél most járó fizetésem némileg nagyobb volta aligha kárpótolhat. Másrészt azonban itt tudományos művelésre olyan anyagi lehetőségek mutatkoznak, amelyeket kár lenne feláldozni. És némileg presztízskérdésnek is tartom, hogy miután közel hét évvel ezelőtt saját elhatározásomból választottam meg pályámat, kitartsak azon, lehetőleg és addig, amíg végső veszély nem fenyeget, ne legyek többé Őnagyméltósága rendelkezésére álló tudományos eszközök terhére. Minden esetben azonban kérem Őnagyméltósága és Méltóságod további támogatását és jóakarátát is, ami nélkül eddigi eredményeimet sem tudtam volna elérni és amire különleges helyzetemben mindig oly nagy mértékben szükség lesz.

[befejezetlen]

Lelőhely: MTAKK Ms 5383/70/II.

Fogalmazvány, kézírás javításokkal

46.

HAJNAL ISTVÁN ISMERETLENNEK [HÓMAN BÁLINTNAK?]

hely és dátum nélkül [1929. július–augusztus körül]

Méltóságos Uram!

Hálásan köszönöm, hogy a Miniszter Úr Őnagyméltóságának³⁰⁴ kitüntető felszólítását oly sok jóakarattal közvetíteni szíves voltál. Mély hálával tölt el az, hogy Őnagyméltósága a szegedi egyetemi katedra betöltésénél csekély személyemet számításba kívánja venni és azt hiszem, nem kell bizonyítanom, hogy életem legszebb vágya volt mindig egy ilyen tudományos pozíció elérése.

³⁰⁴ Klebelsberg Kunó.

Sajátos egyéni helyzetemből kifolyólag lenne ugyan egy-két kérésem, amelyek azonban Őnagyméltósága jóakaratával remélhetőleg nem jelentenének nagy akadályokat.

Én az idén már 38.-ik életévembe léptem, nem dicsekedhetem valami különös egészséggel és családos ember lévén, minden eshetőségre gondolnom kell. Ha Esterházy herceg szolgálatából saját akaratomból távozom el, sem nyugdíjra, sem végkielégítésre onnan nem számíthatnék. Az államnál pedig teljesen újra kellene kezdenem nyugdíjra jogosító szolgálatomat. Annak idején, amikor az államtól megváltam, egy közbejött rendelet alapján hadiéveim beszámítását megtagadták és csak 9 évet számítottak be, tehát fél évvel kevesebbet, mint ami nyugdíjra jogosított volna. Valami kevés végkielégítést kaptam csak, ami pénzünk romlásával hamarosan semmivé lett. Családomra való tekintettel azt a kegyet kérném Őnagyméltóságától, hogy a kilenc esztendei szolgálatom, a végkielégítés visszafizetése ellenében, nyugdíjamba beszámíttassék.

Tudom, hogy Őnagyméltóságának bő választékja van a katedrára hozzám hasonló érdemű tudósokból, de szintén családomra való tekintettel megemlíteni bátorkodom, hogy mostani szolgálatomban több jövedelmem van, mint az V. fizetési fokozatban álló egyetemi rendes tanárnak. Minthogy a kérdéses tanészék amúgy is rendes tanári állásra van kijelölve és mivel korom sem akadályozza azt, talán nem vétetik szerénytelenségnek, ha mindjárt rendes tanárrá való kinevezésemet kérném Őnagyméltóságától.

Személyemet illető ezen kéréseim mellett bátorkodnám, Méltóságos Uram, más szempontokat is figyelmedbe ajánlani, kérve, hogy kegyeskedjél ezeknek is szíves tolmácsa lenni a Miniszter Úr előtt.

Őnagyméltósága és Te is, Méltóságos Uram, mindig kitüntető figyelmekkel kegyeskedtetek kísérni helyzetemet Esterházy herceg szolgálatában. Őnagyméltósága azzal a reménnyel bocsájtott el pártfogóan annak idején az Országos Levéltárból, hogy új állásomból tudományos pozíciót sikerül majd alakítanom és hercegi gazdám érdeklődését is sikerül majd felkeltenem az Őnagyméltóságától megindított magyar tudományos felújulás céljai iránt.

Éveken át úgy látszott, mintha ezt a feladatot előbbre vinnem soha nem sikerülne, sőt, egyéni helyzetemet sem tudnám soha veszélyektől mentessé tenni, de kitartó, csendes munkásság és a tudományos körök támogató elismerése az újabb időkben mégis a határozott változás jeleit hozta meg.

Sikerült mindenekelőtt elérnem, hogy Őhercegsége meglehetősen anyagi áldozatokkal és nem minden kockázat nélkül, elszakított területéről ide Budapestre hozta át levéltárát, amivel bizonyára igen nagy szolgálatot tett a magyar tudománynak. Azonkívül évenként tervszerű program szerint folytatattja az

odaát maradt nagyterjedelmű és különösen gazdaságtörténeti szempontból fontos irattárak átszállítását is. Tervezgetések folynak egy nagyobb szabású Esterházy múzeumnak építéséről Budapesten, amely a múkincseken, fegyvertárakon, könyvtáron kívül a levéltárat is magában foglalná. Munkám növekedésével egy új, tudományosan képzett segítőtársat is alkalmazott mellém a herceg, főként a zenetörténeti anyag feldolgozására. Nemrégiben pedig egy húszíves kötet kiadásának költségeit vállalta, Esterházy Miklós nádori iratainak közlésére és egyúttal megígérte, hogy ezentúl minden évben egy ilyen kötet kiadását vállalja az én vagy valamely más tudós szerkesztésében.

Egyénileg még mindig igen kényes a helyzetem Őhercegsége szolgálatában, a személyes érintkezéstől még mindig meglehetősen el vagyok zárva. De kézzelfogható jelei vannak annak, hogy szavaimnak nőtt a súlya és egyre gyakoribb, hogy a titkár ellenére is érvényesíteni tudom nézetemet. Azt hiszem, bátran állíthatom, hogy néhány éven belül tudományos és kulturális kérdésekben meglehetősen elhatározó szerep jutna nekem a herceg mellett.

Méltóságos Uram, ne vedd szerénység hiányának tőlem azt az állítást, hogy mindez a szép kezdet egyszerre semmivé lesz, mihelyt én a herceg akarata ellenére távozom helyemről. Ismerni kell az ő köreinek hiúságát, valósággal sértésnek vennék távozásomat, mégpedig nemcsak tőlem, hanem attól is, aki távozásomat közvetíti és Őnagyméltóságától is, aki engem az új állásra kinevez. A herceg, aki most igazán nemes szándékkal karolta fel tudományos törekvéseimet, bizonyára csalódást érezne. A múltban is többször gyanakodtak rám, hogy távozni készülök és máris éreznem kellett rideg sértődöttségüket. Kétségtelen, hogy szinte üldöznének mindent, amit az én kezdeményezésemnek lehet tekinteni és sértődöttségüket éreztetni kívánnák még távolabbi tudományos körökkel szemben is. A herceg gazdasági igazgatósága amúgy is azt szeretné, hogy a levéltáros az adminisztráció és az aktuális érdekek ügyeivel foglalkozzék inkább, mint a tudománnyal és bizonyosra veszem, hogy levéltáros utódomnak nem a tudósok közül fog valakit kinevezni a herceg, hanem inkább gyakorlati célokra alkalmas embert fog választani.

Ha tehát a herceg akarata ellenére távozom, egy elég nehezen kialakult, de sok reménnyel kecsegtető pozíciót vesztené el tudományos életünk. Őnagyméltóságának tudomása van az Esterházy-levéltár jelentőségéről, a XVII. század két Esterházy nádorának történetével – kik mindketten évtizedekig viselték méltóságukat – az egész ország története kapcsolódik össze. A nádori iratok kiadása és a nádorok szerepének feldolgozása a Miniszter Úr tudományos programjának egyik jelentős kiegészítő része. A XVIII. század magyar művészettörténete, különös zenetörténete, ugyancsak egyik nélkülözhetetlen kiegészítő

részének tartja a hercegek műpártolásának méltatását. – Mindezt a programot a herceg áldozatkészségével lehetne véghez vinni, amire immár határozott ígéreteim vannak. Ha barátsággal bocsájt el engem a herceg és összeköttetéseit velem nem szakítja meg, lehet remény arra is, hogy idővel szorosabb csatlakozásra bírhatjuk a Történelmi Társulat nagy vállalkozásaihoz is; már most is hajlandó arra, hogy kiadványaival ne csak a szűkebb értelemben vett hercegi történet anyagának közlését tegye lehetővé, hanem a kornak egész történetére is kiterjeszkedjék. Fekete Lajos orsz. levéltárnok az Esterházy Miklós nádor korabeli török oklevelek kiadását illetően már elég határozott ígéretet kapott a herceg támogatásáról. Tervezném például azt is, hogy a hercegi levéltár kétezernyi középkori oklevelének kiadását kieszközöljem, amely oklevelek pedig nincsenek az Esterházy család történetével tartalmi kapcsolatban. Minthogy pedig a herceg nemcsak a kiadványok, hanem a bel- és külföldi kutatások költségeit is viseli, a magyar történetírás számára valóban nagy segítséget jelenthet idővel az ő áldozatkészsége.

Kötelességemnek tartottam, Méltóságos Uram, figyelmedet mindezekre felhívni és kérni, kegyeskedjél Őnagyméltósága előtt is kiemelni azt a szükségességet, hogy távozással a hercegnek csalódást ne okozzunk. Minthogy most ő külföldi úton van, nem tudnék egyelőre módot javasolni, mint történjék a dolog, de arra kellene törekedni, hogy legalább egy ideig Szegedről is folytathassam a nádorok történetének feldolgozását, míg idővel esetleg valamely közben felvett munkatársamnak adhatom át a feladatot.

Azon esetben, ha nyugdíj és fizetési osztályom pontjában leküzdhetetlen nehézségek merülnének fel, családomra való tekintettel igen nehéz választás előtt állanék. Mindenesetre arra kérném Őnagyméltóságát, hogy a hercegnél való maradásom esetén is részesítsen, épp ez ügyvel kapcsolatban, kivételes nagylelkű támogatásában. Hercegi szolgálatom nagy terhe és veszélye a bizonytalanság érzése; hiszen bizonyos végkielégítéssel, minden ok nélkül bármikor elbocsájt-hat munkaadóm. Ha ez a veszély nem lenne, fellépésem tudományos érdekekben is bátrabb és nyomatékosabb lehetne és az eredmény is gyorsabb és nagyobb. Arra bátorzkodnám hát kérni Őnagyméltóságát, hogy ha nyugdíj és fizetési osztály tekintetében nem lehetne teljesíteni kérésemet, kegyeskedjék várni a döntéssel, míg a herceggel nem beszélhetek. Ily módon, a katedra kilátásaival hátam mögött, talán ki tudok eszközölni a hercegtől olyan nyilatkozatot, amely helyzetemet örökre biztossá tenné és amellyel kezemből legbefolyásosabb emberével³⁰⁵ szemben is érvényesíteni tudnám mindig tudományos céljaimat és eltéríteni a herceget sok, beléje oltott, káros előítélettől. Ha azonban ez a kísér-

305 Horváth Gáborról van szó.

letem valamiképpen mégsem sikerülne, a Miniszter Úr jóindulatát kérném mindenképpen a szegedi tanszéket illetőleg.

Méltóságos Uram, bocsánatot kérek hosszadalmasságomért, de az az ember beszél belőlem, aki évek munkájának eredményét szeretné megőrizni, oly eredményt, ami a Miniszter Úr pártfogásával és a tudományos körök támogatásával volt csak számomra elérhető. Mindig vágytam titkon arra, hogy valamikor a Miniszter Úr, és Elétek, Méltóságos Uram, azzal léphessek, hogy íme, a várakozásnak, amellyel elbocsájtottatok, megfelelttem és Esterházy herceget tudományos célokra teljesen megnyertem. Ez a törekvésem készítetett arra, hogy hosszú iratomban az egyenes feleleten kívül más szempontokra is kiterjeszkedjem.

Mély hálám tolmácsolását a Miniszter Úr Önagyméltósága előtt ismételten kérve és szívből jövő köszönetemet kifejezve maradok, Méltóságos Uram, mélyen tisztelő alázatos híved.

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 5383/72/I

Fogalmazvány, kézírás

47.

HAJNAL ISTVÁN HORVÁTH GÁBORNAK

Budapest, 1929. augusztus 11.

Mélyen tisztelt Titkár úr,

Bocsánat újabb alkalmatlankodásomért. Domanovszky ma ismét beszélt velem, mert tegnap este volt alkalma találkoznia egy-két illetékes emberrel, sőt, a miniszterrel is és most már az az impressziója, hogy a katedra ügyéből³⁰⁶ lehetne még valami.

Őszintén szólva, én ismét el akartam egészen temetni a dolgot. Nem kezdhetek új nyugdíjas szolgálatot, azonkívül az egyetemi rendes tanári fizetésnél az előző állami szolgálat is számít, azt pedig én elvesztettem, úgy, hogy egyelőre érezhetően kevesebb jövedelmem lenne, mint Öhercegségénél. A fővárosból vidékre kellene mennem, lakásról gondoskodnom, és más hasonló, amelyek családos embernél nem megvetendő gondok. Elborzadok arra a gondolatra, hogy elfogadom a katedrát, egy félév múlva valami baj ér és családom minden

³⁰⁶ A szegedi egyetemi tanári állásról van szó.

nyugdíj nélkül marad. – Azután meg én most már éveket öltöm bele egy tudományos kezdeményezésbe; újra egy kettéroppant tudományos törekvés, mint ahogyan az azelőtti pályámon is kétszer megesett már velem. Új munkakör az Őhercegségénél hét éve már megszokott helyett; és mindezek mellett még az állhatatlanság vádja is érhet.

Domanovszky erre nézve azt az eszmét vetette fel, hogy mint egyet[emi] tanár, nem maradhatnék-e Őhercegsége levéltárának irányítója és tudományos vezetője, mint ahogyan az külföldi főúri levéltáraknál általános szokás? Bár, természetesen, lényegesen kevesebb javadalmazást kapnék így, mégsem kellene egészen bizonytalanba mennem családommal, egyúttal pedig folytathatom Őhercegségénél megkezdett tudományos feladataimat.

Őhercegsége pedig azon a fizetésen, mi nekem eddig volt, nemcsak engem tart meg, hanem egy fiatalabb alkalmazottat is, talán Harichot,³⁰⁷ úgy, hogy a mostani segéderő napidíjait meg is takarítaná. Nekem, mint egyet. tanárnak, évenként legalább 5 hónap szabadságom lenne, és azonkívül hetenkint pár napi szabadságom, sürgős esetben bármikor felutazhatnék, el tudnám látni tehát a levéltár lényeges ügyeit.

Domanovszky aztán figyelmeztetett, hogy véglegesen el kell határoznom magamat már mostan, mert senki sem fogja pártomat, ha nem bizonyos abban, hogy valóban elfogadnám a katedrát.

Ezért írok most újra Titkár Úrnak és őszintén megmondom, hogy én visszatásítom a dolgot, ha a hercegi levéltártól való végleges és rögtöni elszakadás útján történhetik csak az. Viszont azok után, amiket Titkár Úr tegnap szíves volt közölni, nem szabad mégsem könnyen elintéznem ezt az alkalmat és ezért Őhercegsége nagylelkűségéhez bátorkodom folyamodni, tegye lehetővé, hogy valamiképpen, legalább még pár évig, egyet[emi] tanárságom mellett is az Ő támogatása alatt is maradhassak, vegye igénybe tudományos munkámat is, legalább míg Miklós nádor életrajzát megírom – és mindezzel segítsen át jószágon a nehézségeken és hátrányokon, amelyeket pályám változtatása okoz nekem. És kegyeskedjék megújítani biztosítását, hogy távozásom semmiképpen sem tüntetne fel engem előtte rossz színben és esetleges végleges megválásom után is jóindulattal emlékeznék vissza reám.

– Megjegyzem, hogy Domanovszky szerint az ügy még akár egy évig is elhúzódhat, de hónapokig mindenesetre és kimeneteléről még a miniszter ígérete sem kezeskedhet. Nem lenne tehát aktuális, csupán azért, mert tőlem határo-

---

307 Hárigh János (1904–1990) levéltáros, Domanovszky Sándor ajánlására 1928-ban került Hajnal mellé, majd utána ő töltötte be a hercegi levéltárosi pozíciót.

zott nyilatkozatot kívánnak, ezért kérem tehát Titkár Úr szíves közlését, hogy a fent javasolt módozatnak van-e valami lehetősége.

Mély tisztelettel,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 5383/65/I.

Fogalmazvány, kézírás javításokkal

48.

HAJNAL ISTVÁN A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
FŐTITKÁRI HIVATALÁNAK
Budapest, 1929. augusztus 17.

A Magyar Tudományos Akadémia nagytekintetű Főtitkári Hivatalának
Budapest, V. Akadémia u. 2.
190/1929

Dr. Esterházy Pál herceg Úr Őfőméltósága utasítására bátorkodom mély tisztelettel közölni, hogy Ő Hercegsége a Tudományos Akadémiának 1500 (ezeröttszáz) pengőnyi összeget ajánl fel alulírott „Esterházy Miklós nádor lemondása” c. székfoglaló értekezésének kiadására.

Ennek ellenében kívánná Ő Hercegsége, hogy ez anyagi hozzájárulásáról a kiadvány alkalmas módon említést tegyen és hogy az értekezés megjelenése után 100 példány ellenszolgáltatás nélkül a hercegi levéltárban deponáltassék.

Az értekezés terjedelme mintegy nyolc ív lenne és így a felajánlott összeg számításom szerint teljesen fedezné a nyomda és papíros költségeit.

Kérem a nagytekintetű Titkári Hivaltat, kegyeskedjék az ajánlat ügyében hozandó határozatról alulírottat értesíteni és maradok mély tisztelettel alázatos híve

lev[elező] tag Esterházy herceg levéltárosa

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1734.

Fogalmazvány, gépirat

Főméltóságú Herceg Úr!

A Központi Igazgatóság sürgősen kéri a levéltár jövő évi költségvetésének tervezetét, minthogy azonban a tervezet főként a hercegi történetre vonatkozó munkák kiadásával kapcsolatban a múlt évekhez képest új tételeket mutat fel, bátorkodnám ezekre nézve Főméltóságod magas jóváhagyását mély tisztelettel kikérni.

Főméltóságod kegyeskedett elrendelni, hogy ezentúl minden évben megfelelő összeget vegyen fel a levéltár a hercegi történetre vonatkozó kiadványok költségeire. A következő évre e célból 6500 P. előirányzását bátorkodnám javasolni. Ebből 1500.– P. esnék Miklós nádor iratainak első kötetére, amelynek kiadását már az idén kegyeskedett engedélyezni Főméltóságod, mégpedig 5000.– pengő összegig, de a „Miklós nádor lemondása” című értekezésének akadémiai kiadása az említett 1500.– P.-t elvonta ez összegből. A többi 5000.– P. egy új kötet kiadására szolgálna, mégpedig vagy Miklós nádor török nyelvű iratainak kiadására – amelyről már bátorkodtam tiszteletteljes jelentést tenni –, vagy pedig a nádor újabb kötetének kiadására.

A határokon túl levő levéltári és könyvtári anyagnak Főméltóságodtól elrendelt fokozatos elszállítása, valamint a hercegi történetre vonatkozó, Bécsben és más idegen levéltárakban végzendő kutatások szükségessé teszik a napidíjakra előirányzott tétel növelését is, amely tételre 11.000.– P. megállapítását bátorkodnám javasolni.

A hercegi történetre vonatkozó kiadványok másolói munkái a levéltári másoltatási költségek növelését is szükségessé tennék; e célra 2000.– P. felvételét bátorkodnám javaslatba hozni.

A költségvetés többi tétele megegyeznék a jelen évi költségvetéssel.

E helyütt bátorkodnám mély tisztelettel jelenteni, hogy az Akadémia elnöksége hálás köszönettel fogadván Főméltóságod nagylelkű adományát a Miklós nádorrról szóló értekezés nyomdai költségeire, az értekezés címlapján megemlékezik majd erről és a kiadványból 100 példányt Főméltóságod magas rendelkezésére fog bocsájtani. Az 1500.– P. összegnek átutalását pedig a M[agyar] Földhitelintézethez kérné, a M[agyar] Tud[ományos] Akadémia I. sz. folyószámlá-

jára. Mély tisztelettel bátorkodnám tehát kérni Főméltóságodnak magas utasítását ez átutalást illetőleg.

Főméltóságodnak mély tisztelettel legalázatosabb szolgálja

egyetemi m. tanár hercegi levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1740–1741.

Eredeti, tisztázat

50.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK
hely nélkül, 1929. november 16.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

mellékelten bátorkodnék küldeni egy ismertetést; ha nem lenne szükséged rá, kérnélek, kegyeskednél visszaküldeni, máshol próbálnám elhelyezni.

– Engedj meg ezúttal pár szót egy magamat érdeklő kérdésben.

Fülemhez jutott, hogy az Angyal-katedra ügyében ülésezett a bizottság; az eredményről, természetesen, semmit sem tudok. Lehet, hogy elkéstem e sorokkal, s tudom, hogy merészség tőlem, még csak mutatnom is, hogy foglalkoztat ez a gondolat. De arra az esetre, ha valóban érdemesnek tartanál mellettem szólani, felsorolom, hogy eddigi munkásságom milyen érveket szolgáltathatna az én javamra.

1. Írástörténet. Nem újkor, de határozottan nemzetközi összeköttetések kérdése.³⁰⁸

2. Kossuth emigráció. Tulajdonképpen első kimerítő értékelése Magyarország helyzetének a szabadságharc idején s azután; a nemzetközi munkának fele diplomáciai történet, eredeti források alapján.³⁰⁹

3. Írtam egy öt íves értekezést a B[uda]pesti Szemlében Esterházy Pálnak, a diplomatának, ifjúkoráról. Kevés figyelemre méltatták azt, hogy ez is igen nagy tömegű levéltári forrás alapján készült; a herceg Metternich adjutánsa, majd drezdai követ volt ekkor és béketárgyalásoknál, küldetéseknél tevékeny részt

308 HAJNAL 1921.

309 HAJNAL 1927.

vett; naplói, feljegyzései alapján dolgoztam, Metternich politikájának mélyebb megvilágítására törekedvén.³¹⁰

4. Ugyanennek az Esterháznak Metternichhez való későbbi viszonyáról írtam a Századokban egy másfélíves értekezést, eredeti források után; a reformkorra és a szabadságharc korára, azt hiszem, eléggé érdekel bírót.³¹¹

5. A B[uda]pesti Szemlében írtam egy 3 íves értekezést a belgrádi diplomáciáról és az emigrációról, ugyancsak teljesen eredeti források alapján (Kossuth II. kötetének egy részlete).³¹²

6. Van több módszertani értekezésnek tekinthető összefoglaló bírálatom és ismertetésem, külföldi irodalomról.

Itt bátorkodom jelenten, hogy akadémiai székfoglaló értekezésem már ki van szedve és már nyomják is; jövő héten, remélem, meg is küldhetem már. Tíz ívnyi terjedelmű kis kötet és az 1630–1642 évek kormányzattörténet és országgyűlései történetének vázlatát adja, levéltári anyag alapján (b[uda]pesti l[évél] tárák és Staatsarchiv).

És e hó végén nyomdába adom Esterházy Miklós nádor iratainak egy kötetét (25–30 ív), amely az 1642. évi meghíúsult országgyűlésnek és előzményeinek iratait közli, a megfelelő felszereléssel. Azt hiszem, az „Országgyűlési Emlékek” folytatásának tekinthető ez; valamint a többi kötetben is az 1630, 34/35, 37/38 országgyűlések iratait fogom kiadni.

Mindezekkel talán felvehetem a versenyt a katedra egyéb igénylőivel.

Előre is bátorkodnálak megkérni, hogy értekezésemről és a kiadványokról légy kegyes íratni a Századokban. Ha el is mennék talán a hercegtől, oly lendületet akarok adni a dolognak, hogy utódommal is okvetlenül folytattassák a kiadványsorozatot.

Bocsánatot kérek bő soraimért és szerénységesemért.

Mélyen tisztelő, hálás híved,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/376

Eredeti, kézírás

310 Ld. a Hajnal művei fejezetet.

311 Uo.

312 Uo.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK
hely nélkül, 1929. november 17.

Mélyen tisztelt Professzor Úr,

alighogy szombati leveletem feladtam a postán, hivatott valaki, aki, bizalmasságot kérve, a szegedi és az Angyal-katedra ügyében beszélt velem. Azt mondta, Veled és másokkal közölni fogja beszélgetésünk „eredményét” – tehát talán én is írhatok arról.

Sok kerülgetés után kiderült, hogy őt voltaképpen Tóth Laci³¹³ sorsa érdekli. Hogy én ne menjek le Szegedre, mert amúgy is Pestre szántak engem. S Szegeden Fogelék³¹⁴ ellenem vannak; tudják, hogy számomra kényes dolog nyílt pályázaton részt venni és épp ezért egész biztos, hogy pályázatot hirdetnek.

Ez természetesen befejezetté teszi előttem a szegedi ügyet. Nem mondtam meg ugyan az illetőnek s kérlek, Te se mondd – de én, különösen ily körülmények között, nyílt pályázaton semmi esetre sem vehetek részt. Hiszen még ha jelölnek is, az utolsó pillanatban jöhet közbe egy Berzeviczy vagy hasonló fellépése a miniszternél; s nemcsak a szégyen az enyém, hanem a jelenlegi állásom is veszélyeztetve van. Egész életemet egy ilyen kísérletért nem kockáztathatom. Elég megalázó rám nézve máris, hogy Fogel ítélkező bíró szerepéhez jutott fölöttem.

Az illető másik közlése az volt, hogy Mályusz és én lennénk az Angyal-katedrára a jelöltek. És e sorokat épp azért írom, hogy félreértés ne támadjon. Én szombati leveletem természetesen nem írtam volna Hozzád, ha csak sejtem is, hogy Mályusz is e tanszék jelöltjei közt szerepel.

Bocsáss meg levelem külalakjáért, nincs kéznél rendes papiros.

Mélyen tisztelő, hálás híved,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/377

Eredeti, kézírás

313 Tóth László (1895–1958) történész.

314 Fögel József (1884–1941) történész, 1926-tól a szegedi Ferenc József Tudományegyetem középkori és kora újkori egyetemes történet tanára.

52.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Bécs, 1929. november 20.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

pár napi kutatásra ide utazván, innen köszönöm meg tegnap vett szíves soraidat és hívásodat.

Professzor Úr, én a katedra ügyben oly messze mentem már kínálkozásommal Nálad, hogy az lelkiismeretem egyéb, nem kevés eddigi foltjai között máris egy újabbat jelenti számomra.

Csak a vágy, hogy jelen helyzetem gyakori keserűségeitől szabaduljak, vihetett engem ennyire. Minthogy rég ismert jóságoddal jó szót adtál, mostani leveleimet sem akartad válasz nélkül hagyni. Én azonban illetlenségnek tartanám, ha ezért a válaszáért jelentkeznék és csak röstelkedve mehetnék fel Hozzád. Hiszen eleve is tudom, hogy (s Te egyedül) a legideálisabb szempontból intézed ez ügyeket; örömmel és hálával nyugszom bele bármibe, amit határozol. Tanszékögyeket utóvégre a jelöltek (s különösen az önjelöltek) nélkül is el lehet intézni. Engedd meg nekem azt a fényűzést, hogy ne élhessek felszólításoddal. Az utóbbi időben mindenfelől erről a témáról hallottam és úgy látom, hónapok és évek munkáját ronthatja majd le az, ha én a kérdéssel foglalkozom. Sok nem épp helyes indulatot vált ki belőlem, elrontja örömeimet napi munkámban, nem egészen tiszta célok támadnak tudományos törekvéseimben; egyszóval kiforgat magamból és megaláz a dolog. Nem is megyek egy ideig olyan helyre, ahol ilyesmiről lehet hallani.

Azt hiszem, megértesz és méltányolod felfogásomat; elkésve bár egy kissé, de e kérdésben a tisztesség útjára akarok térni.

Mélyen tisztelő és mindig hálás híved,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/378

Eredeti, kézírás

53.

HAJNAL ISTVÁN HÓMAN BÁLINTNAK

Bécs, 1929. november 29.

Méltóságos Uram!

Szíves közléseiből sokat gondolkoztam. Lényegük a következő:

A szegedi tanszék ügyében pályázatot hirdetnek, tudván, hogy én nem pályázhatok. Te Tóth Lacit szeretnéd, különben nem igyekeztél volna igazolni eljárásukat, hanem leintetted volna őket a magad részéről. Hiszen nincs oly elv, hogy Szegeden okvetlen pályázat szükséges, Főgelt is úgy hívták meg.

Ezt az ügyet nem én kezdeményeztem, én csak ráállottam. Az Angyal-katedra dolgát sem kezdeményeztem sehol. Amikor Kossuth-munkám erre a térre vitte érdeklődésemet, tagadhatatlanul felmerült bennem a tanszék gondolata és egyéb megjelent értekezései után természetesnek találtam, hogy rám is gondolnak; de hallgatva fogadtam minden hírt, mert a cél túl nagy és szép arra, hogy törekedni merтем volna elérésére.

Mályusz jelölését épp ezért jó gondolatnak tartom és nem okoz nálam semmi csalódást, hiszen olyanokról beszéltek eddig, akik távolról sem mérkőzhetnek vele. Minthogy Te már megmondtad neki a dolgot, én, neved említése nélkül, beszéltem vele a tervről és megnyugtattam, hogy reám nem kell tekintettel lennie. Tudom, hogy ti a katedráért akarjátok kárpótolni őt, aminek a reményétől a te maradásoddal elesett. Mert ne haragudj, én bizony meg vagyok győződve arról, hogy Te nem tudod elhatározni magadat s hogy idővel mégis csak a katedra mellett döntesz. Főigazgatói állásodban olyan keserűségek jöhetnek még egyszer, amiktől a katedrán ment maradhatsz.

Egyre kérnék azonban, saját csekély személyemet illetőleg s bízom, hogy régi jóakarattal teljesíted is kérésemet. A tanszék ügyekkel kapcsolatban, az érdekek nemigen bánnak kíméletesen az emberrel. Abból a kérdésedből, hogy voltam-e már külföldön, azt következtettem, hogy némi mucsai mázzal akartak előttem engem bevonni. Te oly elfoglaltságok között vagy, hogy igazán nem érsz rá mindenkiről tájékozódni; véletlenül tudom azt is, hogy Írástörténetem után egy munkámat sem olvastad. Ez nem szemrehányás, én sem olvastam mind a Tieidet, bár inkább kötelességem lett volna. De ily módon könnyen elmásíthatják a képet, ami rólam előbb talán benned volt s ez – tanszék ide, tanszék oda – nem lenne igazságos. Hiszen valamikor tipikusan bécsi ifjúnak tartottál, tréfálkoztál is sokat rajtam. Ismétlem tehát: egy félévet Lipcsében hallgattam,

Lamprecht³¹⁵ intézetében, 17 évvel azelőtt, amikor még sok mostani ösztöndíjas talán a porban játszott a csilingelőjével. Az egyetem után a bécsi Theresianumba kerültem, katonaság előtt s után több mint két évet töltvén ott, szabad időmben a levéltárakban paleografiázván. Pár hónapos múzeumi szolgálat után ismét oda küldtek ki, Mályusszal együtt mi voltunk a külföldi intézetek legelső tagjai, több mint egy évig. Katonáságom idején is Ausztriában állomásoztam, ha a fronton nem is voltam. Majd 4 évig laktam Kismartonban, egy órányira Bécsből, ahol a könyvtáraknak és levéltáraknak állandó látogatója voltam. Nyelvtelhetség nem vagyok, hiszen magyarul sem tudok folyékonyan beszélni, de németül úgy olvasok, mint magyarul, a franciát is jól használom, elbánok bármily angol könyvvél is és az utolsó évben némi olasz levéltári munkára is kényszerültem. Azért sorolom fel mindezt, hogy megkérjelek, mondd meg azoknak, akik hasonló kezdetleges érvekkel jönnek ellenem.

Különben pedig igen jólesett, hogy megbeszélésre méltóztattál engem; már ez a tény maga is mutatja, hogy tartasz valamit rólam, hiszen az egészet el lehetett volna intézni nélkülem is, nem törődve azzal, hogy mit szólok hozzá. Te voltál az, akinek részéről valamikor az első nyomtatott dicséret ért, doktori dolgozatomról szóló egyik jegyzetteddel.³¹⁶ Sohasem felejttem el azt az örömet, amit okoztál akkor velem és később is, jóakarató figyelemmel munkásságom iránt. Ezt azért említem, hogy mostani nyíltságomat ne vedd elkeseredésnek vagy bármi másnak; számomra csak nyereség volt a veled való beszélgetés, mert alkalmat adott arra, hogy magamról is szólhassak előtted.

Bocsáss meg hosszú levelemért.

Mélyen tisztelő igaz híved,

Hajnal István

Lelőhely: OSZKK Fond 15/631/6

Eredeti, kézírás

315 Karl Gotthard Lamprecht (1856–1915) történész, 1891-től a Lipcsei Egyetem tanára, 1910–1911-ben a rektora.

316 Hajnal valószínűleg Hóman egyik *Századok*-beli ismertetésére gondolt 1916-ból, ld. Hóman 1916: 291.

Főméltóságú Herceg Úr!

Miklós nádor iratainak Főméltóságod magas megbízásából történendő kiadása ügyében a következőket bátorodom mély tisztelettel jelenteni.

Az első kötet iratanyaga kiadásra készen áll. De az iratok nagy száma miatt, bármily szűk időszakra korlátoztam is az első kötetet, sok levélváltást ki kellett abból hagynom. Hogy az iratok anyaga mégse maradjon említés nélkül és hogy a sok közölt iratok megfelelő történeti világítást nyerjenek, egy bevezető fejezetben foglalom össze a kísérő eseményeket. E bevezetés nagy része szintén elkészült már, úgy, hogy a kötet remélhetőleg már a karácsonyi ünnepek után sajtó alá kerülhet.

A nyomdaköltségeket így módon csak a jövő évben folyósítanánk, azonban a jelen évre e célra engedélyezett összeg utólag is ez év költségvetésének terhére lenne irandó.

Az első kötet tartalmát azokból az évekből választottam ki, amelyekből leghatározottabb és legrészletesebb forrásaink vannak a nádor önfeláldozó küzdelmeit illetően: az 1642. évi meghíúsult országgyűlés és az azt megelőző és követő tárgyalások idejét. A következő kötet az 1637/8. évi országgyűlés, az aztán következőket pedig az 1635. és 1630. évi országgyűlés idejéről tervezném. Minthogy a nádor küzdelmei az országgyűlések körül csoportosultak, az országgyűlés irataival a köteteknek meglehetősen kell foglalkozniuk. Ezzel a kiadvány a magyar történettudomány szempontjából igen nagy jelentőségre emelkedik. Évtizedekkel ezelőtt megindult már az országgyűlések iratainak kiadása, „Magyar Országgyűlési Emlékek” címen Fraknói Vilmos³¹⁷ szerkesztésében; azonban csak az 1608. évig jutott el, aztán a háború miatt abbamaradt. Ez oly szükséges kiadványt, amely szinte törzsét alkotja a korabeli politikai történet forrásanyagának, Miklós nádor iratainak kiadásával Főméltóságod nagylelkűsége pótolni fogja és a megszűnt „Országgyűlési Emlékek” helyett minden történeti mű a nagy nádor iratainak forrásanyagát fogja felhasználni.

317 Fraknói Vilmos (1843–1924) történész, címzetes püspök és kanonok, számos történeti mű szerzője és sorozat szerkesztője.

Esterházy Miklós húsz, Pál herceg pedig harminckét évig volt Magyarország nádora,³¹⁸ mindegyik már előzőleg is évtizedekig nagy közéleti szereppel, ha irataiknak teljes kiadása megtörténhetnék, a magyar történetírás csaknem egy évszázadot a két Esterházy szerepének jegye alatt lenne kénytelen a jövőben feldolgozni. A XVII. század lenne a magyar történelem „Esterházy százada”. Azonban csak Miklós nádor iratainak kiadása is több év munkáját kívánja.

Tiszteletteljes nézetem szerint Főméltóságod nagylelkű kezdeményezésének hatását az tenné páratlanul imponálóvá, ha legalább az első kötetek gyors egymásutánban jelennének meg. Az első kötet összeállítása volt a legnehezebb; a kor történeti összefüggéseit alapján véve ezzel kapcsolatban kellett megállapítani. A következő kötetek összeállítása már biztosabb célok vezetése alatt, a szempontok körül való tétovázás nélkül történhetné. Amennyiben Főméltóságod a következő évben a levéltári munkáját nagy részében e célra utasítani kegyeskednék, vállalkozhatna az arra, hogy a legközelebbi második kötetet már a jövő év derekán sajtó alá adhassa.

Másrészt azonban párhuzamosan ezzel, folyhatna Miklós nádor török iratainak kiadása, amelyet Fekete Lajos dr. orsz. levéltáros, egyet. m. tanár végezné, mint arról Főméltóságod elé már régebben javaslatot bátorkodtam terjeszteni.

Ily módon elérhető lenne az, hogy a készen álló első kötetrel együtt a jövő évben három kötet lásson napvilágot, ami az 1930. év magyar tudományos életének egyik legkiválóbb eseményét jelentené.

Nemcsak ez esetben, hanem általában a kiadványt illetőleg, bátorkodnám javasolni azt, hogy a költségek ne a levéltár költségvetésének kereteibe foglaltassanak, hanem külön e célra külön költségvetési cím állapíttassék meg. Hiszen oly kiadásokról van szó, amelyek nem a levéltár üzemének költségeit jelentik, mint ahogyan például Főméltóságod nagyobb építkezései vagy alapítványai sem foglalhatók egyik hivatal költségvetésének kereteibe sem.

Ha azonban Főméltóságod, előző magas elhatározása szerint, a jövő évre csak egy kötet kiadását kegyeskednék elrendelni, úgy mély tisztelettel bátorkodnám javasolni, hogy ez a kötet a török iratoknak Fekete Lajos dr. által történendő kiadása legyen. Ugyanis a további kiadványoknál lépten-nyomon szükség van a török vonatkozások ismeretére, amit csak törökül tudó szakember adhatna meg. Azonkívül ily módon a levéltárnak lenne ideje, az aztán következő évig, egyéb feladataira is, mint például a levéltári anyag modernebb rendszerrel való átcsomagolására.

Annak idején tervbe vettett, hogy a török iratkiadvány kettős fordítással, külföldi használatra is alkalmasan, készüljön. E tervet Főméltóságod későbbi

---

318 Esterházy Miklós 1625–1645, fia, Pál 1681–1713 között töltötte be a nádori tisztséget.

döntésre kegyeskedett fenntartani. Szerény nézeteim szerint egyelőre elegendő lenne, ha csak a magyar fordításba való kiadás jelennék meg, a török szöveg nélkül; a költség itt sokkal kevesebb lenne és a külföldi célú kiadványt még ezután is, a későbbi évek folyamán, programba lehetne venni.

Mély tisztelettel kérném tehát Főméltóságod magas utasítását arra, hogy a török iratok e magyar szövegű kiadását illetőleg Fekete Lajossal véglegesen megállapodhassak. A kötet 20 ívre terjednék, amely után Fekete dr. a „Századok” c. folyóiratnál szokásos honoráriumot, ívenként 80 pengőt kapna. Az egész kötet összes költségei oly módon 5600 pengőt tennének ki.

E célból a török oklevelek, minden egyes a hercegi levéltár pecsétjével megjelölve, Fekete dr. rendelkezésére lennének bocsátandók, de csak úgy, hogy azokról az Országos Levéltár főigazgatója adjon hivatalos elismervényt és használatuk, őrzésük csakis az Országos Levéltár helyiségeiben engedtessek meg.

A most sajtó alá kerülő első kötet küldő formáját illetőleg mellékelten egy tervezetet bátorkodnék Főméltóságod elé terjeszteni. A kötet „Esterházy Miklós nádor iratai” című sorozat tagja lenne; azonban az egyes köteteket nem célszerű sorszámmal ellátni, mert azzal a feldolgozás egymásutánját illetőleg feladnánk szabad választásunkat. Célszerűbb lenne tehát minden kötetnek külön alcímet adni, mint itt: „Az 1642. évi meghíúsult országgyűlés időszaka (1640. dec. – 1643. márc.)”.

A címlapot igen emelné az, ha az Esterházy-griff,³¹⁹ egyszerű, nemes rajzban, szerepelne rajta. És a címlap és a betűk színeiben a hercegi színeket lehetne alkalmazni, diszkrét tónusokban; amiről előzőleg színes tervezet lenne Főméltóságod elé tejesztendő végleges jóváhagyás végett. Ily módon a sorozat jellegzetes és nem mindennapi külsőt nyerne, minden különösebb fényűzés kerülésével is.

Szalay–Salamon feldolgozásában a 60-as években megjelent már Miklós nádor iratainak három kötete, az 1629. évvel végződve.³²⁰ E kiadványban az akkori uralkodó herceg, Pál, a diplomata, írt néhány bevezető szót, unokáihoz intézett bölcs intelem alakjában. Miklós nádor nagy emlékéhez méltónak vélném, ha Főméltóságod e sorozatot is kegyeskednék kitüntető módon, ha csak pár közvetlen szóval is, bevezetni, talán egyszerű érintésével annak, hogy a kiadvánnyal Főméltóságod hálás emlékezetét akarja tanúsítani nagy előde iránt, egyúttal a magyar tudomány érdekeit is szolgálván.

319 A hercegi család címerében kék mezőben egy koronán álló arany színű griff látható, jobb lábában kivont kardot, bal lábában három rózsát tart.

320 SZALAY–SALAMON 1863–1870.

Végül pedig a munkával megbízandó nyomda kiválasztását illetőleg bátorodom még megtenni tiszteletteljes jelentésemet. Árajánlatot hat fővárosi és egy vidéki nyomdából kértem be, szövegmintákkal együtt.

Az Egyetemi Nyomda ívenkint, ezer példányban	237 P
A Stephaneum	205 P
Az Athenaeum	200 P
A Franklin Társulat	195 P
A Révai testvérek	171 P
A Pallas nyomda	220 P
A Veszprémi Egyházmegyei	145 P

(E kimutatásnál ott, ahol egy nyomda többféle típusról tett ajánlatot, a közeparányt tüntettem fel.) A beküldött mintákat, Főméltóságod magas utasítására azonnal felterjeszthetném.

A legolcsóbban a veszprémi nyomda vállalná tehát a nyomást. Azonban, régi helyesírással közlendő szövegekről lévén szó, annak bonyolult korrektúráját a távolból körülményes lenne intézni. Azonkívül a vidéki nyomdák munkáján, minden igyekezetük ellenére is, mindig meglátszik a kevesebb gyakorlat, kevesebb nyomdai képzettség. Ezért tehát bátorkodnám javasolni, hogy lehetőleg helybeli nagyobb nyomdának adassék a megbízatás.

Ezek közül a Révai testvéreké adta a legolcsóbb ajánlatot. Azonban a várakozás ideje alatt több nyomda tett bizalmas ígéretet, hogy hajlandó a beérkezett legolcsóbb ajánlatot magáévá tenni. Ez ügyben tehát új, bizalmas tárgyalások lennének szükségesek, minthogy a nyomdák nyilvánosan, kartellük miatt, nem vállalhatnak bizonyos áron alul munkát. Bizalmas forrásból megtudtam, hogy a Történelmi Társulat kiadványait az Athenaeum 150 pengővel vállalta; igaz, hogy tudományos társulatokkal szemben a kartell is kedvezményes árakat engedélyez.

A mutatóvány-minták között csekélységem szerint talán az Athenaeum a leg-tetszetősebb. E nyomdának különben is régi gyakorlata van tudományos források kiadásában. De a nyomda nem keresztény vállalat, valamint a Révai testvéreké sem; márpedig, egyező árak mellett, szerény nézetem szerint, lehetőleg keresztény nyomdának kellene juttatni a munkát.

Tiszteletteljes javaslatom tehát az lenne, kegyeskednék Főméltóságod felhatalmazást adni a további tárgyalásra és a megegyezésre. Minthogy a legolcsóbb ajánlat 171 pengő volt, talán 165 pengőben lehetne megadni a felső határt, ameddig a megegyezésnél elmehetnék. Ha ez áron a kimondottan keresztény

nyomdák, a Stephaneum vagy a Pallas, vállalkoznának, úgy a megbízásra elsősorban azokat lennék köteles tekintetbe venni.

A szerződés megkötésénél azonban magas engedélyt kérnék arra, hogy Hercegséged jogtanácsosának segítségét igénybe vehessem.

Főméltóságodnak mély tisztelettel legalázatosabb szolgálja
egyetemi m. tanár hercegi levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1767–1771.

Fogalmazvány, gépirat

55.

HAJNAL ISTVÁN LUKINICH IMRÉNEK

Budapest, 1929. december 17.

Méltóságos Uram!

Mellékelve bátorkodom felajánlani értekezésem egy példányát, amely értekezésnek létrejöttét oly sok jóakarattal voltál szíves figyelemmel kísérni.

Tekintettel arra, hogy az én hercegem áldozatkészségének ébrentartásáról, tehát nemcsak az én hiúságomról van szó, megkockáztatom azt a kérdést, hogy nem lennél-e jó valahol írni a munkámról? Ha ugyanis óriási elfoglaltságod között egyáltalán időd jutna ilyesmire. Mert különben nincs senki, akihez ily kéréssel fordulhatnék és nem is akarnék mással szemben ily kérést megkockáztatni. Pedig, a következő Esterházy-kiadványok szempontjából, nagy érdek fűződne ahhoz, hogy ez az értekezés több helyen is megemlíttessék.

Az Athenaeummal való tárgyalásra végre határozott megbízást kaptam, a napokban megyek le hozzájuk és aztán, engedelmeddel, szíves tanácsaidat szeretném kikérni.

Fekete Lajos máris megbízatást kapott a hercegtől az Esterházy Miklós nádor korabeli török oklevelek kiadására. Tehát két kötet sorsa már biztosítva

van. És egyúttal ígéret számomra egy harmadikra is. A jég tehát meg van törve; csak teljes energiával dolgozzunk, hogy idővel újra be ne fagyjék.

Bocsáss meg alkalmatlankodásomért.

Mély tisztelő alázatos híved

Hajnal István

Egy kis Zrínyi-értekezést is mellékelek, amelyhez születési évéről írt közléseket használtam.³²¹

Lelőhely: OSZKK Fond 116/751

Eredeti, kézírás

56.

HAJNAL ISTVÁN ESTERHÁZY PÁLNAK

Budapest, 1929. december 23.

Főméltóságú Herceg Úr!

A mai napon kaptam kézhez első példányát az értekezésnek,³²² amelyet a Tudományos Akadémia Főméltóságod áldozatkészségével adott ki. E példányt bátorlakodom mély tisztelettel Főméltóságodhoz felterjeszteni.

A többi kötetet a vidéki nyomda, ahol készültek, vasúton szállítja fel és Főméltóságod rendelkezése szerint fenntartott száz példányt a szállítmány megérkezése után adja át az Akadémia.

Kivételosen nyolcszáz példányt készíttetett az Akadémia, holott rendszerint ötszáz példányszámban adja ki értekezéseit; azonban a munkát azok közé sorolták, amelyek szélesebb körű érdeklődésre is számot tarthatnak, amelyekből tehát állandó megállapodás szerint a közokt. minisztérium háromszáz példányt át fog venni, szétosztásra iskolák és kulturális intézmények között.

Főméltóságod kegyeskedett száz példányt, magas tetszése szerint való szétosztás céljából, levéltára számára fenntartani. E szétosztást illetőleg a levéltár tiszteltteljes véleménye a következő lenne: minthogy az ily tudományos munkákat, tapasztalat szerint, rendszeren inkább csak azok olvassák, akiknek kezéhez eljuttatják és minthogy a munka a Hercegi Ház nagyságának megalapítójáról első ízben

³²¹ HAJNAL 1929.

³²² Hajnalnak az *Esterházy Miklós nádor lemondása* című műve jelent meg ekkor.

mutatja ki részletesen, hogy politikáját önfeláldozó módon állította a nemzeti érdekek szolgálatába a bécsi udvarral szemben is, célszerűnek vélném, ha az értekezés már megjelenése alkalmával mindenhová eljutna, ahol komolyabb érdeklődésre számíthat. Ha megjelenése alkalmával nem juttatnánk el egyes helyekre, később nehéz lenne már okot és alkalmat találni megküldésére.

A következő kategóriák jöhetnének itt tekintetbe:

1. A Hercegi Ház tagjai és rokonsága és a Főméltóságod által kijelölendő személyek.

2. Az Akadémia igazgatóságának és történeti alosztályának tagjai, de azon tagok is, akiket szakmunkásságuk (pl. irodalomtörténet, egyháztörténet) révén az értekezés érdekelhetné. E csoport önmagában is mintegy 50 példány szétosztását kívánná.

3. Nem akadémikus szakemberek; számukat talán tízre lehet korlátozni.

4. Folyóiratok, Hírlapok. Minthogy az értekezés a XVII. századbeli vallásviták politikai hátterével részletesen foglalkozik, az érdeklődést e kapcsolattal keltheti fel erősebben a sajtóban, ezért a kisebb katolikus és protestáns jellegű folyóiratoknak is megküldendő lenne.

Hírlapoknál általánosan szokásba jött, hogy a szerkesztők vagy az illető szakmunkatársak nemcsak lapjuk, hanem saját személyük számára is kérnek egy-egy példányt, ha érdemesnek tartják a munkát lapjukban megemlíteni. E csoport is körülbelül 30 példány szétküldését kívánná.

Mindez együttesen már körülbelül fel is emésztene Főméltóságod száz példányát, holott célszerű lenne, ha a levéltárban is maradna példány további rendelkezésre. Azonban, úgy vélném, a megjelenés ideje az egyedüli alkalom arra, hogy különösebb feltűnés nélkül eljuttathassék mindenhova az értekezés, és ezért úgy vélném, elegendő lenne, ha a levéltárban egyelőre öt példány maradna; szükség esetére pedig az Akadémia készletéből vennénk át. A mű bolti árát nem tudom még, de 4–5 pengőnél aligha lesz több; azonban előre meg lehetne talán egyezni az Akadémiával abban, hogy bizonyos, például húsz példányszámban, önköltségi áron legyen joga Hercegségednek példányok átvételére.

Tiszteletteljes javaslatom csakis abból a meggyőződésből indul ki, hogy a munka, a maga szerény körében, hozzájárul a Hercegi Ház múltjáról a liberális kor történetírása folytán elterjedt téves nézetek eloszlatásához; saját magamnak mint szerzőnek szerepe lényegtelen lenne, hiszen a munkával az Esterházy név és nem saját nevem miatt foglalkozik majd az, aki kézhez veszi.

A példányok szétküldésével legcélszerűbb lenne az Akadémia könyvkiadó hivatalát megbízni, amelynek erre megfelelő apparátusa van s amire az Akadémia már előttem is késznek mutatkozott. Ily módon legalább nem Hercegséged levéltára szerepel szétküldőként pl. a sajtó előtt. Azonban azok példányaira,

akiket Főméltóságod kijelölne, rá lehetne vezetni esetleg gumibélyegzővel:
„Esterházy Pál Herceg ajándéka”.

Főméltóságodnak mély tisztelettel legalázatosabb szolgálja
egyetemi m. tanár hercegi levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1763–1765.
Fogalmazvány, gépirat

57.

HAJNAL ISTVÁN ... FŐLEVÉLTÁRNAK
Budapest, 1929. december 27.

Nagytekintetű Főlevéltárának ....

Az Esterházy hercegi főlevéltár, dr. Esterházy Pál Herceg Úr Ő Főméltósága megbízásából, sorozatos kötetekben kiadja Esterházy Miklós nádor államiratait, mégpedig elsősorban az országgyűlésekre vonatkozó iratokat. Minthogy ily módon a kiadványok a Magyar Országgyűlési Emlékek folytatásaként lennének hivatva szerepelni, szükséges lenne nem csupán a nádorra vonatkozó, hanem egyéb, az országgyűléseket illető iratok kiadása is.

Az első kötet, mely az 1642. évi meghíúsult országgyűlés iratait adja, már a következő hetekben nyomdába kerülne. Igen hiányos azonban az az anyag, amit a vármegyék iratait, követutasításait illetőleg eddig összegyűjteni sikerült.

Azzal a tiszteletteljes kéressel bátorkodom tehát a nagytekintetű Vármegyei Főlevéltárhoz fordulni, kegyeskedjék az 1642. évi országgyűlésről esetleg található követutasításokat vagy egyéb feljegyzéseket a hercegi főlevéltár számlájára lemásoltatni és ide megküldeni.

Az országgyűlést 1642. március 31-én hirdették ki és május 5-én elhalasztották nov. 11-re (a kir[ályi] meghívó és a halasztólevél már rendelkezésünkre áll), 1642. novemberben aztán a már egybegyűlt országgyűlést ismét elhalasztották.

Előre is sok hálás köszönetet mondva, maradok mély tisztelettel.
Egyetemi m. tanár, hercegi levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1786
Fogalmazvány, levéltervezet, gépirat

Az Esterházy Miklós nádor lemondása c. munka szétküldéséről

1. A Főméltóságú Hercegi Ház tagjainak, Ő Hercegsége rokonságának és személyes ismerőseinek névsora magas utasítás szerint lenne összeállítandó.

2. Célszerű lenne talán egyes hercegi hivatalok számára is megküldeni, mert tapasztalható az, hogy a Hercegi Ház nagyságának megalapítójáról kevésbé vannak a tisztviselők tájékoztatva és az esetleg támadó megjegyzések és szólamok ellenében nincsenek kellőképpen felkészülve. Ily hivatalok lehetnének talán:

Kormányzóság	Lakompaki erdőfelügyelőség
Központi Igazgatóság	Bécsi palota
Erdőigazgatóság	Fraknó vár
Jogtanácsos	10. Léka, vár
5. Kismartoni felügyelőség	Eszterháza, vár
Dombóvári felügyelőség	

3. A M. Tud. Akadémia tagjai közül:

a. elnökség

Berzeviczy Albert elnök

Herczeg Ferenc³²³ másodelnök

Balogh Jenő³²⁴ főtitkár

b. Igazgatótanács

15. B. Wlassich Gyula³²⁵

Szmrecsányi Lajos³²⁶ érsek

B. Forster Gyula³²⁷

Ilosvay Lajos³²⁸

323 Herczeg Ferenc (1863–1954) író, újságíró, 1929–1931 között a Magyar Tudományos Akadémia másodelnöke.

324 Balogh Jenő (1864–1953) jogász, politikus, 1920–1935 között a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára.

325 Wlassics Gyula (1852–1937) báró, a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság elnöke.

326 Szmrecsányi Lajos (1851–1943) egri érsek.

327 Forster Gyula (1846–1932) báró, a Műemlékek Országos Bizottsága volt elnöke.

328 Ilosvay Lajos (1851–1936) vegyész, egyetemi tanár, a Királyi Magyar Természettudományi Társulat elnöke.

Pauer Imre ³²⁹	25. Gr. Széchenyi Emil ³³⁰
József főherceg ³³¹	Fröhlich Izidor ³³²
Gr. Apponyi Albert ³³³	Gr. Teleki Pál ³³⁴
20. Concha Győző ³³⁵	Szinnyey József ³³⁶
Hg. Batthyany Strattmann László	Gr. Klebelsberg Kuno
Gr. Károlyi Gyula ³³⁷	Popovics Sándor ³³⁸
Csánki Dezső	
Gr. Zichy János ³³⁹	
Gr. Majláth József ³⁴⁰	
Finánczy Ernő ³⁴¹	
35. Serédi Jusztinián ³⁴² hercegprímás	
c. Történettudományi alosztály	
Szádeczky-Kardoss Lajos ³⁴³	Varju Elemér ³⁴⁴
Angyal Dávid	Jancsó Benedek ³⁴⁵
Kollányi Ferenc ³⁴⁶	Szentpétery Imre
Takács Sándor ³⁴⁷	Hóman Bálint
40. Domanovszky Sándor	Pilch Jenő ³⁴⁸
Wertheimer Ede ³⁴⁹	Eckhardt Ferenc

329 Pauer Imre (1845–1930) filozófus.

330 Széchenyi Emil (1865–1932) gróf, a Magyar Vöröskereszt elnöke.

331 Habsburg József (1872–1962) volt osztrák főherceg, ekkor felsőházi tag, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja.

332 Fröhlich Izidor (1852–1931) fizikus, egyetemi tanár.

333 Apponyi Albert (1846–1933) gróf, politikus, a Szent István Akadémia elnöke.

334 Teleki Pál (1879–1941) gróf, politikus, egyetemi tanár.

335 Concha Győző (1846–1933) jogász, egyetemi tanár.

336 Szinnyei József (1857–1943) nyelvész, egyetemi tanár.

337 Károlyi Gyula (1871–1947) gróf, politikus, külügyminiszter.

338 Popovics Sándor (1862–1935), a Magyar Nemzeti Bank elnöke.

339 Zichy János (1868–1944) gróf, politikus, országgyűlési képviselő.

340 Majláth József (1858–1940) gróf, főispán.

341 Finánczy Ernő (1860–1935) pedagógus, egyetemi tanár.

342 Serédi Jusztinián (1884–1945) esztergomi érsek.

343 Szádeczky-Kardoss Lajos (1859–1935) történész, egyetemi tanár.

344 Varjú Elemér (1873–1945) művelődéstörténész, muzeológus.

345 Jancsó Benedek (1854–1930) történész, egyetemi tanár.

346 Kollányi Ferenc (1863–1933) nagyváradi kanonok, egyháztörténész.

347 Takács Sándor (1860–1932) piarista tanár, művelődéstörténész.

348 Pilch Jenő (1872–1937) hadtörténész.

349 Wertheimer Ede (1848–1930) történész, publicista.

Áldásy Antal³⁵⁰
 Kuzsinszky Bálint³⁵²
 Marczali Henrik
 45. Komáromy András³⁵⁴
 Erdélyi László³⁵⁶
 Sebestyén Gyula³⁵⁸
 Hornyánszky Gyula³⁵⁹
 Barabás Samu³⁶¹
 50. Hodinka Antal³⁶³
 Bruckner Győző³⁶⁵
 Tóth Zoltán³⁶⁶
 Heinlein István³⁶⁷
 Nagy Miklós³⁶⁸
 70. Fögel József

Iványi Béla³⁵¹
 Hekler Antal
 Gerevich Tibor³⁵³
 60. Madzsar Imre³⁵⁵
 Gombos Albin³⁵⁷
 Szekfű Gyula
 Dedek Crescens Lajos³⁶⁰
 Bella Lajos³⁶²
 65. Gyalokay Jenő³⁶⁴

d. egyéb osztályokból azok, akikről feltételezhető, hogy valamiként érdeklődnek a munka iránt:

Ravasz László³⁶⁹ tiszteletbeli tag
 Badics Ferenc³⁷⁰ tiszteletbeli tag

Hegedűs Loránt l. tag
 Dékány István³⁷¹ l. tag

350 Áldásy Antal (1869–1932) történész, egyetemi tanár.

351 Iványi Béla (1878–1964) művelődéstörténész, egyetemi tanár.

352 Kuzsinszky Bálint (1864–1938) numizmatikus, régész.

353 Gerevich Tibor (1882–1954) művészettörténész, a Római Magyar Intézet igazgatója.

354 Komáromy András (1861–1931) történész, levéltáros.

355 Madzsar Imre (1878–1946) történész, tanár.

356 Erdélyi László (1868–1947) bencés szerzetes, művelődéstörténész.

357 Gombos Ferenc Albin (1873–1938) történész.

358 Sebestyén Gyula (1864–1946) irodalomtörténész.

359 Hornyánszky Gyula (1869–1933) klasszika-filológus, a Magyar Társadalomtudományi Társulat elnöke.

360 Dedek Crescens Lajos (1862–1933) katolikus pap, egyháztörténész.

361 Barabás Samu (1855–1940) történész, levéltáros.

362 Bella Lajos (1850–1937) régész, muzeológus.

363 Hodinka Antal (1864–1946) történész, egyetemi tanár.

364 Gyalokay Jenő (1874–1945) hadtörténész.

365 Bruckner Győző (1877–1962) jogtörténész, a Miskolci Jogakadémia tanára.

366 Tóth Zoltán (1888–1958) hadtörténész, a Magyar Nemzeti Múzeum muzeológusa.

367 Heinlein István (1874–1945) ókortörténész, egyetemi tanár.

368 Nagy Miklós (1881–1962) könyvtáros, az Országgyűlési Könyvtár igazgatója.

369 Ravasz László (1882–1975) a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke.

370 Badics Ferenc (1854–1939) irodalomtörténész.

371 Dékány István (1886–1965) tanár, író.

Károlyi Árpád tiszteletbeli tag
Gr. Bethlen István³⁷²
75. Némethy Géza,³⁷⁴ az I. oszt. elnöke
Melich János³⁷⁶ r. tag
Négyesy László³⁷⁷ r. tag
Császár Elemér³⁷⁸ r. tag
Vojnovich Géza³⁷⁹ r. tag
80. Dézsi Lajos³⁸⁰ r. tag
Pintér Jenő³⁸¹ r. tag
Horváth János³⁸² r. tag
Szász Károly³⁸³ l. tag
Thienemann Tivadar l. tag
85. Bajza József³⁸⁴ l. tag
Pauler Ákos³⁸⁵ l. tag
Kornis Gyula³⁸⁶ l. tag
Angyal Pál³⁸⁷ l. tag

Holub József l. tag
Illés József³⁷³
Jakubovich Emil³⁷⁵ l. tag

4. Levéltárak és könyvtárak, amelyek tisztviselői a kutatásban segítségünkre voltak

Zsinka Ferenc³⁸⁸ (Nemz. Múzeum)
95. Bartoniek Emma³⁸⁹ (Nemz. Múzeum)

372 Bethlen István (1874–1946) gróf, politikus, 1921–1931 között Magyarország miniszterelnöke.

373 Illés József (1871–1944) jogtörténész, egyetemi tanár.

374 Némethy Géza (1865–1937) klasszika-filológus, egyetemi tanár.

375 Jakubovich Emil (1883–1935) paleográfus, levéltáros.

376 Melich János (1872–1963) nyelvész, egyetemi tanár.

377 Négyesy László (1861–1933) irodalomtörténész, egyetemi tanár.

378 Császár Elemér (1874–1940) irodalomtörténész, egyetemi tanár.

379 Voinovich Géza (1877–1952) irodalomtörténész.

380 Dézsi Lajos (1868–1932) irodalomtörténész, egyetemi tanár.

381 Pintér Jenő (1881–1940) irodalomtörténész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, 1912 óta az *Irodalomtörténet* című lap szerkesztője.

382 Horváth János (1878–1961) irodalomtörténész, egyetemi tanár.

383 Szász Károly (1865–1950) politikus, irodalomtörténész.

384 Bajza József (1885–1938) irodalomtörténész, egyetemi tanár.

385 Pauler Ákos (1876–1933) filozófus, egyetemi tanár.

386 Kornis Gyula (1885–1958) filozófus, egyetemi tanár.

387 Angyal Pál (1873–1949) jogász, egyetemi tanár.

388 Zsinka Ferenc (1889–1930) könyvtáros, történész.

389 Bartoniek Emma (1894–1957) történész, bibliográfus.

Herzog József³⁹⁰ (Orsz. Levéltár)
 Ányos Lajos³⁹¹ (Orsz. Levéltár)
 Mályusz Elemér (Orsz. Levéltár)
 Fekete Nagy Antal³⁹² (Orsz. Levéltár)
 100. Föglein Lajos³⁹³ (Orsz. Levéltár)
 Vargha András³⁹⁴ (Orsz. Levéltár)
 Fekete Lajos (Orsz. Levéltár)
 Kapossy János³⁹⁵ (Orsz. Levéltár)
 Török Lajos³⁹⁶ (Akad. Könyvtár)
 105. Gross Lothar³⁹⁷ (Staatsarchiv Wien)
 Schmidt Oszkár³⁹⁸ (Staatsarchiv Wien)
 Miskolczy Gyula (Staatsarchiv Wien)
 Orsz. Levéltár Könyvtára
 Staatsarchiv Könyvtára

5. Folyóiratok

Századok	Napkelet
Történelmi Szemle	Élet
Hadtörténelmi Közlemények	Levéltári Közlemények
Minerva (Pécs)	Literatura
Széphalom (Szeged)	
115. Debreczeni Szemle	125. Irodalomtörténeti Közl[emények]
Magyar Szemle	Irodalomtörténet
Katholikus Szemle	Pannonhalmi Szemle
Protestáns Szemle	Theologiai Szemle
Kálvinista Szemle	Ungarische Jahrbücher
120. Budapesti Szemle	

390 Herzog József (1880–1941) levéltáros, történész.

391 Ányos Lajos (1876–1960) levéltáros.

392 Fekete Nagy Antal (1900–1969) levéltáros, történész.

393 Hajnal eltévesztette a keresztnévet, valószínűleg Föglein Antal (1876–1964) országos levéltárnokról van szó.

394 Varga Endre (1901–1973) jogtörténész, levéltáros. Köszönöm Ress Imre adatait.

395 Kapossy János (1894–1952) művészettörténész.

396 Helyesen Török Pál (?–1943) irodalomtörténész, könyvtáros.

397 Lothar Gross (1887–1944) levéltáros, a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv igazgatóhelyettese.

398 Oskar Schmid (1890–1942) levéltáros, a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv alkalmazottja. Köszönöm Ress Imre adatait.

6. Napilapok: (egyenként két példány, a főmunkatárs számára is, aki esetleg az ismertetést írja)

130. Pesti Hírlap	Magyar Hírlap
Nemzeti Ujság	Ujság
Magyarság	Nyolc Órai Ujság
Budapesti Hírlap	Pester Lloyd
Pesti Napló	150. Új Nemzedék

Megjegyezni bátorkodunk, hogy az Akadémia kommunikét adván ki, szokás szerint, a munkáról, többen, különösen napilapok és folyóiratok, érdeklődtek már aziránt és az Akadémia előlegezett is már számukra példányokat, azzal, hogy ha Ő Hercegsége nem kíván az illetők részére juttatni, saját példányaiból számítja le a példányokat.

Az Akadémia főtítkára, előzetes tudakozódásomra, elrendelte, hogy Ő Hercegsége kívánatára, kedvezményes áron, korlátlan számban bocsátassék rendelkezésre az értekezés.

Bátorkodom továbbá felemlíteni, hogy talán meggondolandó lenne a példányoknak túlnyomó részének az „Esterházy Pál Herceg ajándéka” megjelölés, amit előbb tisztelettel javasoltam, mert könnyen propaganda színében tűnhetnék fel a dolog, mígha egyszerűen az Akadémia könyvkiadó hivatala expedialná az értekezést, e látszatnak elejét vehetnénk.

Balogh Jenő Ő excellenciája, az Akadémia főtítkára, különös gondoskodással ügyelt fel a munka kiállítására; a korrektúrákat maga is elolvasta, a nyomdának utasításokat adott, a szétküldést illetőleg tanácsokkal szolgált, sőt, külön is felkért egyes folyóiratokat, hogy Ő Hercegsége adományából jelenvén meg az értekezés, tegyenek említést róla. Tőlem ismételtlen megkérdezte, van-e Ő Hercegségének valami kifogása a munka kiállítását illetőleg, amire én azt feleltem, hogy tudtommal a Főméltóságú Úr meg van elégedve az értekezés külső formájával. Úgy vélném azonban, hogy jólesne a főtítkár úrnak, ha e meglegedés hivatalos formában is kifejezést nyerne, ami talán a Személyi Titkár Úr által, levélben, történhetnék meg.

Mély tisztelettel

Dr. Hajnal István levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1778–1781.

Fogalmazvány, kézírás

59.

HÁZI JENŐ HAJNAL ISTVÁNNAK

Sopron, 1930. január 11.

Kedves Barátom!

Megkaptam december 27-iki leveledet, amelyben arra kértél, hogy az 1642. évi meghíúsult országgyűlés iratait levéltáramban keressem ki és azokat rendelkezésedre bocsássam. E kérésednek igyekeztem lelkiismeretesen eleget tenni, a munkámnak azonban legnagyobb sajnálatomra igen sovány lett az eredménye, mert nem sikerült feltalálnom az ezévi tanácsjegyzőkönyvet és számadáskönyvet, amelyek meggyőződéseem szerint feltétlenül érdemleges adatokat tartalmaztak volna. Nem merem állítani, hogy az 1642. évi tanácsjegyzőkönyv és számadáskönyv véglegesen elveszett volna, de sajnos fogalmam sincs róla, hogy a levéltár melyik, még át nem nézett részében lappanghatnak.

Ezek után a kutatásom során csak két adatra találtam: 1. Ladula X et K. fasc. 2. nr. 82. jelzés alatt található meg az 1642. március 31-ről keltezett királyi meghívólevél a pozsonyi május 29-iki diétára, amely meghívó egyébiránt Nálad is megvan.

2. Ladula XLV et UU. fasc. 8. nr. 662. alatt található Pálffy Pál levele Pozsonyból 1642. április 10-ről keltezve, amelyben a soproni tanácsot felszólítja, hogy a közeli országgyűlésre való tekintettel a pozsonyi vár kijavításához 1600 forinttal járuljanak hozzá.

Ha ez utóbbi levélre szükséged volna, úgy postafordultával értesíts és én in extenso, gratis és franco küldeni fogom a másolatát.

Vármegyei kollégámnak személyesen szoltam érdekedben és nyugodt lehetsz abban, hogy ő mindent elkövet kérésed teljesítése érdekében, mivel nagyon lelkiismeretes ember.

A felső megyék levéltáraihoz nekem semmiféle összeköttetésem nincsen.

Szívélyes üdvözetét küldi:

Házi Jenő

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114, 26.d. f. 1782.

Eredeti, gépirat

60.

HORVÁTH GÁBOR HAJNAL ISTVÁNNAK

Budapest, 1930. január 13.

Nagyságos Dr. Hajnal István hercegi levéltáros úrnak, Budapest
Vonatkozással a folyó évi 1. szám alatt tett előterjesztésére, Ő Főméltósága magas
meghagyásából van szerencsém tudomására adni az alábbiakat:

1. Az Esterházy Miklós nádor lemondása című munkának Ő Hercegsége
szűkebb rokonságának való megküldése Ő Főméltósága külön rendelkezése
alapján fog egy későbbi időpontban megtörténni.

2. A hercegi hivatalok részére a munka okvetlenül megküldendő és pedig:

Központi Igazgatóságnak	3 példányban
Erdőigazgatóságnak	3 példányban
Budapesti jogtanácsosnak	1 példányban
Dr. Nagyfejeő ügyésznek	1 példányban
Schneider szekszárdi,	
Csák Károly zalai ügyészeknek	2 példányban
Kismartoni Felügyelőség	1 példányban
Dombóvári Felügyelőség	1 példányban
Lakompaki Erdőfelügyelőség	1 példányban
Lentii Erdőfelügyelőség	1 példányban
Lékai Erdőhivatal	1 példányban

3. Ami a Magyar Tudományos Akadémia tagjait illeti, ezeknek a fenti irat
felsorolása szerint szintén megküldhető 1–1 példány, azonban Ő Főméltósága
leghatározottabb kívánsága, hogy a hitbizomány, tehát a levéltár részéről Herczeg
Ferenc másodelnöknek e műből ne küldessék példány, azt intézze el, ha úgy
tetszik, az Akadémia könyvkiadó hivatala.

Egyáltalán az akadémia tagjainak való szétküldést egyszerűség szempontjá-
ból sokkal alkalmasabbnak tartanám az Akadémia könyvkiadó hivatala által
eszközöltetni.

4. A felsorolt levéltárak és könyvtárak részére 1–1 példány elküldhető.

5. Az elősorolt folyóiratok részére szintén 1–1 példány expedíálható.

6. A felsorolt napilapoknak 2–3 példány elküldhető úgy azonban, hogy egyet
a lap mint ilyen, egyet pedig az a főmunkatárs kapjon meg, aki a műről esetleg
az illető lapban ismertetőt fog írni.

Ő Főméltósága helyeslőleg tudomásul venni kegyeskedett, hogy az elkül-
dendő példányoknak az „Esterházy Pál herceg ajándéka” megjelölése mellőztetik,

mert Ő Hercegsége különösen fontosnak tartja, hogy a mű szétküldésével a propagandának a legtávolabbi látszata is elkerültessék.

Az akadémia főtítkárának³⁹⁹ a mű kiadásával tanúsított jóindulatát Ő Főméltósága még külön fogja megköszönni.

Ezek után felkérem Levéltáros Urat, hogy a munka szétküldése, a kísérő levelek megfogalmazása tekintetében legjobb belátása szerint intézkedni szíveskedjék.

Kiváló tisztelettel,

Horváth Gábor

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1784–1785.

Eredeti, gépirat

61.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Budapest, 1930. január 31.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

Épp most beszéltem Szekfűvel a Rákóczy kiadvány ügyében, mit Előtted bátor voltam a napokban említeni. Ő akkoriban nem szólt nekem titoktartásról, most pedig kért arra. Nem akartam neki megmondani, hogy Neked és Mályusznak már beszéltem a dologról. Azt gondolta volna, hogy talán Ti beszéltek le a vállalkozásról. Arra kérnélek tehát, légy kegyes bizalmasan kezelni az ügyet, s ha valakinek szóltál volna róla, szintén megkérni erre.

Különben Szekfű, látván húzódozásomat, Miskolczyt kérte meg a feladatra, aki vállalta is. Bár úgy áll a dolog, hogy ha ő nem tudna megfelelni annak, esetleg újra szól Szekfű nekem, én úgy látom, hogy igen elment a kedve tőlem; az, hogy önálló kritikát emlegettem, rosszuleshetett neki. Viszont bátorságom arra, hogy lebeszéljem tervéről, ezúttal sem volt.

Mélyen tisztelő igaz híved,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/379

Eredeti, kézírás

---

399 Balogh Jenőnek.

Főméltóságú Herceg Úr!

Főméltóságod, tiszteletteljes jelentéstételelem után, kegyeskedett megbízást adni, hogy az „Esterházy Miklós nádor iratai” című kiadvány első kötetének előállítása céljából további tárgyalásokat folytassak a fővárosi nyomdákkal. E célból tehát újra felkerestem a 6 nagy fővárosi nyomda igazgatóságát, hozzávéve még a Horányszky-nyomdát is, tudományos körök ajánlatára.

Valamennyi nyomda hajlandó volt jelentékenyen mérsékelni árait, kivéve az Egyetemi Nyomdát, amely ívenként 200.– P.-n alul nem vállalná a munkát. A többi nyomda, körülbelüli számítással, ugyanazon szedéstükörre levezetve, ajánlatukat ívenként 155.– P.-ért vállalkozna. De például a Franklin-nyomda bizalmasan közölte, hogy ez árból is engedne, ha olcsóbb ajánlat érkezne: ugyanezt sejtette az Athenaeum is.

Mint hogy tehát az árakban nagy különbségek nincsenek, az egyes vállalatok megbízhatósága maradna csak a kiválasztás alapjának. A Révai-nyomda nem foglalkozott eddig tudományos kiadványokkal; kockázatos lenne ily régi okmánykiadással nála kísérletezni. Az Athenaeumot tudományos körök igen ajánlották és ezért a múltkoriban magam is bátorkodtam Főméltóságod magas figyelmét reá felhívni. Azonban, közelebbi tájékozódás után, értesültem, hogy e nyomda most már az Est lapok kizárólagos tulajdona; s ott jártamban meggyőződhettem arról, hogy e vállalatnak még kivételesen sincs keresztény alkalmazottja. Körülbelül ugyanez mondható el a Franklinról is, amely különben jó tudományos nyomda; meggondolandó az is, hogy ez utóbbi vállalat állítólag válságos helyzetben van, ami talán kellemetlenségeket okozna a munka menetében.

A Pallas keresztény vállalat, de egyrészt valamivel drágább az előbbieknél, másrészt elsősorban hírlap-nyomás, okmánykiadásokkal még nem foglalkozott.

A Stephaneum ugyan nem hajlandó az utolsó árból tovább engedni, de modern felszerelését és feltétlen megbízhatóságát mindenfelől dicsérték s a személyes tárgyalások folyamán magam is azt a meggyőződést szereztem, hogy váratlan meglepetésekben ez üzem részéről nem kell tartanunk.

Ugyanis az árak lefele való szállításánál mindig az a gondolat kísértett, hogy a vállalatok munkaközben igyekeznek majd kárpótolni magukat. A korrektú-

ráknak munkaidő szerint való felszámítása, a soroknak észrevétlenül való tágabb szedése, a jegyzetek speciális szedéséért számított költségek és más okok adhatnak alkalmat a végső számla növelésére. Azonkívül pedig féltő, hogy egyes vállalatok, az első kötetre megbízást kapván, a következő köteteknél hirtelen felemelik az árakat, arra számítván, hogy az egységes kiállításra való tekintettel akkor már nyomdát nem szívesen változtatnánk. Különösen tartani lehet ettől az élénk üzleti szellemű vállalatoknál, amelyeknél az a szempont is felmerül, hogy az Esterházy hercegi névnek és Miklós nádor mély vallásossággal telített iratainak állandó és nyílt összekötése ily nem keresztény nyomdákkal meggon-
dolásra adhat okot.

Mindezek alapján, szerény véleményem szerint, a legtöbb biztonsággal és nyugodtsággal a Stephaneummal lehetne megkezdeni a munkát. Egyetemi tanárok – protestánsok is, mint pl. Domanovszky – feltétlenül megbízhatónak és pontosnak mondják üzemét, amely okmánykiadásokkal is foglalkozik. A vállalat erősen ígérkezett, hogy a Hercegséged nevével való összeköttetést, már a morális értékért is, amit az a nyomda hírnevének jelentene, egész erejével megbecsülni igyekszik, és a kötetet, ha nem kell, két hónap alatt kiállítja.

Tiszteletteljes javaslatom tehát az lenne, kegyeskednék Hercegséged az első kötetrel e vállalatnál megpróbálkozni, ha valamiben nem felelne meg az Főméltóságod magas kívánságainak, úgy a többi kötetrel máshová lehetne fordulni, hiszen körülbelül hasonló betűtípust és kiállítást más nyomdánál is lehetne eszközölni.

A Stephaneum a mellékelt a. és b. szedéstükröt küldte be mutatványul: a papírosanyag mutatványául pedig az I. és II. mintát.

Az a. szedéstükr az I. papíroson ívenként 150.– P

a b. 158.– P

Minthogy a nagyobb, b. szedéstükr több betűt foglal magában, a magasabb ár nem jelent költségtöbbletet, hiszen kevesebb ívre terjed ki végeredményében a kötet. Ezért a nagyobb és a kiadvány komolyságának megfelelőbb tükröt bá-
torkodnám ajánlani.

Az I. papíros olcsóbb, fehérebb, de kevésbé vakító. Ez utóbbi papíroson azonban egy ív nem 158, hanem 161.35 P-be kerülne. Mindazonáltal bá-
torkodnám ajánlani egy jobb papíros elfogadását, hiszen olyan műről van szó, amely ugyan nem számíthat nagy közönségre, de amelynek rendeltetése a magyar történet egy darabjának hosszú időkre, talán évszázadokra való megőrzése lesz. Ezért, szerény véleményem szerint, talán még e papírosnál is jobbat kellene keresni, hiszen, ha ívenként e célból még 2–3 pengőt rászánna Főméltóságod, a különbség az egész kötetnél csak 80–120.– pengőt tenne ki. Nem tudom, nem kedveli-e Főméltóságod a sima papírosnál jobban a simítatlan vastagabb

anyagot, amely lapozás közben talán kellemetlen néha, de olvasásra kevésbé szemrontó, a betűket inkább kiemeli, s amelyet külföldi kiadványok mostanában erősen divatba hoztak.

A papirosanyag kérdése különben még a szedés ideje alatt is eldönthető és közben, ha Főméltóságod parancsolja, más mintákat is kérnék a nyomdától: talán alapelvül le lehetne szögezni, hogy ívenként 165.– P.-ben szabja ki Főméltóságod a felső határt.

A boríték kiállításáról is lenne még idő a döntésre. A griffemblémáról⁴⁰⁰ rajzot és kliséket kellene készíttetni, valamint tervezetet a boríték színezéséről is. E kérdésben nem tudnék egyelőre hova fordulni: úgy vélném, művészi érzékű tervezőre lenne szükség, bármily egyszerű kiállításról is van szó. Ezirányban talán a személyi Titkár Úr adhatna számomra további útmutatásokat.

Minthogy az e kötetben kiadandó iratok a nádor politikai állásfoglalására nézve minden egyéb időszaknál jellemzőbbek, nehéz volt a lényegesebbek közül bármit is el mellőzni; tudományos körök részéről különben is általános volt a kérelem, hogy lehetőleg kevés iratot közöljünk kivonatban, hiszen e korra nézve oly fontos az okmányok szószerinti szövege, fogalmazásuknak minden finomsága. Ezért e kötet terjedelme számításom szerint körülbelül 650 oldalra fog rúgni, impozáns megindulásul Főméltóságod nagylelkű kezdeményezésének. Az iratokat összefoglaló és a nádor szerepét megvilágító bevezetés eddig mintegy 70 oldalt tesz ki. Mindezen számítások, a kézirat alapján, természetes csak megközelítőek: nem hiszem azonban, hogy 50 oldalnyi terjedelmen felül tévednék abban.

E 650 oldalnyi terjedelem körülbelül 40 ívnek felelne meg: 165 pengőjével számítva tehát a kötet 6600.– P-be kerülne. Ehhez hozzászámítva a korrektúra, a jegyzetek költségei és a forgalmi adót, az egész kötetnél körülbelül 700.– P kiadásra lehet számítani. A végső összegből, a számla két héten belüli kiegyenlítése esetén, 3% engedményt adna a nyomda. Másrészt tekintettel saját pénzkadásaira is, kérné a nyomda, hogy, amint ilyenkor szokásos, a munka megindulásakor az előre látható végösszeg 30%-át a kontó megkaphassa. Úgy vélném, ez előre fizetendő összeget csak akkor kellene kiadni, amikor a nyomda már legalább az első két ívet kiszedte, amikor tehát már bebizonyult, hogy a munka kivitele körül semmi lényeges nézeteltérés sem merül fel; az a kontó összeg nagyságát talán 2000.– P-ben lehetne megállapítani.

A nyomdák nem szoktak ily munkára formális szerződést kötni, mert az mindkét félre illeték fizetésével járna. Tudományos társulatok úgy szokták megoldani e kérdést, hogy végső, közösen megállapított szövegű írásos áraján-

---

400 Az Esterházy család címerállata.

latot venne a nyomdától, amelynek alapján aztán szintén írásos megbízást adnak a vállalatnak. E módot ajánlanám én is, mindenestre azonban olyképpen, hogy úgy az árajánlat, mint ha megbízás szövegét Hercegséged jogtáncsosa felülvizsgálná és Főméltóságod magas jóváhagyása alá terjesztené.

Amennyiben Főméltóságod e tiszteletteljes előterjesztésem alapján döntést hozni kegyeskednék, a munka azonnal sajtó alá kerülhetne.

Bátorkodtam annak idején tisztelettel kérelmezni azt, hogy a kiadványt Főméltóságod, bármily röviden is, bevezető előszóval kitüntetni kegyeskedjék. Amennyiben Főméltóságod e kérelem elől el nem zárkoznék, úgy talán ez előszó megfogalmazása akkor történhetnék, amikor már az általam írt bevezető rész ki lenne szedve és azt Főméltóságod, tájékozódás céljából, a nyomdai korrektúra-íveken kényelmesen áttekinthetné.

Főméltóságod magas elhatározásának kérésével maradok mély tisztelettel legalázatosabb szolgálja

egyet. m. tanár, hercegi levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1798–1802.

Fogalmazvány, gépirat

63.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Bécs, 1930. február 10.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

Igen sajnálom, hogy székfoglalódon nem lehetek jelen,⁴⁰¹ valamint, hogy az utána következő megbeszéléseket sem hallgathatom végig, de az 1642. évi országgyűlés kötetét már nyomdába adtam és még pár kiegészítésre szükségem lenne itt Bécsben. Ez úton mondok hát köszönetet, hogy meghívásoddal engem is kitüntettél; közönséged és ünneplőd bizonyára amúgy is lesz elég.

401 1930. február 10-én tartotta akadémiai székfoglaló előadását *József nádor, mint Magyarország kormányzója* címmel.

65.

HAJNAL ISTVÁN HÓMAN BÁLINTNAK

Budapest, 1930. április 5.

Méltóságos Uram!

A mellékelt kötetet egyelőre csak folyóirat-ismertetések számára küldhetném ugyan meg, mert a tiszteletpéldányokról a herceg, külföldi útjáról hazatérte után, személyesen akar rendelkezni; azonban a nagyszabásúnak készülő kiadvány jövőjére nézve a szakkörök fogadtatása döntő lehet és ezért, szíves tájékozódásra, bátorkodom egy példányt bemutatni. Ha alkalmak adtán, megfelelő helyeken, elismerő szóval áldozol a herceg vállalkozásának, úgy sokat teszel a kiadvány érdekében, bárki is legyen a jövőben az egyes kötetek szerkesztője.

Előre is hálás köszönettel mélyen tisztelő igaz híved,

Hajnal István

Lelőhely: OSZKK Fond 15/631

Eredeti, kézírás

66.

HORVÁTH GÁBOR HAJNAL ISTVÁNNAK

Róma, 1930. április 14.

Igen tisztelt Levéltáros Úr!

Tegnap, virágvasárnap vettem kézhez levelét. Az egész ügy nem problematikus. A Kar meghívását egész nyugodtan elfogadhatja, hiszen, ha a fővárosban marad, speciális tudományos céljainak (Esterházy történet) megvalósítása komoly akadályokba egyáltalán nem ütközik. Őfőméltósága felfogása ez, aki különben egyes részletkérdéseket személyesen kíván majd megbeszélni. Csekélységem Őhercegségének két javaslatot tett: a. a levéltár általános rendezésének befejezése f. évi szept. 1-ig, b. Harich bevezetése az általános hitbizományi ügyek intézésébe. – 21-én, legkésőbb 22-én utazunk el Rómából.

– Boldog húsvéti ünnepeket kíván őszinte híve,

Horváth G.

Lelőhely: MTAKK Ms 5383/67

Eredeti, levelezőlap

67.

HAJNAL ISTVÁN PINTÉR JENŐNEK

Budapest, 1930. május 13.

Méltóságos Uram!

Bátorkodtam az „Irodalomtörténet” számára Esterházy Miklós nádor iratainak most megjelent kötetét elküldeni. Közvetlenül nem vág az irodalomtörténet tárgykörébe; azonban megindulása egy nagy kötetsorozatnak, amely az Esterházy név alatt országos jelentőségű forrásanyagot ad közzé.

Azt hiszem, Esterházy Pál herceg áldozatkészsége megérdemli a nyilvános elismerését; különösen nagyszabású gondolata, hogy a családtörténet kereteit elhagyva, közérdekű kiadványra határozta el magát. Eltekintve attól, hogy az irodalomra vonatkozó adatok is előfordulhatnak a sorozatban, a kor megértését, magyar pályafutások ismeretét szolgálva, bizonyára hasznára lesz a kiadvány irodalmunk történetének is.

Ezért bátorkodom ezúttal is Méltóságod gyakran tapasztalt jóindulatához fordulni; ha a kiadvány megindításáról rövid megemlékezést méltóztatnál közölni, jó hatást tenne a hercegünkre, aki látná, hogy áldozatai csakugyan közérdeket szolgálnak és így kedve erősödnék vállalkozásának gyors folytatására. A kötet elején van egy 2–3 lapos tájékoztató; annak átnézése elég lenne egy rövid ismertetés megfogalmazására.

A célt az szolgálná legjobban, ha az én szerkesztői mivoltom éppen csak említettnek és mindenképpen a herceg áldozatkészsége, ennek gondolata állana előtérben.

Méltóságodnak mélyen tisztelő, hálás híve

Hajnal István

Lelőhely: OSZKK Levelestár

Eredeti, kézírás

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

Bécsbe kellett jönnöm, az Esterházy kiadvány második kötetének kutatásaira és ezért ismét nem kérhetek Tőled pár percet személyes beszélgetésre. Az ügy a következő:

A herceggel tárgyaltam a jövőendő lehetőségek felől. Állásfoglalása egészen váratlan volt; szinte szeretetteljes magatartás és végeredményben egyenes felszólítás, hogy tanárságom esetére is maradjak vele szoros összeköttetésben, intézzem állandóan a levéltár fontosabb ügyeit, folytassam az Esterházy történetet.

Mindez természetesen lehetetlenség. Örülök, ha a katedra követelményeinek megfelelhettek, egészségem sem bírna semmi más feladatot. De ezt a hercegnek egyelőre meg nem mondhattam, csak próbálkoztam sejtetni vele. Még ha a kinevezés meg is lesz, akkor sem mondhatom meg neki. Ha valamikor, most kell megragadni az alkalmat, hogy őt tudományos célok támogatásába mind inkább bevonjuk, akár évek munkájával is. Az Esterházy-kiadványok tervét tehát nem szabad elejteni. Látom, mennyire kívánják folytatását és hogy buzgalmat mutassak, csinálom is rögtön a második kötetet.

Az ugyanis a szándékom, hogy a kiadványhoz hozzá nőjön a szívük és még ha én nem is vállalhatnám tovább, folytassák azt, más szerkesztőkkel. És ezért lenne igen jó, ha a kiadvány megindulásánál nyilvános elismerést tapasztalna a herceg, aki különben maga mondta nekem, hogy a sok mágnás botrányhír kül[önösen] Esterházy Tamás⁴⁰² ügye után igen jólesnék neki, ha az ő neve komoly dolgok kapcsán szerepelne a lapokban.

Én írtam minderről, meglehetősen bizalmasan Milotaynak,⁴⁰³ Pethőnek,⁴⁰⁴ Turinak,⁴⁰⁵ Ballának,⁴⁰⁶ Lukinichnak. Ha ezek közül valakivel találkozónál, igen

402 Esterházy Tamás (1900–1964) gróf, az ifjabb fraknoi ágból kivált tatai ág leszármazottja, a pápai uradalom kegyura, az 1920-as években számos botrány fűződött nevéhez.

403 Milotay István (1883–1963) újságíró, a jobboldali *Magyarság* című lap alapítója és szerkesztője.

404 Pethő Sándor (1885–1940) újságíró, a jobboldali *Magyarság* című lap munkatársa.

405 Túri Béla (1875–1936) katolikus újságíró, politikus, a *Nemzeti Újság* című lap felelős szerkesztője.

406 Balla Antal (1886–1953) újságíró, a *Pesti Hírlap* munkatársa.

jót tennél velem, ha pár szóval helyeselnéd felfogásomat. A lényeg az lenne, hogy ne a kötetről írjanak, hanem a herceg vállalkozásáról, mely e kötettel megindult; az én szerkesztői mivoltom legfeljebb csak említették, fő, hogy a herceget dicsérik. A kötetet bevezető 3–4 lapos tájékoztató átnézése elég erre.

Azonban a Pester Lloydnál, Pesti Naplónál, Ujságnál nincs senki ismerősöm. Pozitív kérésem tehát az lenne, szíveskednél nevet közölni velem a lapoktól, akiknek kötetet küldhetnék, hogy írjanak róla. Én a jövő hét elején otthon leszek, de ha tudsz valakit megnevezni, kérnék szépen, jegyeznéd fel egyszerűen a nevet egy lev[elező]lapra és küldenéd el a hercegi levéltár címére (I. Tárnok u. 9.), ahol már tudják, hogy a kötetek küldéséről van szó.

Gross Lothar itt ajánlja, küldjek Molden Ernőnek, talán ír a Presse-be,⁴⁰⁷ ha külön megkérem. Megkísérlem, mert idegen lapban megjelent cikk különösen hatna hercegéknél.

Bocsáss meg, hogy nagy elfoglaltságodban ismételten zavarlak együgyű dolgaimmal. Előre is igen sok hálás köszönettel mélyen tisztelő igaz híved,

Hajnal István

Lelőhely: OSZK Fond 7/726

Eredeti, kézírás

69.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Bécs, 1930. május 15.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

Miután Bécsbe kellett utaznom, engedd meg, hogy pár sorban elmondjam, miként fogták fel a hercegnél katedra-ügyemet. Meglepetésszerűen igen jól; csaknem szeretettel beszélt velem a herceg maga is. S a lényeg az, hogy felszólított, folytassam a levéltár tudományos vezetését tanárságom esetén is, sőt, folytassam a megkezdett kiadványokat is.

---

407 Ernst Molden (1886–1953) újságíró, történész, a *Neue Freie Presse* című napilap politikai szerkesztője, 1924 óta a főszerkesztője.

Egyelőre nem tartottam tanácsosnak bevallani, hogy körülbelül lehetetlenség mindez. Részben azért nem szóltam így, mert ki tudja, mint végződik az ügyem; részben azért, mert a kiadvány folytatásától nem akartam őket elkedvetleníteni. Célozgattam, hogy lassankint más munkatársakat kell bevonni, az egyes kötetek önálló szerkesztésére; de ezt a gondolatot sietve elutasították. Nekem tehát úgy kell intéznem a dolgokat, hogy egyelőre készüljek a második kötetre, buzgalmam lankadását ne mutassam; épp ezért jöttem ki Bécsbe már mostan. Amikor aztán, Fekete Lajos török kötetével együtt, amely máris készül, három kötet megjelent már, valószínű, hogy nekik maguknak is fájna abba hagyni a dolgot és át lehetne csúsztatni egyes köteteket mások szerkesztésébe, én magam pedig 3–4 évenként készítenék csak el egy kötetet. Különösen a gazdaságtörténet sorozatát készíthetnék mások, esetleg a művészettörténetét is; ez utóbbit már tervezik is, egyelőre Harichra gondolnak, aki azonban szerintem jelenleg még nem elég ember az ilyesmire. A hercegben és a titkárban igen nagy most a lelkesedés, az év végére okvetlen várják az én új kötetemet, erre körülbelül szavamat is kellett adnom. Félek, hogy nem bírom, belebetegszem, ha katedrára is kell készülnöm, de nem lehetett kitérni kívánságuk elől. Semmi módon sem vállalhatok állandó kötelezettséget, ha katedrára kerülök, hiszen annyit kell tanulnom; ha megfelelő rangsorozást kapok, csak tanár akarok lenni. Ha a miniszter szűkmarkú lesz, úgy bizony igen szomorú helyzetbe fogok kerülni; pénzért másfelé is, azt alig bírnám.

Hogy a herceg ragaszkodjék távoztom után is a kiadvány folytatásához, szeretném, ha az első kötetnek a sajtóban visszhangja lenne, jól megdicsérnék őt, különösen a napilapok, hiszen azok jelentik a nagy nyilvánosságot. Különben ő maga is mondta, hogy szeretné, ha neve a mostani sok mágnás-botrányhír, különösen Esterházy Tamás esete után komoly dolgokkal kapcsolatban szerepelne a sajtóban. A titkár meg egyenesen kért, tegyek meg mindent, hogy írjanak a kiadványról. Én írtam Lukinichnak, Milotaynak, Pethőnek, Túrinnak, Ballának; másokat nem ismerek. Akarsz írni Molden Ernőnek is, a N[eue] Fr[an]k Pressénél. Ha véletlenül tudnál még valakit ajánlani, akiknek kötetet küldhetnék, igen hálásan köszönném. Csak egy lev[elező]lapon, a levéltár (I. Tárnok u. 9.) címére, röviden feljegyezve a neveket.

Szegény Zsinka⁴⁰⁸ – útközben olvastam, megrendített. Már a háborúban is úgy tapasztaltam, hogy a becsületes embereket éri el leghamarább a végzet. Most, amikor nincs, akkor érezzük majd igazán, mennyit veszítettünk benne.

---

408 Zsinka Ferenc (1889–1930) könyvtáros, történész, váratlanul elhunyt 1930. május 4-én.

Az Akadémián sem lehettem ott, a választásoknál, az eredmény részleteit sem ismerem; sajnálom, hogy Mályusz eredményét egy szavazattal nem erősíthettem. Bocsáss meg alkalmatlankodásomért.

Mélyen tisztelő alázatos és hálás híved,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/381

Eredeti, kézírás

70.

HAJNAL ISTVÁN ESTERHÁZY PÁLNAK

Budapest, 1930. május 19.

Főméltóságú Herceg Úr!

Főméltóságod kegyes engedelmeiből Bécsben közel kétheti levéltári kutatást végeztem Miklós nádor iratainak második kötetéhez, amely kutatásról a következőkben bátorokodnám tiszteletteljes jelentésemet felterjeszteni.

A kötetet az 1637/8. évi országgyűlés időszakáról tervezném, mégpedig az 1637. év elejétől, II. Ferdinánd és Pázmány Péter halálától kezdődőleg egész 1640 decemberéig, az elsőnek megjelent kötetben tárgyalt időszak kezdetéig. Ily módon Esterházy Miklós nádori működésének teljes öt esztendeje lenne már, e két kötetel, kormányzattörténeti szempontból feldolgozva.

Az 1637/8. évi országgyűlés hónapokig tartott, de a valláskérdés vizállyai miatt kevés eredménnyel végződött. Sajnos a nádor állásfoglalását e legkényesebb kérdésben nem igazolja oly kimerítő és nyíltan beszélő iratanyag, mint az 1642. országgyűlés időszakában; egyes rövid feljegyzésekre, következtetésekre vagyunk utalva, hogy bizonyíthassuk azt, mily elkeseredett küzdelmet folytattott felfelé a vallásbéke érdekében, míg a nyilvánosság előtt kemény fellépéssel igyekezett eleget tenni uralkodója parancsszavának. E kérdés kidolgozása tehát igen részletes összehasonlításokat, apró adatok felkutatását, finom megfigyeléseket kíván, egy-egy véletlen fennmaradt megjegyzés gondos alátámasztását a pillanatnyi helyzet rajzával.

A bécsi levéltárban erre vonatkozólag sajnos úgyszólván semmit nem talál-tam, bár kutatásaim jó részét e célnak szántam. Nem volt még azonban időm alaposabban átnézni a velencei követjelentéseket, ami egyelőre, kezdetleges olasz nyelvismeretem miatt, hosszabb munkát kívánna, de amit mellőzni nem

lehet, hiszen az előző kötetben is oly sok becses eredményt hozott. Mármost bátorkodnám tehát mély tisztelettel kérni Főméltóságodat, kegyeskedjék megengedni, hogy e célból a nyár folyamán még egyszer Bécsbe mehessek. Ugyanilyen, sőt, valószínűleg még bővebb és közvetlenebb forrásanyagot tartalmazhatnak a vallásügy fejleményeiről a bécsi nuncius jelentései is, amelyek azonban Rómában vannak. Már az előző kötetnél gondoltam ezekre, de, más jó források állván a vallásügyet illetőleg rendelkezésemre, nem tartottam oly szükségesnek a nunciusi jelentések felhasználását, mint az a most következő kötetnél látszik. Ezúttal is csupán csak említést bátorkodnék tenni e szempontból, mert hiszen a Rómában való levéltári munka túllépi saját magam eredetileg felállított koncepcióm határait is, és a nunciusi jelentéseket csak egyes kiadott részletekben ismervén, némi kockázatot is jelentene a jelentésekkel való foglalkozás. Mindazonáltal bátorkodnám mély tisztelettel ajánlani azt, hogy a jelentéseket Rómában, vagy ennél a kötetnél, vagy a következőknél kegyeskedjék Főméltóságod felhasználtatni, hiszen a pápai nuncius a bécsi udvarnál igen tevékeny szerepet vitt, a császár befolyásos gyóntatóinak ő volt irányítója, a magyar eseményeket állandóan figyelemmel kísérte és a vallásviszályok ügyében többször döntő módon lépett közbe. Hercegséged levéltárában vannak nyomok a nádorral való összeköttetéseiről, de sajnos, csak rövidebb iratváltásokban, holott Magyarországról szóló jelentései bizonyára elsősorban a nádor szerepét vették figyelembe. Ha Főméltóságod egy ily római kutatást elhatározni kegyeskednék, pár heti olasz nyelvtanulással, azt hiszem, nagyobb akadályok nélkül tudnám már azt elvégezni, tekintettel arra, hogy az iratok mégis csak egy meghatározott tárgykörrel szólnak, amiben nekem most már némi gyakorlatom van. A spanyol követjelentések hasonlóképpen sok érdemlegeset tartalmazhatnak, hiszen a két birodalom egy uralkodóház kormányzata alatt, a legszorosabb összeköttetésben állott egymással, azonban alig látom módját annak, hogy e követjelentéseket e kiadvány kapcsán fel lehessen dolgozni, a nyelvismertet hiánya és a távolság miatt. Úgy vélném tehát, elegendő lenne, ha a külső hatalmak szerepét a bécsi udvarnál, megfigyeléseiket a magyar fejleményekről, csak a velencei követ és a pápai nuncius jelentései alapján dolgozná fel a kiadvány.

Kutatásaim második fő célja lenne a kiadványnál annak megállapítása, hogy a Habsburg-kormányzat valósággal mily anyagi erővel segítette az országot a török ellen; hiszen a Habsburg uralom körül folyó történelmi vitának ez a kérdés a gyökere. Miklós nádor a most feldolgozásra kerülő időszakban is odafönn valósággal tűrhetetlennek érzett módon követelte állandóan a magyar végek fizetését, védelmi karba való helyezését; biztató választ sokat kapott, de a tényleges eredményről a válaszok alig tájékoztatnak. Épp ezért ezúttal még az előző

kötetnél is nagyobb figyelmet akartam szentelni a bécsi Hofkammerarchiv anyagának; a számadások kapcsán össze kellene állítani azt, mily anyagi áldozatok történtek ténylegesen a végek fizetésére, és honnan – az ország pénzből vagy pedig az uralkodó idegen pénzforrásaiból – történtek-e fizetések; hogy mily ereje volt a nádor fellépésének egyes alkalmakkor – tehát végeredményben, hogy Miklós nádor állhatatossága mily hasznot hozott nemzetünkre. Kutatásom a Hofkammerarchivban igen szép eredményeket hozott, de talán túlságosan is bő eredményeket; ha Főméltóságod kegyes engedelmével Harich dr. Bécsben lemásolhatja az általam kijelölt iratokat, alaposabb feldolgozásra lesz még szükség, hogy a terjedelmes anyagot a kiadvány határai közé szoríthassam.

A következő hónapokat a budapesti levéltárak és könyvtárak alaposabb feldolgozására szánám; az első kötetnél szerzett tapasztalatok most már igen meg fogják könnyíteni munkámat. Mindazonáltal Főméltóságod magas intencióját követve, alapos és tudományos szempontból kifogástalan feldolgozás a legfőbb célom és kérni bátorkodnám Főméltóságodat, hogy ha munkám, a részletekkel való foglalkozás hosszabb időt, egyre kiterjedtebb és ismételt kutatásokat venne igénybe, egyedül a tudományos munkás egyre fokozódó buzgalmát, elmerülését és tárgyszeretetét kegyeskedjék nagylelkű elnézéssel látni abban.

Főméltóságodnak mély tisztelettel
legalázatosabb szolgálja,

egyet. m.tanár, hercegi levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1659–1661.

Fogalmazvány, gépirat

71.

HAJNAL ISTVÁN ESTERHÁZY PÁLNAK

Budapest, 1930. május 23.

Főméltóságú Herceg Úr!

Főméltóságod, tiszteletteljes előterjesztésemre, kegyeskedett magas beleegyezését adni, hogy szabadságidőm egy részét felhasználva Rómában a Miklós nádor vallásügyi szerepéről szóló nunciusi jelentéseket a következő kiadvány-kötet

számára feldolgozhassam – azon feltétellel, hogy e munkám a levéltárnak átadásra való előkészítését ne akadályozza.

Kötelességemnek tartom, hogy e kutatásra vonatkozó alázatos kérelmem okait összefoglalóan Főméltóságod színe elé tárjam, minthogy a következő hónapok eredetileg a levéltár belső munkáira voltak szánva.

Bécsben kutatva, meg kellett győződnöm arról, hogy Miklós nádornak a vallásügyben vitt nemzetbékítő politikájáról egyenes adatokat ott nem találok; ezért éreztem elkerülhetetlenül szükségesnek a nunciusi jelentések felhasználását már ezen kötetnél. Főméltóságod magas intenciója az lévén, hogy a kötetek nyugodtan, sietség nélkül készüljenek, a nunciusi jelentések felhasználásával bátran várhattam volna még hónapokig. Azonban megtörténhetik, hogy az ősszel katedrára kerülök⁴⁰⁹ és ez esetben legkorábban csak a karácsonyi szünetben távozhatnék el Budapestről, de kétséges az, hogy akkor a római levéltárak nyitva vannak-e; azonkívül előadásaim második félévére kellene készülnöm a szünetekben. A római kutatás tehát az egyetemi év végére tolódna el, a kötet megjelenése pedig legkorábban az 1931. év őszére.

Minthogy a török kiadvány sem jelenhetik meg egy éven belül, a sorozat folytatásában túlságos pihenő állana be. Azonban közönségünk tudja, hogy Főméltóságod hatalmas fedezete mellett, anyagi szempontok e haladékat nem okozhatják és ezért talán a buzgalom lanyhulására következtetne. Főméltóságod kezdeményezésének presztízst szolgálná az, ha legalább az első kötetek gyors egymásutánban következnenek és a nyilvánosság úgy venné észre, hogy ezúttal nem egy szokásosan vég nélkül húzódó sorozat indult meg, hanem oly kiadvány, amelynek teljes használatára már a legközelebbi években biztosan lehet számítani. Ezért szeretném a következő kötet anyagát még a nyáron legalább összegyűjteni, megjelenését pedig legkésőbb a következő év első hónapjaira kitűzni.

Ezekben bátorkodnám tiszteletteljes mentségemet váratlannak tetsző kérelmemért előterjeszteni és egyúttal alázatos köszönetet mondani Főméltóságod nagylelkűségéért. A repositoriumok⁴¹⁰ átnézését haladéktalanul megkezdjük; e hó végére megkapjuk az új aktaborítékokat is és aztán egy hétig Harich dr.-ral együttesen megkezdjük az átcsomagolást. Én június 8.-a körül tervezném elutazásomat; távollétemben Harich dr. a megkezdett munka után folytatná a repositoriumok átnézésének és átcsomagolásának munkáját, úgy, hogy visszatértemkor, június második felében a kétséges iratok keresése lenne csak hátra

409 Hajnal a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen betöltendő történészprofesszori állásra gondol.

410 Repositoriumokból áll az Esterházy hercegi levéltár törzsléváltára.

s a hó végén remélhetőleg jelentést is tehetnék már a repositóriumok egész anyagának végleges rendjéről és állapotáról.

Főméltóságodnak mély tisztelettel legalázatosabb szolgálja
egyet. m. tanár, hercegi levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1669–1670.

Fogalmazvány, gépirat

72.

HAJNAL ISTVÁN ESTERHÁZY PÁLNAK

Budapest, 1930. május 26.

Főméltóságú Herceg Úr!

Főméltóságod kegyeskedett utasítást adni, hogy Miklós nádor török iratainak Fekete Lajos egyetemi m. tanár szerkesztésében megjelenő kötete ügyében az Egyetemi Nyomdától végleges árajánlatot kérjek be, amelynek alapján, a török szöveg szedésének lassúságára való tekintettel, a nyomdai munka mielőbb megkezdődhessék.

A nyomda, hosszabb alkudozás után, a tisztelettel mellékelt új árajánlatot küldte be, az előző ajánlattal szemben a török szövegnél ívenként 39.– P, a német szövegnél 16.– pengővel mérsékelvén árait, ami az egész kötetnél mintegy 700.– pengő megtakarítást jelentene.

Minthogy e kötet kiállításának a kiadvány egyéb, s Stephaneumnál megjelenő köteteihez hasonlónak kell lennie, oly szedésmintát kívántam, melynek betűi emezekkel, ha nem is egyezők, de legalább hasonló formájúak. A mellékelt minta, nézetem szerint, nagyjából megfelel e kíváncsúnak.

Tiszteletteljes előterjesztésem tehát az lenne, hogy ez új árajánlatot kegyeskedjék Főméltóságod elfogadni és a Személyi Titkár Úr útján a munka kivételére a megbízást megadni, mégis azon kikötéssel, hogy a kötet borítékjának kiállítását, az egyöntetűség kedvéért, a nyomda köteles a Stephaneumnak átengedni, vagy pedig a klisék használata ügyében vele megegyezni.

E török kötet nyomdai költségei, 12 ív török és 20 ív német szöveget számítva, mintegy 9000.– pengőre mennének, tehát vagy 2000.– pengővel többre, mint eredetileg régebbi nyomdai árak mellett számítottam. Ehhez jönne a szerzőnek ívenként 80.– P honorárium, amely mintegy 2500.– pengőt tenne ki. Az összes

költség tehát 11.500.– pengőben irányozható elő. Mindenesetre kötelezni kellene a szerkesztőt, hogy a terjedelem a 12 plus 20 ívet semmiképpen se haladja meg, inkább lehetőleg azon alul maradjon.

Célszerűnek vélném, hogy a szerkesztőnek a munkára írásbeli megbízatás adassék, a feltételek felsorolásával, írásos nyilatkozatot kívánván tőle, hogy köteles a kötetben közölt anyagnak megfelelő, tudományos nivón álló bevezetést írni, a nyomdai korrektúrát elvégezni és a kötetet, ha előre nem számítható akadályok nem merülnek fel, egy év leforgása alatt kiállítani.

Bátorkodtam már jelentést tenni arról, hogy a kötet összefoglaló bevezetésének megírására Fekete Lajos dr.-nak mintegy kétheti kutatásra lenne szüksége a bécsi levéltárban. Minthogy a nyár folyamán a tisztviselői szabadságolások miatt, nehezen távozhatna el hivatalától és minthogy a kötet nyomdai munkáinak lehetőleg hamar meg kellene indulniok, Fekete dr. már a következő hetekben szeretné e munkát elvégezni. Amennyiben Főméltóságod e kutatást engedélyezni kegyeskednék, tisztelettel bátorkodnám javasolni számára az ő állami VII. fizetési napidíjait, amelyek az én napidíjaimnak megfelelnek. A két hétre a napi 19.– pengő és a vasúti költség összesen mintegy 350.– P-t tenne ki.

Főméltóságod kegyes elhatározását kérve, maradok mély tisztelettel
legalázatosabb szolgája

egyet. m. tanár, hercegi levéltáros

1 db melléklet!

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1617–1618.
Fogalmazvány, gépirat

73.

HORVÁTH GÁBOR HAJNAL ISTVÁNNAK
Budapest, 1930. május 27.

Nagyságos Dr. Hajnal István úrnak
hercegi levéltáros
Budapest

Vonatkozással a folyó évi 132. sz. előterjesztésében foglaltakra, Ő Főméltósága magas meghagyásából szíves tudomására adom Levéltáros Úrnak, hogy Fekete Lajos egyetemi magántanárral Miklós nádor török iratainak kiadása ügyében

a szükségesnek mutakozó s most már végleges intézkedések megtörténhetnek, s minden esetre fontos, hogy Fekete dr. írásos nyilatkozatot adjon ki, amelybe befoglalandó mindaz, amit Nagyságod fenti iratában javasolt.

Fekete dr. bécsi kutatását Ő Hercegsége költségén, napi 19.– pengő és a vasúti költség felszámításával eszközölheti. Ezen kiadási tételek a levéltár folyó évi költségelőirányzatának terhére számolandók el.

Végül az Egyetemi Nyomdával a kötet kinyomására vonatkozó szerződés is – természetesen a jogtanácsos úr közbe jöttével – megköthető, s ezért felkérem Levéltáros Urat, szíveskedjék ez irányban is a szükséges tárgyalásokat lefolytatni, s az Egyetemi Nyomdával a végleges megegyezést is létesíteni.

Kiváló tisztelettel,

Horváth

3 db melléklet!

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1616.

Eredeti, gépirat

74.

HAJNAL ISTVÁN FEKETE LAJOSNAK

Budapest, 1930. május 28.

Nagyságos Dr. Fekete Lajos

Egyetemi magántanár, Országos Levéltárnok Úrnak

Főméltóságú Esterházy Pál Herceg Úr maga utasítására tisztelettel közlöm, hogy Ő Hercegsége megbízást adott Nagyságodnak Esterházy Miklós nádor török iratai egy kötetének szerkesztésére, amely kötet a nádor iratkiadványainak sorozatában Ő Főméltósága kiadásában jelenik meg. A kötet terjedelmének maximumát Ő Hercegsége 12 ív török és 20 ív német szövegben állapította meg. Nagyságod szerzői honoráriumát pedig ívenként 80.– pengőben. Nagyságod kötelezettsége a kötetnek tudományos fokon álló szerkesztése, a nyomdai korrektúra elvégzése és a kiadott anyagnak megfelelő bevezetés megírása, mégpedig, ha előre nem látható akadályok nem merülnek fel, egy év leforgásán belül.

Felkérem Nagyságodat, hogy a megbízás elfogadásáról Ő Hercegségéhez intézendő iratban nyilatkozni szíveskedjék.

Egyben közlöm, hogy a megbízás vállalása esetén, Ő Hercegsége fedezni kívánja az e célból történendő mintegy kétheti bécsi levéltári kutatás költségeit, amely 19.– pengő napidíjból és a vasúti költségekből állana.

Mély tisztelettel

egyet. m.tanár, hercegi levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1615.

Fogalmazvány, gépirat

75.

HAJNAL ISTVÁN A KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDÁNAK
Budapest, 1930. május 28.

A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda nagytekintetű Igazgatóságának
Budapest VIII. Múzeum krt. 6.

Esterházy Pál Herceg Úr Ő Főméltósága magas utasítására tisztelettel közlöm, hogy az „Esterházy Miklós nádor Iratai” c., Ő Hercegsége kiadásában megjelent sorozat török okmánytár kötetének nyomdai kiállítására f. év május 22-én M. 181/930. sz. a. kelt árajánlatukat a Főméltóságú Úr elfogadni kegyeskedett és a munka kivételére a megbízást ezennel megadja.

Minthogy a kötet külsejének a sorozat többi kötetével egyezőnek kell lennie, a boríték kiállítását az Egyetemi Nyomdának vagy a Stephaneum Nyomdára kell bíznia, vagy pedig a klisék használata dolgában vele megegyezésre jutnia.

Kiváló tisztelettel

egyetemi m. tanár, hercegi levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1624.

Fogalmazvány, gépirat

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

oly levél, mely nem kér választ s ez mérsékelje olvasásának terheit.

Látom, a Miniszter úrnak kétségei vannak. Nekem is, mint őszintén mondtam is mindig Neked. Tudom, hogy erős bíráló kísérné munkámat a tanszéken. Talán túl kishitűen is beszéltem Előtted mindezekről. Most azonban épp oly őszintén bevallom, hogy igen fájna, ha nem sikerülne a dolog. Úgy látszik, mihelyt veszélyben érzem ügyemet, mindjárt átérzem, milyen csapás lenne számomra megghiúsulása. De tény az is, hogy már meglehetősen beleéltem magam, olvasgatásaim közben tárgykörömbe és megszerettem azt s terveimet. Ezért ismét kérlek, támogass régi jóakarattal, amit oly sok fogyatkozásom ellenére sem vontál meg soha tőlem.

Tudom, Angyal D[ávid] beszélt a miniszterrel rólam, s meggyőződése, hogy sok kiábrándítót mondhatott. Neki ellenszenvesek egy idő óta munkáim, még olvasásuk előtt is. Hóman, Gerevich, úgy hiszem, szintén nem föltétlen ajánlóim. Szekfű sem, bár oly sokat tett értem, hogy hálára vagyok köteles vele szemben.

Tény az, hogy Szekfűn kívül, nem olvastak semmit tőlem az Írástörténet óta. Igazi érdemem nincs e katedrára, de azért elég szép munkásságom – s ezt a miniszternek meg kellene tudnia; jelét adhattam érzékemnek világtörténeti kérdésekkel szemben s készségemnek is a megfelelő feldolgozásra.

A lényeg, amiért zavarni bátorkodlak:

1. Ha szükséges előadást tartanom már e félévben, természetes, hogy vállalkozom reá. A karácsonykor megjelenendő Esterházy kötetnek erősen nekifeködtem s szépen halad; nehéz kötelezettség, de nem feltétlen akadály. Ha helyettesítés lenne, nem jönnék én is szóba? Ha semmiképp nem kerülhető el, vagy csak nagy hátrányomra, természetes, hogy azt is vállalnám; a herceg talán módot adna rá, hivatalos óráim más beosztásával. Csupán nyugodt munkám s készültem szempontjából tartanám jónak, ha a tanszéket, kinevezés estén, csak januárban foglalnám el.

2. Ha úgy vennéd észre, hogy – mint hírlík – politikai s klerikális befolyások érvényesülnek ellenem, nem tartanád jónak, ha én is mozognék? Vass József,⁴¹¹

411 Vass József (1877–1930) politikus, népjóléti és munkaügyi miniszter

régi jóakaróm, volt igazgatóm a Sz. Imre kollégiumban. Glattfelder⁴¹² szintén igazgatóm volt ott egy darabig s jól emlékszik reám. – Petri Pál⁴¹³ feleségemnek félig-meddig rokona. – Ezek jöhetnének szóba; de csak tanácsodra tennék valamit. Egyébként türelemmel dolgozgatva várok.

Soha, mióta Téged ismerni szerencsém volt, tehát már jó régóta, ily jó színben s felüdülve nem láttalak, mint a múltkoriban. Úgy kívánnám, élj egyszer magadnak is, ne csak másoknak, mint eddig. S mégis én vagyok az, ki alkalmatlankodik; bocsáss meg érte.

A Méltóságos Asszonynak kézcsókomat jelentve, maradok mélyen tisztelő hálás híved,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/382

Eredeti, kézírás

77.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Budapest, 1930. október 6.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

tanítványoddal beszéltem. Jó lenne a kismartoni uradalmat venni; arról részben van is, a fraknoi anyagról jegyzékünk. Azonban, ha kívánod, maradhatunk a fraknoi uradalomnál is. Kismarton azért is jó lenne, mert hangsúlyozhatnánk, hogy annak iratait kell először áthozni, minthogy az volt központja a birtokigazgatásnak.

Két napig gondolkoztam, hogy magam adjam-e elő az ügyet a titkárnak. De mégis jobb lenne, ha Te lennél szíves a hercegnek írni. Tekintélyed előtté igen nagy; nem merik megtagadni. Úgy gondolnám, hogy nem kellene egyelőre említeni, hogy Fraknóról hozunk anyagot; én párhuzamosan, mintha a Te kéréséről nem tudnék, javasolni fogom, hogy kezdjünk az átszállításhoz, mint azt már régebben tervbe is vették.

Iratodban, kérnélek, vázold a célt, hogy a herceg érdeklődését felkelthessük; hangsúlyozd, hogy tisztán a gazdasági szervezet s üzem rekonstrukciójáról van

412 Glattfelder Gyula (1874–1943) a Szent Imre Kollégium alapítója és igazgatója, később csanádi püspök.

413 Petri Pál (1881–1945) miniszteri tanácsos.

szó, tehát semmi birtokszerzés-történet. S hogy a hercegi nagybirtok nemzeti missziót teljesített magasabb fokú gazdálkodásával. Ha egy kissé túltiszteletteljes hangon írnál, az (a titkárt nézve) csak előnyös lehet célunkra.

A kutatást egyelőre az itt levő anyagban is meg lehetne kezdeni. Sajnos, összefüggő anyagunk itten csak a XVIII. sz. II. feléből van, mégpedig elég jó, de elszórtan azért akad előbből is. S Fraknóról, ha másként nem, magam hozom majd el az iratokat; egy hónapon belül Bécsbe megyek s akkor kirándulok oda is.

Leveledet lennél jó csak úgy e hét végén elküldeni; addig én, egyéb javaslatok kapcsán, ismét fel fogom hívni a herceg figyelmét gazdaságtörténeti szempontokra, mint már régebben is tettem, akkor, amikor először kegyeskedtél szándékodról szólni.

Ne haragudj körülményeskedésemért; Szekfű egy hasonló kérését már elutasították s azért akarom most óvatosan csinálni a dolgot. – Jó lenne, ha úgy írnál, hogy a tanítványok kutatásai a Te későbbi gazdaságtörténeti céljaidat, összefoglaló munkádat van hivatva részletekben előkészíteni.

Szolgálatodra Harichhal együtt, mindig örömmel készen, maradok mélyen tisztelő híved,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/384

Eredeti, kézírás

78.

HAJNAL ISTVÁN ESTERHÁZY PÁLNAK

Budapest, 1930. október 20.

Budapest, 1930. október 20.

Főméltóságú Herceg Úr!

Főméltóságod szóbeli magas utasítására bátorkodom Miklós nádor iratainak kormányzattörténeti sorozatáról a következő általános tervezetet felterjeszteni.

A kormányzattörténeti iratok az országgyűlések körül csoportosulnak. Miklós nádor általában az 1611. évtől számította közpályáját, amikor Mágocsy özvegyének kezét elnyervén, az ország egyik leggazdagabb urai közé került, s csakhamar királyi tanácsossá is lett. A legközelebbi országgyűlésen, az 1613. évben, már kiemelkedő szerepet játszott, még inkább az 1618. évi országgyűlé-

sen. Az 1622. évben országbíró és a bányavégek főkapitány[a] lett, 1625-ben pedig az ország nádora, egész haláláig, 1645-ig. Ez országos főméltóságokban természetesen vezető szerepe volt az országgyűléseken, amelyek az 1622., 1625., 1630., 1635., 1638., 1642. években folytak le.

Az 1622–1642. évek hat országgyűlésének alapos feldolgozására mindenestre szükségünk van Miklós nádor életrajzának megírásánál, hiszen politikai szerepének az országgyűléseken volt legnagyobb jelentősége. Az 1611–21. évi időköz országgyűlésein (kettő) kevésbé állott az események központjában, de, hogy szerepe nevezetesen volt, bizonyítja már a Hercegséged levéltárában ez időkből fennmaradt bő politikai iratanyag is.

Összesen nyolc országgyűlésről lenne tehát szó a kiadványok sorozatában.

Minthogy a Magyar Országgyűlési Emlékek sorozata, Fraknói Vilmos, majd Károlyi Árpád kiadásában, az 1526–1606 éveket öleli fel, Hercegséged kiadványai és ez Emlékek között két országgyűlés maradna feldolgozatlanul: az 1608. és 1609. évi. Ez időben Esterházy Miklós önálló politikai szerepet még nem játszott; de Illésházy István nádor oldalán szolgált és ezért fejlődésének megfigyelésére, élettörténete írásakor szükséges az évek politikai küzdelmeinek vizsgálata is, annál is inkább, mert ez országgyűlések végzéseit alkották alapját a következő évtizedek magyar politikájának, egész a linzi békéig, tehát a nádor haláláig. Mindazonáltal e két országgyűlés iratainak kiadása nem tartoznék szorosan véve Esterházy Miklós iratai kiadványának feladatához; ha Főméltóságod mégis kegyeskednék programjába felvenni, úgy ez inkább a magyar történetírás céljaival szemben való nagylelkű áldozatot jelentene, az Országgyűlési Emlékek sorozatának megszakítás nélkül való folytatását egész a XVII. század közepéig.

Ezekkel együtt tehát összesen tíz országgyűlést ölelne fel a nádor kormányzattörténeti iratainak sorozata. Körülbelül ugyanannyi kötetre lehet számítani. A most munka alatt lévő 1637/8. évi országgyűlés nagy iratanyaga ugyanis valószínűleg két kötetet kíván; lehet, hogy az 1634/5. évi országgyűlés anyaga is. Ezzel szemben azonban az előző idők anyagából már sok iratot közöltek történeti munkáink (különösen Szalay-Salamon 3 kötetes műve Miklós nádor életéről, mely az 1630. évig terjed). Tehát számítani lehet arra, hogy a korábbi országgyűlések némelyikéből kettőt is felölelhet egy-egy kötet; az 1608. és 1609.-i országgyűlést bizonyára együtt egy kötet.

Tehát Miklós nádor kormányzattörténeti iratainak sorozatát körülbelül tíz kötetre lehet tervezni, amelyből egy kötet már napvilágot látott, az 1637/8. évi országgyűlés két kötete pedig most készül.

Ezenkívül azonban tervbe van véve a török és az erdélyi ügyek kiadványsorozata. Kormányzattörténeti sorozat alkotja a vázat, hiszen érint minden

lényeges, központilag kezelt politikai kérdést; a török s erdélyi kérdésnek óriási anyagából tehát alapos kiválogatással csak az igen jellemző iratokat kellene közölni. Azonkívül az erdélyi kérdést már meglehetősen fel is dolgozta történetirodalmunk, Bethlen Gábor és I. Rákóczy György fejedelmek történetével kapcsolatban. Úgy vélem, hogy itt inkább összefoglaló, az eddigi irodalmat kiegészítő feladatról lenne szó, mint iratok nagytömegű kiadásáról. E sorozatot nem tervezném tehát többre öt kötetnél, amelyből egy, a török iratok kiadványa, már munka alatt van.

Szó lehetne esetleg gazdaság és művészettörténeti sorozatról is Miklós nádor idejéből. Úgy hiszem azonban, hogy itt inkább feldolgozásokra van szükség, esetleg a jellemző iratok mellékletszerű közléséről. E sorozatra – amennyiben egyáltalán tervbe veendő – két kötet elegendő lenne.

Többször bátorkodtam említeni a külpolitikai iratok kiadásának tervét is. Nem lenne célszerű itt Miklós nádor szerepét állítani a központba, mert ha elsősorban csak ily iratokat közölnénk, amelyek az ő szerepét világítanak meg, sok tekintetben töredékes és hiányos lenne a kiadvány. Magyarország külpolitikai helyzetének kerek rajzát kellene célnak vennünk, e kereten belül hangsúlyozva a nádor szerepét a külpolitikában. E sorozatot legfeljebb három kötetre tervezném.

Miklós nádor iratainak kiadványa tehát, mindent összevéve, a legbővebb számítással húsz kötetet tenne ki. Óriási feladata, aminek egy ember alig felelhet meg. Az eredmény mindenesetre az lenne, hogy a magyar történet egy fél-százada az Esterházy név jele alatt, minden szempontból oly alapos megvilágítást nyerne, hogy e példa még a külföldi szakirodalomban sem találná párját.

Közben folynék és 4–5 év alatt el is készülhetne a nádor életrajzának megírása; ennek azonban a lehető legmagasabb igényeknek is meg kellene felelnie, úgy tudományos, mint művészi szempontból. Bátorkodtam már könyörögni Főméltóságodnak, hogy e feladatot én végezhessem, ha nem is merem kvalitásaimat oly magasra értékelni, hogy a várakozásnak mindenképpen megfelelhessenek. Azonban félnyereség már az is, ha a buzgalom megvan, s fokozódó elmedéllyel, az európai irodalom mind erősebb megismerésével, talán sikerülne oly munkát produkálnom, amely itthon s a külföldön is figyelmet kelthet. Hiszen a tudományos munkára szükséges eszközök tekintetében óriási előnyöm lenne más magyar vállalkozók fölött Főméltóságod pártfogása, amely lehetővé tenné minden lehetséges belföldi és külföldi forrás felkutatását; ily kedvező körülmények között, azt hiszem, magyar tudós még nem dolgozott.

De akár csekély személyemet, akár más tudóst kegyeskednék Főméltóságod e feladattal megtisztelni, alapos munka alig folyhat segítő társak nélkül. A kormányzattörténeti kiadványsorozatot vállalhatja Miklós nádor életrajzírója,

hiszen idevonatkozó anyagot amúgy is mielőbb meg kell ismernie; az egyes kötetek nyomdai alá készítése pedig történhetik folytatólagosan, az életrajz megírása után is; s a korképnek és a nádor életképének teljességéhez szükséges a gazdaság- és a művészettörténeti viszonyok felfedése is. Azonban szükség van az erdélyi és török kérdés alapos megvilágítására is. E célokra gondolva bátorkodtam felvetni esetleg más szakemberek bevonását is a kiadványok munkáiba. Hiszen nem az a cél, hogy egy tudós hatalma alá adassék a nagy koncepció egész kivitele, hanem hogy az eredmény minél tökéletesebb legyen.

Kiváltképpen gazdaságtörténeti szempontot bátorkodtam hangsúlyozni. Miklós nádor egyéniségének megítélésére elsőrendű fontosságú az, hogy egyrészt anyagi erőiről, másrészt a közjóra szánt áldozatairól biztos mérleget állítsunk fel. S a gazdaságtörténeti szempont megfelelő kidolgozása a nemzetközi tudományos irodalom terén talán még több elismerést szerezne, mint a politikai részletek finom megfigyelése.

Határozott javaslataim egyelőre a feldolgozás módját illetőleg nincsenek; azonban a legjobb nevű tudósok, mint pl. Szekfű és Domanovszky professzorok már évek óta figyelmeztetnek a hercegi levéltár páratlan gazdaságtörténeti anyagára, a feldolgozás várható nagy hasznaira. Bizonyos, hogy ha Főméltóságod kegyeskednék e szempontot megfontolás tárgyává tenni, a legnagyobb lelkesedéssel segítenének a módzatok megállapításában, megfelelő erők keresésében.

Minthogy pedig e téren csaknem kizárólag adminisztratív iratokról van szó, nézetem szerint, idegen tudósok kutatása még kevésbé aggodalmas, mint más természetű kutatásoknál, hiszen az iratok, gazdasági utasítások, számlák, úriszék iratai, stb. egyes darabjaikban úgyszólván semmi muzeális értéket nem jelentenek; inkább csak nagy tömegükben, teljes sorozataikban. Sőt, én azon merész javaslatra is bátorkodnám, hogy egyes ily aktacsomagokat, leszámolván és darabonként pecséttel megjelölve, feltétlen biztos intézményekhez esetleg kölcsönzésre is kegyeskednék adni Főméltóságod, ha a kutató megbízhatóságáról kellő meggyőződést lehetett már szerezni. Ezzel részben a levéltár helyiségeit és Főméltóságod palotáját is mentesíteni lehet állandó látogatásoktól; másrészt pedig viszonzni lehet más gyűjtemények szívességét, hiszen pl. a Nemzeti Múzeum s az Országos Levéltár kölcsönöz máris a hercegi levéltárnak anyagot, anélkül, hogy viszonzásra bármiféle biztosítást kapott volna tőlem. Hercegséged levéltárosa amúgy is kényszerülve van, kutatásai közben aránylag sok időt tölteni hivatalán kívül; az ily kölcsönzések nélkül még nagyobb mértékben válna ez szükségessé.

Távolabbi terv lenne Pál nádor életének feldolgozása. Előnyösebb, ha egyelőre Miklós nádorra koncentráljuk erőinket, s nem vállalunk egyszerre túl

sokat; kivéve, ha Főméltóságod, még több munkaerő bevonásával kegyeskednék új lehetőségeket adni. Mindazonáltal 5-6 esztendő múlva Pál nádor életrajzának előmunkálataihoz is hozzá lehet talán majd fogni, egyes részleteket kidolgozni, esetleg folyóiratokban közölni, míg az összefoglaló feldolgozás ideje el nem érkezik.

Távol áll tőlem, hogy mindezen kiadványok jelentőségét túlzott arányokban lássam: hiszen a tapasztalat is megtanított már arra, hogy a tudós munkája a világ folyásában ritkán zavar nagy vizet. De a tudós eredmények állandó hatása kétségtelenül nagyobb szokott lenni, mint azt előre is látni lehetne. Már a megjelenés időpontjában is gyakran aránylag nagyobb figyelmet szentel egy kötetnek a sajtó, mint esetleg más híreknek, Főméltóságod sokkal nagyobb áldozatkészségéről; hiszen irodalmi események írókat, újságírókat fokozott mértékben érdekelnek. És van történelmi egyéniség, aki talán sokkal jelentősebb kortársainál, de nem írtak róla, tehát most sem tudnak sokat róla. A kiadványsorozat minden iskolai tankönyvbe is belekényszeríti majd idővel Miklós nádor nevét, szerepének méltatását. Ilyen meggondolások nyugtatnak meg engem arról, hogy Főméltóságod színe elé kerülő tervezeteim a kiadványok érdekében nincsenek fölöslegesen túlméretezve.

Főméltóságodnak mély tisztelettel legalázatosabb szolgálja

egyet. m. tanár hgi levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1709–1713.

Fogalmazvány, gépirat

79.

ESTERHÁZY PÁL DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Budapest, 1930. október 31.

Méltóságos Uram!

Válaszolva folyó hó 26-án kelt nagybecsű levelére, sietek méltóságod szíves tudomására adni, hogy épp a mai napon olvastam a hivatalos lapból eddigi levéltárosom, Hajnal István doktornak egyetemi rendes tanárrá való kinevezését. A levéltáramban beállott változás most egyelőre azt a feladatot tárja elé, hogy az új levéltáros hivatásának minden részletébe alaposan behatoljon. Amíg

e tekintetben nem látom a levéltári ügyek zavartalan menetét biztosítva, addig, sajnós, nem bírok Méltóságod segítségére lenni, s kérem, méltóztassék ajánlottja, Csapody István⁴¹⁴ kérését egy időre függőben tartani. Amint annak ideje el-érkezik, úgy gondolom, a kutatás engedélyezése részemről semmi különös akadályba sem fog ütközni.

Fogadja Méltóságod ezúttal is kiváló tiszteletem őszinte kijelentését, amely-lyel vagyok

őszinte híve, Esterházy Pál

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/23

Eredeti, gépirat

80.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK

Budapest, 1930. november 4.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

hálás köszönet kitüntető szíves soraidért – addig is, míg személyesen nem mondhatok köszönetet.

Igen sajnálom a kutatási kérelem visszautasítását, ill. elhalasztását az enge-délynek. Engem akartak itt ütni ezzel, hiszen hetek óta szorgalmazom a gazda-ságtörténeti kutatások megkezdését. Egy szót sem szóltak nekem a dologról, pedig az utóbbi időben mindig megkérdeztek. Csak a kinevezés szövege miatt történt mindez. De máris jobbnak látszik a hangulat, igyekeztem békíteni őket. Martin ő Méltóságánál⁴¹⁵ voltam s mivel kedvesen elbeszélgetett velem, meg-ementettem ezt a kinevezés szöveg-históriát is; ő ajánlkozott, hogy az eskütétel alkalmával a rektori hivatal ad le oly kis kommunikét, amilyent Te voltál szíves ajánlani. Én aztán a titkárnak azt fogom mondani, hogy Te vitted ki az egész dolgot a rektori hivatalnál; és egyúttal kísérletet teszek még egyszer a kutatás ügyével is.

414 Esterházy Pál eltévesztette Csapody keresztnévét: Csapody (később Csapodi) Csaba (1910–2004) ekkor történelem–földrajz szakos egyetemista.

415 Talán Martin Aurél (1882–1957) teológus, egyetemi tanár, a Pázmány Péter Tudomány-egyetem tanácsjegyzője, pápai prelátus.

Az eskütétellel várnak az iratok leérkezéig; úgy vettem ki Martin szavaiból, hogy legkorábban csak dec. 1-jén kaphatok fizetést. Én természetesen óvakodtam minden kéréstől ez irányban.

Tegnap Denhoff⁴¹⁶ azt ígérte, hogy a miniszter úr ma fogad; ma más titkár volt ott, aki azt mondta, hogy a miniszter megbízásából ők szokták átvenni a kinevezettek köszönetét. Bele kellett nyugodnom; remélem, nem lesz félreértés a dologból.

A dékán urat is kerestem, de nem volt benn hivatalában; megkértem egy tisztviselőt, jelentse neki, hogy tisztelegni akartam. Szily államtitkár úrnál⁴¹⁷ is voltam, igen kedvesen fogadott, bár nagyon sokan voltak nála.

A pénzügy jól elbánt velem, semmit nem számítottak be. Azt körülbelül igazságosnak is tartom, de szomorú az, hogy régi szolgálatomnak nyugdíjba való beszámítása – szerintük – még kegyelem útján sem lesz soha lehetséges, mert öt évnél tovább tartott a megszakítás.

De legalább tisztázva van már ez a kérdés is, s ez megnyugtat. Szegény Alföldi Bandi, úgy látszik, rosszul járt; Szily szerint mögöttem lezáródott a sorompó.

Bocsáss meg, hogy hitetlen voltam az ügy folyása alatt. Amikor az ember nem érzi jogosnak igényeit, természetes, ha hitetlenkedik. Hisz még ma is alig tudom elhinni a dolgot.

Számtalan hálás köszönettel, a Méltóságos Asszonynak kézcsoókjaimat jelente, maradok mélyen tisztelő alázatos híved,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/387

Eredeti, kézírás

416 Denhof Antal minisztériumi osztálytanácsos.

417 Szily Kálmán (1875–1958) fizikus, 1930-tól államtitkár a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban.

81.

HAJNAL ISTVÁN MÁLYUSZ ELEMÉRNEK

Budapest, 1930. november 8.

Kedves Elemérkém!

sok hálás köszönet a jókívánatokért. De szeretném most, ha Te is velem egy karban ülnél; egyelőre nincs senki a világon, akivel igaz bizalommal lehetne a dolgokról beszélgetni. Remélem azonban, nem sokáig tart távolléted és az én koromat jóval megelőzve üdvözölhetünk itt Téged.

Szerencsém volt az utolsó pillanatban is, mint ahogyan az egész ügy szerencse dolga volt; Szily szerint én mögöttem lezáródott a sorompó a kinevezések ügyében.

Hogy előző leveledre nem válaszoltam eddig, annak nem hanyagság az oka. A hercegnél iszonyú mód haragudtak, hogy kinevezésem szövege nem említette hercegi levéltáros voltomat. Némileg érthető is érzékenyséjük, de annyira mutatták, hogy egy szóval sem gratuláltak, a legnagyobb hidegséggel bánt velem a titkár és minden javaslatomat (köztük Domanovszky egy kutatási kérését is) visszautasították. Attól tartok, hogy a jórészt már kész új Esterházy-kötet kinyomtatása is füstbe megy. Egyszóval ilyen körülmények között nem akartam előállani egyelőre a Te kéréssel; annál kevésbé, mert több duplumpéldány ajándékozását akartam javasolni. Várok még kissé, míg enyhül a hangulat s aztán próbálkozom. Ha nem sikerül, oka bizonyára az is lesz, hogy a hercegek Szegedet Klebelsberg egyetemének tartják és nem rokonszenveznek vele. Ez esetben csak egy kiadvány-példányt küldök, dugva, úgy, hogy hallgass róla. S van egy fölösleges Putzger-atlaszom,⁴¹⁸ azt is elküldöm Neked.

Emmuskának⁴¹⁹ legalább két hete köszönettel visszaküldtem a jegyzeteket egy inas által, mert magam nem tudtam szabadulni. Rögtön írok Neki, hogy tudósítson, ha nem kapta volna meg; s alkalmat keresek reá, hogy személyesen is megköszönjem.

Azt hiszem, múlt rossz helyzetem rosszását még most sem hiszed el, hogy azt véled, visszakívánom azt még egyszer. Sajnálom, hogy siránkozásaimnak oly kevés hitelt adtál és sajnálom, hogy siránkoztam előtted s mások előtt; a jövőben óvatosabb leszek.

418 A Putzger Historischer Weltatlas 1877 óta megjelenő és főleg a német iskolai történelem-oktatásban használt atlasz.

419 Talán Mályusz Emma, Elemér húga.

Kérlek, tarts meg a távolból is jóakarató érdeklődésedben, hiszen a nagyra-
becsülés és baráti szeretet oly sok szála fűz Hozzád.

Ölel sokszor szeretettel,

Pista

I. Városmajor u. 33.

Lelőhely: MTAKK Ms 6400/248

Eredeti, kézírás

82.

HAJNAL ISTVÁN DOMANOVSKY SÁNDORNAK
hely és dátum nélkül [1931. január körül]

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

fogadd, kérlek, legjobb kívánataimat az új esztendőre s kegyeskedjél azokat át-
adni; tisztelő kézcsókjaimmal együtt, a Méltóságos Asszonynak is.

Megengeded, hogy ez alkalmat felhasználjam egy kis írásbeli beszélgetésre?

Hercegektől végleg elbúcsúztam. Sajnos, vesztes félnek kell tartanom maga-
mat, nem volt valami önérzetes elválás, ha már meleg búcsú nem lehetett.
Egészen kinevezésem megjelentéig igen aranyosak voltak – a titkár és a herceg –,
tele tervekkel, a kiadványok nagyarányú folytatását illetőleg, úgy, hogy már
meg is sokalltam a dolgot. A kinevezés, mint már mondtam, elkedvetlenítette
őket; s ezt az alkalmat felhasználta a jószágigazgató,⁴²⁰ hogy lebeszélje a herceget
mindenféle tudományos ambícióról. Mert féltékenykedett, s a titkárt is így
hangolta, hogy talán egyetemi tanár létemre is bejáratos leszek a herceghez és
nagyfiúvá nővöm ki ott magamat. A titkár egy negyedévig került engem, csacsi
módon, félve attól is, hogy talán méltóságosnak vagy legalább professzornak
kell szólítania engem (ezt a gépírónőtől tudom). Esküm után Martin volt jó
leadni a lapokban a kommunikét, mit megmutattam a titkárnak, ő azonban fel
sem vitte a herceghez. Így hát ez a fogás sem sikerült; Csapody kutatását szóba
sem hozhattam; sajnos fel kell adni egyelőre minden reményt az ilyesmire.

Együttal közölték Harichhal, hogy valószínűleg Sopronba helyezik át a le-
véltárat, a Központi Igazgatóság alá s csak hivatalos aktákkal kell foglalkoznia,
tegyen le a tudományos célokról.

---

420 Szolnoky Dezső (1876–1945).

Látván a helyzetet, igen alázatos s hálás búcsúlevelet írtam a hercegnek, aki erre búcsú kihallgatáson fogadott, meglehetősen szeretetreméltóan s hosszan beszélgetett velem. Azonban közölte, hogy a kiadványok folytatását be akarja szüntetni, a levéltárat Sopronba vinni. Én, az előzmények után, amúgy sem érezvén kedvet a velük való további munkára, csak annyit mondtam, hogy bármily szívesen dolgoznék is tovább nekik, a világért sem akarok terhére lenni, hálátlanság lenne, ha molesztálni akarnám őt, tudom, hogy alapos meggondolással szokott mindig határozni.

Barátságosan váltunk el tehát. Pár nap múlva a titkár egyszerre el kezdte firtatni Harichtól, hogy én a már megkezdett kötetet be akarom-e fejezni. S amikor Szilveszter napján tőle is búcsút vettem, apránként kirukkolt, hogy erre a kötetre a herceg már annyit költött, másoltatott, Bécsbe, Rómába utaztatott engem; becsületbeli kötelességem tehát befejezni.

Kitalálták tehát, hogy én kizsaroltam tőlük a nagyszerű utazásokat és most nem akarom vállalni a munka befejezését. Ki akartak tehát még az előbb egyszerűen dobni, s amikor látták, hogy én mennék, szép szelíden, bosszankodtak; s most előálltak azzal, hogy kötelezettségeim vannak még, miknek teljesítése alól nem szabadulhatok.

Én természetesen azt feleltem, hogy soha magamtól eszembe nem jutott volna a megkezdett s jórészt elkészült munka abbahagyása, csupán azt hittem, terhükre vagyok annak erőltetésével. S hogy vállalom e kötet befejezését, most, hogy határozott felszólítást kaptam arra. – A levéltár soproni áthelyezését illetőleg a titkár lelkületéhez szabott ellenérveket hoztam fel; remélem, nem fogják végrehajtani ezt az örült gondolatot, amivel tulajdonképpen csak kicsinyes bosszút akartak állami kinevezésem miatt.

A kiadványok megszüntetését illetőleg is egész nyíltan az én kinevezésem hozta fel okul a titkár. Erre én figyelmeztettem őt, hogy elejétől kezdve nem vállaltam soha valamennyi kötet szerkesztését; nem akartam soha monopolizálni e munkát, sőt, egyenesen bevallom, tanári elfoglaltságom nem is tenné lehetővé ezt a rendszeres elfoglaltságot; van egy tucat fiatalabb tudós, mindegyik szívesen vállalkoznék egy-egy kötet szerkesztésére. Oly hízelgő módon beszéltem a herceg nagylelkű vállalatáról, a tudósokról, kik mind örömmel készek lennének részt venni abban – hogy végül is felcsillant benne a gondolat, hogy folytatni kellene a dolgot. De hát persze az ő hangulataiban sohasem lehet állandóan bízni.

Magamat illetőleg most így áll a helyzet: megkövetelik tőlem a kötet befejezését azon naiv feltevessel, hogy ezzel csak köteles mulasztásomat pótolom. S hogy honoráriumra még csak nem is gondolnak, az is bizonyos. Nem kellene

nekik ez a kötet sem, ha nem vélnék azt, hogy e kötelezettséggel ütnek egyet rajtam.

Méltatlan helyzet; még tegnap azon a ponton voltam, hogy levélben tiltakozom álláspontjuk ellen, követelem, hogy új, írásbeli megbízást adjanak a kötet megírására; hiszen természetesen, hogy hivatalos alkalmaztatásom megszűnén, semmi fizetést tőlük nem kapván (végkielégítésről persze még csak szó sem volt) nem vagyok köteles dolgozni nekik. Ha eddig kiadtak valamit a munkára, úgy azért én alaposan megdolgoztam, időn kívül is kutatván, olvasván; a másolatokat, természetesen rendelkezésükre bocsájtom. – Másrészt azonban ezzel tényleg örökre eltéríteném a herceget a kiadványok tervétől; soha életében nem gondolna többé valami hasonlóra. Ezért várok még talán pár hónapot is. Aztán talán sikerül majd kissé meghiggadt, sima taktikával rávezetni őket arra, hogy igazságtalanok voltak. És menteni még, ami menthető, a kiadványok dolgában. – Kikre gondolnál Te, Professzor Uram, akiket ajánlhatnék e munkára? Fekete Lajosnak, akinek kötete már nyomdában van, sikerült ívenkint 80 p. honoráriumot kikötnöm; valószínűleg másoknak is adnának ennyit. – Ki sem mondhatom, mennyire irtózom attól, hogy a titkárral, ez émelyítő emberrel, továbbra is érintkezzem; de ha Te s más illetékesek úgy gondolnák, érdemes erőltetni a kiadványokat, megcsinálnám a kötetet, amivel talán áthidalhatnám a mostani komisz hangulatot. Látom, most már, hogy a titkár velem szemben soha nem lesz hajlandó megváltoztatni féltékeny, fölényeskedő s bántó magaviseletét; el tudom-e ezt vajon tűrni akkor is, amikor már tulajdonképpen semmi sem kényszerít arra, hogy tűrjek?

Ezekben bátorkodtam beszámolni hercegi éveim utolsó felvonásáról, mintegy igazolásául annak, hogy minden lehetőt megtettem, tudományos érdekek előmozdítására.

Igen boldog voltam, hogy állami nyugdíjat is biztosítottak számomra; én is csak a kari ülésen tudtam ezt meg. Egyáltalán a kari ülés napja, amikor először érezhettem magamat igazán újra az egyetemhez tartozónak, igen szép napom volt, mintha idegenből érkeztem volna haza, hosszú évek után. És, ily végkimenetellel, szerencsés embernek kell mondanom magamat, hogy a hercegnél tölthettem az anyagilag legnehezebb esztendőket, nem kellett ifjú házas koromban gondokkal küzdenem. A herceggel szemben sohasem fogok ezért mást mutatni, mint hálát; hiszen ő alapjában véve jó ember.

Arday⁴²¹ járt nálam, Angyal volt asszisztense. Hogy tartsam meg én is őt, akár fizetés nélkül is. Hosszasan beszélgetve, úgy vettem észre, hogy e nexusból azért szeretne valami előnyt idővel, pl. magántanárságot. Kellemetlen dolog

---

421 Arday Pál (?-?) tanár, történész.

lenne elfogadni munkáját pénz nélkül, s aztán kényszerülve lenni arra, hogy pár év múlva valamiképpen mégis kárpótlást adjunk. Hiszen tulajdonképpen nincs szükség segítségre, kétezer kötetet csak el tudok magam is dirigálni S ha már segít valaki, legyen az egyetemi hallgató, aki tanul is mellette, s kitüntetésnek veszi, hogy segíthet. Azt hiszem, nagyon vigyáznunk kell, hogy engedékenységkel valami abligóba ne kerüljünk vele szemben. – Nem tudom, keresztény ember ő?

Szekfű láthatólag igen szeretné Török Pál⁴²² habilitációját. Szólt, hogy csináljam meg, ne zsenírozzon az, hogy új ember vagyok. Én szabadkoztam, hogy egy évig szeretnék még várni a dologgal. – Egészen úgy látom, nem sikerül elkerülnöm a habilitációt, mert Töröknek mégis van munkássága s most is erősen szerepel.

Bocsánat a sok irkafirkáért; de tudom, újévkor alig találhattalak volna meg hosszabb egyedüli beszélgetésre, így dühöngtem ki tehát magamat beszélő kedvemben.

Ismételt sok jó kívánattal, kézcsókjaim jelentésével, maradok mélyen tisztelő, alázatos híved,

Hajnal István

Lelőhely: MTAKK Ms 4524/388

Eredeti, kézírás

83.

A KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA HÁRICH JÁNOSNAK

Budapest, 1931. június 18.

Az Esterházy Hercegi Hitbizomány Nagytekintetű Főlevéltárának
Budapest I. Tárnok u. 9.

Múlt év május 28-án 140/1930. sz. a. kelt magas átirattal Esterházy Pál Herceg Úr Ő Főméltósága kegyeskedett intézetünk nyomdáját megbízni az „Esterházy Miklós Nádor Iratai” c. nagybecsű mű elkészítésével.

E mű munkálatai immár annyira előrehaladott állapotban vannak, hogy a török szövegű részből 12 ív kinyomva, a német szövegű részből pedig 10 ív szedése tördelés alatt van.

---

422 Török Pál (1885–1943) történész, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának munkatársa.

Minthogy Dr. Fekete Lajos egyet. m. tanár úrral szóbelileg történt tárgyalásunk alkalmával tudomásunkra jutott, hogy a mű befejezése körülbelül kilenc hónap múlva (1932. február-március) nyer elintézést, mély tisztelettel kérjük a nagytekintetű Főlevéltári Hivatalt, hogy az elvégzett munkákért 7.000.– (hét-ezer) pengőt átutalni kegyeskedjék, mivel az általunk ezideig eszközölt készpénz fizetések a 7000 pengő összeget meghaladják.

Tiszteletteljes kérésünket ismételve, vagyunk
a legmélyebb tisztelettel

Fabó István
Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 27.d. f. 1629.
Eredeti, gépirat

84.

FEKETE LAJOS HORVÁTH GÁBORNAK
Budapest, 1932. február 23.

Mélyen tisztelt Titkár Úr!

Szerencsém van a Herceg Úr Ő Főméltóságának a török kötethez készült bevezető sorait magyar, német és francia szedésben Mélyentisztelt Titkár Úrnak mellékelten azzal a kéréssel bemutatni, hogy azokhoz szükség szerint Ő Főméltóságának jóváhagyását megszerezni méltóztassék.

Ugyancsak bemutatom a belső címlap tervezetét is. Amennyiben ez jóváhagyást nyerne, az előlap és borda számára ennek alapján kellene megcsináltatni a klisé rajzát (a hátsó lapra az első kötet megfelelő kliséje felhasználható). Hárich kolléga úr szíves volt felajánlani közvetítését egy rajzolóval, a döntés ebben a vonatkozásban is Mélyentisztelt Titkár Urat illeti meg.

Mint legutóbb említeni szerencsém volt, óhajtanám Mélyentisztelt Titkár Úrnak szíves véleményét kikérni arra nézve, vajon a kötethez írott Vorwortomnak a Herceg Úrra vonatkozó része Ő Főméltóságát nem fogja-e feszélyezni. A Vorwortot szedésben bátor vagyok bemutatni s benne piros ceruzával megjelöltem azokat a passzusokat, ahol Ő Főméltósága iránti köszönetemnek legalább ilyen vagy hasonló formában nyomtatásban is kifejezést adni szabadságomban maradna.

A francia fordító (H. Ansel)⁴²³ tíz pengőt számított munkájáért. Nyugtája nálam van, kérem Mélyentisztelt Titkár Urat, méltóztassék utalványoztatni. – Ezzel egyidejűleg bátorkodom kérni, hogy a német fordító (Hackel Ernő dr.,⁴²⁴ Eötvös-kollégiumi tanár) tiszteletdíjának másik felét, 500 pengőt nyugtája ellenében felvehessem és neki kézbesíthessem. Munkáját Häckel tanár úr is befejezte, illetőleg pár napon belül be fogja fejezni.

Közlöm továbbá Mélyentisztelt Titkár Úrral, hogy a kötethez való térkép megszerkesztésével elkészültem, s sokszorosítását a Térképészeti Intézetben megrendeltem. Miként a faksimilékhez, ehhez is, élszóval előadott kérésemre, Ő Főméltósága volt kegyes felhatalmazást adni.

A tiszteletpéldány-jegyzék készítésével kapcsolatosan arra is gondoltam, hogy amennyiben ehhez a kötethez is kívánatos volna a hercegi címeres „tiszteletpéldány”-jegy csatolása, idejekorán gondoskodni kellene ennek elkészíttetéséről. A magyar klisé talán megvan, ez esetben ezt csak nyomtatni kellene, de a magyaron kívül német és francia nyelvű szövegre is szükség volna. Azt hiszem u.i., hogy német nyelvű ilyen „jegyzet” – főleg Ő Főméltóságának francia nyelvű bevezetője után – Ausztrián és Németországon kívül máshová küldeni ma nem volna szerencsés ötlet, tehát nemcsak németet, hanem a többi államba küldendő tiszteletpéldányok mellé, francia szövegű tiszteletpéldány-jegyet is kellene készíttetni, illetve csatolni. – A külföldi folyóiratoknak küldendő példányokhoz pedig esetleg egy olyan szövegű betétlap is csatolandó lehetne – mint az külföldön szokás –, hogy a folyóirat ismertetéséből két példányt szolgáltasson be.

Azt hiszem, ezzel Mélyentisztelt Titkár Úrnak mindent megírtam, ami aktuális, bár ez nem bizonyos, mert ilyenkor, a munka végén, minden gyorsabban hullámlazik, s akár még ma is adódhatik valami újszerűség. Utólag elnézést is kérek eddigi késésemért, de úgy látszik ez mindannyiszor múlhatatlan, valahányszor a dolgok több embertől függnék; minden részletkérdésben pedig külön-külön – nem akartam Mélyentisztelt Titkár Urat zavarni. Egyébként, ha bármely vonatkozásban szükségét látná egy közvetlen megbeszélésnek, mindig készséggel állok rendelkezésre.

Még csak annyira veszem igénybe nagybecsű türelmét: minden igyekezetemmel azon vagyok, hogy a kötet kellő időben megjelenjen. Ennek hitében kérem továbbra is bizalmát úgy a Mélyentisztelt Titkár Úrnak, mint – amennyiben

423 Nem sikerült azonosítani.

424 Ernst Häckel (1900–?), az Eötvös Kollégium német tanára.

a dologra gondolna: Ő Főméltóságának, a Herceg Úrnak, s vagyok Mélyentisztelt Titkár Úrnak készséges híve,

Fekete Lajos

Budapest, 1932. febr[uár] 23.

Utóiratképpen legyen szabad megjegyeznem, hogy a szövegeket még többeknek megmutatni szeretném (a franciát pl. Eckhardt tanár úrnak).⁴²⁵ Leveletem u.i. már két nappal ezelőtt megírtam, hogy amint lehetséges lesz, mindjárt küldhessem, de a levonatokat csak tegnap este kaptam meg s eddig csak egyes pontokon futottam át. Még lehet bennük hiba.

Talán meggondolást érdemelne, nem lehet-e bántó, deklasszifikáló a németekre nézve, hogy a német előszó német munkában a francia után következik. A francia harmadik helyen is érezheti a figyelmet.

A címlap két fősora a belső lapon igen szép volna pirossal nyomva. Ez a finom ízlésű divat néhányszor már nálunk is igen sikerült alkalmazásra talált.

Ezekben a kérdésekben is kérve, Mélyentisztelt Titkár Úr híres döntését, illetőleg értesítését, megismételt tisztelettel vagyok készséges híve,

Fekete Lajos

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 178 Horváth Gábor jogtanácsos iratai 3. cs.
Eredeti, kézírás

---

425 Eckhardt Sándorra utal Fekete Lajos.

85.

MIKLÓS NÁDOR TÖRÖK IRATAINAK KIADÁSI KÖLTSÉGEI hely és dátum nélkül [1932]

I.	
<u>Az Egyetemi Nyomda számlája</u>	12.611.12 P
az elfogadott árajánlatnak és a végzett munkának megfelelően; a 3% forgalmiadó leszámításával	
II.	
<u>A Térképészeti Intézet számlája</u>	
10 db oklevél fakszimile, 10.000 példányban	724 –
1db térképmelléklet, 1000 példányban	<u>480 –</u>
	1204 –
III.	
<u>Szerzői honoráriumok, jóváhagyás szerint</u>	
Dr. Fekete Lajos, 36 év után Á 80.	P 2880 –
Dr. E. Häckel, a teljes német szöveg javításáért	500 –
H. Ansel, a francia előszó fordításáért	10 –
Bakos K. ⁴²⁶ a címlap és a hátlap megrajzolásáért	150 –
IV.	
<u>Egyéb kiadások</u>	
A tiszteletpéldány-kártyákért Szénásynak ⁴²⁷	61.80
A kötetek szétküldésével járó költségek	
 A felmerült kiadások összege	 <u>17.416.90</u>
<u>Kifizetések előleg címén:</u>	
1930-ban (1139) 930 ptsz.a. / Dr. Hackel honorárium	500 P
1931-ben (243) 931 ptsz.a. / Dr. Fekete honorárium	1000 P
1931-ben (994) 931 ptsz.a. / Dr. Fekete honorárium	1000 P
1931-ben (570) 931 ptsz.a. / Egyetemi Nyomdának	7000 P

426 Nem sikerült azonosítani.

427 Nem sikerült azonosítani.

1931-ben (980) 931 ptsz.a. / Térképészeti Intézetnek	724 P
Átvitel:	10.224
1932-ben (189) 932 pt.sz.s. / H. Ansel honorárium	10 P
1932-ben (225) 932 pt.sz.s. / Szénásy számlája	61.80 P
1932-ben (189) 932 pt.sz.s. / Bakos honorárium	150 P
1932-ben (189) 932 pt.sz.s. / Térképészeti Int.nek	480 P
1932-ben (189) 932 pt.sz.s. / Egyetemi Nyomdának	5.611.12 P
	6312.92
<u>Még kiegyenlítendő:</u>	
Dr. Fekete hátralévő honorárium	<u>880 –</u>
	<u>17.416.92 P</u>
<u>A kötetre előírányzott költségek:</u>	
Az 1931. évi költségvetésben	8500 P
Ő Hercegsége Fekete dr.nak a mellékletek elkészítésére 2000 P-ig kegyeskedett szóbelileg engedélyt adni. Az 1932. évre a költségvetésben felvéve	1500 P
Az 1932. évi költségvetésben	<u>8500 P</u>
Előírányozva összesen	<u>18.500 P</u>

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114, 27.d. f. 1323–1324.
Eredeti, gépirat

86.
HÁRICH JÁNOS
A KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDÁNAK
Budapest, 1932. június 6.

Kir. Magy. Egyetemi Nyomdának, Budapest

A Főméltóságú Herceg Úr magas megbízásából tisztelettel kérem, hogy Miklós Nádor török irataiból az alábbi címekre egy-egy példányt elküldeni szíveskedjenek:

Főméltóságú Esterházy Miklós herceg,⁴²⁸ Pottendorf, Ausztria
Esterházy László herceg,⁴²⁹ Budapest I., Uri ucca 39.
Esterházy Bernadette hercegnő,⁴³⁰ Eszterháza Sopron megye
Esterházy Rudolf herceg,⁴³¹ Wien I., Wallnerstrasse 4.
Nagyméltóságú Esterházy Pál gróf,⁴³² Szigliget, Zala vármegye
Méltóságos Esterházy János gróf,⁴³³ Pula, Zala vármegye
Méltóságos Esterházy Károly András gróf,⁴³⁴ Marcaltő, Veszprém megye
Esterházy Pál gróf⁴³⁵ Réde, Veszprém megye

---

428 Esterházy Miklós (1851–1935) herceg, Esterházy Pál nagyapjának az öccse, Pottendorfban hunyt el 1935-ben.

429 Esterházy László (1905–2000) herceg, Pál öccse.

430 Esterházy Bernadette (1910–1974) hercegnő, Pál húga.

431 Esterházy Rudolf (1880–1962) herceg, Pál nagybátyja.

432 Esterházy Pál (1861–1932) gróf.

433 Esterházy János (1900–1967) gróf, fraknói grófi ág.

434 Esterházy Károly András (1902–1973) gróf, fraknói ág.

435 Esterházy Pál (1878–1942) gróf, cseszneki ág.

Nagyméltóságú id. Esterházy László gróf,⁴³⁶ Bakonyszombathely,
Veszprém megye
Méltóságos ifj. Esterházy László gróf,⁴³⁷ Sárosd, Fehér megye
Méltóságos Esterházy Pál gróf, Kremsmünster, Oberösterreich
Nagyméltóságú Esterházy Mór gróf,⁴³⁸ Budapest I., Bécsikapu-tér 8.
Méltóságos Cziráky László gróf,⁴³⁹ Lovasberény, Fehér megye
Méltóságos Cziráky József gróf,⁴⁴⁰ Kenyeri, Vas megye

Kiváló tisztelettel,
hercegi levéltáros

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., MNL OL, E.lt., P 114 27.d. f. 1426.
Fogalmazvány, gépirat

---

436 Id. Esterházy László (1857–1942) gróf, cseszneki ág.

437 Ifj. Esterházy László (1891–1966) gróf, cseszneki ág.

438 Esterházy Mór (1881–1960) politikus, nagybirtokos, fraknói grófi ág, Pál tanácsadója.

439 Cziráky László (1876–1935) gróf, Pál nagybátyja.

440 Cziráky József (1883–1960) gróf, Pál nagybátyja.

87.
FEKETE LAJOS ESTERHÁZY PÁLNAK
Budapest, 1934. március 26.

Főméltóságú Herceg Úr!

Dr. Helmuth Scheel⁴⁴¹ berlini egyetemi előadó-tanár a mellékelt levélben azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy a Főméltóságú Herceg Úr bőkezű áldozatkészségével kiadott „Türkische Schriften aus dem Archive des Palatinus Nikolaus Esterházy” darabjai közül egyeseknek fényképmásolatait szerezzem és küldjem meg neki. A nevezett tanár a kiadvány fakszimilében közölt iratait, mint velem régebben közölte, korábbi előadásainál olvastatta, s most továbbiakat óhajtana hallgatóival fényképmásolatban olvastatni, illetőleg feldolgoztatni.

Alulírott azzal az alázatos kéréssel fordulok Főméltóságú Herceg Úrhoz, hogy lefényképeztetés céljára a kért török iratokat (1., 19., 20., 24., 38., 41., 44., 45., 49., 51., 52., 63., 77. számokat) kölcsönadni kegyeskedjék.

Amennyiben Főméltóságú Herceg Úr alázatos kérésemet kegyesen teljesítené, az iratokat az Országos Levéltár épületében, az Orsz. Levéltárral szerződéses viszonyban álló fényképpésszel bizonyos napon talán egy órán belül lefényképeztetethetném s leghálásabb köszönettel valószínűleg még ugyanazon napon visszaszolgáltatnám.

Alázatos kérésemet Főméltóságú Herceg Úr kegyes jóindulatába ajánlva, vagyok

Főméltóságú Herceg Úrnak alázatos szolgája

Fekete Lajos

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26. d. f. 1434.

Eredeti, kézírás

441 Helmuth Scheel (1895–1967) német turkológus professzor, 1933-tól a berlini Keleti Szeminárium tanára.

88.

KIMUTATÁS A KIADVÁNYOK KÖLTSÉGEIRŐL

Budapest, 1936. október 26.

Kimutatás a „Miklós nádor iratok” kiadásával kapcsolatban kifizetett költségekről, a 8156/936.kpti és 1023/936. 7.sz. rendeletek alapján

Év	I. kiadott kötet dr. Hajnal	II. kiadott török kötet dr. Fekete	III. kiadatlanul félben maradt kötet	Összesen
1929-ik évben	2728.60			2728.60
1930-ik évben	8258.71	900	5560.35	14.719.06
1931-ik évben		724		724
Bruttó költs. összesen	10.987.31	18.859.94	5560.35	35.407.60
I–II. kötetet egybevéve		29.847.25		
Ebből levonva I–II. kötetek eladásából 1936. X. végéig befolyt		663.51		663.51
Összes nettó költség		29.183.74	5560.35	34.744.09

Budapest, 1936. október 26.

Esterházy Hercegi Hitbizomány Pénztára
gazdasági tanácsos

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1545

Eredeti, gépirat

89.

A DANUBIA KÖNYVKIADÓ RT. AZ ESTERHÁZY HERCEGI FŐLEVÉLTÁRNAK
hely és dátum nélkül [1936]

210/1935. sz. m. év december 16-án kelt b. megkeresésükre tisztelettel közöljük, hogy a bizományi terjesztés céljából átvett 10 kötet Esterházy Miklós nádor iratai c. munkából a mai napig 7 példányt sikerült értékesíteni, 3 példány pedig raktárunkban feltalálható. Az eladott 7 példányért 50 P-s bolti árat és megállapodás szerint 40% bizományosi engedményt számolva, P 210.– azaz kettőszáz-tíz pengő illeti meg Önöket, mely összeg a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest VIII. Múzeum krt. 6. Gólyavár főpénztáránál b. rendelkezésükre áll.

Kérjük elnézésüket elszámolásunk késedelmességéért, amely sürgős zárlati munkálatainkkal volt kapcsolatos és vagyunk kiváló tisztelettel

Danubia Könyvkiadó Rt. Pécs

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1562.

Eredeti, gépirat

90.

FEKETE LAJOS ESTERHÁZY PÁLNAK
Isztambul, 1937. március 20.

Főméltóságú Herceg!

Öt évvel ezelőtt ezeken a napokon jelent meg Főméltóságodnak magas elhatározásából a „Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nicolaus Esterházy”.

A török kormány által, bizonyára nagy részben a kiadvány hatása alatt, a török levéltárügy rendezésében közreműködésre hívatván meg, ezidőszerint ellátott munkakörömben hálásan emlékezem Főméltóságodnak akkori nemes áldozatkészségére és – talán éppen ama nap évfordulóján – megismételten hódolatteljes köszönetemet fejezem ki Főméltóságodnak.

Egyben legmélyebb tisztelettel azon kérésemet terjesztem elő, hogy amennyiben lehetséges volna, az említett munka néhány példányát, megfelelő intéz-

mények és személyiségek között leendő szétosztás végett, rendelkezésemre bocsátatni kegyeskedjék.

Főméltóságú Hercegnek legalázatosabb tisztelettel

hódoló szolgálja Fekete Lajos

Külzetre feljegyezve gépirással: minimum 5 példány, Ő Hercegsége rendeletére való hivatkozással elküldhető.

Alatta kézírással: 6 példányt küldtem 1937. ápr[ilis] 7-én.

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 27.d. f. 1346.

Eredeti, kézírás

91.

A STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ AZ ESTERHÁZY HERCEGI HITBIZOMÁNYNAK

Budapest, 1940. május 25.

Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó az Esterházy Hercegi Hitbizomány tek.
Irodaigazgatóságának

Tisztelettel értesítjük a tek. Igazgatóságot, hogy az 1930. év folyamán üzemünkben előállított „Esterházy Miklós nádor iratai” I. kötetéből még 138 pld van nálunk raktáron. Ebből 118 pld borítékba fűzve, 20 pld pedig boríték nélkül. A könyv ugyanis 600 példányban készült, de a borítékból csak 580 rendeltetett. Kérjük a tek. Igazgatóságot, szíveskedjék velünk közölni, hogy a könyveket hova szállíthatjuk, mert helyiségeink túlszűfolttsága miatt az időlegesen raktárunkban elhelyezett könyveket nem tudjuk továbbra is raktáron tartani.

A tek. Igazgatóság szíves intézkedését várva vagyunk kiváló tisztelettel,
Stephaneum nyomda és Könyvkiadó (pecsét)

Lelőhely: MNL OL, Esterházy hercegi cs. lt., P 114 26.d. f. 1156

Eredeti, gépirat

VII. Mellékletek

HAJNAL ISTVÁN ÉLETE ÉVSZÁMOKBAN⁴⁴²

1892. július 3.	Nagykikinda (Torontál vármegye)
1913. április 19. – augusztus 7.	filozófiai tanulmányok a lipcsei egyetemen
1914. június 30.	M. Királyi Tudományegyetem Budapest, bölcsész oklevél és doktorátus
1914. július 23.	sikeres tanári alapvizsgálat magyar nyelv és irodalomból, történelemből és földrajzból; szakvizsga történelemből és földrajzból
1914. december 1. – 1915. június 30. (1919. december 31.)	bécsi k.k. Theresianische Akademie magyar prefektusa
1915. július 15. – 1918. november 13.	katonai szolgálat, részvétel az I. világháborúban
1919. október 9.	Magyar Nemzeti Múzeumban helyettes tanári beosztás
1920. december 15.	Magyar Nemzeti Múzeumban rendes tanári beosztás
1920–1921	a bécsi Magyar Történeti Intézet ösztöndíjasa
1921. augusztus 2.	habilitáció (latin paleográfia) és magántanári kinevezés
1922. január 9.	Országos Levéltár, allevéltárnok
1922. szeptember 30.	Esterházy hercegi levéltárosi szolgálat kezdete
1922. október 2.	hat hónapos illetmény nélküli szabadság az Országos Levéltárból
1922. október 30.	házasság Gáspár Olgával (Gáspár Imre kaposvári főorvos lánya)
1927. szeptember 11.	fia, Hajnal Gáspár születése
1929. április 15.	akadémiai székfoglaló előadása
1930. április 3.	Pázmány Péter Tudományegyetem újkori történeti tanszékre meghívása
1930. december 14.	kinevezés egyetemi nyilvános rendes tanárrá a Pázmány Péter Tudományegyetem újkori történeti tanszékén
1931. március 27.	Hajnal Istvánt Mályusz Elemérrel együtt a <i>Századok</i> szerkesztőinek nevezik ki

442 Az adatok a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Hajnal István hagyatéka / Személyi iratok részéből származnak, ld. MTAKK MS 5382/1–122.

HAJNAL ISTVÁN TÁRSULATI ÉS TUDOMÁNYOS TAGSÁGAI

1913. február 13. A Magyar Történelmi Társulat rendes tagja lett
Domanovszky Sándor ajánlására
1914. november 24. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság tagja lett
Bártfai Szabó László ajánlására
1921. június 4. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató
választmány tagja lett
1922. január 19. A Budapesti (Budai) Torna-Egylet rendes tagja
1923. október 31. A Magyar Néprajzi Társaság tagja Ernyey József ajánlatára
1924. március 10. Országos Magyar Régészeti Társulat rendes tagja
1924. december 11. A Magyar Történelmi Társulat igazgató választmányi tagja
1923–1928. évkörre
1928. január 30. A Magyar Irodalmi Társaság rendes tagja
1928. május 18. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja

HAJNAL ISTVÁN KÖNYVEI, TANULMÁNYAI, KIADVÁNYAI AZ ESTERHÁZYAKRÓL

- Egy magyar herceg ifjúkora Napóleon idején. *Budapesti Szemle* 206. (1927) 264–291.,
415–447.
- Görög Demeter az Esterházyaknál. *Irodalomtörténeti Közlemények* 37. (1927)
115–118.
- Metternich és Esterházy. *Századok* 61–62. (1927–1928) 21–44.
- Le journal du prince Paul Esterházy sur son séjour en France en 1814.
Revue des Études Hongroises 7. (1929) 32–63.
- Esterházy Miklós lemondása. Székfoglaló értekezés. Budapest,
Magyar Tudományos Akadémia, 1929.
- Esterházy Miklós nádor iratai I. Kormányzattörténeti iratok. Az 1642. évi
meghiúsult országgyűlés időszaka. Budapest, Esterházy Pál herceg –
Stephaneum Nyomda, 1930.
- Ludwig FEKETE (red.): *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins
Nikolaus Esterházy 1606–1645*. Budapest, Im Auftrage des Fürsten Paul Esterházy,
Egyetemi Nyomda, 1932.

RECENZÍÓK, KRITIKÁK HAJNAL ISTVÁN ESTERHÁZY-KÖTETEIRE VONATKOZÓAN

Esterházy Miklós lemondása. Székfoglaló értekezés. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1929.

TÖRÖK Pál: *Napkelet* 8. (1930) 895–897.

BALANYI György: *Katolikus Szemle* 44. (1930) 277–278.

Esterházy Miklós nádor iratai I. Kormányzattörténeti iratok.
Az 1642. évi meghíúsult országgyűlés időszaka. Budapest, Esterházy Pál herceg – Stephaneum Nyomda, 1930.

BALANYI György: *Katolikus Szemle* 44. (1930) 713–716.

BRUCKNER Győző: *Protestáns Szemle* 40. (1931) 158–159.

CSÓKA Lajos: *Magyar Kultúra* 17. (1930) 176–185.

FEKETE Nagy Antal: *Levéltári Közlemények* 8. (1930) 136–139.

IVÁNYI Béla: *Hadtörténelmi Közlemények* 32. (1931) 139–141.

KEREKES Emil: *Irodalomtörténeti Közlemények* 40. (1930) 237.

KLEIN Gáspár: *Debreceni Szemle* 26. (1930) 380–381.

N. V.: *Magyar Könyvszemle* 37. (1930) 185–186.

(név nélkül): *Magyar Nyelv* 26. (1930) 226.

PINTÉR Tibor: *Irodalomtörténet* 19. (1930) 267.

TÓTH László: *Turul – A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye* 44. (1930) 102.

TÖRÖK Pál: *Napkelet* 8. (1930) 1070.

Ludwig FEKETE (red.): *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins
Nikolaus Esterházy 1606–1645.* Budapest, Im Auftrage des Fürsten Paul Esterházy,
Egyetemi Nyomda, 1932.

BALANYI György: *Katolikus Szemle* 47. (1933) 475–477.

ILA Bálint: *Protestáns Szemle* 42. (1933) 298–300.

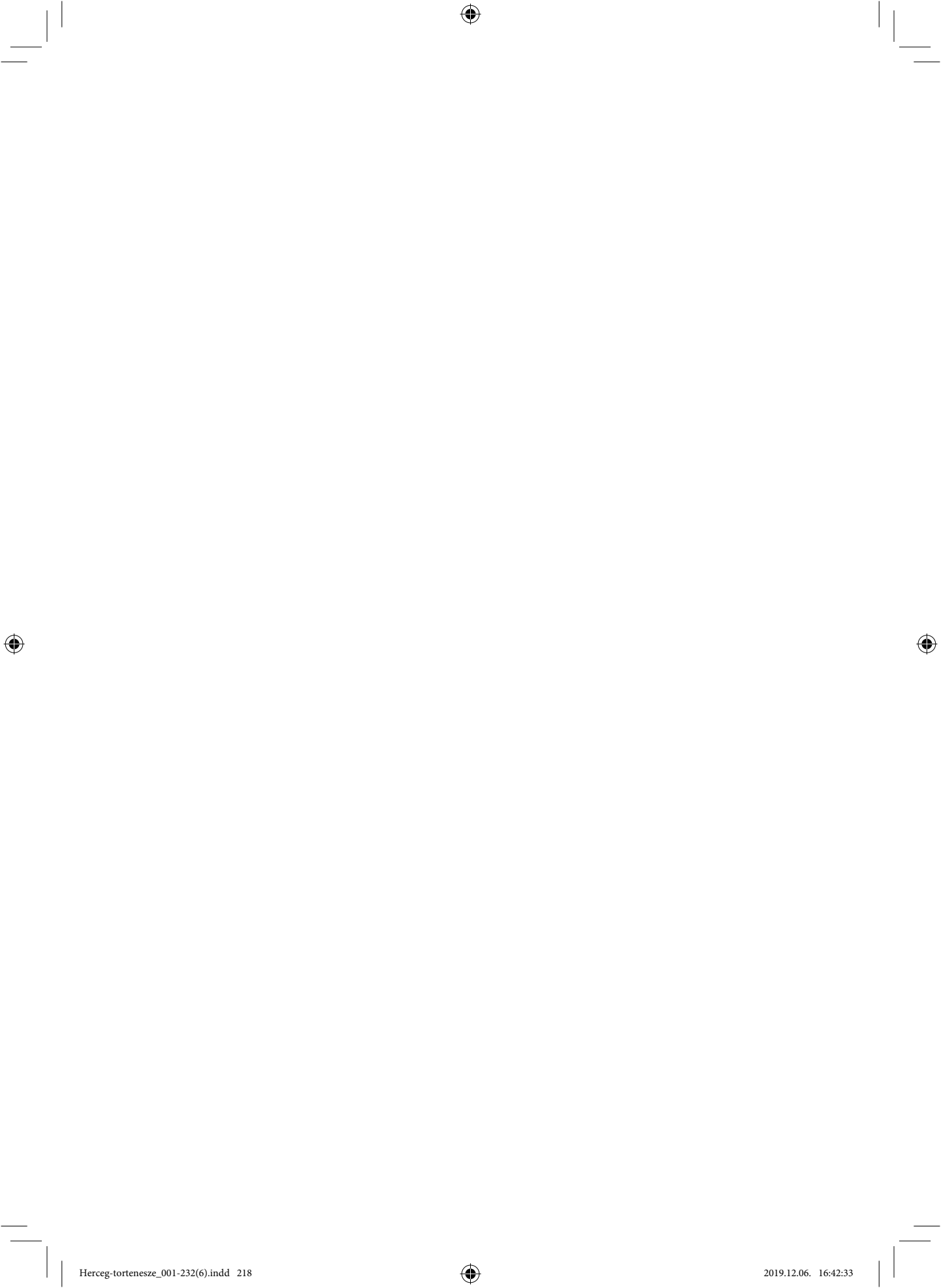
Helmuth SCHEEL: *Levéltári Közlemények* 11. (1933) 306–308.

(Sz.–ő): *Hadtörténelmi Közlemények* 33. (1932) 239–240.

A sorozat két kötetéről együtt

BARÁTH Tibor: *Századok* 68. (1934) 86–89.

H. PÁLFY Ilona: *Napkelet* 10. (1932) 748.

VIII. Bibliográfia

RÖVIDÍTÉSEK

E. cs. lt. – Esterházy (hercegi) család levéltára
MNL OL – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
MTAKK – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattára
OSZKK – Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Esterházy hercegi család levéltára
P 114 Levéltárra vonatkozó iratok
P 146 Esterházy Pál herceg iratai
P 147 Esterházy Mária hercegnő iratai
P 178 Horváth Gábor jogtanácsos iratai

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára

Ms 4524 Domanovszky Sándor hagyatéka
Ms 5382–5384 Hajnal István hagyatéka
Ms 6400 Mályusz Elemér hagyatéka

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára

Levelestár

Hajnal István levelei
Klebelsberg Kunóhoz
Pintér Jenőhöz
Esterházy Pál levele
Klebelsberg Kunóhoz

Fond

7/726 Hajnal István iratai
15/631 Hajnal István levelei Hóman Bálinthoz
116/751 Hajnal István levele Lukinich Imréhez

SZAKIRODALOM

ÁLDÁSY 1924

ÁLDÁSY Antal: Fejérpataky László tudományos hagyatéka.

Levéltári Közlemények 2. (1924) 135–141.

BLECHER

Jens BLECHER: Karl Lamprecht (1856–1915) – Versuche zur Universitätsreform im Rektoratsjahr 1910 <https://www.archiv.uni-leipzig.de/geschichte/>

karl-lamprecht-1856-1915-versuche-zur-universitaetsreform-im-rektoratsjahr-1910/ (hozzáférés: 2019. május 24.)

CSAPODI 1975

CSAPODI Csaba: Történészhagyatékok a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában. 2. rész. *Századok* 109. (1975) 669–682.

DOMANOVSKY 1921–1922

DOMANOVSKY Sándor (ism.): Hóman Bálint: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. *Századok* 55. (1921–1922) 241–244.

DOMANOVSKY 1942

DOMANOVSKY Sándor: Emlékezés gróf Klebelsberg Kunó elnökségére. *Századok* 76. (1942) 384–406.

DOMINKOVITS 1996

DOMINKOVITS Péter: Egy vidéki tudós kapcsolatrendszerének dokumentumaiból. (Válogatás Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa levelezéséből 1914–1944). *Levéltári Közlemények* 67. (1996) 93–134.

EMBER 1943

EMBER Győző (ism.): Csapody Csaba: Eszterházy Miklós nádor. *Századok* 77. (1943) 496–497.

ERŐS 2009

ERŐS Vilmos: A magyar történetírás a két világháború közötti időszakban. *Valóság* 52. (2009) 49–68.

FEKETE 1926

Ludwig FEKETE: *Einführung in die Osmanisch-Türkische Diplomatie der Türkischen Botmässigkeit in Ungarn*. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1926.

FEKETE 1932

Ludwig FEKETE (red.) *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy 1606–1645*. Budapest, Im Auftrage des Fürsten Paul Esterházy (Egyetemi Nyomda), 1932.

FEKETE 1975

FEKETE Gézné (összeáll.): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1973*. Budapest, MTA Könyvtár, 1975.

GARAI 2016

Garai Imre: *A tanári elitképzés műhelye. A Báró Eötvös József Collegium története 1895–1950.* Budapest, ELTE Eötvös József Collegium, 2016.

GLATZ 1988

GLATZ Ferenc: Hajnal István történetírása. *Valóság* 31. (1988) 52–69.

GLATZ 1993

GLATZ Ferenc: Bevezetés. In: GLATZ Ferenc (vál., sajtó alá rend., jegyzetek):

Hajnal István: *Technika, művelődés. Tanulmányok.* Budapest,

História–MTA Történettudományi Intézet, 1993. 3–13.

GLATZ 2016

GLATZ Ferenc: *Konzervatív reform. Klebelsberg, Domanovszky, Szekfű, Hóman, Hajnal.* Budapest, Kossuth Kiadó, 2016.

GYÁNI 2006

GYÁNI Gábor: „... ne deklaráljanak mesterségesen ellenfélnek...” Hajnal István levelezéséből halála 50. évfordulója alkalmából. *Korall* 24–25. (2006) 5–22.

HAJNAL 1921

HAJNAL István: *Írástörténet az írásbeliség felújulása korából.* Budapest,

Budavári Tudományos Társaság, 1921.

HAJNAL 1925A

HAJNAL István: Kossuth Lajos viddini levele. *Napkelet* 3. (1925) 11–28.

HAJNAL 1925B

HAJNAL István: A lengyel légió utolsó napjai Magyarországon (1849).

Hadtörténelmi Közlemények 26. (1925) 91–99.

HAJNAL 1925C

HAJNAL István (ism.): W. Stern: Die differentielle Psychologie in ihren methodischen Grundagen; E. Spranger: Lebensformen; Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit; Th. Litt: Geschichte und Leben. Von den Bildungsaufgaben geschichtlichen und sprachlichen Unterrichts. *Századok* 59. (1925–1926) 642–654.

HAJNAL 1926

HAJNAL István: Belgrádi diplomácia és magyar emigránsok a szabadságharc után. *Budapesti Szemle* 203. (1926) 393–446.

HAJNAL 1927A

HAJNAL István: Osztrák merénylettervek Törökországban... Kossuth ellen.

Napkelet 5. (1927) 695–711.

HAJNAL 1927B

HAJNAL István: *A Kossuth emigráció Törökországban.* Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1927.

HAJNAL 1927C

HAJNAL István: Egy magyar herceg ifjúkora Napóleon idején.

Budapesti Szemle 206. (1927) 264–291., 415–447.

Hajnal 1927D

Hajnal István: Görög Demeter az Esterházyaknál. *Irodalomtörténeti Közlemények* 37. (1927) 115–118.

Hajnal 1927–1928A

Hajnal István: Metternich és Esterházy. *Századok* 61–62. (1927–1928) 21–44.

Hajnal 1927–1928B

Hajnal István (ism.): Angyal Dávid: Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése. *Századok* 61. (1927–1928) 425–428.

Hajnal 1928A

Hajnal István (ism.): Miskolczy Gyula: A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában. *Budapesti Szemle* 209. (1928) 469–474.

Hajnal 1928B

Hajnal István (ism.): Megjegyzések egy könyvismertetéshez. *Hadtörténelmi Közlemények* 29. (1928) 535–536.

Hajnal 1929A

Hajnal István (ism.): Szekfű Gyula: Bethlen Gábor. *Napkelet* 7. (1929) 299–301.

Hajnal 1929B

Hajnal István: Az ifjú Zrínyi első csatározásairól. *Napkelet* 7. (1929) 830–842.

Hajnal 1929C

Étienne Hajnal: Le journal du prince Paul Esterházy sur son séjour en France en 1814. *Revue des Études Hongroises* 7. (1929) 32–63.

Hajnal 1929D

Hajnal István: *Esterházy Miklós lemondása*. Székfoglaló értekezés. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1929.

Hajnal 1930

Hajnal István (kiad.): Esterházy Miklós nádor iratai I. Kormányzattörténeti iratok. Az 1642. évi megücsült országgyűlés időszaka. Budapest, Esterházy Pál herceg – Stephaneum Nyomda, 1930.

Hajnal 1943

Stephan Hajnal: *Vergleichende Schriftproben zur Entwicklung und Verbreitung der Schrift im 12–13. Jahrhundert*. Budapest–Leipzig–Milano, Danubia Verlag, 1943.

Hajnal 1954

István Hajnal: *L'enseignement de l'écriture aux universités médiévales*. Budapest, Maison d'édition de l'Académie des sciences de Hongrie, 1954.

Hivatalos értesítő

Hivatalos értesítő 1919–1920. *Századok* 53. (1919–1920) 524–527.

Hóman 1916

Hóman Bálint (ism.): Szentpétery Imre: A borsmonostori apátság Árpád-kori oklevelei. *Századok* 50. (1916) 290–292.

Horváth 1928

Horváth Jenő (ism.): Hajnal István: A Kossuth-emigráció Törökországban. *Hadtörténelmi Közlemények* 29. (1928) 242–244.

JÁNOSSY 1940–1948

JÁNOSSY Dénes: *A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851–1852.*
Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, I. kötet 1940;
II/1–2. kötet 1948.

KAKUK 1969

KAKUK Zsuzsanna: Fekete Lajos 1891–1969. *Nyelvtudományi Közlemények* 71.
(1969) 417–418.

KÁROLYI 1932

KÁROLYI Árpád: *Németújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök
főbenjáró pöre*, I–II. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1932.

KESZTHELYI 2007

KESZTHELYI Ágnes: Déri Frigyes gyűjteményének létrejötté.
A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2006. (2007) 59–68.

KOROMPAI 2011

KOROMPAI Balázs: Déri Frigyes levelezései. *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve*
2010. (2011) 241–253.

KUNT-VISKOLCZ 2018

KUNT Gergely – VISKOLCZ Noémi: Fejezetek az Esterházy hercegi család
levéltárának kutatástörténetéből (1847–1945) I. rész (1847–1870).
Turul 91. (2018) 3. füzet, 107–113.

KURTZ 1937

Kurtz Géza: *A cs. és kir. „Albrecht főherceg” 44. gyalogezred és a cs. és kir. 105. gyalog-
ezred története.* Budapest, Merkantil, 1937.

LAKATOS 2001

LAKATOS László (vál. és sajtó alá rend.): *Hajnal István.* Budapest,
Új Mandátum, 2001.

LUKINICH 1924

LUKINICH Imre: Kossuth Lajos irodalmi hagyatéka.
Magyar Bibliofil Szemle 1. (1924) 148–152.

LUKINICH 1931

LUKINICH Imre: Jelentés a Magyar Történelmi Társulat 1930. évi működéséről.
Századok (1931) 217–219.

MISKOLCZY 2012

MISKOLCZY Ambrus: „...igen, de...”: Antiszemizmus és történetírás Hunniában.
2000 irodalmi és társadalmi havi lap 24. (2012) 11–26.

MOLDEN 1999

Hanna MOLDEN: *Griff és rózsza – Esterházy Pál és Ottrubay Melinda,
egy hercegi pár története.* Budapest, Elektra Kiadóház, 1999.

MTA 1928

Magyar Tudományos Akadémia Tagajánlások 1928-ban. Budapest,
Magyar Tudományos Akadémia, 1928.

NOVOTNY 2017

NOVOTNY Erzsébet: A Stephaneum Nyomda és első vezetői.

Nyomda- és nyomdászorsók. *Magyar Grafika* 61. (2017) 60–65.

NYULÁSZINÉ 1994

NYULÁSZINÉ Straub Éva: A Kossuth-levéltár és története.

Levéltári Közlemények 65. (1994) 107–117.

PÁL 2015

PÁL Lajos: Egy folyóirat a történész viták keresztútjában,

Századok (1931–1943). *Századok* 149. (2015) 33–86.

PAPP 1927

PAPP Viktor: Beethoven és az Esterházyak. *Budapesti Szemle* 55. (1927) 45–64.

PÜSKI 2008

PÜSKI Levente: Főúri identitás a két világháború közötti Magyarországon.

In: GYÁNI Gábor, LÁCZAY Magdolna (szerk.): *Generációk a történelemben*.

Nyíregyháza, Hajnal István Kör, 2008. 167–176.

RESS 1994

RESS Imre: Die Archivpflege bei den Fürsten Esterházy im 18. Jahrhundert.

In: *Burgenländische Forschungen. Sonderband XIII. Beiträge zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes*. Eisenstadt, Amt d. Burgenländ. Landesregierung, 1994. 319–328.

RESS 1997

RESS Imre: Ernst Häckel im Eötvös Collegium 1925–1944 (Eine Fallstudie zu den Formen der universitären Beziehungen in der Zwischenkriegszeit).

In: SZÖGI László – VARGA Júlia (red.): *Universitas Budensis 1395–1995*.

Budapest, 1997. 465–476.

RESS 1999

RESS Imre: Das Esterházyische Hauptarchiv in Eisenstadt zwischen Verwaltung und historischer Forschung (1790–1918). In: *Burgenländische Forschungen. Sonderband XXII. Archivar und Bibliothekar, Beiträge zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes*. Eisenstadt, Amt d. Burgenländ. Landesregierung, 1999. 407–419.

RESS 2004

RESS Imre: Hajnal István, a kismartoni hercegi levéltáros.

Korall 15–16. (2004) 284–315.

RESS 2008

RESS Imre (szerk., bev.): *A Monarchia levéltári öröksége. A Badeni egyezmény létrejötte (1918–1926)*. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2008.

SZALAY-SALAMON 1863–1870

SZALAY László: *Galantai Gróf Eszterházy Miklós Magyarország nádora*.

I. kötet 1582–1622. Lauffer és Stolp, Pest, 1863.; II. kötet 1623–1626.

Lauffer és Stolp, Pest, [1865] 1866.; III. kötet 1627–1629. Lauffer Miklós, Pest, [1869] 1870.

TRIBER 1979

LadislauS TRIBER: Ludwig Merényi – ein Esterházy'scher Archivar 1854–1919. *Burgenländisches Heimatblätter* 41. (1979) 45–46.

TUSOR 2015

TUSOR Péter (kiad., szerk.): „Írom kegyelmednek, mint igaz magyar igaz magyarnak...” Lippay György veszprémi és egri püspök levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665). Budapest, Gondolat Kiadó, 2015.

SOÓS 1999

SOÓS István: Az újkortörténész Mályusz Elemér. *Levéltári Közlemények* 40. (1999) 188–196.

SZOLNOKY 2009

SZOLNOKY Gábor: Szolnoky Dezső (1876–1945) életútja. *Soproni Szemle* 63. (2009) 266–269.

UJVÁRY 2010

UJVÁRY Gábor: A magyar történetírás bécsi korszaka (1918–1944).
In: K. LENGYEL Zsolt – NAGY József Zsigmond – UJVÁRY Gábor (red.):
Österreichisch-ungarische Beziehungen auf dem Gebiet des Hochschulwesens.
Székesfehérvár–Budapest, Kodolányi János Főiskola, 2010. 351–364.

KÉPEK JEGYZÉKE

1. Hajnal István lipcsei bizonyítványa (jelzet: MTAKK Ms 5383/2)
2. Hajnal István katonaisgolványa (jelzet: MTAKK Ms 5383/116)
3. Hajnal István *Írástörténet az írásbeliség felújulás korából* (Budapest, 1922) címlapja és a 'griff' embléma a címlapot követően (jelzet: MTAK 111.320)
4. Esterházy Pál 26 évesen (*Pesti Napló* 1927. augusztus 14.)
5. Hajnal István 1923-ban kiállított osztrák személyi igazolványa (MTAKK Ms 5383/120)
6. Hajnal István *A Kossuth emigráció Törökországban* (Budapest, 1927) címlapja (jelzet: MTAK Magy.Tört.O.4065.f/1)
7. A Tárnok utca 9. szám alatti Esterházy-palota (jelzet: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Budapest Gyűjtemény, leltári szám: 030396)
8. Hajnal István *Esterházy Miklós nádor lemondása* (Budapest, 1929) címlapja (jelzet: MTAK 200.928)
9. Hajnal István *Az 1642. évi meghíúsult országgyűlés időszaka.* (Budapest, 1930) címlapja és a 'griff' embléma (jelzet: MTAK 543.481)
10. Ludwig Fekete *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy 1606–1645* (Budapest, 1932) címlapja (jelzet: MTAK M. Tört. Qu. 1066)
11. Domanovszky Sándor fényképe (jelzet: MTAKK Ms 6456/13.)
12. Hajnal István a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében (*Pesti Hírlap* 1933. október 7.)

IX. Névmutató

Áldásy Antal 34, 165
Alföldi András 14, 198
Allen, Percy Stafford 82, 87, 92
Angyal Dávid 13, 53, 59, 60, 61, 121,
149, 151, 153, 164, 190, 202
Angyal Pál 166
Ányos Lajos 167
Apponyi Albert 33, 164
Arday Pál 202
Asbóth János 92
Asbóth Lajos 92
Asbóth Oszkár 92
Asbóth Sándor 27, 92, 98

Babinger, Franz 48
Badics Ferenc 165
Bajraktarevics, Fehim 48
Bajza József 166
Balanyi György 43, 217
Balla Antal 43, 179, 181
Balogh Jenő 163, 168, 171
Barabás Samu 165
Baranyai Zoltán 87
Baráth Tibor 43, 49, 217
Bártfai Szabó László 216
Bartonek Emma 166
Batthyány Iván 74, 91
Batthyány Kázmér 27, 91, 97
Batthyány Lajos 33, 118
Batthyány-Strattmann László 97, 164
Beethoven, Ludwig van 114
Behr, Maximilian 95
Békefi Remig 60
Béla, IV. magyar király 16, 78
Bella Lajos 165

Berchtold, Leopold 85
Berzenczey László 91, 98
Berzeviczy Albert 91, 151, 163
Bethlen Gábor 50, 125, 130, 194
Bethlen István 166
Borsitzky Sándor 101
Bouard, Alain de 79
Bruckner Győző 43, 165, 217
Bubics Zsigmond 21
Bulharyn, Jerzy 98

Czakó Elemér 14, 15, 61, 67, 68
Czirák Antal 22
Czirák család 48
Czirák József 210
Czirák László 210
Czirák Margit 75
Csák Károly 170
Csánki Dezső 13, 23, 25, 34, 79,
102, 164
Csapody Csaba 54, 197, 200
Császár Elemér 166
Csóka Lajos 217

Deák Ferenc 118
Dedek Crescens Lajos 165
Dékány István 165
Denhof Antal 198
Dernői Kocsis László 22
Déri Frigyes 14, 15, 16, 66
Dézsi Lajos 166
Divéky Adorján 98
Domanovszky Sándor 9, 13, 14, 16,
17, 19, 23, 26, 27, 28, 32, 34, 38, 52,
53, 54, 55, 56, 59, 61, 62, 65, 67, 70,

71, 73, 85, 86, 87, 90, 96, 97, 102, 103,
105, 116, 119, 121, 122, 128, 129, 138,
145, 146, 149, 151, 152, 164, 171, 173,
175, 180, 190, 191, 195, 196, 197, 199,
200, 216
Dominkovits Péter 9

Eckhart Ferenc 14, 59, 61, 62, 64, 69,
71, 79

Eckhart Sándor 119

Egressy Gábor 74

Eötvös József 46, 118, 205

Erasmus, Rotterdami 82, 87

Erdélyi László 165

Ernyey József 216

Esterházy Bernadette 209

Esterházy család 9, 19, 21, 22, 24, 28,
29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 40,
42, 48, 49, 53, 54, 56, 135, 144

Esterházy János, gróf 209

Esterházy Károly András, gróf 209

Esterházy László (1857–1942), gróf
210

Esterházy László, herceg 33, 209

Esterházy Mária, hercegnő 17, 24, 74,
75, 93

Esterházy Miklós (1582–1645), gróf
21, 34, 40, 42, 43, 46, 49, 50, 52, 56,
125, 127, 129, 130, 131, 137, 139,
143, 144, 147, 148, 150, 156, 157,
159, 160, 162, 162, 170, 172, 178,
182, 188, 189, 193, 203, 211, 213,
214

Esterházy Miklós, herceg 75

Esterházy Móric, gróf 210

Esterházy Pál (1861–1932), gróf 209

Esterházy Pál (1878–1942), gróf 210

Esterházy Pál (1635–1713), herceg
11, 21, 32, 37, 40, 56, 156

Esterházy Pál (1901–1989), herceg
9, 17, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 31, 33,
34, 36, 37, 45, 46, 48, 49, 52, 54, 55,

57, 58, 75, 76, 82, 83, 102, 103, 110,
111, 120, 123, 124, 125, 126, 132,
136, 137, 147, 148, 155, 160, 162,
163, 170, 172, 178, 182, 185, 186,
188, 189, 192, 196, 197, 203, 211,
213

Esterházy Pál Antal (1786–1866),
herceg 30, 33, 37, 56, 112, 116, 117,
118, 149

Esterházy Rudolf, herceg 209

Esterházy Tamás, gróf 43, 179

Fejérpataky László 12, 16, 19, 23, 26,
78, 84, 85, 86, 87, 109

Fekete Lajos 37, 44, 45, 46, 47, 48, 56,
127, 132, 133, 134, 135, 137, 140,
144, 156, 157, 159, 167, 181, 186,
187, 188, 202, 204, 206, 207, 208,
211, 212, 216, 217, 220, 226

Fekete Nagy Antal 43, 167

Ferdinánd, II. magyar király 182

Ferenc, I. magyar király 113

Figdor, Albert 15, 64

Fögel József 151, 153, 165

Forster Gyula 163

Föglein Lajos 167

Fraknói Vilmos 37, 155, 193

Garasanin, Ilja 92

Gáspár Imre 215

Gáspár Olga 55, 69, 95, 215

Gaszner József 21, 104

Gerevich Tibor 53, 165, 190

Giesswein Sándor 60

Glattfelder Gyula 191

Glatz Ferenc 9, 37, 221

Goglia, Ferdinand von 95

Gombos Ferenc Albin 165

Görgei Artúr 99

Görög Demeter 31, 113, 216, 222

Gragger Róbert 79, 94, 228

Gross, Lothar 167, 180

Gyalókay Jenő 91, 165
Gyáni Gábor 10, 221
Gyurmán Emil 92

Häckel, Ernst 46, 205, 207, 224
Hajnal Gáspár 116, 215
Hajnal István 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15,
16, 18, 19, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28,
29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38,
39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50,
51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61,
62, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 75,
76, 77, 79, 80, 83, 84, 86, 87, 88, 89,
90, 94, 95, 96, 97, 100, 101, 102,
103, 105, 108, 109, 110, 111, 115,
116, 117, 119, 121, 122, 123, 124,
125, 128, 129, 131, 132, 136, 137,
138, 141, 145, 147, 149, 150, 151,
152, 153, 154, 159, 160, 162, 163,
168, 169, 170, 171, 172, 175, 176,
177, 176, 179, 180, 182, 184, 186,
187, 188, 189, 190, 191, 192, 196,
197, 198, 199, 200, 203, 212, 215,
216, 217, 219, 221, 222, 223, 224,
226

Hajnal Jenő 101
Hajnal Mária 115
Hárich János 42, 48, 49, 51, 53, 146,
177, 181, 184, 185, 192, 200, 201,
203, 204, 209
Hauslab, Franz Ritter von 91
Haydn, Joseph 120
Házi Jenő 9, 21, 38, 169, 220
Hegedűs Lóránt 117
Heinlein István 165
Hekler Antal 17, 19, 34, 73, 75,
119
Henningsen, Charles Frederick 92
Herczeg Ferenc 163, 170
Herzog József 167
Hodinka Antal 165
Holub József 72

Hóman Bálint 17, 19, 34, 52, 53, 75,
108, 109, 115, 128, 141, 153, 177,
190, 219, 220
Hornyánszky Gyula 165
Horváth Gábor 21, 23, 24, 25, 26, 28,
36, 38, 39, 44, 46, 50, 52, 55, 79, 80,
94, 100, 110, 111, 131, 132, 145, 170,
171, 177, 187, 188, 204
Horváth János 166
Horváth Jenő 120, 222
Horváth Mihály 99
Horvay János 33, 117, 118

Illés József 166
Illésházy István 193
Ilosvay Lajos 163
Isoz Kálmán 19, 75
Iványi Béla 165, 217

Jakubovich Emil 166
Jánossy Dénes 28, 85, 86, 87, 88, 104,
223
Jeger, Wilhelm 119, 120
Jósika Miklós 99

Kaposy József 19
Kaposy János 167
Károlyi Árpád 37, 60, 62, 63, 64, 65,
69, 71, 72, 107, 118, 166, 193, 223
Károlyi Gyula 164
Kerekes Emil 217
Klebelsberg Kunó 13, 15, 17, 23, 24,
27, 29, 37, 38, 44, 53, 55, 56, 60, 66,
68, 71, 80, 83, 84, 89, 92, 102, 103,
123, 164, 199, 219, 220, 221
Klein Gáspár 217
Kmoskó Mihály 45
Kohl Ferenc 39
Komáromy András 165
Kornis Gyula 166
Kossuth Lajos 13, 24, 25, 26, 27, 28,
29, 30, 33, 34, 42, 55, 56, 60, 68, 74,

81, 84, 85, 87, 90, 91, 92, 97, 98, 99,
101, 104, 105, 106, 107, 108, 109,
110, 116, 117, 118, 120, 121, 123,
149, 150, 153, 221, 222, 223, 224,
226
Kovács Gyula 93

Lábán Antal 14, 64, 94
Lakatos István 9, 223
Lamprecht, Karl Gotthard 12, 220
Lechner Jenő 78
Lloyd-George, David 82
Lukinich Imre 28, 56, 90, 107, 159,
179, 181, 219, 223

Mack József 92
Madzsar Imre 165
Mágóchy Ferenc 192
Mályusz Elemér 9, 13, 15, 19, 27, 52,
59, 61, 62, 63, 69, 72, 75, 88, 128,
129, 151, 153, 167, 171, 182, 199,
215, 219, 225
Marczali Henrik 68, 165
Mária Ludovika, magyar királyné
33, 114
Mária Lujza, francia császárné 114
Mauritz Béla 176
Mazzini, Giuseppe 99, 107
Melich János 166
Menghini, Mario 99
Merényi Lajos 21, 87, 225
Metternich, Klemens von 31, 112,
113, 114, 117, 120, 149, 150, 216,
222
Mihályfi Ákos 60
Milotay István 42, 179, 181
Miskolczy Gyula 121, 167, 171, 222
Molden, Ernst 180, 181

Nagyfejeő József 170
Napóleon, I. francia császár 112, 113,
216, 221

Négyesy László 166
Németh Gyula 45
Némethy Géza 166

Pál Lajos 9, 43, 224
Papp Viktor 114, 224
Patek Ferenc 78
Pauer Imre 164
Pauler Ákos 19, 166
Pázmány Péter 125, 182
Perczel Armand 27, 91
Perczel Mór 91, 98
Pethő Sándor 42, 122, 179, 181
Petri Pál 191
Pigler Andor 19, 75
Pintér Jenő 43, 166, 178, 219
Pivány Jenő 99
Puky Miklós 99
Pulszky Ferenc 84

Rákóczi család 32, 50
Rákóczi Ferenc II., erdélyi fejedelem
171
Rákóczi György I., erdélyi fejedelem
194
Ravasz László 165
Redlich, Oswald 73
Ress Imre 9, 11, 21, 224

Salamon Ferenc 37, 127, 157, 193
Scheel, Helmut 49, 211, 217
Schmidt Oszkár 167
Sebestyén Gyula 165
Sipőcz Jenő 33
Sisic Nándor 92
Steier Lajos 65

Szalay László 37, 127, 157, 193, 224
Szász Károly 166
Széchényi Emil 164
Széchenyi István 17, 118, 119, 120,
128

Szekfű Gyula 14, 17, 24, 26, 28, 52,
53, 54, 66, 69, 70, 71, 72, 73, 84, 85,
86, 93, 107, 128, 129, 130, 171, 179,
190, 192, 195, 203, 221, 222

Szemere Pál 42

Szentpétery Imre 34, 75, 78

Szilágyi Sándor 127

Szily Kálmán 198, 199

Szmrecsányi Lajos 163

Szolnoky Dezső 22, 94, 95, 225

Tamedly Mihály 14, 64

Teleki László 74, 84, 90, 99

Teleki Pál 164

Thaly Kálmán 32

Thienemann Tivadar 93, 166

Tóth László 78, 151, 153, 217

Tóth Zoltán 165

Török Lajos 167

Török Pál 167, 203, 217

Túri Béla 43, 179

Vargha András 167

Vass József 75, 76, 190

Veress Endre 91, 92, 98

Veress Sándor 92, 98

Viszota Gyula 121

Voinovich Géza 166

Vukovics Sebő 27, 91

Wlassics Gyula 163

Wysocki, Józef 98

Zolnai Béla 93

Zsinka Ferenc 166, 181

